

Η ηθική πλευρά της άμβλωσης

Διδακτορική διατριβή υποβαλλόμενη προς κρίσιν
στον τομέα Φιλοσοφίας του Εθνικού και Καποδιστριακού
Πανεπιστημίου Αθηνών,
της Μητσοπούλου Αναστασίας,
επόπτης ο καθηγητής κ. Θεοδόσης Πελεγρίνης.

Abstract

Abortion is a serious ethical issue and has caused endless debates throughout the years. Usually the debates about abortion focus on the following question: should abortion be outlawed and treated like a murder of a human person or should remain a legal choice, available to all women?

The purpose of this paper is to examine the moral aspects of the abortion conflict. The paper is divided in three sections. In the first one, we discover that abortion was widely accepted in ancient history, specifically in Ancient Greece and Ancient Rome. However it was Christianity who first forbade abortions, claiming the importance of the life of the fetus. Consequently, people are divided in two groups on the abortion conflict: pro-lifers and pro-choicers. Philosophers, scientists and of course the public fall into three camps - conservative, liberal and moderate (or gradualist) - each of which draws on both science and ethical thinking. Their way of thinking and their thoughts are thoroughly presented, as they play a significant role in the abortion debate. The first section ends with a glance at the international legal dealing of abortion, and mainly in Greece and Cyprus.

The second section contains the most important moral questions on the abortion. The key question has to do of course with the moral status of the fetus, that is whether it is a person or not. The distinction between the human being and the human person is a crucial one - if we believe that the fetus is a person then abortion is morally wrong, but if we believe that it is not, then there is nothing wrong with abortion morally speaking. The second moral question is whether the fetus is a potential person or not. The issue here is whether its potentiality is sufficient enough to make us treat it as a person, with full-fledged human rights. The third questioning speaks of women's rights that often come in contrast with fetuses' rights. Philosophers usually promote bodily autonomy and property rights in order to show that women's rights can actually outweigh fetuses' rights. There is also the issue of the rights of the father which certainly must not be ignored. Undoubtedly women's rights are more powerful than men's when it comes to pregnancy and abortion. However, there are some cases where the father has indeed strong moral rights and some decisions should not be made without his notification or consent.

The paper closes with an overall reflection on these basic moral questions. It is followed by my conclusion on the moral aspects of the abortion issue.

Περιεχόμενα

Πρόλογος	σελ. 1
A` μέρος	
Ιστορική αναδρομή	σελ. 2
Ηθική	σελ. 16
Η συμβολή της Βιοηθικής	σελ. 23
Άμβλωση	σελ. 25
Έκτρωση και νομοθεσία	σελ. 35
B` μέρος	
Πότε ξεκινά η ανθρώπινη ζωή	σελ. 43
Η ηθική κατάσταση του εμβρύου	σελ. 56
Είναι το έμβρυο πιθανό πρόσωπο;	σελ. 83
Τα δικαιώματα της γυναίκας	σελ. 94
Τα δικαιώματα του πατέρα	σελ. 111
Χρυσός Κανόνας	σελ. 117
Συμπεράσματα	
Επίλογος	σελ. 120
Παραπομπές	σελ. 127
Βιβλιογραφία	σελ. 140

Πρόλογος

Η άμβλωση συνιστά ένα από τα πιο φλέγοντα ζητήματα στο χώρο της Ηθικής. Παρόλο που νομικά έχει διευθετηθεί σε αρκετές χώρες με τη θεσμοθέτηση του δικαιώματος της γυναίκας στην άμβλωση, το πρόβλημα παραμένει ως προς το ηθικό σκέλος και είναι ασαφές και αμφιλεγόμενο.

Οι δύο βασικές ομάδες στο ζήτημα της άμβλωσης είναι οι υπέρμαχοι της ζωής (pro-life) και οι υπέρμαχοι της επιλογής (pro-choice). Η πρώτη επιθυμεί τη γενικότερη κατάργηση και απαγόρευση των αμβλώσεων ενώ η δεύτερη τη νομιμοποίησή της, τονίζοντας ότι η απόφαση για τη συνέχιση ή μη της εγκυμοσύνης αποτελεί απαραίτητο δικαίωμα της γυναίκας.

Αναπόφευκτα, η μελέτη του προβλήματος της έκτρωσης εγείρει πολύ σημαντικά φιλοσοφικά ερωτήματα. Αρχικά, οι φιλόσοφοι διερωτώνται για την ηθική κατάσταση του εμβρύου, αν δηλαδή είναι πρόσωπο ή όχι, αν δηλαδή θεωρείται μέλος της ηθικής κοινότητας ή όχι. Επιπλέον, αναρωτιούνται αν το έμβρυο είναι δυνητικά πρόσωπο και αν αυτό είναι αρκετό για να προστατευτεί η ζωή του από τους φορείς της πολιτείας. Έμφαση δίνεται ακόμα και στο ρόλο που διαδραματίζει η γυναίκα. Δηλαδή ερευνάται το εάν μια γυναίκα μπορεί να προχωρά σε έκτρωση ανεξάρτητα από την ηθική κατάσταση του εμβρύου. Μελετάται έτσι η έννοια της αυτοδιάθεσης της γυναίκας αλλά και τα δικαιώματά της για να διαπιστωθεί εάν αυτά είναι ισχυρότερα του εμβρύου, αλλά και του πατέρα.

Σίγουρα, τα παραπάνω ερωτήματα είναι ιδιαίτερα σύνθετα και πολύπλοκα και δεν είναι εύκολο να απαντηθούν με μονολεκτικό και απόλυτο τρόπο. Έχουν διατυπωθεί αναρίθμητες φιλοσοφικές θεωρίες, που πολλές φορές συγκρούονται μεταξύ τους.

Στη συγκεκριμένη εργασία, θα γίνει μελέτη των παραπάνω ερωτημάτων και θα αναλυθούν οι θέσεις διάφορων φιλοσόφων που έχουν πάρει θέση στο ζήτημα. Θα εξεταστεί ο συλλογισμός και η επιχειρηματολογία τους, ενώ θα γίνει και σύγκριση μεταξύ τους, προκειμένου να δοθούν ικανοποιητικές και πλήρεις απαντήσεις.

Ιστορική αναδρομή

Οι εκτρώσεις δεν είναι φαινόμενο που εμφανίστηκε στις σύγχρονες κοινωνίες. Η πρακτική και η εφαρμογή των εκτρώσεων απαντάται στα αρχαία χρόνια. Δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη μαρτυρία αναφορικά με το ποια γυναίκα έκανε πρώτη έκτρωση ή με το πότε πραγματοποιήθηκε η πρώτη έκτρωση. Ωστόσο, οι ιστορικοί μπορούν με ασφάλεια να πουν ότι οι εκτρώσεις διενεργούνται εδώ και αιώνες.

Η αρχαιότερη αναφορά σ' αυτήν τη συνήθεια είναι η απαγόρευση ενός εκτρωτικού φαρμάκου από τον Κινέζο αυτοκράτορα Shen Nung κατά την περίοδο 2737 – 2696 π. Χ. Διατάξεις ενάντια στις εκτρώσεις περιείχε και ο Κώδικας του Χαμουραμπί (περίπου το 1728 π. Χ.), αλλά και η νομοθεσία του Ασύριου βασιλιά Τιγλάτ – Πιλασάρ Α', του 12^{ου} αιώνα π. Χ.

Επίσης, περιγραφή της τεχνικής της έκτρωσης κατεγράφη το 1500 π. Χ. στο ονομαζόμενο «Ebers Papyrus», ένα αιγυπτιακό ιατρικό κείμενο. Σ' αυτό αναφέρεται ο αριθμός των βασιλικών παλλακίδων στην Κίνα που υποβλήθηκαν σε έκτρωση μεταξύ του 500 και 515 π. Χ. Στην Κίνα, η λαϊκή παράδοση αναφέρει ακόμη τη χρήση ψευδαργύρου (μετάλλου ιδιαίτε- ρως τοξικού) για τη διενέργεια έκτρωσης 5.000 χρόνια πριν.

Παρόλο που οι αμβλώσεις διενεργούνταν εδώ και χιλιάδες χρόνια, η πλειοψηφία αυτών δεν ήταν χειρουργικές εκτρώσεις · ήταν άλλες οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνταν για να προκαλέσουν έκτρωση. Για παράδειγμα, οι ιατροί της εποχής συμβούλευαν τις γυναίκες να συμμετάσχουν σε έντονες σωματικές δραστηριότητες, όπως να σηκώνουν βάρη, να κάνουν καταδύσεις, κωπηλασία, να σκαρφαλώνουν σε βράχια ή και να κάνουν νηστεία για αρκετές ημέρες. Σε κάποιους πολιτισμούς, συνήθιζαν να ρίχνουν καυτό νερό στην κοιλιακή χώρα της γυναίκας ή να τοποθετούν επάνω της καυτά όστρακα. Οι ιστορικοί βεβαιώνουν ότι οι χειρουργικές εκτρώσεις ήταν εξαιρετικά σπάνιες στους αρχαίους πολιτισμούς.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να παρατεθούν συγκεκριμένες αναφορές για την έκτρωση σε αρχαία κείμενα και να τονιστεί η στάση των ανθρώπων προς την έκτρωση σε κάποιες σημαντικές ιστορικές περιόδους.

Αρχαία Ελλάδα

Η έκτρωση δεν ήταν στην αρχαία Ελλάδα κάτι που καταδικαζόταν ηθικά. Μόνο σε κάποιες περιπτώσεις, όπως θα δούμε, ήταν κάτι που επέσυρε την τιμωρία του νόμου. Η στάση αυτή εξηγείται ασφαλώς από το γεγονός ότι η αρχαιότητα πολέμησε πάντα – για λόγους πολιτικούς και οικονομικούς – την υπερβολική αύξηση του πληθυσμού. Δύο μέσα μπορούσε να χρησιμοποιήσει κάποιος εάν δεν ήθελε να αποκτήσει μεγάλη οικογένεια: α) την έκτρωση και β) την έκθεση, δηλαδή την εγκατάλειψη του παιδιού.

Σπάρτη

Είναι γνωστό ότι στην Αρχαία Σπάρτη η λεγόμενη σήμερα *ευγονική*

αποτελούσε καθιερωμένη τακτική. Βρέφη που έφεραν δυσμορφίες και ανεπάρκειες που θα καθιστούσαν τη μελλοντική τους ζωή επαχθή και επώδυνη για τα ίδια και για την πόλη θανατώνονταν. « Το δε γεννηθέν ουκ ην κύριος ο γεννήσας τρέφειν, αλλ' έφερε λαβών εις τόπον τινά λέσχην καλούμενον, εν ω καθήμενοι των φυλετων οι πρεσβύτατοι καταμαθόντες το παιδάριον, ει μεν ευπαγές ειη και ρωμαλέον, τρέφειν εκέλευον κληρον αυτω των ενακισχιλίων προσμείναντες · ει δ' αγεννές και άμορφον, απέπεμπον εις τας λεγόμενας Αποθέτας, παρά το Ταϋγετον βαραθρώδη τόπον, ως ουτ' αυτω ζην αμεινον ον ουτε τη πολει το μη καλως ευθύς εξ αρχης προς ευεξίαν και ρωμην πεφυκός». **(1)**

Εγκαταλείπονταν λοιπόν σε έρημες τοποθεσίες, τους «αποθέτας», βαραθρώδεις τόπους κοντά στον Ταϋγετο. Εκεί πέθαιναν από έλλειψη φροντίδας. Το πιο σημαντικό όμως είναι πως όλα τα βρέφη έπρεπε να περάσουν από αυτό τον έλεγχο εάν ήθελαν να απολάβουν την ιδιότητα του Σπαρτιάτη και να έχουν κλήρο, πράγμα που δείχνει πως η ευγονική στην Σπάρτη ήταν θεσμός της πόλης - κράτους. **(2)**

Ιπποκράτης

Στον περίφημο «Όρκο» του, που συμπεριλαμβάνεται στην «Ιπποκράτειο Συλλογή», ο ξακουστός έλληνας γιατρός μίλησε για την έκτρωση. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει: «Ομοίως δέ ουδέ γυναικι πεσσόν φθόριον δώσω». **(3)** Απαγορεύει λοιπόν τη χορήγηση φαρμάκου και συγκεκριμένα πεσσού σε γυναίκα για να προκληθεί αποβολή και εκφράζει έτσι άκρατο σεβασμό προς την ανθρώπινη ζωή, ακόμα και στη δυνητική της μορφή, δηλαδή το έμβρυο. Ο «Όρκος» φαίνεται να είναι επηρεασμένος και από τις θέσεις των Πυθαγορείων. Από όλες τις ελληνικές φιλοσοφικές σχολές, μόνο οι Πυθαγόρειοι αποκήρυτταν ολοκληρωτικά την αυτοκτονία και την αμβλώση. Γι' αυτό και πολλοί τον ονομάζουν και «Πυθαγόρειο Όρκο».

Ωστόσο, πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι ο Ιπποκράτης απαγορεύει *μόνο* συγκεκριμένες μεθόδους εκτρώσεων, όσες δηλαδή ήταν επικίνδυνες για την υγεία της γυναίκας. Επίσης, σε αρκετά σημεία στα έργα του μιλάει επιδοκιμαστικά για τις αμβλώσεις και τις διάφορες τεχνικές που μπορούν να προκαλέσουν αποβολή. Στους «Αφορισμούς» του αναφέρει ότι η έκτρωση μπορεί να προκληθεί με αφαιμάξη, ενώ σχετίζεται και με το μέγεθος του εμβρύου. **(4)** Στο «Περί φύσεως παιδιού» συμβουλεύει μία νεαρή κοπέλα έξι μηνών έγκυο που επιθυμεί να αποβάλει, με τον εξής τρόπο: «και εγώ ακούσας εκελευσάμην αυτήν προ πυγην πηδησαι και επτάκις ήδη επεπηδητο. Και η γονή κατερρη επι την γην και ψόφος εγένετο κακείνη δε ιδούσα εθεητο και εθαυμασεν». **(5)** Γενικότερα, ο Ιπποκράτης δε φαίνεται να ήταν ηθικά αντίθετος στην πρακτική των αμβλώσεων. Πρέπει ακόμα να ληφθεί υπόψη ότι αμβλώσεις διενεργούνταν ευρέως τόσο στους αρχαιοελληνικούς όσο και τους ρωμαϊκούς χρόνους και οι άνθρωποι κατέφευγαν σ' αυτές χωρίς ενδοιασμούς. Σ' έναν κόσμο που θεωρούσε λογική και δικαιολογημένη την έκθεση βρεφών, με δυσκολία κάποιος θα έφερνε αντίρρηση στην καταστροφή ενός εμβρύου.

Πλάτων

Στην «Πολιτεία» ο ίδιος ο Πλάτων υποστηρίζει πως σε μία ιδανική πολιτεία οι μη υγιείς στο σώμα πρέπει να εγκαταλείπονται για να πεθάνουν. Υποστηρίζει ακόμα πως το καλύτερο τόσο για την πόλη όσο και για τους πολίτες θα ήταν να θεσμοθετηθεί μία «ιατρική» και μία «δικαστική» τέχνη που θα φρόντιζε μόνο για εκείνους τους πολίτες που είναι υγιείς ως προς το σώμα αλλά και την ψυχή. Αυτή η τέχνη θα άφηνε να πεθάνουν όσους δεν είναι σωματικά υγιείς, ενώ αυτούς που έχουν κακή ψυχή θα τους καταδίκασε σε θάνατο. «Ουκουν και ιατρικήν, οίαν είπομεν, μετά της τοιαύτης δικαστικής κατά πόλιν νομοθετήσεις, αι των πολιτων σοι τους μεν ευφυνεις τα σώματα και τας ψυχάς θεραπεύσουσι, τους δε μη, όσοι μὲν κατά την ψυχὴν κακοφυνεις και ανιάτους αυτοί αποκτενουσιν, Το γουν αριστον, ἔφη, αυτοις τε τοις πασχουσιν και τη πολει ουτω πεφανται».

(6)

Τα ελαττωματικά παιδιά ή τα παιδιά που προέρχονται από κατώτερους γονείς δεν έχουν θέση σ' αυτήν την πολιτεία. Γι' αυτό πρέπει να απομονώνονται και να εγκαταλείπονται. «Τα δε των χειρόνων, και εάν τι των ετέρων ανάληρον γίγνηται, εν απορρήτω τε και αδήλω κατακρύψουσιν ως πρέπει».

(7)

Σε άλλο σημείο της «Πολιτείας» εκφράζεται η άποψη πως η γυναίκα πρέπει να τεκνοποιεί μέχρι την ηλικία των 40 ετών, ενώ ο άνδρας μέχρι τα πενήντα πέντε του χρόνια. Από τη στιγμή που κάποιος από τους δύο υπερβεί αυτό το όριο και η γυναίκα μείνει έγκυος, το παιδί δε θα πρέπει να γεννηθεί. «Γυναικί μεν ... μέχρι τετραρακονταετίδος τίκτειν τη πόλει · ανδρί δε ... μέχρι πεντεκαιπεντηκονταέτους ... όταν δε δη οίμαι αι τε γυναικες και οι άνδρες του γενναν εκβωσι την ηλικίαν, αφήσομέν που ελευθέρους αυτούς συγγίγνεσθαι ω αν εθέλωσι ... και ταυτα γ' ἤδη πάντα διακελευσάμενοι προθυμεισθαι μάλιστα μεν μηδ' εις φως εκφέρειν κύημα μηδέ γ' εν».

(8)

Στον «Θεαίτητο», ο Σωκράτης τονίζει το δικαίωμα των γυναικών να καταφεύγουν σε πρόωρο τερματισμό της εγκυμοσύνης τους, εάν δεν την επιθυμούν. Υπογραμμίζει όμως ότι οι μόνοι οι μαίες έχουν το δικαίωμα να εφαρμόζουν τέτοιες τεχνικές. «Και μην και δισουσαι γε αι μαιαι φαρμάκια και επαδουσαι δύνανται εγείρειν τε τας ωδινας και μαλθαωτέρας αν βούλωνται ποιειν και τίκτειν τε δη τας δυστοκούσας και εάν νέον ον δόξη αμβλίσκειν, αμβλίσκουσιν;».

(9)

Έτσι, τόσο ο Πλάτωνας όσο και ο Αριστοτέλης, όπως θα αναφερθεί παρακάτω, δικαίωσαν την πρακτική της άμβλωσης και της έκθεσης νεπίων στα πλαίσια της ευγονικής πολιτικής και του ελέγχου του πληθυσμού.

Αριστοτέλης

Στα «Πολιτικά» ο Αριστοτέλης τάσσεται υπέρ της άμβλωσης και της σκόπιμης έκθεσης νεογέννητων παιδιών, για την αποφυγή του υπερπληθυσμού του κράτους. «Περί δε αποθέσεως και τροφης των γιγνομένων εστω νόμος μηδέν πεπρωμένον τρέφειν · διά δε πληθος τέκνων (η γαρ τά-

ξίς των εθών κωλύει μηθέν αποτίθεσθαι των γινομένων) ωρίσθαι δη δει της τεκνοποιίας το πλήθος εάν δε τισι γιγνηται παρά ταυτα συνδυασθέντων, πριν αίσθησιν εγγενεσθαι και ζωήν, εμποιεισθαι δει την άμβλωσιν · το γαρ οσιον και το μη διωρισμένον τη αισθήσει και ζην εσται». **(10)**

Ο υπέρτατος στόχος της πολιτείας έρχεται σε πρώτη μοίρα και αρκετοί γονείς πρέπει να θυσιάσουν τα παιδιά τους.

Το εντυπωσιακό στοιχείο σ' αυτό το απόσπασμα είναι ότι επιχειρείται για πρώτη φορά να γίνει μία διάκριση ανάμεσα στη νόμιμη και την παράνομη έκτρωση. Το καθοριστικό σημείο που διαχωρίζει τις δύο περιπτώσεις είναι για τον Αριστοτέλη η στιγμή κατά την οποία το έμβρυο αποκτά αίσθηση και ζωή.

Σ' ένα άλλο έργο του, στο «Περί ζώων Ιστορία» ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι το έμβρυο ξεκινά να ζει μόνο όταν γίνεται ο σχηματισμός των διαφόρων οργάνων. Η κίνηση είναι απόδειξη εμφύχωσης του εμβρύου. Αυτό συμβαίνει στις 40 ημέρες για τα αρσενικά και τις 90 ημέρες για τα θηλυκά: «Επί μεν ουν των αρρένων μάλλον περί τας τετταράκοντα γίνεται η κίνησης, των δε θηλείων περί ενενήκοντα ημέρας». **(11)** Τότε δηλαδή λαμβάνει χώρα η λεγόμενη *εμφύχωση*. Αυτή η άποψη υιοθετήθηκε από πολλούς στοχαστές και επικράτησε στους επόμενους αιώνες.

Ωστόσο, πρέπει να αναφερθεί ότι ο Σταγίριτης φιλόσοφος πίστευε ότι το σπέρμα όπως και τα έμμηνα (τα οποία θεωρούνταν αδιαμόρφωτα έμβρυα) διαθέτουν ήδη ψυχή, συμπεραίνοντας έτσι ότι υπάρχει ζωή στη μήτρα ακόμη και πριν τη σύλληψη. Στο «Περί ψυχής» αναφέρει πως: «έστιν δε η ψυχή του ζώντος σώματος αιτία και αρχή». **(12)** Βέβαια, αυτή η ψυχή που θεωρούσε ότι διαθέτουν τα έμμηνα ήταν το πιο πρωτόγονο είδος ψυχής, συγκεκριμένα η θρεπτική ψυχή των φυτών. Αν το αδιαμόρφωτο έμβρυο που βρισκόταν στη μήτρα επρόκειτο να εξελιχθεί σε ανθρώπινο, το σπέρμα έπρεπε απαραίτητα να του προσδώσει τόσο την αισθητική ψυχή (τη ψυχή των ζώων, που παρείχε την ιδιότητα της κίνησης) όσο και τη λογική ψυχή (που παρείχε σκέψη και λογική ικανότητα και την κατείχε αποκλειστικά ο άνθρωπος). Άρα, αφού το σπέρμα ενωθεί με τα έμμηνα, η αισθητική και η λογική ψυχή που ενυπάρχουν δυνάμει στο σπέρμα εμφανίζονται ενεργεία στο έμβρυο κατά τα διάφορα στάδια της ανάπτυξης του. Πολλοί λοιπόν πιστεύουν ότι ο Αριστοτέλης συμβουλεύει στα «Πολιτικά», όπως είδαμε, η έκτρωση να συντελείται προτού το έμβρυο αποκτήσει αίσθηση και ζωή, γιατί ερμηνεύει την αίσθηση και τη ζωή ως εμφύχωση.

Απόψεις φιλοσόφων και φιλοσοφικών ρευμάτων

Οι Πυθαγόρειοι ισχυρίζονταν ότι η ανθρώπινη ψυχή είναι αθάνατη, προϋπάρχει και εισέρχεται στο σώμα τη στιγμή της σύλληψης και οι απόψεις τους, όπως ήδη αναφέρθηκε, αντανακλώνται στον όρκο του Ιπποκράτη.

Οι Ορφικοί πίστευαν ότι η ψυχή γεννιέται στους αιθέρες και εισέρχεται στο βρέφος με την αναπνοή. Ο Αναξαγόρας και ο Σωκράτης διατύπωσαν θεωρία ανάλογη με των Ορφικών. Ο Δημόκριτος, καθώς και οι

Ἵωνες φιλόσοφοι Θαλής και Αναξιμένης θεωρούσαν την ψυχή ως αέρα ή πνεύμα. **(13)**

Οι Στωικοί αντίθετα θεωρούσαν πως η ψυχή ενυπάρχει δυνάμει στο σώμα και περιμένει την πρώτη ανάσα του παιδιού για να ενεργοποιηθεί μέσω μίας ψυκτικής διαδικασίας. Η θεωρία τους αποτέλεσε τη βάση του ρωμαϊκού νόμου σχετικά με τη νομική υπόσταση του εμβρύου. Ουσιαστικά δηλαδή δεν πρόκειται για ανθρώπινο ον, «αφού αποτελεί τμήμα των εσωτερικών οργάνων της μητέρας ακριβώς όπως ο καρπός θεωρείται τμήμα του δένδρου, ώσπου να ωριμάσει πλήρως». **(14)** Πίστευαν ότι το έμβρυο είναι μέρος του σώματος της γυναίκας και όχι ένα ανεξάρτητο ον. Μόνο όταν το μωρό γεννιόταν και εισερχόταν σ' αυτό η ψυχή, το αντιμετώπιζαν ως ένα ζωντανό ανθρώπινο ον. Συνεπώς για τους Στωικούς το έμβρυο δε λογαριάζεται ως ανθρώπινο ον ούτε με τη βιολογική ούτε με την ηθική έννοια · έτσι δε θεωρείται ότι έχει ηθικά δικαιώματα και κυρίως το δικαίωμα της ζωής. Από τη στιγμή που θεωρούσαν το έμβρυο ως καρπό, πίστευαν ότι η μητέρα (το δένδρο) μπορεί να μεταχειριστεί τον καρπό (το έμβρυο) όπως εκείνη επιθυμεί. Γι' αυτό δεν απέρριπταν την πρακτική της άμβλωσης. Μάλιστα αρκετοί Στωικοί της εποχής του Σενέκα υποστήριζαν ότι η ανθρώπινη ψυχή συνεχίζει να αναπτύσσει τις λειτουργίες της μέχρι την ηλικία των δεκατεσσάρων ετών, όπου ολοκληρώνεται η ικανότητα της λογικής. Μετά από αυτό το χρονικό όριο αναγνωρίζονταν στο ον πλήρη δικαιώματα. **(15)**

Σύμφωνα με τα παραπάνω, οι αμβλώσεις ήταν αρκετά συνηθισμένες στην αρχαία Ελλάδα, δεν ήταν ηθικά καταδικαστέες και πολλές γυναίκες κατέφευγαν σ' αυτές. Όπως αναφέρθηκε, η έκτρωση χρησιμοποιούνταν και ως μέθοδος ελέγχου του πληθυσμού. Για παράδειγμα, ο Φίλιππος ο 6ος, ο βασιλιάς της Μακεδονίας, απαγόρευε την αντισύλληψη, την έκτρωση και την έκθεση βρεφών κυρίως γιατί ανησυχούσε ότι μια περιοχή με μειωμένο πληθυσμό δε θα αποτελούσε ισχυρή και αξιοπρόσεκτη στρατιωτική δύναμη και όχι τόσο επειδή είχε ηθικούς ενδοιασμούς. Το ζήτημα της έκτρωσης ήταν βέβαια πολύπλοκο και ο αντίκτυπός του εύκολα καθρεφτίζεται και στα αρχαιοελληνικά δικαστήρια που, κατά τη βιβλιογραφία, δεν έπαιρναν συγκεκριμένη θέση. Στα δικαστήρια γίνονταν σίγουρα προσπάθειες να θεωρηθεί η εμβρυοκτονία ως ανθρωποκτονία και να κατοχυρωθεί η ανθρώπινη υπόσταση του εμβρύου. Αυτό κατά πάσα πιθανότητα το επωμιζόταν ο μηνυτής και εξαρτιόταν από την ικανότητά του να προβάλει πειστικά επιχειρήματα για την ανάπτυξη και την εμφύχωση του εμβρύου.

Η πόλις στην αρχαιότητα, όπως τονίστηκε πιο πάνω, δεν ενδιαφερόταν να υποστηρίξει μια πολιτική υπέρ των γεννήσεων. Έτσι, αυτός που έπρεπε να κάνει αγωγή σε περίπτωση έκτρωσης ήταν ο πατέρας ή κάποιος συγγενής του. Ο Λυσίας στο λόγο του « Κατ' Αντιγένους Αμβλώσεως » αναφέρει ότι ο Αντιγένης κατηγορεί τη γυναίκα του που έκανε έκτρωση για ανθρωποκτονία και ισχυρίζεται ότι με αυτήν της την πράξη τον εμπόδισε

να γίνει πατέρας ενός γιου. Η γενική εντύπωση που προξενούν οι κατηγορίες του Αντιγένη δεν είναι ότι η έκτρωση παραβιάζει το δικαίωμα της ζωής του εμβρύου, αλλά ότι παραβιάζει το δικαίωμα του πατέρα να αποκτήσει απόγονο ή, το πιο σημαντικό, κληρονόμο. Επίσης, η γυναίκα στην αρχαιότητα δεν είχε κανένα απολύτως δικαίωμα στο έμβρυο χωρίς τη συγκατάθεση του πατέρα. Το ίδιο συνέβαινε και με τις δούλες, καθώς και εκείνες δεν είχαν κανένα δικαίωμα στο έμβρυο χωρίς τη συγκατάθεση του κυρίου τους. Το ίδιο ίσχυε και στην περίπτωση του νεογέννητου παιδιού.

(16)

Η γυναίκα που έκανε έκτρωση, η μαμή της ή και άλλα μέλη της οικογένειάς της, που είχαν συνωμοτήσει για να στερήσουν από τον πατέρα το δικαίωμα για απόγονο, μπορούσαν να θεωρηθούν υπεύθυνα, αρκεί να υπήρχαν επαρκείς μαρτυρίες για τη στήριξη της κατηγορίας. **(17)** Έπρεπε δηλαδή να βεβαιωθεί ότι έγινε χρήση «αμβλωθριδίων» φαρμάκων για να προκληθεί πρόωρος τοκετός και θάνατος του νεογνού. Η γυναίκα που τα χρησιμοποιούσε και ο άνδρας που της τα προμήθευε χαρακτηρίζονταν «ανδροφόνοι».

Αν ο πατέρας πέθαινε μετά την έκτρωση της γυναίκας του, ο μηνυτής θα προσπαθούσε να αποδείξει πως οι κατηγορούμενοι είχαν σκοτώσει τον κληρονόμο του. Το επιχείρημα αυτό θα ήταν ισχυρότερο αν ο μηνυτής μπορούσε να αποδείξει ότι αυτός που προκάλεσε την έκτρωση είχε κάποιο συμφέρον από αυτή. Δεδομένης της μεγάλης σημασίας που απέδιδαν οι αρχαίοι Έλληνες στην επιβίωση του απογόνου τους μια τέτοια κατηγορία σίγουρα θα προκαταλάμβανε το δικαστήριο εναντίον όσων είχαν αναμειχθεί στην έκτρωση. Η κατηγορία της ανθρωποκτονίας, αντίθετα, θα ήταν αμφισβητήσιμη και λιγότερο αποτελεσματική, αφού θα μετέθετε το ζήτημα στην ανθρώπινη υπόσταση του εμβρύου, για την οποία όμως δεν υπήρχε ομοφωνία. **(18)**

Αρχαία Ρώμη

Στο ρωμαϊκό κόσμο η έκτρωση των παιδιών όπως επίσης και η εκθέσή τους ή και ο φόνος των νηπίων των δούλων ήταν συνηθισμένες και απόλυτα νόμιμες πρακτικές. Το ρωμαϊκό δίκαιο δεν τιμωρούσε την αμβλωση παρά μόνο αν πρόσβαλλε την πατρική εξουσία ή αν προκαλούσε βλάβη της μήτρας.

Η χρονική στιγμή που θα λάμβανε χώρα η έκτρωση δεν ενδιέφερε τους Ρωμαίους και κανένας τους – ακόμα και οι πιο αυστηροί ηθικολόγοι που θα ισχυρίζονταν ότι η μητέρα έχει καθήκον να διατηρήσει τον καρπό της κοιλιάς της – δε θα πίστευε ποτέ ότι το ίδιο το έμβρυο έχει δικαίωμα να ζήσει. Εξάλλου, η γέννηση αυτή καθ' αυτή δεν αρκούσε για να καταστήσει το παιδί νόμιμο απόγονο. Έπρεπε ο πατέρας να το αναγνωρίσει ως παιδί του. Ήταν συχνό φαινόμενο όμως για τους Ρωμαίους να εκθέτουν τα παιδιά που δεν αναγνώριζαν ή δεν ήθελαν να αναθρέψουν. Μάλιστα τόσο στους Έλληνες όσο και στους Ρωμαίους φαινόταν παράξενο το γεγονός ότι οι Αιγύπτιοι, οι Γερμανοί και οι Εβραίοι δεν εξέθεταν κανένα από τα παιδιά τους, αλλά αντίθετα τα ανέτρεφαν όλα. Η εγκατάλειψη του παιδιού

συχνά οφειλόταν σε λόγους οικονομικούς. Οι φτωχοί εξέθεταν τα παιδιά που δεν μπορούσαν να αναθρέψουν, οι μεσαίοι πάλι πετύχαιναν με αυτόν τον τρόπο να εξασφαλίζουν στα υπόλοιπα παιδιά τους μεγαλύτερες ανέσεις και μόρφωση και μεγαλύτερο μερίδιο στην περιουσία. Συχνά οι αρχηγοί των οικογενειών εγκατέλειπαν τα νεογέννητα βρέφη των ανύπαντρων κοριτσιών τους ή παιδιά των γυναικών τους που τα θεωρούσαν ως καρπούς μοιχείας.

Πιο συγκεκριμένα, το 450 π. Χ. περίπου γίνεται η πρώτη καταγραφή του ρωμαϊκού ποινικού δικαίου (Δωδεκάδελτος). Ο ρωμαίος φιλόσοφος *Μάρκος Τύλλιος Κικέρωνας* γράφει ότι ένας από τους νόμους της Δωδεκαδέλτου απαιτούσε την άμεση θανάτωση των υπερβολικά παραμορφωμένων παιδιών. Επιπλέον, η Δωδεκάδελτος επέτρεπε σε κάθε ρωμαίο πατέρα να θανατώσει τα θηλυκά νεογέννητα παιδιά του, αν εκείνος το επιθυμούσε. Για το ζευγάρι που προχωρούσε σε έκτρωση, χωρίς κανένα σοβαρό λόγο, ο νόμος δεν προέβλεπε καμία τιμωρία, παρά μόνο την επίκριση. **(19)**

Ο Κικέρωνας είναι από τους πρώτους που αντιτάχθηκαν δημόσια στην πρακτική της άμβλωσης. Γι' αυτόν όμως η άμβλωση δεν καταστρέφει την ευημερία του αγέννητου παιδιού, αλλά την ευημερία του πατέρα, του ονόματος της οικογένειας, τα κληρονομικά δικαιώματα της οικογένειας, το ρωμαϊκό κράτος και το ανθρώπινο γένος γενικά.

Στην κλασική ρωμαϊκή νομική σκέψη φαίνεται ότι κυριάρχησε η θέση των Στωικών φιλοσόφων. «Το εγκυμονούμενον πριν η τεχθη μέρος εστί της γυναικός», υποστηρίζει ο Ουλπιανός στον Πανδέκτη. **(20)** Ακόμα πιο κατηγορηματικός είναι ο Παπινιανός σε άλλο χωρίο του ίδιου κωδικοποιητικού έργου: «Ο γαρ μήπω τεχθείς ου λέγεται άνθρωπος». Έτσι, για πολλούς αιώνες η διακοπή της κύησης δε στοιχειοθετούσε αξιόποινη πράξη στο ρωμαϊκό δίκαιο. **(21)**

Στα πλαίσια της προσπάθειάς του να ιδρύσει ένα ισχυρό ρωμαϊκό κράτος, ο αυτοκράτορας Καίσαρας Αύγουστος εξέδωσε διατάγματα το 18 π. Χ. και το 9 μ. Χ. Με αυτά προέτρεπε τους Ρωμαίους να μεγαλώνουν και να ανατρέφουν τα παιδιά τους, αντί να τα αποβάλλουν και να τα θανατώνουν. Αλλά ποτέ δεν αποκήρυξε την πρακτική της άμβλωσης.

Αρκετοί φιλόσοφοι εναντιώθηκαν στη διενέργεια εκτρώσεων. Ανάμεσα τους ο Γάιος Πλίνιος Σεκούνδος, γνωστότερος ως Πλίνιος ο Πρεσβύτερος και ο στωικός φιλόσοφος Μουσώνιος Ρούφος. Ο πρώτος στο έργο του «Φυσική Ιστορία» κατέγραψε τις μεθόδους που χρησιμοποιούνταν εκείνα τα χρόνια και οδηγούσαν σε αποβολή, αλλά εξέφραζε την αντίθεσή του προς αυτές. **(22)** Ο δεύτερος καταδίκασε την έκτρωση και τη βρεφοκτονία, ως αδίκημα απέναντι στην οικογένεια και τη φύση · όχι ως φόνο του αγέννητου μωρού. **(23)**

Μόλις κατά τα τέλη του 2^{ου} αιώνα ή τις αρχές του 3^{ου}, επί του Σεπτιμίου Σεβήρου και του Αντωνίου Καρακάλλα κατά τη διάρκεια της συμβασιλείας τους (195 – 211 μ. Χ.) θεσπίστηκε διάταξη για την τιμωρία της άμβλωσης και τότε όμως όχι ως ανθρωποκτονίας, ή έστω, στο γενικότερο πλαίσιο των εγκλημάτων που στρέφονται κατά της ζωής, αλλά ως εξαπάτησης του άνδρα και διάψευσης των προσδοκιών του για την από-

κτηση διαδόχου. Αν δηλαδή η σχετική απόφαση είχε ληφθεί από τον άνδρα ή τουλάχιστον με τη συγκατάθεσή του, η πράξη δεν ήταν ποινικά αξιόλογη. Άρα, η γυναίκα δεν είχε κανένα λόγο πάνω στο θέμα του οικογενειακού προγραμματισμού. Η πρώτη λοιπόν διά νόμου απαγόρευση της έκτρωσης θεσμοθετήθηκε στη Ρώμη το 211 μ. Χ. και η τιμωρία ήταν προσωρινή εξορία. Και σ' αυτήν την περίπτωση, δίνονταν έμφαση στα δικαιώματα του πατέρα σε σχέση με το χαμένο παιδί και στα καθήκοντα της συζύγου, αλλά όχι στα δικαιώματα του αγέννητου παιδιού. Αυτοί οι νόμοι δε χαρακτηρίζαν την άμβλωση ως φόνο.

Υπάρχουν πολλές μαρτυρίες για τις άμβλώσεις στη Ρώμη κατά τον 1^ο αιώνα π. Χ. και τον 1^ο και 2^ο αιώνα μ. Χ. Ο ποιητής Οβίδιος και ο σατυρικός ποιητής Ιουβενάλης αναφέρουν στα έργα τους πόσο συνηθισμένες ήταν οι εκτρώσεις στις μέρες τους. Οι γυναίκες απευθύνονταν με ευκολία σε ειδικούς που κατασκεύαζαν φάρμακα για να προκαλέσουν αποβολή - κυρίως από βότανα - και πλήρωναν για να τα αποκτήσουν. Αναφέρουν ακόμη και ονόματα γυναικών που πέθαναν μετά από την κατάποση εκτρωτικών φαρμάκων. Ο Λεύκιος Ανναίος Σενέκας ή αλλιώς ο Σενέκας ο Νεότερος γράφει στα έργα του ότι τα παραμορφωμένα παιδιά καταστρέφονταν και αυτό το όριζε όχι ο θυμός αλλά η λογική. Δικαιολογούσε αυτούς τους φόνους στη βάση της μακροχρόνιας ευημερίας του ατόμου και της μελλοντικής ευημερίας της ρωμαϊκής κοινωνίας. Ο Δίων ο Χρυσόστομος τόνισε ότι οι σκλάβες προχωρούσαν σε άμβλωση μόνο αν είχαν την έγκριση του αφέντη τους. Διαφορετικά, θα κατηγορούνταν για καταστροφή της ιδιοκτησίας του κυρίου τους. **(24)**

Αξιζει βέβαια να αναφερθεί ότι πλήθος Ελλήνων και Ρωμαίων ιατρών υποστήριζαν τις άμβλώσεις και τις βρεφοκτονίες. Ο Σωρανός ο Εφέσιος ήταν διάσημος ιατρός της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και ασχολήθηκε με τη γυναικολογία. Στο έργο του «Γυναικολογία» περιγράφει πώς πρέπει οι μαιές να εξετάζουν ένα νεογέννητο παιδί προκειμένου να αποφασίζεται εάν εκείνο θα ζήσει ή θα θανατωθεί. Επίσης, προτείνει βότανα και δίνει αρκετές συνταγές που λειτουργούν είτε ως αντισυλληπτικές είτε ως εκτρωτικές μεθόδους. Συστήνει κοπιαστικές σωματικές εργασίες στις γυναίκες που επιθυμούν να αποβάλλουν. Όπως ειπώθηκε πιο πάνω, οι γυναίκες χρησιμοποιούσαν ποικίλα φάρμακα, κάποια ήταν αποτελεσματικά και κάποια όχι. Κάποιες ουσίες μπορούσαν να αναστατώσουν το αναπαραγωγικό τους σύστημα, όπως ο υδράργυρος και το αρσενικό. Ο Σωρανός συνιστούσε να πίνουν το νερό που χρησιμοποιούσαν οι σιδηρουργοί για να ψύχουν τα μέταλλα. **(25)** Ο Διοσκουρίδης, ο θεμελιωτής της φαρμακολογίας, συνιστούσε φάρμακα και πρακτικές ανάλογες με του Σωρανού. Ασχολήθηκε κυρίως με τα εκτρωτικά φίλτρα, ενώ έκανε λόγο και για το «εκτρωτικό κρασί», που περιείχε βότανα και λαχανικά. **(26)** Ο Τερτυλλιανός στο έργο του «Ad Anima» γράφει ότι ο Ιπποκράτης, ο Ερασίστρατος, ο Ηρόφιλος και ο Σωρανός - όλοι διάσημοι Έλληνες και Ρωμαίοι ιατροί - έκαναν χρήση χειρουργικών εργαλείων στις εκτρώσεις. Ο Ορειβάσιος, ο ιατρός του αυτοκράτορα Ιουλιανού του Αποστάτη έγραψε εκτενώς για εκτρωτικά φάρμακα. **(27)** Στην αρχαία λογοτεχνία υπάρχουν πολλοί υπαινιγμοί για τη συνέργια των ιατρών στις άμβλώσεις, που ήταν

αρκετά συνηθισμένες και ηθικά αποδεκτές.

Ιουδαϊσμός

Στην Παλαιά Διαθήκη, στο χωρίο Έξοδος 21. 22 – 23, αντιμετωπίζεται η περίπτωση κατά την οποία στη διάρκεια μιας συμπλοκής μεταξύ δύο ανδρών τραυματίζεται μία έγκυος γυναίκα · εξαιτίας αυτού του τραυματισμού αποβάλλει το κυοφορούμενο και ο δράστης καταδικάζεται σε χρηματική ποινή. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ο διαχωρισμός που γίνεται ως προς την ποινή. Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρθηκε, αν το έμβρυο αποβληθεί, η ποινή είναι μόνο χρηματική. Εάν όμως η γυναίκα τραυματιστεί ή πεθάνει τότε η τιμωρία θα είναι *ζωή αντί ζωής, οφθαλμός αντί οφθαλμού, οδόντα αντί οδόντος, χείρα αντί χειρός, πόδα αντί ποδός, πληγή αντί πληγής, χτύπημα αντί χτυπήματος*. Για του ραβίνους μελετητές, το έμβρυο θεωρείται ότι είναι ζωντανό μόνο όταν αναπνεύσει για πρώτη φορά έξω από τη μήτρα της μητέρας του. Μέχρι τότε, το έμβρυο θεωρείται απλά μέρος του σώματος της γυναίκας. Συνεπώς, ο σκόπιμος θάνατος και η καταστροφή του εμβρύου δεν ισοδυναμούσε με θάνατο και καταστροφή της ανθρώπινης ζωής. Ένα ταλμουδικό κείμενο τονίζει ευθαρσώς ότι «είναι επιτρεπτός ο θάνατος οποιουδήποτε εμβρύου». **(28)**

Βέβαια, παρόλες αυτές τις απόψεις, η κυρίαρχη ταλμουδική και ραβινική διδασκαλία αποκήρυσσε την έκτρωση, εκτός και αν κινδύνευε η ζωή της μητέρας. Ο ραβίνος Immanuel Jakobovits σχολιάζει χαρακτηριστικά: «η στάση των Εβραίων ως προς την καταστροφή της εμβρυακής και εκκολαπτόμενης ανθρώπινης ζωής είναι περίπλοκη και σπάνια ορίζεται από τις πηγές μας ... ενώ λοιπόν η εμβρυακή ζωή δεν προστατεύεται από καμία ξεκάθαρη νομική διάταξη, η τεχνητή διακοπή της κύησης είναι ηθικά αποδοκιμαστέα, εκτός και αν μπορεί να δικαιολογηθεί για ιατρικούς ή άλλους, πιο σοβαρούς λόγους». **(29)**

Χριστιανική Εκκλησία

Ο Χριστιανισμός με την έμφαση που έδωσε στην ιερότητα της ζωής ήρθε σε αντίθεση με τη λαϊκή αποδοχή της έκτρωσης. Οι πατέρες της Εκκλησίας ήταν ιδιαίτερα ευαίσθητοι απέναντι στην παγανιστική αυτή πρακτική και προσπάθησαν να προστατεύσουν το έμβρυο. Αντέδρασαν στις αντιλήψεις των Στωικών και κυρίως στα νομικά τους ελακόλουθα.

Από πολύ νωρίς η χριστιανική διδασκαλία προσανατολίστηκε προς την άποψη ότι το έμβρυο είναι οντολογικά αυτοτελές. Για το λόγο αυτό οι χριστιανικοί συγγραφείς συχνά απέδιδαν την κατηγορία της ανθρωποκτονίας σ' αυτούς που κατέστρεφαν τον «καρπό της κοιλιάς». Η άμβλωση συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των σοβαρών αμαρτημάτων. Σε κανένα θεολογικό κείμενο όμως δε γίνεται σαφής διάκριση ανάμεσα στην έκτρωση, την αντιούλληψη, τη στείρωση και τη βρεφοκτονία. Έτσι, τα τελευταία χρόνια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας διαδίδεται η αντίληψη ότι το έμβρυο είναι ανθρώπινο ον, αν και πολλοί χριστιανοί έκαναν διάκριση μεταξύ του

διαμορφωμένου και του αδιαμόρφωτου εμβρύου, επηρεασμένοι από τις απόψεις του Αριστοτέλη που επικράτησαν μέχρι και το Μεσαίωνα. Είναι πάντως σίγουρο ότι οι πρώτοι Χριστιανοί πίστευαν πως το έμβρυο είχε αξία ξεχωριστή, ανεξάρτητη από τους γονείς και ίσα δικαιώματα με τα άλλα μέλη της κοινότητας. Άλλωστε, στα πρώτα χριστιανικά κείμενα, τις λεγόμενες «Διδαχαί» περιέχεται μία άκαμπτη διαταγή: «Ου φονευσεις τέκνον εν φθορα ουδε γεννηθέν αποκτενεις» και «φονεις τέκνων, φθορεις πλάσματος Θεου». **(30)** Πάντως, προκαλεί εντύπωση η παντελής απουσία αναφοράς στην άμβλωση στα κείμενα της Καινής Διαθήκης.

Η τάση για καθολική απαγόρευση της έκτρωσης τροποποιήθηκε από τον Ιερό Αυγουστίνο και τον Ιερώνυμο, δύο σημαντικούς χριστιανούς στοχαστές και θεολόγους. Ο Αυγουστίνος διαχώρισε το ασχημάτιστο έμβρυο (το έμβρυο πριν από την εμφύχωση) από το σχηματισμένο (το εμφυχωμένο έμβρυο). Είναι προφανές πως ο διαχωρισμός αυτός βρίσκεται σε άμεση εξάρτηση από φιλοσοφικές αλλά και επιστημονικές (ιατρικής κυρίως φύσης) αντιλήψεις, που ανάγονταν βέβαια στη διδασκαλία του Αριστοτέλη. Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, ο Σταγυρίτης φιλόσοφος υποστήριξε πως το έμβρυο αρχίζει να «ζει», όταν αποκτά την ικανότητα της κίνησης και πως αυτό συμβαίνει κατά την τεσσαρακοστή ημέρα για τα αρσενικά και κατά την ενενηκοστή για τα θηλυκά. Η καταστροφή λοιπόν του ασχημάτιστου εμβρύου θα έπρεπε να τιμωρείται κατά τον Αυγουστίνο με χρηματικό πρόστιμο ενώ η καταστροφή του σχηματισμένου εμβρύου με θάνατο. Ο Ιερώνυμος πίστευε ότι η έκτρωση δεν είναι φόνος μέχρι το έμβρυο να αποκτήσει αναγνωρίσιμη ανθρώπινη μορφή. Παρόλα αυτά θεωρούσε την έκτρωση, σ' οποιοδήποτε στάδιο της εγκυμοσύνης, σοβαρό αμάρτημα.

Πολύ διαφωτιστική στο σημείο αυτό είναι γνώμη του Τερτυλλιανού, διακεκριμένου χριστιανού θεολόγου, ο οποίος ήταν αντίθετος στην αντισύλληψη και την έκτρωση, καθώς τα θεωρούσε προληπτικό φόνο. Πίστευε ακόμα ότι η παρεμπόδιση της γέννησης αποτελεί ανθρωποκτονία, αφού άνθρωπος είναι και ο μελλοντικός άνθρωπος. Σε αρκετά χωρία του έργου του προβάλλει την αντίληψη ότι ο καρπός μέσα στο μητρικό σώμα είναι άνθρωπος από τη στιγμή που έχει σχηματιστεί πλήρως η μορφή του. Οι απόψεις του ενισχύθηκαν από το Μέγα Βασίλειο, ο οποίος το 374 μ. Χ. χαρακτήρισε την έκτρωση φόνο, δηλώνοντας ότι η διάκριση ανάμεσα στο σχηματισμένο και το ασχημάτιστο έμβρυο δεν ήταν αποδεκτή στη χριστιανική ηθική. Βέβαια, ο Γρατιανός, όταν το 1140 μ. Χ. ολοκλήρωσε την πρώτη συλλογή των κανόνων του, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η «έκτρωση ήταν φόνος μόνο όταν το έμβρυο ήταν σχηματισμένο». Στην αντίθετη περίπτωση, η έκτρωση δεν ήταν φόνος. **(31)** Πρέπει επίσης να αναφερθεί πως ακολουθώντας τη γνώμη της Εκκλησίας, η βυζαντινή νομοθεσία τιμωρούσε τη γυναίκα που έκανε έκτρωση με διαζύγιο ή εξορία ή χρηματική ποινή ή με εξορία και δήμευση της περιουσίας της.

Η ρευστότητα αυτή στην τελική αντιμετώπιση του προβλήματος παρέχει και την εξήγηση για την - εκ πρώτης όψεως ίσως περίεργη - τακτική που ακολούθησε η Εκκλησία και μέχρις ενός σημείου και η Πολιτεία, στο θέμα των αμβλώσεων και ειδικότερα της ποινικής καταστολής.

Παρατηρείται δηλαδή μία τάση συγκερασμού κυρώσεων διαφόρου βαθμού βαρύτητας και αυξημένης δυνατότητας των κατά περίπτωση εφαρμοστών του δικαίου να τις προσαρμόζουν στις συγκεκριμένες συνθήκες τέλεσης της πράξης – πιθανώς με γνώμονα τη χρονική διάρκεια της εγκυμοσύνης, στη διακοπή της οποίας απέβλεπε η άμβλωση.

Την υπόθεση αυτή καθιστά πιθανή η διαφορετική τακτική που τηρήθηκε στη Δύση. Εκεί οι οικείες διατάξεις του αστικού δικαίου διαφοροποιήθηκαν ερμηνευτικά · έτσι, η διακοπή της κύησης μέχρι μεν την τεσσαρακοστή ημέρα επέσυρε την ποινή της άμβλωσης, μετά δε από αυτό το χρονικό όριο θεωρείτο ανθρωποκτονία με τις αντίστοιχες κυρώσεις, άποψη που υιοθετήθηκε και από τις νομοκανονικές πηγές της Δυτικής Εκκλησίας. Για παράδειγμα, το 1158 μ. Χ. ο Πάπας Σέξτος ο 5^{ος} όρισε ως ποινή για την έκτρωση (ή αντισύλληψη) τον αφορισμό από την Καθολική Εκκλησία. Τον 13^ο αιώνα ο Άγιος Θωμάς ο Ακινάτης υιοθέτησε τις απόψεις του Αριστοτέλη και υποστήριξε ότι ο φόνος ενός εμψυχωμένου εμβρύου ισοδυναμούσε με ανθρωποκτονία. Έδωσε μεγάλη βαρύτητα στο ζήτημα της ψυχής ως πηγή της κίνησης του ζωντανού ανθρώπινου οργανισμού και μάλλον συνέβαλε ιδιαίτερα στο να καθιερωθεί η κινητικότητα (η πρώτη κίνηση του εμβρύου μέσα στην κοιλιά της μητέρας, αλλιώς «quickening») ως το σημείο όπου εισέρχεται η ψυχή στο έμβρυο. Τον 14ο αιώνα μ. Χ., ο ιδρυτής της ηθικής θεολογίας, ο Επίσκοπος Αντώνιος της Φλωρεντίας διατύπωσε την άποψη ότι ένας ιατρός μπορούσε να προκαλέσει άμβλωση, όταν η εγκυμοσύνη απειλούσε τη ζωή της μητέρας, μόνο όμως εάν ήταν ηθικά βέβαιος ότι το έμβρυο ήταν ασχημάτιστο. Σ' αυτή την περίπτωση αποδιδόταν στη γυναίκα ένα προβάδισμα ως προς το δικαίωμα στη ζωή. Στην αντίθετη περίπτωση, ο ιατρός έπρεπε να αρνηθεί να προχωρήσει σε έκτρωση, ακόμα και αν αυτό σήμαινε το θάνατο της γυναίκας. Ο Αντώνιος ισχυριζόταν ότι ο ιατρός που καταστρέφει ένα σχηματισμένο έμβρυο, το σκοτώνει σωματικά και πνευματικά, αφού δεν έχει βαπτιστεί · δεν είναι ωστόσο ηθικά υπεύθυνος για το θάνατο της γυναίκας, γιατί η ασθένεια τον προκάλεσε και όχι εκείνος. Έτσι, το 1591, ο Πάπας Γρηγόριος ο 9^{ος}, επανέφερε στην Εκκλησία την άποψη ότι η έκτρωση ενός ασχημάτιστου εμβρύου δεν μπορούσε να θεωρηθεί ανθρωποκτονία. Συνεπώς, η καταστροφή ασχημάτιστου εμβρύου θεωρούνταν αμαρτία για το θεσμό του γάμου και της δημιουργίας, αλλά όχι ανθρωποκτονία και δεν επέσυρε καμία εκκλησιαστική τιμωρία.

Οι βάσεις για την πάγια θέση της Εκκλησίας τοποθετήθηκαν τον 17^ο αιώνα. Η πρωτοβουλία να καταργηθεί η διάκριση ανάμεσα στα έμψυχα και τα άψυχα έμβρυα φαίνεται να ανήκει στον Thomas De Feynes, καθηγητή ιατρικής στη Louvain, ο οποίος το 1620 ισχυρίστηκε ότι η ψυχή πρέπει να είναι παρούσα στον άνθρωπο κατά τη σύλληψη ή αμέσως μετά, προκειμένου να οργανώσει το υλικό του σώματος. Μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα οι επιστήμονες είχαν απομακρυνθεί εντελώς από τον Αριστοτέλη και ενστερνίζονταν τη θέση του De Feynes. Με τη διάκριση ανάμεσα στο σχηματισμένο και ασχημάτιστο έμβρυο να έχει εξαλειφθεί, το επιχείρημα υπέρ της έκτρωσης ενός ασχημάτιστου εμβρύου ήταν πλέον αβάσιμο. Το 1869 ο Πάπας Πίος ο 9^{ος} επανέφερε τον αφορισμό ως ποινή για όποιον

προκαλούσε έκτρωση σε οποιοδήποτε στάδιο της εγκυμοσύνης. Η άποψη αυτή βασίστηκε στο επιχείρημα ότι, εφόσον δε γνωρίζει κανείς με σαφήνεια πότε ξεκινάει η ανθρώπινη ζωή, τότε εκείνη θα πρέπει να προστατευτεί όσον το δυνατό νωρίτερα, δηλαδή από τη στιγμή της σύλληψης. Συνεπώς, το Καθολικό δόγμα υποστήριζε ότι η στιγμή που ο ζυγώτης είναι προικισμένος με ζωή και συμπεριλαμβάνει ψυχή από το Θεό είναι *ταυτόχρονη* με τη στιγμή της γονιμοποίησης. Αργότερα, καθολικοί θεολόγοι διακήρυξαν ότι η «λογική» ψυχή του ανθρώπου εισέρχεται στο σώμα τη στιγμή της σύλληψης, γιατί ένα τέτοιο φαινόμενο μόνο θείο έργο θα μπορούσε να αποτελεί. Με τον τρόπο αυτό, καθιερώθηκε η άποψη ότι η εμψύχωση λάμβανε χώρα τη στιγμή της σύλληψης και ότι το έμβρυο θα έπρεπε να θεωρείται ανεξάρτητο από τους γονείς του, δηλαδή ως *ξεχωριστή οντότητα*. **(32)**

Βέβαια, το πρόβλημα της μητέρας που κινδύνευε η ζωή της εξαιτίας επιπλοκών της εγκυμοσύνης παρέμενε. Οι θεολόγοι κατά τον 19^ο αιώνα ήταν υπέρ της «έμμεσης» έκτρωσης, προκειμένου να σωθεί η ζωή της γυναίκας. Σε τέτοιες περιπτώσεις αντιμετώπιζαν την έκτρωση ως αυτοάμυνα και το έμβρυο ως «άδικο επιδρομέα» στη ζωή της γυναίκας. Μετά από αρκετές συζητήσεις και διαφωνίες η τελική απόφαση ήρθε το 1930, όταν ο Πάπας Πίος ο 9^{ος} καταδίκασε όλες τις αμβλώσεις που γίνονταν για λόγους ιατρικούς, ευγονικούς και κοινωνικούς. **(33)**

Η αντίληψη ότι η ζωή ξεκινάει τη στιγμή της σύλληψης εξακολουθεί να υπάρχει στις μέρες μας και συνοδεύεται από την ιδέα ότι η μελλοντική ζωή, ακόμη και στα πρώιμα στάδια της κυοφορίας, απολαμβάνει τα ίδια δικαιώματα όπως η ήδη υπάρχουσα ζωή. Κάποιοι καθολικοί θεολόγοι απέρριπταν την πρακτική της έκτρωσης ακόμα και μετά από υποδείξεις των ιατρών, καθώς την αντιλαμβάνονταν ως καταστροφή μίας μελλοντικής ανθρώπινης ύπαρξης και ως σαφή άρνηση του θείου δώρου του Θεού. Αυτή η αντίληψη απομακρύνθηκε από τη θέση του Τερτυλλιανού και του Αυγουστίνου, που δέχονταν την έκτρωση όταν η υγεία της μητέρας διέτρεχε κίνδυνο. Αντίθετα, η Εκκλησία φαίνεται ότι πρέσβευε ότι «δύο θάνατοι είναι προτιμότεροι από μία έκτρωση». **(34)**

Το 1917 ένα διάταγμα της Καθολικής Εκκλησίας προέβλεπε αφορισμό για όποιον έπαιρνε μέρος στην αποβολή ενός ανθρώπινου εμβρύου. Έκτοτε η θέση της Εκκλησίας παρέμεινε ίδια και πάντα επαναλάμβανε και υπενθύμιζε στους πιστούς τη γενική απαγόρευση και καταδίκη της έκτρωσης ακόμα και αν η υγεία της γυναίκας κινδύνευε. Αυτή η θέση για π.χ. εκφραζόταν από τον Πάπα Ιωάννη τον 23^ο και τον Πάπα Ιωάννη Παύλο τον 7^ο.

Αρχαίοι λαοί της Ανατολής

Στους Νόμους των Ασσυρίων αναφέρεται ότι η γυναίκα που προχωρά σε έκτρωση τιμωρείται αυστηρά, καθώς θανατώνεται με βίαιο τρόπο, ενώ στερείται και το δικαίωμα ταφής. Η σκληρή αυτή στάση μάλλον οφείλεται σε πολιτικούς λόγους. Το κράτος ποινικοποιούσε την αμβλωση

γιατί έπρεπε να αυξησει των αριθμό των υγειών και δυνατών ανδρών, ώστε να έχει αρκετούς και ικανούς πολεμιστές, που θα πραγματοποιούσαν τους στρατιωτικούς στόχους της πολιτείας. **(35)**

Περσικά, Ινδουιστικά και Βουδιστικά κείμενα αναφέρουν ότι οι ποινές για τις εκτρώσεις ήταν παρόμοιες με εκείνες για την ανθρωποκτονία. Ο Βουδισμός αντιτίθεται στην καταστροφή κάθε μορφής ζωής. Η άμβλωση παραβίαζε το βουδιστικό ιδεώδες της αυτοθυσίας · έτσι, η γυναίκα εγκλωβιζόταν σ' ένα συνεχές κύκλο γέννησης και αναγέννησης. Στους Ινδουιστές η έκτρωση ήταν υποτιμητική. Θεωρούσαν ότι ήταν φόνος του εμβρύου και εχθρική πράξη προς την αρχή της δημιουργίας. **(36)**

Για τον ισλαμικό νόμο το έμβρυο ισοδυναμεί με πιθανό κληρονόμο, που μπορεί να αποκτήσει τους δικούς του διαδόχους. Ωστόσο, η άμβλωση δε θεωρείται αξιόποινη πράξη όταν γίνεται με τη συναίνεση του πατέρα. Οι Άραβες εφάρμοζαν συγκεκριμένες τεχνικές αντισύλληψης και ο Μωάμεθ πιθανότατα τις συγχωρούσε. Το 1937 ο Μεγάλος Μουφτής της Αιγύπτου εξέδωσε θρησκευτική απόφαση, με την οποία επέτρεπε τον περιορισμό των γεννήσεων. Το 1964, ο Μεγάλος Μουφτής της Ιορδανίας κατέστησε επιτρεπτή την έκτρωση, όσο το έμβρυο ήταν ασχημάτιστο, δηλαδή μέσα σε περίοδο 120 ημερών από τη σύλληψη. Το Ισλάμ απαγόρευε αυστηρά την άμβλωση μόλις το έμβρυο αποκτούσε ψυχή · κάτι τέτοιο πίστευαν ότι συνέβαινε από 40 μέχρι και 120 ημέρες από τη σύλληψη. **(37)**

Νεότερα χρόνια

Στον Αγγλοσαξωνικό κόσμο του Μεσαίωνα η έκτρωση θεωρούνταν παραδοσιακά ως ανθρωποκτονία, ανεξάρτητα από το αν το παιδί ήταν ακόμα «έμψυχο». Η παράδοση αυτή συνεχίστηκε ως τη νεότερη εποχή. Το αγγλικό εθιμικό δίκαιο τοποθέτησε την έναρξη της ανθρώπινης ψυχής κατά τη φάση της «κινητικότητας» (η στιγμή κατά την οποία το έμβρυο κινείται για πρώτη φορά μέσα στην κοιλιά της μητέρας του). Πίστευαν ότι σ' αυτήν τη φάση η ψυχή έμπαινε μέσα στο σώμα και αυτό συνέβαινε περίπου τον 4^ο μήνα της εγκυμοσύνης. Οι νόμοι έγιναν πιο αυστηροί το 1803 αφού οι άμβλώσεις ποινικοποιήθηκαν. Η τιμωρία για την άμβλωση πριν από τη φάση της κινητικότητας ήταν εξορία, μαστίγωμα ή φυλάκιση. Η τιμωρία για την άμβλωση μετά τη φάση της κινητικότητας ήταν θάνατος. Το 1838 η έννοια της κινητικότητας αφαιρέθηκε από τη βρετανική νομοθεσία για τις εκτρώσεις, ενώ εξαλείφθηκε και η τιμωρία με θάνατο. Σύμφωνα με τα *Αδικήματα κατά Προσώπων* («Offenses against the Person Act») το 1861, όποιος προκαλούσε έκτρωση, ακόμα και η ίδια η γυναίκα, μπορούσε να τιμωρηθεί με 3 μήνες φυλάκιση. Το 1929 το βρετανικό κοινοβούλιο ψήφισε νόμο για την προστασία της ζωής του βρέφους. Κάθε τερατισμός της εγκυμοσύνης κηρύσσεται παράνομος, εκτός και αν απειλείται η ζωή της μητέρας. Το 1966 νομιμοποιήθηκαν οι εκτρώσεις που πραγματοποιούνταν καθαρά για λόγους υγείας. Το 1967 επιτρέπονταν οι εκτρώσεις έως ότου το παιδί μπορούσε να επιβιώσει εκτός της μήτρας. Ως προς τη βιωσιμότητα του εμβρύου ορίστηκε ότι απαγορεύονται οι εκτρώ-

σεις μετά την 28^η εβδομάδα της κυοφορίας. **(38)**

Το 1920 εξεδόθη το πρώτο σοβιετικό διάταγμα για την έκτρωση. Αποκαλούσε την έκτρωση αναγκαίο κακό · υπαινισσόταν ότι ο μεγάλος αριθμός αμβλώσεων που πραγματοποιούνταν στη χώρα ήταν σύμπτωμα της κοινωνικής αναταραχής, στην οποία βρισκόταν η χώρα και απέρρευε από το τσαρικό καθεστώς, από το οποίο έπρεπε γρήγορα να απαλλαγεί. Όσοι αντιτίθεντο στη νόμιμη έκτρωση, δεν το έκαναν για να υποστηρίξουν τα δικαιώματα του αγέννητου παιδιού αλλά για να τονίσουν το «φυσικό» ρόλο της γυναίκας που είναι η ανατροφή παιδιών. Το 1936 ο Ιωσήφ Στάλιν απαγόρευσε τις εκτρώσεις, υποστηρίζοντας ότι ο σοσιαλισμός είχε εξαλείψει τα προβλήματα που ωθούσαν τις γυναίκες στην έκτρωση. Συνεπώς, εκείνες θα μπορούσαν να εκπληρώνουν απερίσπαστες πλέον το «φυσικό» τους ρόλο. Δύο δεκαετίες μετά το θάνατο του Στάλιν οι αμβλώσεις νομιμοποιήθηκαν εκ νέου. **(39)**

Η Αμερικάνικη Ιατρική Ένωση από το 1859 ως τα τέλη του αιώνα ήταν αντίθετη στις εκτρώσεις εκτός από εκείνες τις περιπτώσεις, όπου κινδύνευε η ζωή της εγκυμονούσας. Το 1821 η Πολιτεία του Κοννέκτικακ πρώτη θέσπισε νόμο που επέτρεπε τις αμβλώσεις πριν από το στάδιο της κινητικότητας, προκειμένου να σωθεί η ζωή της μητέρας. Προέβλεπε όμως ισόβια κάθειρξη για όποιον χορηγούσε σκόπιμα και με δόλο φάρμακο για να προκαλέσει έκτρωση. Μέσα στα επόμενα 20 χρόνια, δεκατέσσερις άλλες πολιτείες πέρασαν αντίστοιχους νόμους. Τις επόμενες δεκαετίες, το πρόβλημα έγινε ιδιαίτερα έντονο και απέκτησε ανησυχητικές διαστάσεις. Πολλές γυναίκες τραυματιζόνταν ή έχαναν και τη ζωή τους ακόμα, καθώς απευθύνονταν σε μη εξειδικευμένους ιατρούς και υποβάλλονταν σε παράνομες εκτρώσεις. Η ανάγκη για την τροποποίηση του νόμου περί αμβλώσεως έγινε επιτακτική και έτσι το 1962 το Αμερικανικό Ινστιτούτο Δικαίου κατέληξε στην εξής απόφαση: η άμβλωση ήταν επιτρεπτή όταν η εγκυμοσύνη απειλούσε τη σωματική και ψυχική υγεία της γυναίκας ή όταν το έμβryo είχε σοβαρές σωματικές και ψυχικές βλάβες ή όταν η εγκυμοσύνη είχε προκύψει από βιασμό και αιμομιξία. **(40)** Το 1973 η απόφαση Roe εναντίον Wade υπήρξε καθοριστική για τη νομοθεσία για τις εκτρώσεις στην Αμερική · σύμφωνα μ' αυτή, η γυναίκα έχει το συνταγματικό δικαίωμα να προχωρήσει σε άμβλωση κατά τις πρώτες έξι εβδομάδες της εγκυμοσύνης και δεσμεύεται κυρίως από το στάδιο της βιωσιμότητας του εμβρύου.

Το αντίκτυπο της απόφασης της δίκης Roe εναντίον Wade ήταν πολύ ισχυρό. Παρά τις αντιδράσεις της Εκκλησίας, το κράτος κράτησε μια πιο διαλλακτική στάση στο ζήτημα της έκτρωσης. Οι δυτικές ευρωπαϊκές χώρες, ακόμα και η καθολική Ιταλία, Ισπανία και Γαλλία έσπευσαν να καταστήσουν το νόμο περί έκτρωσης πιο φιλελεύθερο. Μόνο η Δημοκρατία της Ιρλανδίας δεν ακολούθησε αυτή την τάση.

Ηθική

Πριν ξεκινήσει η ανάλυση του ζητήματος της έκτρωσης, θα πρέπει να γίνει μια ιδιαίτερη αναφορά στο ρόλο της ηθικής φιλοσοφίας στο συγκεκριμένο θέμα. Ο όρος «ηθική» χρησιμοποιείται σε πολλές περιπτώσεις. Μπορεί να χρησιμοποιείται για να ορίζει τις ηθικές πεποιθήσεις και συμπεριφορές των ανθρώπων, τους επινοημένους κανόνες για την αποφυγή πολιτικών συγκρούσεων, τα ήθη μίας κοινωνίας ή όπως αναφέρει το Oxford English Dictionary «τον τομέα των σπουδών που ασχολείται με τις αρχές των ανθρωπίνων καθηκόντων». **(41)**

Αυτός ο τομέας ιδρύθηκε από τους αρχαίους Έλληνες και Ρωμαίους στοχαστές – Σωκράτης, Πλάτων, Αριστοτέλης, Κικέρων, Σενέκας και άλλοι – που προσπάθησαν να περιγράψουν την άριστη μορφή ανθρώπινης ζωής και τις καλύτερες μεθόδους που θα την καταστήσουν εφικτή. Καθώς η Χριστιανική εποχή διαδέχτηκε την Κλασική, η μελέτη της ηθικής γινόταν λιγότερο από φιλοσόφους και περισσότερο από Χριστιανούς θεολόγους, που ερμήνευαν τις εντολές και τις συμβουλές της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης στους οπαδούς του Χριστιανισμού. Θεολόγοι όπως ο Αμβρόσιος, ο Ιερώνυμος, ο Αυγουστίνος, ο Ακινάτης, ο Λούθηρος και ο Καλβίνος συχνά βασίστηκαν στις θέσεις των προχριστιανικών ηθικολόγων φιλοσόφων · άλλες φορές τους θεωρούσαν συμμάχους τους και επαινούσαν τις απόψεις τους και άλλες τους θεωρούσαν αντιπάλους τους που οι απόψεις τους έπρεπε να διορθωθούν. Όταν η θεολογία και η φιλοσοφία συνεργάζονταν στον τομέα των ανθρωπίνων καθηκόντων, η ηθική φιλοσοφία δύσκολα διακρίνονταν από την ηθική θεολογία.

Κατά την Αναγέννηση και το Διαφωτισμό, εκδηλώθηκε η επιθυμία να αυτονομηθεί η ηθική φιλοσοφία. Οι προχριστιανικοί φιλόσοφοι διαβάζονταν περισσότερο για τις ιδέες που εξέφραζαν παρά για την αγάπη τους προς τον χριστιανισμό. Οι χριστιανοί λόγιοι ξεκίνησαν να διατυπώνουν προβληματισμούς για τους οποίους η Αποκάλυψη δεν έδινε σαφείς απαντήσεις. Αρκετοί συγγραφείς όπως ο Thomas Hobbes και ο Baruch Spinoza εγκατέλειψαν την προοπτική της χριστιανικής πίστης και προσπάθησαν να στηρίξουν την ηθική πάνω σε καθαρά λογικές βάσεις. Τον 17^ο αιώνα, η ηθική φιλοσοφία ήταν αρκετά ώριμη να θεωρείται αυτόνομος επιστημονικός κλάδος, δίπλα στη φυσική φιλοσοφία και την μεταφυσική και μακριά από τις επιρροές της θεολογίας. Η ηθική φιλοσοφία και η ηθική θεολογία ήταν πλέον ξεχωριστοί κλάδοι της ηθικής επιστήμης.

Στη συγκεκριμένη εργασία θα μελετηθεί το ζήτημα της έκτρωσης από την πλευρά της ηθικής φιλοσοφίας. Τα βασικότερα προβλήματα που απασχολούν τους φιλοσόφους και οδηγούν σε μεταξύ τους αντιπαραθέσεις είναι τα εξής: η έννοια του φόνου, η ηθική κατάσταση του εμβρύου, ο όρος «ανθρώπινο ον» και τα δικαιώματά του.

Οι άνθρωποι πιστεύουν ότι μπορούν να αποδείξουν ότι η έκτρωση είναι λανθασμένη ενέργεια με το εξής επιχείρημα: το να σκοτώνεις είναι πάντα λάθος. Γνωρίζουμε ότι το να σκοτώνεις (με πρόθεση) ένα αθώο ανθρώπινο ον είναι φόνος. Γνωρίζουμε ακόμα ότι το έμβρυο είναι ένα αν-

θρώπινο ον · άρα καταλήγουμε στο ότι το να σκοτώνεις είναι φόνος και άρα λάθος. Ωστόσο από το παραπάνω επιχείρημα προκύπτουν αρκετά ζητήματα: το πρώτο αφορά στην έννοια του «φόνου», το δεύτερο στη λέξη «ανθρώπινο ον» και υπάρχουν ακόμα οι όροι «αθώο» και «με πρόθεση». Κάποιοι ορίζουν το φόνο ως σκόπιμη αφαίρεση της ζωής ενός αθώου ανθρώπινου όντος. Όμως αν δεχτούμε αυτόν τον ορισμό, το επιχείρημα ακυρώνεται. Διότι, δεν προκύπτει λογικά ότι όταν κάποιος σκοτώνει με πρόθεση κάποιο αθώο πρόσωπο πάντα σφάλλει. Επίσης, ακόμα και αν δεχτούμε ότι το να σκοτώνεις ένα έμβρυο είναι ταυτόσημο με το να σκοτώνεις ένα αθώο ανθρώπινο ον, δεν μπορούμε να αποδείξουμε ότι είναι λάθος. Είναι οπωσδήποτε φόνος (σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό), αλλά όχι με την έννοια με την οποία ο φόνος είναι λογικά λανθασμένη ενέργεια.

Επιπλέον και η έκφραση «ανθρώπινο ον» δημιουργεί προβλήματα. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το έμβρυο είναι ανθρώπινο ον. Υπάρχει όμως όπως θα δούμε και στα επόμενα κεφάλαια η άποψη που υποστηρίζει ότι το έμβρυο είναι ανθρώπινο ον βιολογικά αλλά όχι ηθικά (δηλαδή δεν είναι πρόσωπο). Το ερώτημα είναι εύλογο: πώς μπορούμε να ξέρουμε υπό ποια έννοια χρησιμοποιείται ο όρος «ανθρώπινο ον» στο παραπάνω επιχείρημα; Τα έμβρυα εμπίπτουν στην κατηγορία του ανθρώπινου όντος ή όχι; Εάν η απάντηση είναι θετική, τότε η θανάτωση των εμβρύων είναι πάντα λανθασμένη ενέργεια. Εάν η απάντηση είναι αρνητική, τότε η θανάτωση των εμβρύων δεν ισοδυναμεί με τη θανάτωση ανθρώπινων όντων, οπότε δεν είναι λανθασμένη ενέργεια. Οι φιλόσοφοι προβληματίζονται εδώ και δεκαετίες πάνω στο συγκεκριμένο ερώτημα. Επεμβαίνουν γιατί πρόκειται για ηθικό πρόβλημα. Η Ηθική Φιλοσοφία ειδικεύεται στη μελέτη τέτοιων περίπλοκων ζητημάτων (που περιλαμβάνουν κυρίως την έννοια του «λάθους») και των λογικών τους ιδιοτήτων, ώστε να θεσπίσει κανόνες έγκυρων επιχειρημάτων ή αιτιολογήσεων · έτσι οι άνθρωποι θα μπορέσουν να τους αφομοιώσουν για να απαντήσουν στα ηθικά προβλήματα που έχουν και να αποφύγουν λάθη στο συλλογισμό τους.

Ο David Hume υποστήριξε ότι τα ηθικά ζητήματα πρέπει να βασίζονται τελικά στο συναίσθημα και όχι στη λογική. Ο Hume ήξερε ότι οι ηθικές κρίσεις απαιτούν λογικά επιχειρήματα προκειμένου να υποστηριχθούν, αλλά παρατήρησε ότι αν αναζητήσουμε την αρχή των λογικών βημάτων, πάντα καταλήγουμε σε μία πρώτη αρχή που δε μπορούμε να τη δικαιολογήσουμε. Δεν μπορούμε να δικαιολογούμε τις υποθέσεις που κάνουμε, γι' αυτό η λογική πρέπει να ξεκινά από κάπου. Ένας πιο πρόσφατος μελετητής, ο Alasdair MacIntyre, τονίζει ότι η λογική είναι σημαντική μόνο μέσα στα πλαίσια της ιστορικής παράδοσης. Η ιδέα ότι η αμερόληπτη λογική δικαιολογεί τους κανόνες συμπεριφοράς που δεσμεύουν τους ανθρώπους είναι για εκείνον μια ψευδαισθηση, που προωθήθηκε από το Διαφωτισμό. Στην πραγματικότητα, οι ιστορικές παραδόσεις καθορίζουν τα πρότυπα της λογικής σκέψης. Όμως, τα πρότυπα της λογικής σκέψης διαφέρουν από παράδοση σε παράδοση. Για παράδειγμα, στη σύγχρονη εποχή η σκλαβιά θεωρείται ανήθικη και μη επιτρεπτή ενώ για έναν κάτοικο της Αρχαίας Ελλάδας ή της Αρχαίας Ρώμης ήταν αποδεκτό και συνηθισμένο φαινόμενο. Το ίδιο συμβαίνει και με την έκτρωση. Στους αρχαίους

χρόνους η άμβλωση και η έκθεση βρεφών ήταν κάτι απόλυτα συνηθισμένο και πολλές φορές υπαγορευμένο και από την πολιτεία, ενώ σήμερα θεωρείται από πολλούς ανήθικη και μη επιτρεπτή ενέργεια.

Ο R. M. Hare επισημαίνει δύο αντίπαλα φιλοσοφικά ρεύματα ως προς την προσέγγιση ηθικών προβλημάτων, το **δεοντοκρατικό** και το **ωφελμιστικό**. (42) Οι *δεοντοκράτες* (absolutists) - ο όρος δε χρησιμοποιείται ως το αντίθετο του σχετικού - πιστεύουν ότι υπάρχουν συγκεκριμένα είδη πράξεων (για π.χ. ο φόνος αθώων ανθρώπων), που είναι λανθασμένες και τίποτα δε μπορεί να τις καταστήσει σωστές. Οι *ωφελμιστές* (utilitarians) από την άλλη πλευρά θεωρούν ότι ένας άνθρωπος πρέπει να κάνει ό,τι καλύτερο μπορεί ανάλογα με τις περιστάσεις, να ενεργεί δηλαδή πάντα για το καλύτερο. Τα δύο ρεύματα συγκρούονται σε πολλά ζητήματα και βέβαια και στο πρόβλημα της έκτρωσης. Δηλαδή οι δεοντοκράτες λένε ότι αφού το να σκοτώνεις αθώους ανθρώπους είναι πάντα κάτι λάθος, αν βρεθείς σε μία κατάσταση όπου αν δε σκοτώσεις έναν αθώο άνθρωπο τότε θα πεθάνουν είκοσι άλλοι αθώοι άνθρωποι, πρέπει να είσαι προετοιμασμένος να αφήσεις τους είκοσι ανθρώπους να πεθάνουν παρά να είσαι υπεύθυνος για το θάνατο του ενός αθώου ανθρώπου. Αντίθετα, οι ωφελμιστές υποστηρίζουν ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση το καλύτερο αποτέλεσμα θα είναι η σωτηρία των είκοσι ανθρώπων και ο θάνατος του ενός.

Πάντως, υπάρχει και μία άλλη μορφή ωφελμισμού που ονομάζεται *ωφελμισμός της προτίμησης* (preference utilitarianism). Σ' αυτήν τη μορφή ωφελμισμού, μία πράξη είναι ηθικά σωστή όταν ικανοποιεί τις προτιμήσεις (ή τα συμφέροντα) των ανθρώπων που εμπλέκονται σε μία κατάσταση και έχει τα καλύτερα αποτελέσματα για τους περισσότερους ανθρώπους. Έτσι, σχετίζεται περισσότερο με τις προτιμήσεις που οι άνθρωποι όντως έχουν παρά με κάποιες συγκεκριμένες και δεδομένες αρχές, που πρέπει να συμφωνούν με την καλύτερη ηθική θεωρία. Συνεπώς, δίνεται έμφαση στα ενδιαφέροντα των ανθρώπων, κάτι που ο κλασικός ωφελμισμός παρέβλεπε και έδινε βάρος στο γενικό και συνολικό καλό.

Ο ωφελμισμός της προτίμησης συνδέεται άμεσα και με τον όρο «πρόσωπο» στο πρόβλημα της έκτρωσης. Όπως θα αναφερθεί στα επόμενα κεφάλαια το πρόσωπο είναι αυτό που έχει προτιμήσεις, ενδιαφέροντα, συμφέροντα, επιθυμίες κ.τ.λ. Γι' αυτούς τους ωφελμιστές δεν είναι όλοι οι άνθρωποι πρόσωπα ενώ κάποια ζώα είναι πρόσωπα (μια αντίληψη που εκφράζεται κυρίως από τον Peter Singer). Έτσι, το έμβρυο δεν είναι πρόσωπο ενώ η μητέρα (και ο πατέρας) είναι.

Ο R. M. Hare προσθέτει πως υπάρχουν δύο είδη ηθικής σκέψης όσον αφορά σε ζητήματα όπως ο φόνος, η έκτρωση, η ευθανασία. Το πρώτο έχει να κάνει με το τι πρέπει να κάνουμε, όταν σκεπτόμαστε ένα συγκεκριμένο πρόβλημα που βρίσκεται μπροστά στα μάτια μας και πρέπει να το αντιμετωπίσουμε άμεσα. Το δεύτερο έχει να κάνει με το τι πρέπει να κάνουμε όταν δεν υπάρχει κάποιο συγκεκριμένο πρόβλημα, αλλά προσπαθούμε να αποφασίσουμε τι αρχές πρέπει να ακολουθηθούν όταν εκείνο

προκύψει. **(43)** Επίσης, τα ηθικά προβλήματα αντιμετωπίζονται με *δαισθητικό* ή *κριτικό* τρόπο σκέψης. Για παράδειγμα, όταν κάποιος σκέπτεται όλες τις συνέπειες των πράξεών του πριν κάνει μία ενέργεια, τότε σκέπτεται κριτικά. Όμως, στην καθημερινή τους ζωή οι άνθρωποι ενεργούν περισσότερο δαισθητικά. Δεν είναι εύκολο να υπολογίζουν εκ των προτέρων τα πιθανά επακόλουθα των επιλογών που κάνουν σε καθημερινή βάση. Άλλωστε, οι άνθρωποι καλούνται να κάνουν επιλογές κάτω από όχι και τόσο ιδανικές συνθήκες · συχνά παίρνουν αποφάσεις ενώ είναι θυμωμένοι, πληγωμένοι, πιεσμένοι, αγχωμένοι ή όταν το μυαλό τους επηρεάζεται από απληστία, εγωισμό, εκδίκηση κ.τ.λ. Γι' αυτό ίσως θα ήταν καλύτερο οι άνθρωποι να υιοθετήσουν κάποιες ευρύτερες ηθικές αρχές και να μην αποκλίνουν από αυτές. Η εμπειρία τόσων αιώνων έχει δείξει ότι σίγουρα υπάρχουν κάποιες τέτοιες αρχές που αν τηρηθούν οδηγούν στα καλύτερα αποτελέσματα. Ως τέτοιες νοούνται π.χ. το να λέμε την αλήθεια, να κρατάμε τις υποσχέσεις μας, να μη βλάπτουμε τους άλλους και άλλες παρόμοιες. Το να σεβόμαστε τη ζωή των ανθρώπων που επιθυμούν να συνεχίσουν να ζουν είναι αναμφισβήτητα μία τέτοια αρχή. Υπάρχουν βέβαια κάποιες περιπτώσεις όπου η απόκλιση από αυτές τις βασικές αρχές μπορεί να επιφέρει καλύτερα αποτελέσματα απ' ό,τι η τήρησή τους. Ωστόσο, τέτοιες περιπτώσεις συμβαίνουν σπάνια και σίγουρα όχι στους περισσότερους από εμάς.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι στην ηθική αντιμετώπιση προβλημάτων χρησιμοποιούνται συχνά τα «slippery slope» επιχειρήματα. Ο όρος «slippery slope» («ολισθηρή πλαγιά») χρησιμοποιείται στις αντιπαραθέσεις και στη ρητορική. Τα «slippery slope arguments» εστιάζουν στη δυνητική επικινδυνότητα μίας ηθικώς αποδεκτής πρακτικής. Είναι ωφελμιστικής και όχι δεοντοκρατικής υφής, διότι δεν εξετάζουν το ηθικώς δέον, αλλά το ακίνδυνο και λυσιτελές. Με αυτήν τη μορφή επιχειρήματος οι πολέμιοι της άμβλωσης δείχνουν πώς ένα πρώτο μικρό βήμα ή μία πρώτη μικρή ενέργεια μπορεί να προκαλέσει αλυσιδωτές αντιδράσεις, που θα κορυφωθούν. Αυτή η έκφραση χρησιμοποιείται λοιπόν για να δηλώσει ότι μία σκέψη ή μία άποψη μπορεί να πάρει επικίνδυνη τροπή, να προκαλέσει επικίνδυνους συνειρμούς και να οδηγήσει σε αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που ήθελε ο στοχαστής. Όταν λοιπόν οι ενάντιοι της άμβλωσης χρησιμοποιούν τον όρο «slippery slope», εννοούν ότι οι υπέρμαχοι της έκτρωσης κινούνται σε «επικίνδυνο δρόμο» και οι θέσεις τους θα φέρουν αρνητικές συνέπειες. Εάν δηλαδή επιτραπεί η έκτρωση σε κάποια ιδιαίτερη περίπτωση, τότε παραβιάζεται αμετάκλητα η αρχή που κηρύττει ότι είναι πάντα λάθος να σκοτώνονται αθώοι άνθρωποι. Γιατί τότε οι άνθρωποι θα δυσκολευτούν να καταδικάσουν τις εκτρώσεις ή τις βρεφοκτονίες ή ακόμα και το φόνο ενήλικων ανθρώπων (με σωματική ή διανοητική καθυστέρηση ή που ανήκουν σε κοινωνικά μη αποδεκτές ομάδες), αν αυτό φαίνεται να είναι «για το καλύτερο». Αυτό που κάνουν οι δεοντοκράτες είναι να υπογραμμίζουν και να στηρίζουν την ιερότητα μιας πολύ απλής και γενικής (και βασικής) ηθικής αρχής. Συνεπώς, το slippery slope επιχειρήμα ως προς την άμβλωση αφορά: α) στην αύξηση (αδικαιολόγητη) του αριθμού των εκτρώσεων και β) στην απαξίωση της ανθρώπινης ζωής, η ο-

ποία, γενικώς, θεωρείται πως διαθέτει απόλυτη αξία.

Η άμβλωση ή αλλιώς η θανάτωση του εμβρύου πάντως έχει ήδη νομιμοποιηθεί σε πολλές χώρες κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις. Δεν υπάρχει όμως κανένα στοιχείο που να δείχνει ότι η νομιμοποίηση της έκτρωσης έχει οδηγήσει σε περισσότερα περιστατικά συνηθισμένων και κοινών δολοφονιών.

Παρόλο που η «πλαγιά» από το να σκοτώνεις έμβρυα μέχρι να σκοτώνεις ενήλικους δεν είναι «ολισθηρή» (δηλαδή το πρώτο δε φαίνεται να οδηγεί στο δεύτερο), υπάρχει μία «ολισθηρή πλαγιά» από το να σκοτώνεις έμβρυα υπό ορισμένες προϋποθέσεις μέχρι το να τα σκοτώνεις υπό άλλες προϋποθέσεις. Υπάρχει δηλαδή κίνδυνος η πρακτική της άμβλωσης να γενικευτεί, αφού είναι δύσκολο να καθοριστούν με ακρίβεια στη νομοθεσία οι όροι κάτω από τους οποίους η άμβλωση είναι επιτρεπτή. Φράσεις όπως «εκ γενετής ελαττώματα» και «η υγεία της μητέρας», που είναι οι κύριοι λόγοι για τους οποίους η έκτρωση επιτρέπεται, μπορούν να γενικευθούν και να χρησιμοποιηθούν σε περισσότερες περιπτώσεις. Το εάν όμως θεωρούμε ότι αυτή η «slippery slope» περίπτωση είναι επικίνδυνη, πρέπει να εξετάζεται σε συνδυασμό με το ποιες εκτρώσεις πιστεύουμε ότι είναι επιτρεπτές και με το ποιος πρέπει να παίρνει αυτές τις αποφάσεις. Διότι, υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις όπου ο νόμος παραβιάστηκε αλλά έγινε για το καλύτερο και είχε θετικές συνέπειες για τους ανθρώπους.

Ωστόσο, όσον αφορά στις αρχές, χρειάζεται να αναφερθεί πως από τους αρχαίους χρόνους φιλόσοφοι και ηθικολόγοι εξέφρασαν την ιδέα ότι μια ηθική συμπεριφορά είναι αποδεκτή όταν βασίζεται σε μια αρχή που μοιάζει να είναι κάπως *παγκόσμια*. Ο «Χρυσός Κανόνας» που επιδόθηκε στο Μωσή (βρίσκεται στο «Λευϊτικόν») και που επαναλήφθηκε αργότερα από τον Ιησού Χριστό ορίζει οι άνθρωποι να παρακάμπτουν τα προσωπικά τους συμφέροντα και «να αγαπούν τους γείτονές τους όπως αγαπούν τους εαυτούς τους». Υπάρχει επίσης και η Χριστιανική άποψη που τονίζει ότι δεν πρέπει να κάνουμε στους άλλους αυτά που δεν επιθυμούμε να κάνουν σε εμάς. Οι στωικοί φιλόσοφοι πίστευαν ότι η ηθική πηγάζει από έναν παγκόσμιο φυσικό νόμο. Η Καντιανή άποψη πρεσβεύει ότι θα πρέπει να ενεργούμε μόνο βάσει ενός *maxim*, με το οποίο μπορούμε να επιθυμούμε αυτό που θα έπρεπε να γίνει παγκόσμιος νόμος. Η θεωρία του Kant τροποποιήθηκε από τον R. M. Hare που αντιλαμβάνεται αυτήν την παγκοσμιοποίηση σαν το λογικό χαρακτηριστικό μιας ηθικής κρίσης. Επιπλέον, υπάρχει και αυτό που καλείται «θεωρία του ιδανικού παρατηρητή» («ideal observer theory»), σύμφωνα με την οποία θα έπρεπε να κάνουμε αυτό που θα πρότεινε ένας αμερόληπτος παρατηρητής, που θα γνώριζε όλα τα γεγονότα και θα ήξερε τα συμφέροντα όλων των εμπλεκομένων μερών. Αυτή η ιδέα προτάθηκε από τους Βρετανούς φιλοσόφους του 18^{ου} αιώνα Francis Hutcheson, David Hume και Adam Smith. Τέλος, η άποψη του «ορθολογικού ανάδοχου έργου» («rational contractor») προτείνει ότι πρέπει να κάνουμε ό,τι απαιτείται από τις αρχές, που θα γίνονταν αποδεκτές από ένα σύνολο λογικών και ιδιοτελών ανθρώπων για το μέλλον της κοινωνίας, εάν δε γνώριζαν ποιο ακριβώς ρόλο θα είχαν μέσα σ' αυτήν. Ο

Jean-Paul Sartre και ο Jurgen Habermas θεωρούν ότι η ηθική είναι κατά μία έννοια παγκόσμια. Παρατηρούμε λοιπόν ότι γενικότερα οι φιλόσοφοι βλέπουν την ηθική σαν μία παγκόσμια αρχή, που δεν μπορεί να βασίζεται σε μεμονωμένες και επιλεκτικές θέσεις. Αυτό δε σημαίνει ότι μία ηθική αρχή μπορεί να εφαρμόζεται αδιάκριτα σε κάθε περίπτωση. Υπάρχουν καταστάσεις ιδιαίτερες που αλλάζουν τα δεδομένα και η εφαρμογή του ηθικού θα φέρει αντίθετα αποτελέσματα. Όμως αυτό που προκύπτει είναι ότι σε κάθε περίπτωση, πριν γίνει μία ηθική κρίση, οι άνθρωποι θα πρέπει να αφήνουν κατά μέρος τις δικές τους προτιμήσεις και αντιπάθειες και να δίνουν βάρος στο γενικότερο καλό του συνόλου. Η ηθική ζητά από τον κόσμο να μην πράττει ιδιοτελώς αλλά να ενεργεί σύμφωνα με το περιεχόμενο ενός παγκόσμιου κανόνα ή με τις υποδείξεις ενός αμερόληπτου παρατηρητή ή όπως ο καθένας μας αντιλαμβάνεται αυτήν την έννοια του παγκόσμιου που απαιτείται. Ο τρόπος που σκέφτομαι πρώτα τα συμφέροντά μου χρειάζεται να επεκταθεί, ώστε να λαμβάνω υπόψη μου και τα συμφέροντα των άλλων, όταν πρόκειται να εξετάσω ένα θέμα ηθικά. **(44)**

Οι παραπάνω απόψεις έχουν το εξής κοινό σημείο: απαιτούν από τον κόσμο να υιοθετήσει ορισμένες παγκόσμιες αρχές, ώστε να εφαρμοστούν αμερόληπτα από όποιον επηρεάζεται από αυτές. Άρα, για να δημιουργηθεί μία ηθική κρίση αυτό που κάνουμε είναι να ορίσουμε παγκόσμιες αρχές για κάθε είδος ξεχωριστής περίπτωσης. Έτσι όμως καταλήγουμε σε μια μορφή *ωφελιμισμού* · αφού ο ωφελιμισμός συνίσταται στο ότι θα πρέπει να κάνουμε το καλύτερο για να εξυπηρετήσουμε τα συμφέροντα όλων των μερών, που επηρεάζονται από τις πράξεις μας, αλλά και της κοινωνίας γενικότερα. Οι ωφελιμιστές θεωρούν ότι η ζωή δεν είναι τόσο απλή όσο φαίνεται. Όταν ένας χρειάζεται να δράσει, δεν αρκεί να σκεφτεί μόνο τις ηθικές αρχές αλλά να λάβει υπόψη του και τα συμφέροντα των υπόλοιπων μερών και τις περιστάσεις, που ποικίλλουν κάθε φορά. Οπότε, ο ωφελιμισμός είναι ένα πολύ μικρό, πρώτο βήμα που κάνει κάποιος όταν αποπειράται να δει εάν μπορεί να καταστήσει παγκόσμια μια δική του απόφαση. Ο ωφελιμισμός δεν είναι ο μοναδικός τρόπος αντιμετώπισης των προβλημάτων. Αλλά εάν πρόκειται να σκεφτούμε ηθικά, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε αυτό το πρώτο βήμα. Εννοείται πως κάποιος έχει τη δυνατότητα να ξεφύγει από τα πλαίσια του ωφελιμισμού και να υποστηρίξει άλλο τρόπο σκέψης. Χρειάζεται όμως να παραθέσει σοβαρά και λογικά επιχειρήματα, για να στηρίξει τη θέση του. **(45)**

Οι ωφελιμιστές συνεπώς δεν υποστηρίζουν ότι όλες οι εκτρώσεις είναι λανθασμένες ούτε ότι όλες είναι σωστές. Σε συνδυασμό και με τον Καντιανό – ωφελιμιστικό τρόπο σκέψης χρειάζεται να γίνει ένας διαχωρισμός ανάμεσα στις περιπτώσεις που είναι λάθος να γίνεται έκτρωση και σ' αυτές που είναι σωστό · ο διαχωρισμός αυτός θα γίνει με παγκόσμιους όρους και θα βασίζεται στις συνέπειες που θα προκαλούνται στα εμπλεκόμενα μέρη, καθώς και στις προτιμήσεις και τους σκοπούς τους. Έτσι, είναι αναγκαίο να καθοριστούν αρχές που θα απαγορεύουν γενικά τις εκτρώσεις αλλά και αρχές που θα τις επιτρέπουν σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.

Γενικότερα, παρατηρούμε ότι υπάρχουν άπειρες ηθικές θεωρίες που συχνά συγκρούονται μεταξύ τους. Κάποιοι υποστηρίζουν ότι μπορεί να υπάρξει κάποια ηθική θεωρία που θα είναι αποδεκτή από όλους τους λογικούς ανθρώπους. Αλλά η εύρεση και η δικαιολόγηση μιας τέτοιας θεωρίας δεν θα είναι καθόλου εύκολη. Για να καταλήξουμε σε κάτι τέτοιο, θα πρέπει να συνεκτιμηθεί η διαίσθησή μας για συγκεκριμένα θέματα, η ατομική και κοινωνική συμπεριφορά, ο καθορισμός και η ανάλυση αρχών, η γνώση για την ανθρώπινη φύση και τα ανθρώπινα κοινωνικά συστήματα, η εξέταση των θρησκευτικών πεποιθήσεων · στη συνέχεια, όλα αυτά θα πρέπει να γίνουν ένα ενοποιημένο σύστημα κατανόησης. Το γεγονός ότι μέχρι στιγμής υπάρχει τόσο μεγάλη διαφωνία ανάμεσα στους ηθικολόγους μπορεί να οφείλεται όχι τόσο στην αδυναμία αυτού του σχεδίου αλλά στην περιπλοκότητά του και βέβαια στο ότι η κοσμική ηθική θεωρία είναι ακόμα ένα νέο αντικείμενο. **(46)**

Η συμβολή της Βιοηθικής

Στο σημείο αυτό αξίζει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στη *Βιοηθική* (Bioethics) που είναι ο κλάδος εκείνος της επιστήμης που ασχολείται με τα ηθικά προβλήματα που προέκυψαν από τις νέες ανακαλύψεις της Βιολογίας και τις εφαρμογές της Γενετικής Μηχανικής και συνίσταται στην προσπάθεια αποφυγής μη αναστρέψιμων καταστάσεων που σχετίζονται με το χειρισμό του γενετικού υλικού και τις επιτεύξεις στη Βιοϊατρική.

Ο ορισμός της Βιοηθικής πηγάζει από τις ελληνικές λέξεις «βίος» και «ηθική» και έχει ως σημείο εκκίνησης τον Van Rensselaer Potter, που θεωρείται ο πατέρας της Βιοηθικής. Πρώτος εκείνος ανέφερε τον όρο στο βιβλίο του «Bioethics: A Bridge to the future» (1971). Πάντως αρχικά η έννοια του όρου ήταν «η επιστήμη της επιβίωσης» με την οικολογική έννοια, δηλαδή μία διεπιστημονική μελέτη που στόχευε στη διατήρηση και προστασία της βιόσφαιρας. Αυτή η ορολογία ποτέ δεν επικράτησε ευρέως αλλά αντίθετα η «βιοηθική» κατέληξε να αναφέρεται στο αυξανόμενο ενδιαφέρον για τα ηθικά ζητήματα της υγείας και των βιοϊατρικών επιστημών. Γενικότερα, η ηθική πάντα σχετίζεται με το βίο.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί πως η Βιοηθική αποτελεί κλάδο της Ηθικής. Η Επιστήμη της Ηθικής διακρίνεται στη Συστηματική (Normative Ethics), τη Μεταηθική (Metaethics) και την Εφαρμοσμένη Ηθική (Applied Ethics). Ο τελευταίος κλάδος με τη σειρά του χωρίζεται στον κλάδο της Βιοηθικής, της Ιατρικής Ηθικής, της Περιβαλλοντολογικής Ηθικής κ.τ.λ. Από τη φύση της η Βιοηθική είναι το σημείο τομής διαφορετικών επιστημονικών πεδίων της Ηθικής, που περιλαμβάνουν τη Γενετική, τη Βιοτεχνολογία, τη Βιοϊατρική ενώ εμπλέκονται και τελείως διαφορετικοί γνωστικοί τομείς, όπως η Νομική, η Θεολογία, η Βιολογία.

Η Βιοηθική σήμερα έχει σαν στόχο όχι μόνο τη δημιουργία και στήριξη αρχών αλλά και την καλύτερη κατανόηση των αρχών αυτών, τη δημιουργία βαθυστόχαστων φιλοσοφικών ερωτημάτων για την ηθική, την αξία της ζωής, για την ύπαρξη και σημασία του ανθρώπου ενώ περικλείει και ζητήματα της δημόσιας πολιτικής και κατευθύνει και ελέγχει τη βιοϊατρική επιστήμη. Τα επιτεύγματα στην ιατρική επιστήμη και τεχνολογία δημιούργησαν ένα ενδιαφέρον για ηθικά ζητήματα, για π.χ. στις σχέσεις ιατρού - ασθενούς και νοσηλευτικού προσωπικού. Επιπλέον, προκύπτουν ερωτήματα για τα δικαιώματα των ασθενών, την έκτρωση, την ανθρώπινη κλωνοποίηση, την ευθανασία και άλλα βιοτεχνολογικά και γενετικά θέματα. Η Βιοηθική έχει τέσσερις βασικές αρχές: το σεβασμό της αυτονομίας, τη μη βλάβη, την ωφέλεια και τη δικαιοσύνη. Υπάρχουν περισσότερα από 200 ερευνητικά κέντρα Βιοηθικής παγκοσμίως και οι ηθικολόγοι πολύ συχνά συμβουλεύουν κυβερνητικές επιτροπές, σώματα νομοθετικών μεταρρυθμίσεων και επαγγελματικά σωματεία. Πολλές χώρες έχουν τις δικές τους εθνικές επιτροπές βιοηθικής ενώ υπάρχει και η Παγκόσμια Ένωση Βιοηθικής (International Association of Bioethics).

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ωφελιμισμός της προτίμησης εμφανίζεται πολύ συχνά στη Βιοηθική. Ο κλασικός ωφελιμισμός αποδομείται και προτεραιότητα έχει πια το προσωπικό συμφέρον και η προσωπική προτίμηση

του κάθε ασθενούς.

Τα επιτεύγματα στον τομέα της Ιατρικής γίνονται πλέον με ταχύτατους ρυθμούς, με αποτέλεσμα η κοινωνία και η θρησκεία να αντιδρά με επιφυλάξεις και πολύ συχνά με έντονες διαφωνίες. Με το πέρασμα του χρόνου όμως τα βιοτεχνολογικά επιτεύγματα έγιναν όχι απλά αποδεκτά αλλά και επιθυμητά, όπως λ.χ. η εξωσωματική γονιμοποίηση. Η αντίδραση ήταν να χαρακτηρίζονται τα παιδιά που γεννιούνται με αυτήν τη μέθοδο ως «παιδιά του σωλήνα». Ωστόσο, η εξωσωματική γονιμοποίηση εφαρμόζεται ευρύτατα σ' όλον τον κόσμο και μέχρι σήμερα έχουν γεννηθεί με αυτήν τη μέθοδο περίπου 1.000.000 παιδιά από ζευγάρια που θα είχαν παραμείνει άτεκνα. Στην Ελλάδα γεννιούνται με εξωσωματική 3.000 περίπου παιδιά το χρόνο. Άλλο παράδειγμα είναι η προγεννητική διάγνωση που κατηγορήθηκε ότι προάγει τις αμβλώσεις. Η πραγματικότητα είναι ότι έχει συμβάλει στη γέννηση εκατοντάδων χιλιάδων υγιών παιδιών ενώ έχει αποτρέψει τη γέννηση παιδιών με βαρύτατα και ανίατα νοσήματα.

Οι αρνητικές θρησκευτικές και κοινωνικές αντιδράσεις που προκάλεσαν στην αρχή τα παραπάνω επιστημονικά επιτεύγματα είτε έσβησαν είτε καταλάγιασαν σε βαθμό που δεν είναι πλέον αντιληπτές ενώ δεν μπορεί να μην αναγνωρίσει κανείς τα οφέλη αυτών των μεθόδων για τον άνθρωπο και την κοινωνία γενικότερα.

Άμβλωση

Η έκτρωση (ή άμβλωση) ορίζεται ως η τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης, που προκαλείται με διάφορους τρόπους. Οι συνηθέστεροι είναι η άμεση θανάτωση του εμβρύου ή η αφαίρεσή του από τη μήτρα, με αποτέλεσμα το θάνατό του. Η χειρουργική αφαίρεση ενός ζωντανού εμβρύου που εξακολουθεί να ζει και μπορεί να ζήσει εκτός του σώματος της γυναίκας δεν είναι έκτρωση. Η έκτρωση αποτελεί ιατρική πράξη, ενώ μέχρι πριν από αρκετά χρόνια ισοδυναμούσε με εγκληματική ενέργεια. Τις τελευταίες δεκαετίες έχει νομιμοποιηθεί σε πολλές χώρες του κόσμου, κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις.

Η άμβλωση διακρίνεται στην αυτογενή και την επιδεδιωγμένη. Η αυτογενής άμβλωση οφείλεται σε αντίδραση, ανεπάρκεια ή δυσλειτουργία του οργανισμού της εγκύου και είναι γνωστότερη ως *αποβολή*. Αυτή η περίπτωση άμβλωσης δε συνιστά ηθικό ζήτημα, αφού επέρχεται ανεξάρτητα από την επιθυμία της γυναίκας και δεν οφείλεται σε δική της επιλογή ή πράξη. Από την άλλη πλευρά η επιδεδιωγμένη άμβλωση διακρίνεται στη θεραπευτική και την κατ' επιλογήν έκτρωση.

Η θεραπευτική άμβλωση γίνεται αυστηρά για να σωθεί η ζωή της εγκύου και να διαφυλαχθεί η ψυχοσωματική της υγεία. Διενεργείται ακόμα προκειμένου να αποφευχθεί η γέννηση θνησιγενούς νεογνού ή μωρού που θα φέρει σοβαρότατες ανωμαλίες και για να μειωθεί ο αριθμός των εμβρύων σε πολυδίδυμη κύηση, ώστε να αυξηθούν οι πιθανότητες επιβίωσης των εναπομεινάντων εμβρύων. Αλλά και η περίπτωση της θεραπευτικής άμβλωσης δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ηθικής διερεύνησης, καθώς η διατήρηση της ζωής και η διαφύλαξη της υγείας της γυναίκας έρχονται σε πρώτη μοίρα σε σχέση με το έμβryo. Επίσης, όσον αφορά στις προβληματικές κυήσεις, η έκτρωση είναι ιατρικώς επιβεβλημένη, άρα και πάλι η γυναίκα δε διαθέτει τη δυνατότητα επιλογής.

Η κατ' επιλογήν άμβλωση είναι η έκτρωση που δεν οφείλεται σε σωματική δυσλειτουργία και δεν επιβάλλεται για ιατρικούς λόγους. Οι γυναίκες καταφεύγουν σ' αυτήν για πολλούς λόγους, κοινωνικούς και προσωπικούς. Για π.χ. όταν η εγκυμοσύνη είναι αποτέλεσμα βιασμού ή όταν μένουν έγκυες, χωρίς να είναι παντρεμένες, όταν αντιμετωπίζουν την εγκυμοσύνη ως εμπόδιο στη μόρφωση ή την επαγγελματική τους σταδιοδρομία, όταν αδυνατούν να αναλάβουν τα βάρη και τις υποχρεώσεις της μητρότητας, όταν ο πατέρας του παιδιού αρνείται να το αναγνωρίσει ή δεν είναι κατάλληλος για να γίνει καλός και στοργικός πατέρας κ.τ.λ. Για όποιον από τους παραπάνω λόγους και αν γυναίκα επιλέξει να κάνει έκτρωση, η επιλογή της μπορεί να κριθεί ηθικά, ακριβώς διότι διαθέτει την επιλογή να μην προχωρήσει σε άμβλωση. Στην συγκεκριμένη εργασία θα ασχοληθούμε και θα μελετήσουμε αυτήν την περίπτωση της έκτρωσης, αφού αυτή εμπίπτει στον τομέα της Βιοηθικής.

Παρόλα αυτά, η έκτρωση εξακολουθεί να αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα παγκόσμια προβλήματα. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι είναι ένα ζήτημα εξαιρετικά σύνθετο και παρουσιάζει ενδιαφέρον όχι μόνο ιατρικό, αλλά επίσης νομικό, θεολογικό, κοινωνικό και ηθικό. Εδώ και δεκαετίες

έγιναν ποικίλες και μακροχρόνιες συζητήσεις πάνω σ' αυτό το θέμα και σε πολλές περιπτώσεις άνθρωποι οδηγήθηκαν δυστυχώς σε πράξεις βίας.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί πως δύο είναι οι κύριες ομάδες που συμμετέχουν στη συζήτηση περί αμβλώσεων: οι *πρόμαχοι της ζωής* (*pro-life*) και οι *πρόμαχοι της επιλογής* (*pro-choice*). Η πρώτη ομάδα εκφράζει την ηθική και πολιτική αντίθεσή της στην επιλεκτική έκτρωση (όταν δηλαδή η έκτρωση γίνεται γιατί δεν είναι αρεστό το φύλο του εμβρύου) και επιθυμεί τη νομική απαγόρευση ή το νομικό περιορισμό των εκτρώσεων. Θεωρεί ότι το ανθρώπινο έμβρυο είναι *πρόσωπο* και άρα έχει δικαίωμα για ζωή. Αντιτίθεται ακόμα και στο ζήτημα της ευθανασίας και της έρευνας για τα εμβρυϊκά βλαστοκύτταρα. Η δεύτερη ομάδα εκφράζει την πολιτική και ηθική θέση ότι η απόφαση για τη συνέχιση ή τη διακοπή της άμβλωσης ανήκει αποκλειστικά στη γυναίκα. Αυτή η απόφαση είναι απαραίτητη και προσωπική και έχει να κάνει με το σώμα, την προσωπική υγεία και το μέλλον της γυναίκας. Προβάλλει σθεναρά την έννοια της προσωπικής ελευθερίας, της αναπαραγωγικής ελευθερίας και των αναπαραγωγικών δικαιωμάτων των ανθρώπων. Για τους πρόμαχους της επιλογής το έμβρυο *δεν είναι πρόσωπο* και δεν έχει δικαιώματα αφού είναι πιθανό και όχι πραγματικό πρόσωπο · τα δικαιώματά του δεν μπορούν να ξεπεράσουν εκείνα της γυναίκας, τουλάχιστον μέχρι εκείνο να γίνει βιώσιμο. Κάθε κίνημα έχει προσπαθήσει, με διάφορα αποτελέσματα, να επηρεάσει την κοινή γνώμη και να επιτύχει νομική υποστήριξη για τις θέσεις του. Για παράδειγμα, στον Καναδά η έκτρωση επιτρέπεται εφόσον το επιθυμεί η έγκυος, ενώ αντίθετα στη Νικαράγουα οι εκτρώσεις είναι παράνομες.

Πολλοί από τους όρους που εμφανίζονται σε αυτήν την αντιπαράθεση χρησιμοποιούνται για να επικυρώσουν αφενός τις θέσεις μίας ομάδας αφετέρου για να ακυρώσουν τις αντίθετες θέσεις. Για παράδειγμα, οι επικότες **pro-choice** και **pro-life** υπονοούν την υποστήριξη ευρέως διαδεδομένων αξιών, όπως η ελευθερία · υποδηλώνουν ταυτόχρονα ότι η αντίθετη θέση πρέπει να είναι «**anti-choice**» ή «**anti-life**» (αλλιώς «υπέρ του εξαναγκασμού» ή «υπέρ του θανάτου»). Αυτοί οι όροι τονίζουν τα βασικά ερωτήματα, δηλαδή *ποια* επιλογή ή ζωή εξετάζεται και *ποιου* επιλογή ή *τι είδους* ζωή θεωρείται πιο σημαντική.

Πολύ συχνά γίνονται αναφορές στα δικαιώματα του εμβρύου, της εγκύου ή άλλων εμπλεκόμενων μερών. Τέτοιες αναφορές όμως μπορούν να δημιουργήσουν σύγχυση εάν ο **τύπος** των δικαιωμάτων δεν προσδιορίζεται (είτε πρόκειται για πολιτικά δικαιώματα είτε για φυσικά είτε για άλλου είδους δικαιώματα) ή εάν **θεωρείται απλά ως δεδομένο** ότι κάποιο δικαίωμα υπερισχύει έναντι των άλλων δικαιωμάτων.

Επιπρόσθετα, πρέπει να τονιστεί ότι οι όροι που χρησιμοποιούνται για να οριστεί ο ανθρώπινος οργανισμός πριν από τη γέννηση είναι επίσης υπό συζήτηση. Οι ιατρικός όρος «έμβρυο» («embryo» και «fetus» στην αγγλική ιατρική ορολογία) θεωρείται απάνθρωπος από τους πρόμαχους της ζωής. (47) Ακόμα, οι όροι «μωρό» και «αγέννητο μωρό» («baby» και «unborn child» στην αγγλική ιατρική ορολογία) θεωρούνται από τους πρόμαχους της επιλογής ότι προσδίδουν συναισθηματικό χαρακτήρα. Ομοίως, οι όροι «γυναίκα» και «μητέρα» είναι και αυτοί υπό συζήτηση.

Με το πέρασμα του χρόνου, χρησιμοποιούνται νέες ορολογίες, οι οποίες δίνουν έμφαση σε μία συγκεκριμένη γνώμη, ακόμα κι αν οι θέσεις που υπονοούνται δεν έχουν αλλάξει. Οι νεότερες «ταμπέλες» που χρησιμοποιούνται είναι για παράδειγμα η «*pro-abortion*» και η «*pro-life*». Με την πρώτη, (δηλαδή «υπέρ της έκτρωσης»), οι πρόμαχοι της ζωής (*pro-life*) τονίζουν ότι οι πρόμαχοι της επιλογής (*pro-choice*) υποστηρίζουν και ενθαρρύνουν την πρακτική της έκτρωσης. Με τη δεύτερη, (δηλαδή «υπέρ της αγάπης»), οι πρόμαχοι της επιλογής υπονοούν ότι οι πρόμαχοι της ζωής υποστηρίζουν τη δημιουργία οικογενειών που προέκυψαν από αγάπη και όχι από θρησκευτική ή ηθική αναγκαιότητα.

Χρειάζεται στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι με τον όρο «έμβρυο» νοείται ο ανθρώπινος απόγονος σε οποιοδήποτε στάδιο της προγεννητικής του ανάπτυξης, από τη σύλληψη μέχρι τη γέννηση. Υπάρχει μία πιο στενή ιατρική έννοια για την λέξη «έμβρυο» και αναφέρεται στην αγέννητη οντότητα, από την όγδοη εβδομάδα της εγκυμοσύνης (όταν ανιχνεύονται τα πρώτα εγκεφαλικά κύματα) μέχρι τη γέννηση, που συμβαίνει συνήθως τον ένατο μήνα. Υπό αυτήν την έννοια, ο όρος «έμβρυο» (*fetus*) χρησιμοποιείται για να δείξει την αντίθεση ανάμεσα στο σχετικά ώριμο αγέννητο ον με εκείνο το ον που βρίσκεται στα πρώτα στάδια της ανάπτυξης του και καλείται «ζυγώτης» (*zygote*, δηλαδή από τη σύλληψη έως την εμφύτευση) ή «έμβρυο» (*embryo*, δηλαδή από την εμφύτευση έως την όγδοη εβδομάδα κύησης). Σ' αυτή την εργασία θα χρησιμοποιηθεί ο όρος έμβρυο (*fetus*) ως συμβατικός γενικός όρος για το αγέννητο ον σ' όλα τα στάδια της ανάπτυξης του, εκτός από τις περιπτώσεις που απαιτείται να γίνει διάκριση ανάμεσα στο έμβρυο (δηλαδή ανάμεσα στους όρους *fetus* και *embryo*) ή ανάμεσα στο έμβρυο και το ζυγώτη (*fetus* και *zygote*).

Το βασικό επιχείρημα των υπερμάχων της ζωής είναι ότι η άμβλωση είναι ανήθικη (εκτός ορισμένων περιπτώσεων) γιατί το έμβρυο είναι *ανθρώπινο ον* από τη στιγμή της σύλληψης. Αντίθετα, οι υπέρμαχοι της επιλογής στηρίζουν τη στάση τους στο ό,τι οι γυναίκες θα πρέπει να έχουν το *νομικό δικαίωμα να καθορίζουν οι ίδιες τι θα συμβεί στο σώμα τους*. Πολλοί φιλόσοφοι έχουν εκφραστεί υπέρ και κατά αυτών των δύο θέσεων.

Αρκετοί φιλόσοφοι προσπερνούσαν το πρόβλημα της άμβλωσης, θεωρώντας το είτε θεολογικό είτε νομικό ζήτημα. Όταν όμως κατά τη δημόσια αντιπαράθεση άρχισε να αποκαλύπτεται πόσο περίπλοκο είναι το θέμα, τότε προκάλεσε το ενδιαφέρον των φιλοσόφων, στοχαστών και επιστημόνων.

Τρία είναι τα κύρια ρεύματα ως προς τον τρόπο αντιμετώπισης της έκτρωσης και καθένα από αυτά βασιζέται τις θέσεις του τόσο στην επιστήμη όσο και στην ηθική: οι **συντηρητικοί** (*conservatives*), οι **συνεπειοκράτες** (*liberals*) και οι **εκλεκτικοί** (*moderates* ή *gradualists*).

Για τους συντηρητικούς το έμβρυο είναι ένα ανθρώπινο ον, με ίδια δικαιώματα με κάθε άλλο ανθρώπινο ον που έχει γεννηθεί, από τη στιγμή της εμφύτευσης (από τη στιγμή δηλαδή που ξεκινά η εγκυμοσύνη, καθώς

το γονιμοποιημένο ωάριο εισέρχεται στο ενδομήτριο) και εξής. Κάποιες άλλες συντηρητικές ομάδες, όπως η Καθολική Εκκλησία, θεωρούν το έμβρυο ανθρώπινο ον με πλήρη δικαιώματα ακόμα νωρίτερα, δηλαδή από τη στιγμή της σύλληψης (όταν δηλαδή το ωάριο γονιμοποιείται από το σπερματοζωάριο) και εξής.

Η σύλληψη θεωρείται ως ιδιαίτερα σημαντικό σημείο γιατί τότε το έμβρυο αναπτύσσει το δικό του γενετικό κώδικα, που είναι ξεχωριστός από εκείνον του πατέρα του ή της μητέρας του. Για το λόγο αυτό, η Καθολική Εκκλησία στρέφεται κατά των διαφόρων μορφών αντισύλληψης, αφού προκαλούν το θάνατο του εμβρύου, παρεμποδίζοντας την εμφύτευση, πριν ακόμα λάβει χώρα η εγκυμοσύνη κλινικά.

Το έμβρυο αλλάζει δραματικά κατά την κυοφορία, αλλά για τους συντηρητικούς δεν υπάρχει κάποιο σημείο πέρα από το οποίο μπορούμε να πούμε ότι έχουμε πλέον ανθρώπινο ον, ενώ πριν από αυτό δεν είχαμε. Όποια προσπάθεια γίνεται για να οριοθετήσει κάποιος το σημείο όπου ξεκινά ο ανθρωπισμός (humanity) - είτε όταν εμφανίζονται τα εγκεφαλικά κύτταρα είτε όταν αρχίζει να σχηματίζεται η ανθρώπινη μορφή του εμβρύου είτε κατά την κινητικότητα ή κατά την απόκτηση αίσθησης ή τη βιωσιμότητα – χαρακτηρίζεται ως αυθαίρετη, διότι όλα τα προαναφερθέντα στάδια θα συμβούν αν αφήσουμε το έμβρυο να αναπτυχθεί και να μεγαλώσει.

Για τους συντηρητικούς γενικότερα η άμβλωση είναι αποδεκτή πριν από το στάδιο της κινητικότητας και όχι μετά, εκτός και αν η υγεία της γυναίκας διατρέχει σοβαρότατο κίνδυνο.

Για τον ακραίο συντηρητικό από τη στιγμή που το έμβρυο συλλαμβάνεται δε μπορεί να καταστραφεί για κανένα λόγο, με εξαίρεση τη σωτηρία της ζωής της μητέρας.

Η ακραία συντηρητική άποψη είναι η άποψη της Καθολικής Εκκλησίας. Βέβαια, παραλλαγές αυτής της θέσης εκφράζονται από πολλές χριστιανικές αιρέσεις και από άλλες θρησκείες και διαφορετικές φυλές και πολιτισμούς ανά τον κόσμο. Η βασική προϋπόθεση για τη στάση της είναι η αποδοχή ότι το ανθρώπινο έμβρυο είναι ένα ανθρώπινο ον, ούτε μερικό ούτε πιθανό, με πλήρη δικαιώματα. Βασίζεται ακόμη και στα διδάγματα των Γραφών, που μας προτρέπουν να αγαπάμε τον πλησίον μας και να μην του προξενούμε κανένα κακό. Αντιλαμβάνεται το έμβρυο ως πλησίον, που η ζωή του είναι ισότιμη με εκείνη των άλλων ανθρώπων. Γι' αυτό η έκτρωση γίνεται δεκτή μόνο στην περίπτωση που κινδυνεύει η μητέρα. Η Εκκλησία άλλωστε προβάλλει έντονα και την πεποίθηση ότι το έμβρυο είναι ζωντανό ον και πρόσωπο από τη στιγμή που έχει ψυχή μέσα του. Ένας ζωντανός οργανισμός είναι ζώσα ψυχή. Εδώ βέβαια αντανακλάται και η φιλοσοφία του Αριστοτέλη, ο οποίος υποστήριζε ότι η ψυχή είναι η πηγή και η αιτία του εμβρύου.

Ένα πιο πρόσφατο επιχείρημα κατά της έκτρωσης διατυπώθηκε το 1989 από τον Don Marquis και διαφοροποιήθηκε από την παραδοσιακή συντηρητική άποψη. Υποστήριξε ότι η έκτρωση είναι λανθασμένη ενέργεια για τον ίδιο λόγο που είναι λάθος να σκοτώνει κανείς κάποιον. Γιατί ο φόνος στερεί από το θύμα την πολύτιμη ζωή του, που καλείται «ένα μέλ-

λον σαν το δικό μας» («a future like ours»).

Οι συντηρητικοί γενικότερα ανατρέχουν στα προηγούμενα στάδια ανάπτυξης ενός ανθρώπου, από το στάδιο του παιδιού μέχρι εκείνο του ζυγώτη και αδυνατούν να εντοπίσουν κάποια διαφορά ανάμεσά τους που να δικαιολογεί ηθικά τη «μαζική σφαγή» κατά τους πρώτους μήνες και να την επιτρέψει στους επόμενους μήνες της εγκυμοσύνης.

Οι περισσότεροι συνεπειοκράτες αναγνωρίζουν ότι το έμβρυο είναι ανθρώπινο ον, με τη βιολογική έννοια. Αρνούνται όμως να του αναγνωρίσουν πλήρη ηθικά δικαιώματα ή το δικαίωμα στη ζωή. Έτσι, εάν η γυναίκα δε το θέλει μπορεί να απαλλαχθεί από αυτό. Αυτό όμως ισχύει μέχρι τη φάση της βιωσιμότητας · από εκεί και έπειτα, το έμβρυο πρέπει να καταστρέφεται μόνο όταν απειλείται η ζωή της γυναίκας. Για τους συνεπειοκράτες η έκτρωση μέχρι το στάδιο της βιωσιμότητας είναι αποδεκτή σε περίπτωση βιασμού ή εάν η εγκυμοσύνη οδηγεί σε σοβαρή σωματική και πνευματική διαταραχή της μητέρας ή του εμβρύου. Ή ακόμα αν έχει σοβαρές αρνητικές συνέπειες σε μία οικογένεια.

Βέβαια, για τους ακραία συνεπειοκράτες το έμβρυο είναι απλά ένα κομμάτι των σπλάχνων της γυναίκας, όπως το τυφλό έντερο και μπορεί να καταστραφεί κατόπιν επιθυμίας της γυναίκας, σε οποιαδήποτε στιγμή της εγκυμοσύνης. Στην πραγματικότητα ισχυρίζονται ότι για να προχωρήσει κανείς σε έκτρωση δε χρειάζεται καμία απολύτως δικαιολογία.

Οι συνεπειοκράτες ψάχνουν να βρουν πότε το έμβρυο γίνεται πρόσωπο και προτείνουν κυρίως τη φάση της γέννησης, της κινητικότητας και της βιωσιμότητας. Γιατί σε εκείνα τα στάδια το έμβρυο εισέρχεται στο δημόσιο χώρο, είναι σωματικά ανεξάρτητο, αρχίζει να μοιάζει και να συμπεριφέρεται όπως οι άνθρωποι και μπορεί να αλληλεπιδρά με εκείνους. Δε δέχονται να αποκαλείται το έμβρυο ανθρώπινο ον, γιατί τότε σημαίνει ότι είναι μία πολύτιμη οντότητα. Όμως η πιθανότητα που διαθέτει να γίνει σαν και εμάς δε σημαίνει ότι τώρα είναι σαν και εμάς και έχει πραγματική αξία, κυρίως αν οι γονείς του δε θέλουν να εκπληρώσει την πιθανότητά του. Ούτε θεωρούν ότι το ζυγώτης είναι κάτι ξεχωριστό ούτε ότι διαθέτει ψυχή.

Επιπρόσθετα, οι υποστηρικτές της επιλογής ισχυρίζονται ότι οι νόμοι που απαγορεύουν τις εκτρώσεις, δεν τις σταματούν αλλά φέρνουν το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα. Οι γυναίκες που επιθυμούν να κάνουν έκτρωση είναι συνήθως απελπισμένες και γι' αυτό καταφεύγουν σε μη εξειδικευμένους ιατρούς και σε αμφίβολες και επικίνδυνες θεραπείες. Η άμβλωση όταν διενεργείται από εξειδικευμένο ιατρό είναι μία ασφαλής χειρουργική επέμβαση, ενώ στην αντίθετη περίπτωση μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρές επιπλοκές, ακόμα και στο θάνατο. Άρα, με το να απαγορεύει κανείς τις εκτρώσεις δε μειώνει τον αριθμό τους, αλλά αυξάνει τον αριθμό των γυναικών που τραυματίζονται, παρουσιάζουν επιπλοκές και πεθαίνουν από την πρακτική των παράνομων αμβλώσεων. Προς την κατεύθυνση αυτή κινήθηκε η Καναδική Βασιλική Επιτροπή της Θέσης των Γυναικών, υπογραμμίζοντας ότι όταν ένας νόμος έχει περισσότερο αρνητικές συνέπειες παρά καλές, τότε είναι ένας κακός νόμος. Όσο εξακολουθεί να

υπάρχει με την παρούσα του μορφή, χιλιάδες γυναίκες θα τον παραβαίνουν. Βέβαια, αυτό το επιχείρημα στρέφεται κατά των νόμων που απαγορεύουν την έκτρωση και δε κάνει λόγο για το εάν η άμβλωση είναι σωστή ή λανθασμένη πράξη. Οι συνεπειοκράτες υποστηρίζουν ότι στην προσπάθειά της η Πολιτεία να επιβάλλει το «σωστό», επιφέρει μη επιθυμητά αποτελέσματα ενώ τονίζουν ότι θα πρέπει να υπάρχει μία ζώνη «ιδιωτικής ηθικής», στην οποία ο νόμος δε θα πρέπει να παρεμβαίνει.

Η τελευταία άποψη εκφράστηκε και από τον Stuart Mill ο οποίος ισχυρίστηκε ότι η Πολιτεία πρέπει ορθώς να παρεμβαίνει όταν προκαλείται βλάβη σε κάποιον. Ακόμα, κανένας δε θα πρέπει να υποχρεώνεται να ενεργεί σύμφωνα με τις απόψεις των άλλων, από τη στιγμή που επιθυμεί κάτι διαφορετικό και δε βλάπτει κάποιον άλλον. Ο Mill με τη θεωρία του κάνει λόγο για «εγκλήματα χωρίς θύματα», όπως στην περίπτωση ζητημάτων χρήσης παρανόμων ουσιών, χαρτοπαιξίας κ.τ.λ. Όσοι θεωρούν την έκτρωση *έγκλημα χωρίς θύμα* πιστεύουν ότι ο κάθε άνθρωπος έχει τη δική οπτική για την ηθική αυτού του προβλήματος, ανεξάρτητα από το τι προσπαθεί να επιβάλλει η Πολιτεία με τους νόμους της. Σε μία πλουραλιστική κοινωνία οι άνθρωποι θα πρέπει να δέχονται τις διαφορετικές ηθικές απόψεις, ενώ η απόφαση για έκτρωση θα πρέπει να αφήνεται αποκλειστικά στη γυναίκα. Η αντίθεση των συντηρητικών έγκειται στο ότι θεωρείται δεδομένο ότι το έμβryo δεν είναι θύμα. Πρώτα χρειάζεται να διευκρινιστεί η υπόσταση του εμβρύου ώστε να μπορέσουν ύστερα να εφαρμοστούν οι νόμοι. **(48)**

Το 1971 η Judith Jarvis Thomson έδωσε ένα ακόμη επιχείρημα υπέρ της άμβλωσης, υποστηρίζοντας ότι ακόμα και αν το έμβryo είναι πρόσωπο και έχει ηθική υπόσταση, η έκτρωση δεν είναι ανήθικη, επειδή το έμβryo έχει δικαίωμα να ζήσει αλλά δεν έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει το σώμα της μητέρας του. Πέρα λοιπόν από το ερώτημα εάν το έμβryo είναι πρόσωπο με δικαίωμα στη ζωή, προστίθεται τώρα και το ζήτημα της αυτοδιάθεσης του σώματος της γυναίκας. Άρα εξετάζεται και το εάν πρέπει η γυναίκα να αφήνει το έμβryo να παραμένει μέσα στο σώμα της και αυτό εξαρτάται από κατά πόσο εκείνη θεωρεί την εγκυμοσύνη θυσία ή βάρος. Αυτή η θέση αναλύεται στα επόμενα κεφάλαια.

Οι συνεπειοκράτες για να στηρίξουν τη θέση τους χρησιμοποιούν και την αρχή του «διπλού αποτελέσματος» («double effect»). Πρόκειται για κατά λέξη μετάφραση του όρου, αλλά ίσως ορθότεροι θα ήταν οι όροι «παρενέργεια» ή «παράλληλο αποτέλεσμα» ή «διττή επενέργεια».

Στο σημείο αυτό χρειάζεται να γίνει μία σύντομη αναφορά σ' αυτήν την αρχή και στον τρόπο που χρησιμοποιείται στο πρόβλημα της άμβλωσης. Ο όρος «double effect» απαντάται για πρώτη φορά στο έργο του Thomas Aquinas, «Summa Theologica», όπου αναφέρεται ότι το να σκοτώσει κανείς αυτόν που του επιτίθεται είναι δικαιολογημένο, με την προϋπόθεση βέβαια ότι δεν είχε την πρόθεση να τον σκοτώσει. **(49)** Πολλοί φιλόσοφοι ανέπτυξαν αυτήν τη θεωρία, που δίνει έμφαση στο διαχωρισμό ανάμεσα στο να προκαλεί κανείς μία ηθικώς σοβαρή βλάβη, που προκύπτει όμως σαν *παρενέργεια* από την επιδίωξη επίτευξης ενός αγαθού σκοπού και στο να προκαλεί κανείς βλάβη σκόπιμα ως μέσο επίτευξης

ενός αγαθού σκοπού.

Στο ζήτημα της άμβλωσης η αρχή του «παράλληλου αποτελέσματος» απαντάται πολύ συχνά και κυρίως στην περίπτωση όπου για να σωθεί η μητέρα πρέπει να σκοτωθεί το έμβρυο. Ένας γιατρός που θεωρεί την έκτρωση μία ηθικώς λανθασμένη ενέργεια, θα προχωρήσει ωστόσο στην αφαίρεση του εμβρύου ή της μήτρας ή της σάλπιγγας (ανάλογα με τη σοβαρότητα της κατάστασης), γνωρίζοντας ότι έτσι θα προκληθεί ο θάνατος του εμβρύου. Αλλά θα το κάνει, γιατί μόνο έτσι μπορεί να σωθεί η ζωή της μητέρας, που κινδυνεύει να πεθάνει. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, σκοπός είναι η διάσωση της ζωής της γυναίκας και *παρενέργεια* ο θάνατος του εμβρύου. Πιο συγκεκριμένα, ο σκοπός είναι να σωθεί η ζωή της γυναίκας και όχι να τερματιστεί η εγκυμοσύνη της. Αλλά εάν δε γίνει άμβλωση, τότε οι συνέπειες θα είναι τραγικότερες, καθώς θα έχουν χαθεί δύο ζωές, του εμβρύου αλλά και της μητέρας.

Πάντως, η φιλόσοφος Phillipa Foot υποστηρίζει το αντίθετο, δηλαδή ότι ο γιατρός δε μπορεί να επέμβει, γιατί τότε ο θάνατος του εμβρύου θα είναι ηθελημένος ενώ της γυναίκας όχι. Πάντως, η κοινή λογική αντιδρά με αυτή την απόφαση. Αλλά και για την Καθολική Εκκλησία ο θάνατος κάποιου αθώου προσώπου προκειμένου να σωθεί ένας άλλος δεν είναι επιτρεπτός. **(50)**

Επίσης και οι ωφελιμιστές φιλόσοφοι υποστηρίζουν την πρακτική της άμβλωσης. Το γνωστό ωφελιμιστικό επιχείρημα έχει την ακόλουθη μορφή:

Πρώτη υπόθεση: Οτιδήποτε φέρει καλά αποτελέσματα (για το καλό όλων) είναι ηθικά επιτρεπτό.

Δεύτερη υπόθεση: Η έκτρωση συχνά φέρει καλά αποτελέσματα (για το καλό όλων).

Συμπέρασμα: Άρα, η έκτρωση είναι ηθικά επιτρεπτή.

Η φράση «καλά αποτελέσματα» αναφέρεται στην έννοια της απόλαυσης και του πόνου ή στην ικανοποίηση επιθυμιών. Η δεύτερη πρόταση γενικά είναι αμφιλεγόμενη. Οι άνθρωποι που την υποστηρίζουν ισχυρίζονται ότι με την έκτρωση αποφεύγονται οι δυσκολίες που συνοδεύουν μια γέννηση, όπως η οικονομική επιβάρυνση φτωχών γονέων ή της κοινωνίας, η επιλογή που έχει να κάνει η γυναίκα ανάμεσα στην ανατροφή ενός παιδιού ή την επαγγελματική της εξέλιξη, η δυσμείνεια στην οποία πέφτει μία ανύπανδρη γυναίκα αλλά και η δύσκολη ζωή που περιμένει ένα παιδί που γεννιέται με σοβαρές σωματικές ή πνευματικές αναπηρίες. Στις παραπάνω περιπτώσεις το παιδί που θα γεννηθεί έχει πολύ μικρό ποσοστό ευτυχίας. Η άμβλωση δίνει λοιπόν μία δεύτερη ευκαιρία ώστε να αποτραπεί η γέννηση όταν τα μέσα αντισύλληψης αποτυγχάνουν ή όταν οι άνθρωποι έ-

χουν αμφιβολίες για την επικείμενη εγκυμοσύνη.

Βέβαια, η αντίπαλη πλευρά τονίζει ότι μπορούμε να έχουμε εξίσου καλά αποτελέσματα χωρίς την έκτρωση, δηλαδή με την θέσπιση καλύτερων κοινωνικών δομών (καλύτερη κοινωνική υποστήριξη προς τις ανύπανδρες γυναίκες και τις φτωχές οικογένειες, μεγαλύτερη και καλύτερη πληροφόρηση για τους τρόπους αντισύλληψης κ.τ.λ.) και με την αξιοποίηση των επιστημονικών επιτευγμάτων. Επίσης, ισχυρίζονται ότι στο όνομα του ωφελιμισμού είναι δυνατόν να γίνουν και να δικαιολογηθούν πολλοί φόντοι αθώων ανθρώπων, κάτι που το βρίσκουν παράλογο. Πάντως οι ωφελιμιστές πιστεύουν ότι ο θάνατος ενός αθώου ανθρώπινου όντος είναι δικαιολογημένος, όποτε προκαλεί έστω και ελάχιστη αύξηση του ποσοστού ευτυχίας.

Οι εκλεκτικοί συμφωνούν και με τους συνεπειοκράτες και με τους συντηρητικούς σε κάποια σημεία. Πιο συγκεκριμένα, δέχονται ότι ο μονοκύτταρος ζυγώτης δεν είναι πρόσωπο, αλλά υποστηρίζουν ότι το έμβρυο στο τέλος της εγκυμοσύνης είναι ουσιαστικά πανομοιότυπο με ένα νεογέννητο. Οπότε, για τους εκλεκτικούς οι εκτρώσεις που γίνονται στις αρχές της εγκυμοσύνης είναι ηθικά περισσότερο επιτρεπτές συγκριτικά με εκείνες που γίνονται στο τέλος της εγκυμοσύνης. Όσο η κυοφορία προχωρά, μία γυναίκα θα πρέπει να έχει πραγματικά σοβαρούς λόγους για να τη διακόψει. Το να κάνει μία γυναίκα έκτρωση στις αρχές της εγκυμοσύνης της, γιατί δε νιώθει έτοιμη να γίνει μητέρα είναι ηθικά επιτρεπτό γι' αυτούς · δεν ισχύει το ίδιο και για μία γυναίκα που βρίσκεται στον έβδομο μήνα. Το έμβρυο δεν είναι ανθρώπινο ον αλλά ούτε και απλό μητρικό εξάρτημα · είναι ανθρώπινο έμβρυο και έχει ηθική υπόσταση όπως έχουν και τα ζώα. Δεν είναι ένα αντικείμενο το οποίο μπορούμε να μεταχειριζόμαστε όπως θέλουμε, αλλά ούτε είναι και ένα πρόσωπο στο οποίο πρέπει να συμπεριφερόμαστε όπως θα θέλαμε να μας συμπεριφέρονται.

Ωστόσο, κάποιοι νομικοί περιορισμοί θα πρέπει να υπάρχουν ως προς τη μεταχείριση του εμβρύου, όπως υπάρχει και νομική προστασία για τα ζώα, όχι για χάρη του ιδιοκτήτη αλλά προς όφελος του ίδιου του ζώου. Τελικά, αρκετοί συντηρητικοί και συνεπειοκράτες είναι κατά μία έννοια ακραία εκλεκτικοί. Για παράδειγμα, λίγοι συνεπειοκράτες θεωρούν την έκτρωση στα τελευταία στάδια της εγκυμοσύνης χειρουργική επέμβαση που γίνεται κατά βούληση.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί πως κάποιοι ηθικολόγοι προέβαλλαν και το ζήτημα της «επιλεκτικής άμβλωσης». Η πρόοδος της ιατρικής και οι επιτεύξεις της τεχνολογίας έχουν σαν αποτέλεσμα να χρησιμοποιούνται ευρέως μέθοδοι όπως η αμνιοκέντηση και ο υπέρηχος, που αποκαλύπτουν εάν το παιδί που θα γεννηθεί θα είναι υγιές καθώς και το φύλο του. Πολλοί λοιπόν ισχυρίζονται ότι μπορεί κάποιοι γονείς να προχωρήσουν σε έκτρωση αν δεν τους αρέσει το φύλο του παιδιού τους. Αυτοί που υποστηρίζουν την επιλεκτική έκτρωση υπογραμμίζουν ότι είναι παράλογο να απορρίπτεται, όταν ο νόμος έχει ήδη επικυρώσει (με την α-

πόφαση Roe εναντίον Wade, που θα αναλυθεί πιο κάτω) το άνευ όρων δικαίωμα της γυναίκας να καταφεύγει στην έκτρωση κατά το πρώτο και δεύτερο τρίμηνο της εγκυμοσύνης της. Οι πολέμιοι της επιλεκτικής έκτρωσης την χαρακτηρίζουν ανήθικη, γιατί ζημιώνει την κοινωνία, αφού αντιμετωπίζει υποτιμητικά κυρίως το θηλυκό γένος και διαταράσσει την αναλογία και ισορροπία ανάμεσα στα δύο φύλα.

Πάντως, η συζήτηση για την έκτρωση σχεδόν πάντα οδηγεί και στον προβληματισμό για άλλα παρόμοια θέματα, όπως η βρεφοκτονία, η ευθανασία και η ευγονική. Όσοι τάσσονται έστω και στο ελάχιστο υπέρ της άμβλωσης, εμπλέκονται άθελά τους με τα παραπάνω ηθικά προβλήματα, γνωστά και ως «*slippery slope*» («ολισθηρός κατήφορος»). Κάποιοι φιλόσοφοι περιορίζονται αυστηρά στο ζήτημα της άμβλωσης, αποφεύγοντάς τα, ενώ κάποιοι άλλοι δεν έχουν πρόβλημα να ταχθούν τόσο υπέρ της άμβλωσης όσο και της βρεφοκτονίας, όπως ο Michael Tooley.

Όπως είναι λογικό οι ενάντιοι της έκτρωσης χρησιμοποιούν αρκετά συχνά τα «*slippery slope*» επιχειρήματα για να αποδυναμώσουν την αντίπαλη πλευρά. Ισχυρίζονται ότι η ανηθικότητα της άμβλωσης έγκειται στο ότι πρόκειται για μια «επιλογή ενάντια στη ζωή». Με την ίδια λογική λοιπόν η έκτρωση είναι το πρώτο βήμα στην κατηφόρα μίας «ολισθηρής πλαγιάς» που περιλαμβάνει την επιδοκίμασία της σφαγής των αναπήρων, των διανοητικά καθυστερημένων και άλλων κοινωνικά μη αποδεκτών ομάδων. Υποστηρίζουν ότι η έλλειψη σεβασμού προς οποιαδήποτε μορφή ανθρώπινης ζωής, θα οδηγήσει σε μία σταδιακή απαξίωση προς όλες τις μορφές ανθρώπινης ζωής. Όσοι χρησιμοποιούν τα «*slippery slope*» επιχειρήματα θεωρούν ότι πρέπει να προστατευτούν τα πιο ευάλωτα μέλη της κοινωνίας. Διαφορετικά, θα καταλήξουμε στην ευγονική κοινωνία ή αλλιώς στην επιβίωση του γενετικά καλύτερου. Οπότε, οι μελετητές αναζητούν τα θετικά και τα αρνητικά στοιχεία της ευγονικής. Βέβαια, πολλοί ισχυρίζονται ότι ο πλούτος του ανθρώπινου πολιτισμού οφείλεται ακριβώς στις γενετικές ατέλειες ενώ η δημιουργία μίας γενετικά τέλειας κοινωνίας δεν είναι ηθικά αποδεκτός στόχος για τον άνθρωπο. Πάντως, η αντίπαλη πλευρά απαντά ότι για τα *slippery slope* παραδείγματα δεν υπάρχει κανένα εμπειρικό στοιχείο που να τα επιβεβαιώνει. Άλλωστε, οι περισσότεροι φιλόσοφοι που τάσσονται υπέρ των άμβλώσεων σπεύδουν να ξεκαθαρίσουν ότι είναι κατά της βρεφοκτονίας και στρέφονται κατά και εκείνων που την υποστηρίζουν. Συνεπώς, τα *slippery slope* παραδείγματα δε μπορούν να γίνουν δεκτά ως αληθή.

Βέβαια, αν οι συντηρητικοί δε στηριχτούν στις θρησκευτικές απόψεις, που σε αρκετά σημεία είναι κάθετα αντίθετες προς την κοινή λογική, δε μπορούν να καταδικάσουν το φόνο ενός εμβρύου, εκτός και αν κάνουν λόγο για την προσωπικότητά του. Δεν το ονομάζουν ανθρώπινο ον επειδή έχει πολύτιμες ιδιότητες. Αντίθετα, υποστηρίζουν ότι είναι ανθρώπινο ον με το να αντιστρέφουν τα επιχειρήματα των συνεπειοκρατών.

Επιμένουν να τονίζουν τις ομοιότητες που υπάρχουν ανάμεσα στα διαδοχικά στάδια της εμβρυακής ανάπτυξης αντί να εντοπίζουν τις έντο-

νες διαφορές ανάμεσα στα διακριτά ξεχωριστά στάδια. Οι συνεπειοκράτες εύκολα μπορούν να αποδυναμώσουν το επιχείρημα των συντηρητικών, που υποστηρίζουν ότι και ο ζυγώτης είναι ανθρώπινο πρόσωπο, διά της ατόπου απαγωγής. Αν ο ζυγώτης είναι πρόσωπο, τότε και το σπερματοζώαριο και το ωάριο πρέπει να είναι εξίσου πρόσωπα. Αλλά οι συντηρητικοί φτάνουν μέχρι το στάδιο του ζυγώτη.

Παρατηρεί κανείς βέβαια ότι τα επιχειρήματα και των δύο πλευρών είναι εξίσου δυνατά και εξίσου αδύναμα. Χρησιμοποιούν τα ίδια επιχειρήματα, που μπορούν να αξιοποιηθούν προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. Το επιχείρημα δεν κατευθύνεται από μόνο του σε μία θέση · αντίθετα εμείς το κατευθύνουμε και εμείς κατευθυνόμαστε από αυτό. Το προς το ποια πλευρά κλίνει κανείς δεν εξαρτάται από τη λογική, αλλά από τον τρόπο που αντιδρά κάποιος σε συγκεκριμένα όντα.

Κατά τη συζήτηση περί έκτρωσης λοιπόν προκύπτουν τα εξής βασικά φιλοσοφικά και κυρίως ηθικά ερωτήματα: είναι το έμβρυο πρόσωπο ή απλά μέλος του ανθρώπινου είδους; Έχει δικαιώματα στη ζωή και ποια είναι τα ατομικά του δικαιώματα; Είναι το έμβρυο πιθανό πρόσωπο; Η έγκυος γυναίκα έχει το δικαίωμα να κάνει ό,τι επιθυμεί με το σώμα της ή τα δικαιώματα του εμβρύου είναι πιο ισχυρά από τα δικά της; Ο πατέρας έχει κάποιο δικαίωμα ως προς το έμβρυο και τα δικαιώματά του μπορούν να ξεπεράσουν τα δικαιώματα της γυναίκας; Η μελέτη και ανάλυση αυτών των ερωτημάτων θα ακολουθήσει στα επόμενα κεφάλαια της εργασίας.

Έκτρωση και νομοθεσία

Η άμβλωση ή έκτρωση ορίζεται από το νόμο ως η διακοπή μιας ατάρακτης ενδομητρίου κηήσεως (μεγαλύτερη των 24 εβδομάδων) και οδηγεί σε αφαίρεση του εμβρύου από τη μήτρα, με συνέπεια το θάνατο του κηήματος. Η άμβλωση προκαλείται τεχνητά με χημικές, χειρουργικές ή άλλες μεθόδους. Το διεθνές όριο των 24 εβδομάδων καθορίστηκε με βάση την ελάχιστη ηλικία κηήσεως που επιτρέπει σε ένα έμβρυο που θα γεννηθεί να είναι βιώσιμο (αξιζει να σημειωθεί ότι η διάπλαση της καρδιάς ολοκληρώνεται την 23^η εβδομάδα).

Έχει διαπιστωθεί πως ο καθορισμός της νομοθεσίας για την άμβλωση είναι μία περίπλοκη υπόθεση σε κάθε χώρα. Η νομοθεσία για την έκτρωση περιλαμβάνει ένα πλήθος νόμων, κωδίκων και κανονισμών που όλοι ισχύουν ταυτόχρονα. Σε χώρες όπου η άμβλωση είναι γενικά επιτρεπτή, χαρακτηρίζεται ως ιατρική διαδικασία μέσα από ένα πλήθος νόμων διαφόρων τύπων, όπως νόμοι κοινωνικής ασφάλισης, ιατρικοί κώδικες και δικαστικές γνωμοδοτήσεις. Αντίθετα, σε χώρες όπου η άμβλωση τιμωρείται, αυτό γίνεται γιατί εμπίπτει στις διατάξεις του ποινικού κώδικα. Βέβαια, οι περισσότερες κυβερνήσεις, ακόμα και εκείνες που ποινικοποιούν την άμβλωση, επιτρέπουν τη διενέργειά της κάτω υπό ορισμένες συνθήκες και θεσμοθετούν νόμους και διατάγματα ως εξαιρέσεις στον ποινικό κώδικα.

Η νομοθεσία περί αμβλώσεων επηρεάζεται επίσης και από γενικές αρχές που ισχύουν για οποιαδήποτε είδος νόμου. Για παράδειγμα, παρόλο που κάποιες χώρες απαγορεύουν ρητά όλα τα είδη αμβλώσεων, σε άλλες διατάξεις των ίδιων κωδίκων επιτρέπουν την «υπεράσπιση της αναγκαιότητας» («defense of necessity»). Έτσι, σ' αυτές τις χώρες η έκτρωση, που είναι αναγκαία προκειμένου να σωθεί η ζωή της εγκύου, είναι νόμιμη.

Αξιζει να σημειωθεί πως υπάρχουν και κάποιοι επιπρόσθετοι νομικοί περιορισμοί που χρειάζεται να τηρούνται ώστε μια άμβλωση να είναι νόμιμη. Τέτοιοι περιορισμοί είναι:

α) ο χρόνος κηήσης, που ποικίλλει σε αρκετές χώρες. Δηλαδή μία άμβλωση επιτρέπεται μέχρι τη φάση της βιωσιμότητας (που ισχύει στις Η.Π.Α., το Πουέρτο Ρίκο και την Ολλανδία) ή μέχρι τις 24 πρώτες εβδομάδες της κηήσης (που ισχύει στη Σιγκαπούρη) ή μέχρι τις 12 πρώτες εβδομάδες (που ισχύει σε 33 χώρες του κόσμου, μεταξύ των οποίων η Αρμενία, η Ελλάδα, η Δανία, η Νορβηγία κ.α.). **(51)** Βέβαια, σε αρκετές χώρες η έκτρωση επιτρέπεται και μετά το πέρας αυτών των χρονικών ορίων, αλλά μόνο για συγκεκριμένους λόγους, όπως η προστασία της ζωής της γυναίκας, της σωματικής και ψυχικής της υγείας ή για κοινωνικο-οικονομικούς λόγους.

β) η έγκριση από τρίτο πρόσωπο. Όπως θα αναφερθεί στο κεφάλαιο «Τα Δικαιώματα του πατέρα», σε 14 χώρες η γυναίκα χρειάζεται την έγκριση του συζύγου της προκειμένου να υποβληθεί σε άμβλωση, όπως π.χ. σε

Μαλάουι, Μαρόκο, Σαουδική Αραβία κ.α. Σε περίπτωση που κινδυνεύει η υγεία της, η συζυγική έγκριση μπορεί να παρακαμφθεί.

Επιπλέον, σε 28 χώρες απαιτείται εξουσιοδότηση από το γονέα, προκειμένου μία ανήλικη να κάνει έκτρωση. Σε κάποιες χώρες όπως π.χ. Ιταλία, Δανία και Σουηδία, η παραπάνω εξουσιοδότηση δεν είναι απαραίτητη, εάν η ανήλικη μπορέσει να προσκομίσει εξουσιοδότηση από δικαστική ή ιατρική επιτροπή. Σε αρκετές χώρες είναι αναγκαία η έγκριση της άμβλωσης από ιατρούς. Για παράδειγμα, στο Μπενίν και στο Λίβανο οι ιατροί πρέπει να πιστοποιούν ότι η άμβλωση γίνεται μόνο για να σωθεί η ζωή της γυναίκας, ενώ στο Ηνωμένο Βασίλειο τουλάχιστον δύο ιατροί πρέπει να βεβαιώνουν ότι η άμβλωση είναι νομικά δικαιολογημένη. **(52)**

γ) ιατρικές εγκαταστάσεις και προσωπικό. Υπάρχουν νόμοι που ορίζουν αφενός το είδος των ιατρικών εγκαταστάσεων στις οποίες επιτρέπεται η πραγματοποίηση της άμβλωσης αφετέρου τους ανθρώπους που μπορούν να τις διενεργούν. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, την Ινδία και τη Νότια Αφρική αμβλώσεις μπορούν να γίνουν μόνο σε κρατικά νοσοκομεία ή σε εξουσιοδοτημένα ιατρικά κέντρα. Αντίθετα, στο Βέλγιο για να γίνει μια άμβλωση αρκεί να υπάρχει μία κλινική με καλές ιατρικές συνθήκες · επίσης, θα πρέπει να παρέχεται στη μητέρα η κατάλληλη συμβουλευτική υπηρεσία σε περίπτωση που εκείνη αποφασίσει να κρατήσει το παιδί ή να το δώσει για υιοθεσία. Ακόμα, ενώ οι περισσότεροι νόμοι προβλέπουν τη πραγματοποίηση εκτρώσεων μόνο από πτυχιούχους ιατρούς, στο Καμερούν και τη Μποτσουάνα μόνο εξειδικευμένοι και εγγεγραμμένοι σε ειδικούς καταλόγους ιατροί μπορούν να τις κάνουν. Στη Κόστα Ρίκα απουσία ιατρού, ο νόμος επιτρέπει να γίνεται η άμβλωση και από μαία. **(53)**

δ) υποχρεωτική παροχή συμβουλευτικής υπηρεσίας. Σε αρκετά κράτη οι νόμοι υποχρεώνουν τις γυναίκες που θέλουν να αποβάλλουν το έμβρυο να ενημερώνονται από τις αντίστοιχες υπηρεσίες για τους κινδύνους μιας έκτρωσης, για την πιθανότητα της υιοθεσίας και να μάθουν πώς να αντιμετωπίζουν τα κοινωνικά προβλήματα που ακολουθούν μετά από μία άμβλωση. Αυτές οι συμβουλευτικές υπηρεσίες συχνά συνοδεύονται από μια χρονική περίοδο υποχρεωτικής αναμονής (κατά το οποίο η έγκυος δεν επιτρέπεται να προχωρήσει σε έκτρωση). Στη Γερμανία αυτό το διάστημα διαρκεί 3 ημέρες, στο Βέλγιο 6 μέρες και στις Η.Π.Α. 24 ώρες. **(54)**

ε) περιορισμοί στη προβολή των εκτρώσεων. Στα περισσότερα κράτη απαγορεύονται οι διαφημίσεις για τις αμβλώσεις. Πιο συγκεκριμένα, απαγορεύεται η προβολή (για οικονομικούς λόγους) όσων παρέχουν αμβλωτικές υπηρεσίες. Σε πολλές χώρες της Δυτικής και Κεντρικής Αφρικής η προβολή και παρουσίαση πληροφοριών για την άμβλωση θεωρείται ότι την υποκινεί και συνιστά ποινικό αδίκημα. **(55)**

στ) κρατικές επιχορηγήσεις. Πολλές χώρες περιλαμβάνουν τις εκτρώσεις στην ασφαλιστική κάλυψη των εθνικών τους ταμείων, ενώ κάποιες άλλες είναι πιο επιλεκτικές στη χρηματοδότηση των αμβλώσεων. Αυστρία και

Λιθουανία επιχορηγούν μόνο τις αμβλώσεις που γίνονται για ιατρικούς λόγους. Στη Βουλγαρία η αμβλώση καλύπτεται από τα ταμεία όταν γίνεται λόγω βιασμού της μητέρας, ενώ στο Ισραήλ όταν η μητέρα είναι ανήλικη.
(56)

Ακολουθεί η αντιμετώπιση του εμβρύου από τη νομοθεσία της Ελλάδας, της Κύπρου και κάποιων άλλων χωρών. Το εντυπωσιακό στοιχείο είναι πως νεότερες μελέτες έχουν δείξει πως ο αριθμός των εκτρώσεων δεν επηρεάζεται από τη νομική αναγνώριση ή μη του δικαιώματος της έκτρωσης.

Ελλάδα

Στην Ελλάδα η έκτρωση επιτρέπεται υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Ο ποινικός κώδικας στο άρθρο 304 επιτρέπει την αμβλώση (τεχνητή διακοπή της κύησης) μόνο με τη συναίνεση της εγκύου και μόνο από ιατρό μαιευτήρα – γυναικολόγο, με τη συμμετοχή αναισθησιολόγου σε οργανωμένη νοσηλευτική μονάδα στις ακόλουθες περιπτώσεις:

- εντός των πρώτων 12 εβδομάδων της κύησης σε κάθε περίπτωση.
- εντός των πρώτων 24 εβδομάδων, αν υπάρχουν ενδείξεις σοβαρής ανωμαλίας του εμβρύου που επάγονται τη γέννηση παθολογικού νεογνού.
- εντός των πρώτων 19 εβδομάδων, αν η εγκυμοσύνη είναι αποτέλεσμα βιασμού, αποπλάνησης ανήλικης, αιμομιξίας ή κατάχρησης γυναίκας ανίκανης να αντισταθεί.
- χωρίς χρονικό περιορισμό, αν υπάρχει αναπότρεπτος κίνδυνος για τη ζωή της εγκύου ή κίνδυνος σοβαρής και διαρκούς βλάβης της σωματικής ή ψυχικής υγείας της, βεβαιωμένος από αντίστοιχο ιατρό (στην περίπτωση αυτή ο όρος «έκτρωση» χρησιμοποιείται σε διακοπή που συμβαίνει πριν την 24^η εβδομάδα). Επίσης, σε αυτή την κατηγορία εμπίπτει και η περίπτωση έκτρωσης εμβρύου με αποδεδειγμένα σοβαρές δυσλειτουργίες.

Πάντως, προκαλεί εντύπωση ότι στον αστικό κώδικα, στο άρθρο 1711 αναφέρεται πως το έμβryo καθίσταται κληρονόμος από τη στιγμή της σύλληψης και όχι της γέννησης, υπό την αίρεση ότι θα γεννηθεί ζωντανό. Ενώ λοιπόν δεν του αναγνωρίζεται το δικαίωμα στη ζωή, του αναγνωρίζονται περιστασιακά δικαιώματα. Αυτό όμως γίνεται γιατί ο νομοθέτης στο αστικό δίκαιο δεν επιθυμεί να αναγνωρίσει το έμβryo ως πρόσωπο, αλλά θέλει να διασφαλίσει τα κληρονομικά του δικαιώματα. Η προτεραιότητά του δεν είναι ο καθορισμός της ηθικής κατάστασης του εμβρύου. Για παράδειγμα, θα ήταν άδικο ένα κυοφορούμενο, που χάνει τον πατέρα του, να απολέσει και τα κληρονομικά του δικαιώματα.

Η θέση της νομικής επιστήμης όσον αφορά στην ηθική πλευρά της αμβλώσης διακρίνεται στις διατάξεις του ποινικού κώδικα.

Κύπρος

Στην Κύπρο το θέμα των εκτρώσεων έχει λάβει διαστάσεις κοινωνικού προβλήματος. Οι αμβλώσεις επιτρέπονται από το νόμο κατόπιν συγκατάθεσης και καταβολής πιστοποιητικών δύο ιατρών και υπό τις εξής προϋποθέσεις:

- σοβαρός κίνδυνος για τη ζωή της μητέρας.
- σοβαρός κίνδυνος για τη διατάραξη της φυσικής και πνευματικής υγείας της μητέρας.
- ιατρική διάγνωση ότι το παιδί που θα γεννηθεί θα πάσχει από σοβαρή αναπηρία ή από ανίατη ασθένεια.
- το κυοφορούμενο παιδί να είναι προϊόν βιασμού ή αιμομιξίας.

Άλλες χώρες

Ενώ στο πρώτο μισό του 20^{ου} αι. η άμβλωση ήταν σχεδόν παγκοσμίως παράνομη, οι νόμοι έγιναν πιο φιλελεύθεροι ανάμεσα στο 1950 και 1985 σε όλα σχεδόν τα βιομηχανικά κράτη και σε αρκετές χώρες ανά τον κόσμο. Πάντως, η νομοθεσία για τις αμβλώσεις ποικίλλει ανάλογα με τη χώρα.

Για παράδειγμα, στα κράτη της Χιλής, του Ελ Σαλβαδόρ, της Νικαράγουα, της Δομινικανής Δημοκρατίας, της Μάλτας και του Κράτους του Βατικανού ισχύει καθολική απαγόρευση των αμβλώσεων. Ωστόσο, 20 χώρες έχουν μειωμένους περιορισμούς για την άμβλωση, όπως ο Καναδάς, η Αλγερία, η Καμπότζη, η Μαλαισία, η Μογγολία, το Πακιστάν, η Αλβανία, το Βέλγιο, η Βουλγαρία, η Τσεχία, η Σλοβακία, η Γερμανία, η Ελλάδα (που αναφέρθηκε παραπάνω), η Ουγγαρία, η Ρουμανία, η Ισπανία, η Μποτσουάνα, η Μπουργκίνα Φάσο, η Γκάνα και η Νότια Αφρική. Από αυτές 13 επιτρέπουν την έκτρωση στο πρώτο τρίμηνο χωρίς περιορισμό ως προς την αιτία διακοπής της κύησης, όπως ο Καναδάς, η Καμπότζη, η Μογγολία, η Αλβανία, το Βέλγιο, η Βουλγαρία, η Τσεχία, η Σλοβακία, η Γερμανία, η Ελλάδα, η Ουγγαρία, η Ρουμανία και η Νότια Αφρική.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής ισχύει μέχρι σήμερα το δεδουλευμένο της υπόθεσης Roe εναντίον Wade του 1973 που, όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια, το Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο αποφάσισε ότι καμία Πολιτεία δεν έχει το δικαίωμα να απαγορεύσει την έκτρωση, μέχρι το στάδιο της βιωσιμότητας. Πριν από τη φάση της βιωσιμότητας το έμβρυο δεν είναι πρόσωπο, οπότε δεν έχει τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στα πρόσωπα. Μετά από αυτό το στάδιο, το κράτος έχει τη δυνατότητα να απαγορεύσει την έκτρωση, εκτός και αν κινδυνεύει η γυναίκα. Στον Καναδά η άμβλωση έχει αφαιρεθεί από τον ποινικό κώδικα.

Στην Ευρώπη, όπως είδαμε, τα περισσότερα κράτη χαρακτηρίζονται από μια φιλελεύθερη στάση στους νόμους για την άμβλωση. Αρκετές

πρώην κομμουνιστικές χώρες έχουν επανεξετάσει τη νομοθεσία τους περί άμβλωσης. Επίσης, στη δεκαετία του '80 και '90 πολλές χώρες τροποποίησαν τους ποινικούς τους κώδικες ώστε να επιτρέπεται η έκτρωση στις πρώτες 12 με 14 εβδομάδες της εγκυμοσύνης, όπως π.χ. το Βέλγιο, η Ελλάδα και η Ισπανία. Το 1995 και η Γερμανία προχώρησε σε αλλαγές θέλοντας να συμβιβάσει τους διαφορετικούς νόμους που ίσχυαν στην πρώην Ανατολική και πρώην Δυτική Γερμανία. Με τον καινούριο νόμο επιτρέπεται η άμβλωση στις 14 πρώτες εβδομάδες για κάθε λόγο, αλλά προστίθενται νέοι διαδικαστικοί περιορισμοί, όπως η υποχρεωτική συμβουλευτική υπηρεσία ώστε η έγκυος να αποτρέπεται από την έκτρωση ενώ οι περισσότερες άμβλώσεις σταματούν να καλύπτονται από τα ασφαλιστικά ταμεία της χώρας. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, οι εκτρώσεις επιτρέπονται μέχρι τη φάση της βιωσιμότητας. **(57)**

Στην Κεντρική Ασία, την Νότια Αφρική και τη Μέση Ανατολή οι περισσότερες χώρες από το 1985 και μετά έχουν αναθεωρήσει τη νομοθεσία τους, ώστε η άμβλωση να θεωρείται νόμιμη όταν απειλείται η ζωή της μητέρας. Ως όριο ισχύει και εδώ η φάση της βιωσιμότητας. **(58)**

Στην Ανατολική και Βόρεια Αφρική και στις χώρες του Ειρηνικού η νομοθεσία έχει γίνει αρκετά φιλελεύθερη. Η Μαλαισία τροποποίησε τον ποινικό κώδικα το 1989 ώστε να επιτρέπεται η διενέργεια της άμβλωσης μέσα σε 120 ημέρες από την ημέρα της σύλληψης, όταν η εγκυμοσύνη είναι επικίνδυνη για την υγεία της γυναίκας. Την ίδια χρονιά η Μογγολία αναθεώρησε τη νομοθεσία της, ώστε να επιτρέπονται οι άμβλώσεις κατά τις πρώτες 12 εβδομάδες της κυοφορίας, αλλά και κατά την υπόλοιπη διάρκειά της, εάν κρίνεται ιατρικά αναγκαίο. Το 1990 το Πακιστάν νομιμοποίησε την άμβλωση όταν αυτή συνιστά ιατρική θεραπεία, ενώ το 1997 η Καμπότζη με νέο νόμο επέτρεψε τη διενέργειά της μέσα στους πρώτους 3 μήνες της εγκυμοσύνης, χωρίς να απαιτείται κάποιος ιδιαίτερος λόγος. **(59)**

Στις υπο-Σαχάριες χώρες λίγα πράγματα έχουν γίνει προκειμένου να αλλάξει η νομοθεσία και να γίνει πιο φιλελεύθερη. Η Γκάνα το 1985 τροποποίησε τον ποινικό της κώδικα και επέτρεψε την άμβλωση για την προστασία της σωματικής και ψυχικής υγείας της γυναίκας. Την ίδια τροποποίηση έκανε και η Μποτσουάνα το 1991 και επέτρεψε την πραγματοποίησή της στις πρώτες 16 εβδομάδες της κυοφορίας. Αλλαγές στη νομοθεσία της έκανε το 1996 η Μπουργκίνα Φάσο, χαρακτηρίζοντας πλέον την άμβλωση νόμιμη όταν συντρέχουν λόγοι προστασίας της ζωής και της υγείας της μητέρας ή βλάβης του εμβρύου. Την ίδια χρονιά και η Νότιος Αφρική με νέο νόμο νομιμοποιεί την έκτρωση που γίνεται μέσα στις πρώτες 12 εβδομάδες της εγκυμοσύνης, χωρίς απαιτούμενη δικαιολογία, την έκτρωση που γίνεται μέσα στις πρώτες 20 εβδομάδες και που μπορεί να στηριχθεί σε διάφορους λόγους και την έκτρωση που διενεργείται καθ' όλη τη διάρκεια της εγκυμοσύνης αν κινδυνεύει η ζωή της γυναίκας ή εάν εντοπίζεται σοβαρή βλάβη στο έμβρυο. **(60)**

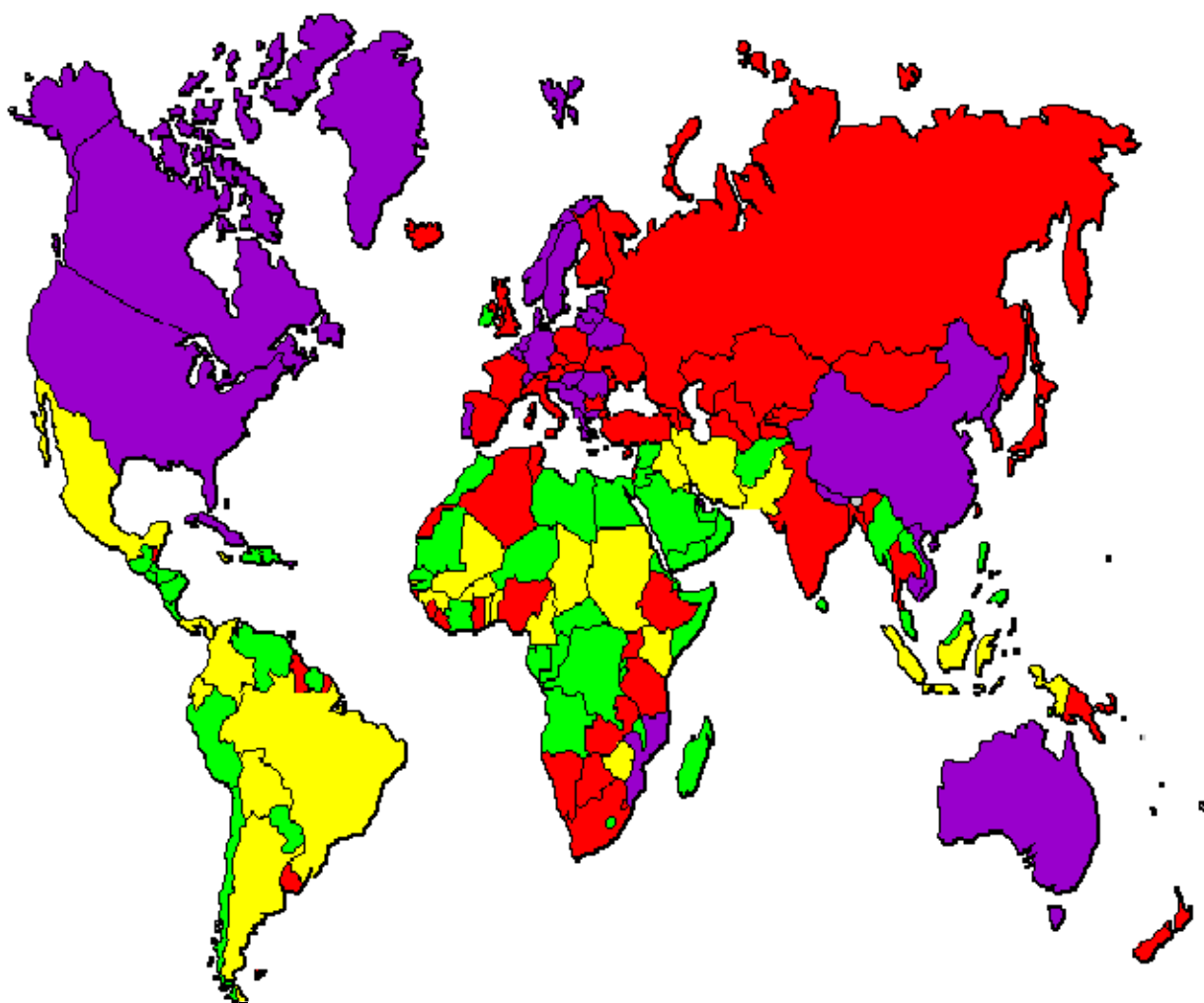
Βέβαια, αρκετές χώρες έχουν θεσπίσει νόμους προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις βίαιες αντιδράσεις των πολιτών τους που αντιτίθενται

στην άμβλωση. Στη Γαλλία η παρεμπόδιση παροχής άμβλωτικών υπηρεσιών είτε με τη μορφή καταστροφής των εγκαταστάσεων που πραγματοποιούνται οι εκτρώσεις είτε με τη μορφή απειλής προς αυτούς που τις πραγματοποιούν αποτελεί ποινικό αδίκημα από το 1993 και επισύρει ποινή φυλάκισης ή χρηματικού προστίμου ή και τα δύο. Παρόμοιος νόμος ψηφίστηκε το 1994 στις Η.Π.Α. και είναι γνωστός ως «το Νομοσχέδιο της Ελεύθερης Πρόσβασης σε Εισόδους Κλινικών» («the Freedom of Access to Clinic Entrances Act»). **(61)**

Αξιζει να προστεθεί πως οι νόμοι περί άμβλωσης επηρεάζουν σημαντικά τη διαθεσιμότητα των ασφαλών και προσιτών άμβλωτικών υπηρεσιών από την πλευρά της πολιτείας. Σε χώρες όπου η νομοθεσία για την έκτρωση είναι πιο φιλελεύθερη και η πληροφόρηση για την άμβλωση πιο διαδεδομένη, οι ιατροί που διενεργούν την έκτρωση είναι περισσότερο εξειδικευμένοι και εφαρμόζουν καινούριες και ασφαλέστερες τεχνικές. Επίσης, οι άμβλώσεις πραγματοποιούνται σε δημόσια νοσοκομεία και δημόσιες ιατρικές κλινικές, ώστε η επέμβαση αλλά και η περίθαλψη που προσφέρεται στη γυναίκα να είναι καλύτερη. Έχει παρατηρηθεί πως σε χώρες με φιλελεύθερη νομοθεσία, έχουν βελτιωθεί σημαντικά οι υπηρεσίες και οι μέθοδοι για την έκτρωση, κάτι που είναι ιδιαίτερα ωφέλιμο για την υγεία της μητέρας. **(62)**

Ακολουθεί σχεδιάγραμμα που απεικονίζει τη νομοθεσία περί άμβλωσης που ισχύει παγκοσμίως μέχρι σήμερα:

Παγκόσμιος χάρτης για τη νομοθεσία των αμβλώσεων

Υποσημείωση:

- Πράσινο χρώμα:** Η άμβλωση δεν είναι ποτέ νόμιμη, παρά μόνο στην περίπτωση που είναι αναγκαίο να σωθεί η ζωή της γυναίκας ή να προστατευθεί η σωματική της υγεία. Σ' αυτές τις χώρες η άμβλωση θεωρείται ποινικό αδίκημα και προβλέπεται τιμωρία τόσο γι' αυτούς που τη διενεργούν όσο και για τη μητέρα.
- Κίτρινο χρώμα:** Η άμβλωση είναι νόμιμη για σοβαρότατες περιπτώσεις, όπως ο βιασμός, η αιμομιξία, το παραμορφωμένο ή ασχημάτιστο έμβρυο.
- Κόκκινο χρώμα:** Η άμβλωση είναι νόμιμη για κοινωνικούς λόγους (π.χ. όταν η μητέρα αδυνατεί να αναθρέψει το παιδί) ή για να προστατευτεί η ψυχική και η σωματική υγεία της γυναίκας. Τέτοιοι νόμοι, επιτρέπουν την άμβλωση ενώ έχει προηγουμένως ληφθεί υπόψη η οικονομική κατάσταση της γυναίκας, η ηλικία της, η οικογενειακή της κατάσταση και ο αριθμός των παιδιών της (αν ήδη έχει).
- Μοβ χρώμα:** Η άμβλωση είναι νόμιμη σ' όλη τη διάρκεια της εγκυμοσύνης για κάθε λόγο. Σ' αυτές τις χώρες ισχύει η λιγότερο περιοριστική και αυστηρή νομοθεσία ως προς την έκτρωση. Βέβαια, επιβάλλεται κάποιο χρονικό όριο στην κύηση, μόνο κατά τη διάρκεια του οποίου η γυναίκα μπορεί εύκολα να υποβληθεί σε άμβλωση.

Χρειάζεται να τονιστεί ότι η τελευταία αναθεώρηση αυτών των στοιχείων έγινε το 2007 και ισχύει μέχρι σήμερα. **(63)**

Πότε ξεκινάει η ανθρώπινη ζωή:

Το ερώτημα σχετικά με την έναρξη της ανθρώπινης ζωής είναι αρκετά δύσκολο και αμφιλεγόμενο. Ένα βασικό ζήτημα που σχετίζεται άμεσα με τον όλο προβληματισμό έγκειται στον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος ορίζει τις έννοιες: *ανθρωπότητα, ζωή και ανθρώπινη ζωή*. Τι σημαίνει να είναι κανείς ζωντανός; Έχει ζωή ένα έμβρυο ή ένας ζυγώτης; Το έμβρυο ή ο ζυγώτης μπορεί να θεωρηθεί ανθρώπινο; Αυτά είναι μερικά περίπλοκα φιλοσοφικά ερωτήματα που συχνά υποκινούν έντονες συζητήσεις, καθώς δημιουργούν προβληματισμούς σχετικά με την ηθική υπόσταση του ζυγώτη και του εμβρύου.

Η ερώτηση για το πότε ξεκινά η ανθρώπινη ζωή είναι διαχρονική, ενώ η απάντηση είναι ρευστή και μεταλλάσσεται συνεχώς. Και αυτό γιατί, αυτή η απάντηση είναι στενά συνδεδεμένη με τις αντιλήψεις, τις αξίες και τις κοινωνικές δομές της κοινωνίας ή του ατόμου. Διαχρονικά, έχουν καταγραφεί αρκετές «απαντήσεις» στο συγκεκριμένο ερώτημα, αλλά το μόνο σταθερό στοιχείο ανάμεσά τους είναι η διαρκής μεταβολή, όπως μεταβάλλονται τα κοινωνικά πλαίσια και η θρησκευτική ηθική και όπως επιτυγχάνεται η νέα γνώση αναφορικά με τη διαδικασία ανάπτυξης του εμβρύου.

Επίσης, ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον ζήτημα είναι ο τρόπος με τον οποίο μπορεί να επιτευχθεί απάντηση στο συγκεκριμένο ζήτημα. Καθώς τα κριτήρια και τα κοινωνικά πλαίσια αλλάζουν, ποιες βασικές αρχές και ποια μεθοδολογία χρησιμοποίησαν οι άνθρωποι για να απαντήσουν σ' αυτό το πολύπλοκο ερώτημα; Ιστορικά, η απάντηση σ' αυτό το ζήτημα έχει συνδεθεί με το θέμα της άμβλωσης. Καθώς οι άνθρωποι προσπαθούσαν να καθορίσουν ποιο στάδιο της έκτρωσης ήταν επιτρεπτό, συχνά έρχονταν αντιμέτωποι με το ερώτημα πότε η έκτρωση έπρεπε να θεωρείται καταστροφή της ανθρώπινης ζωής. Βέβαια, η έκτρωση είναι ένα άλλο πολύπλοκο ζήτημα, που συνδέεται με πολλούς πολιτικούς, κοινωνικούς και πολιτιστικούς παράγοντες. Ιστορικά όμως, ένα από τα βασικά αίτια των ηθικών συνεπειών της έκτρωσης προήλθε από το στάδιο κατά το οποίο οι άνθρωποι θεωρούσαν το έμβρυο ανθρώπινο οργανισμό. Η ηθική αποδοχή της έκτρωσης συνδέθηκε με το κατά πόσο η έκτρωση ήταν καταστροφή του ιστού ή αντίθετα ήταν μία πράξη ανθρωποκτονίας. Παρακάτω ακολουθούν διάφορες απόψεις σχετικά με την έναρξη της ζωής.

Επιστημονικές απόψεις για την έναρξη της ανθρώπινης ζωής

Οι σύγχρονες απόψεις για την έναρξη της ανθρώπινης ζωής μιλούν για τη γονιμοποίηση, τη γαστριδίωση και άλλα πολλά. Πιο κάτω παρατίθενται οι πιο σημαντικές απόψεις, μαζί με τα επιχειρήματα και τις αντιρρήσεις που τις συνοδεύουν. Θα δούμε ότι η σύγχρονη επιστήμη προβάλλει μία ποικιλία απαντήσεων στο συγκεκριμένο ερώτημα.

Μεταβολική θεωρία

Η μεταβολική θεωρία υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει μία μοναδική

στιγμή που σηματοδοτεί την έναρξη μίας ανθρώπινης ζωής. Τόσο τα σπερματικά κύτταρα όσο και τα κύτταρα του ωαρίου θα πρέπει να θεωρούνται ως μονάδες μίας ζωής, όπως κάθε άλλος μονοκύτταρος ή πολυκύτταρος οργανισμός. Έτσι, ούτε η ένωση δύο γαμετών ούτε κάποιο άλλο σημάδι ανάπτυξης αποτελεί σημάδι έναρξης μίας νέας ζωής.

Επιπρόσθετα αρκετοί υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει λόγος να εντοπιστεί μία μοναδική στιγμή έναρξης της ανθρώπινης ζωής, αφού η ανάπτυξη ενός οργανισμού είναι μία συνεχής διαδικασία. Η διατύπωση αυστηρών χρονοδιαγραμμάτων, όπως για παράδειγμα ότι κατά τη δέκατη τέταρτη μέρα ο ζυγώτης μετατρέπεται σε έμβρυο, είναι εντελώς τεχνητή και οφείλεται στους γιατρούς και τους βιολόγους · έτσι εκείνοι μπορούν να κατηγοριοποιήσουν καλύτερα την ανάπτυξη των οργανισμών και να χρησιμοποιήσουν τα συμπεράσματά τους για ακαδημαϊκούς σκοπούς. Αυτή η θέση ενισχύεται και από μία πρόσφατη έρευνα, η οποία αποκαλύπτει ότι η γονιμοποίηση από μόνη της δεν είναι ένα στιγμιαίο περιστατικό · αντίθετα, είναι μία διαδικασία που διαρκεί 20 - 22 ώρες, από τη στιγμή δηλαδή που το σπέρμα διαπερνά τα εξωτερικά στρώματα του ωαρίου μέχρι το σχηματισμό ενός διπλοειδούς κυττάρου. **(64)**

Γενετική θεωρία

Η γενετική θεωρία υποστηρίζει ότι η ζωή ξεκινά ακριβώς με τη δημιουργία ενός ξεχωριστού γενετικά ατόμου. Αυτό το φαινόμενο συμβαίνει κατά τη σύλληψη, συνεπώς η *γονιμοποίηση* θεωρείται ως το ξεκίνημα μίας νέας ζωής. Σύμφωνα με τους επιστήμονες, κατά τη γονιμοποίηση, τα γονίδια που προέρχονται από τα δύο φύλα ενώνονται και συνδυάζονται για να σχηματίσουν ένα ξεχωριστό άτομο με διαφορετικά και μοναδικά γονίδια. Το πιο γνωστό επιχείρημα υπέρ της θεωρίας ότι η γονιμοποίηση σηματοδοτεί την έναρξη της ζωής είναι το ακόλουθο: κατά τη γονιμοποίηση θεωρείται ότι ένας νέος συνδυασμός γενετικού υλικού δημιουργείται για πρώτη φορά · άρα, ο ζυγώτης είναι ένα άτομο, ξεχωριστό από όλα τα άλλα.

Η θέση της Ορθόδοξης και της Καθολικής Χριστιανικής Εκκλησίας είναι αδιαπραγμάτευτη. Θεωρεί τη στιγμή της γονιμοποίησης του ωαρίου ως έναρξη της ζωής του εμβρύου και πιστεύει ότι ήδη *από τη στιγμή της σύλληψης υπάρχει ανθρώπινη ζωή, άξια προστασίας και τιμής*. Σύμφωνα με τη «Διακήρυξη επί των προκλητικών εκτρώσεων» το 1974 από το Βατικανό τονίζεται ότι από τη στιγμή της γονιμοποίησης του ωαρίου μία νέα ζωή αρχίζει που δεν είναι εκείνη του πατέρα ή της μητέρας. Επίσης, από ηθική πλευρά ένα είναι βέβαιο: ακόμα και αν υπάρχει αμφιβολία ότι το προϊόν της σύλληψης είναι ήδη ανθρώπινο ον, είναι αντικειμενικά μεγάλη αμαρτία να αποτολμήσει κανείς να θέσει σε κίνδυνο τη ζωή του. Όμως, η δογματική αντίληψη, που χαρακτηρίζει το γονιμοποιημένο ωάριο ταυτόχρονα με τον σχηματισμό του ως έμβρυο, περιλαμβάνει υποχρεωτικά στα έμβρυα όχι μόνο τα γονιμοποιημένα ωάρια που εμφυτεύονται στη μήτρα, αλλά ακόμα και εκείνα που δεν κατορθώνουν να εμφυτευτούν.

Στο επιστημονικό βιβλίο «The Basics of Biology» αναφέρονται τα πέντε χαρακτηριστικά στοιχεία ενός έμβριου όντος:

- α) Όλα τα έμβρια όντα είναι πολύ οργανωμένα.
- β) Όλα τα έμβρια όντα έχουν την ικανότητα να αποκτούν ενέργεια και ύλη.
- γ) Όλα τα έμβρια όντα έχουν την ικανότητα να ανταποκρίνονται στο περιβάλλον τους.
- δ) Όλα τα έμβρια όντα έχουν την ικανότητα να αναπαράγονται.
- ε) Όλα τα έμβρια όντα έχουν την ικανότητα να προσαρμόζονται. **(65)**

Σύμφωνα μ' αυτόν το στοιχειώδη ορισμό της ζωής, η ζωή ξεκινάει ήδη από τη γονιμοποίηση, όταν δηλαδή το σπέρμα ενώνεται με ένα ωάριο.

Από εκείνη τη στιγμή, το ον είναι πολύ οργανωμένο, έχει την ικανότητα να αποκτά ύλη και ενέργεια, να ανταποκρίνεται στο περιβάλλον του, του, να προσαρμόζεται και τέλος να αναπαράγεται (τα κύτταρα διαιρούνται, ύστερα διαιρούνται πάλι κ.τ.λ. , ενώ η αναπαραγωγική ωριμότητα έχει την ικανότητα να αναπαράγει τα άλλα μέλη του είδους). Τα άβια όντα δεν έχουν αυτά τα χαρακτηριστικά και αυτές τις ικανότητες. Ακόμα και πριν η μητέρα μάθει ότι είναι έγκυος, μία ξεχωριστή και μοναδική ζωή έχει αρχίσει να υπάρχει μέσα της.

Επιπλέον, αυτή η ζωή είναι αναμφισβήτητα ανθρώπινη. Το ανθρώπινο ον ανήκει στο είδος που αποκαλείται *homo sapiens*. Τα ανθρώπινα όντα είναι προϊόντα της σύλληψης. Όταν οι άνθρωποι τεκνοποιούν, δε δημιουργούν μη ανθρώπους, όπως για παράδειγμα πιθήκους, κάκτους, βακτήρια ή κάτι ανάλογο. Γενετικά λοιπόν, ένα νέο ανθρώπινο ον έρχεται στη ζωή από την πρώτη στιγμή της σύλληψης. Βιολογικά, το ανθρώπινο ον υπάρχει από τη στιγμή της σύλληψης και δεν αποτελεί μέρος του σώματος της μητέρας του. Το ότι το αγέννητο ανθρώπινο ον στηρίζεται στη μητέρα του για να τραφεί, δε μειώνει το ότι είναι άνθρωπος.

Ωστόσο, ένας μεγάλος αριθμός ερευνητών αντιτίθεται σ' αυτήν τη θεωρία, καθώς πολλές επιστημονικές έρευνες οδηγούν σε συμπεράσματα που την ανατρέπουν. Για παράδειγμα, υπάρχει μία έρευνα που έχει γίνει τα τελευταία 20 χρόνια και έχει δείξει ότι δεν υφίσταται καμία «μοναδική στιγμή σύλληψης». Στις μέρες μας, οι επιστήμονες προτιμούν να θεωρούν τη γονιμοποίηση σαν μία διαδικασία που διαρκεί από 12 έως 24 ώρες. Και αυτό γιατί, τα σπερματοζώαρια παραμένουν μέσα στο γυναικείο αναπαραγωγικό σύστημα τουλάχιστον 7 ώρες, μέχρι να γονιμοποιήσουν το ωάριο. Έχει υπολογιστεί ότι τα σπερματοζώαρια χρειάζονται περίπου 10 ώρες για να διασχίσουν τις σάλπιγγες, όπου συναντούν τελικά το ωάριο. Η γονιμοποίηση του ωαρίου δεν είναι μια στιγμιαία διαδικασία · είναι περισσότερο μία σύνθετη βιοχημική διαδικασία κατά την οποία το σπερματοζώαριο τελικά εισέρχεται στις εσωτερικές στοιβάδες του ωαρίου. Κατά τη

διάρκεια της γονιμοποίησης, τόσο τα χρωμοσώματα που περιέχονται στο σπερματοζωάριο όσο και εκείνα που περιέχονται στο ωάριο ενώνονται μέσα σε μία χρονική περίοδο 24 ωρών, για να σχηματίσουν ένα διπλοειδή οργανισμό, που τώρα καλείται «ζυγώτης». Συνεπώς, η γονιμοποίηση δεν είναι μία μόνο στιγμή, αλλά αντίθετα μία συνεχής διαδικασία που διαρκεί από 12 έως 24 ώρες, ενώ απαιτούνται ακόμη 24 ώρες μέχρι να ολοκληρωθεί ο σχηματισμός του διπλοειδούς οργανισμού.

Το πιο δημοφιλές επιχείρημα κατά της θέσης ότι η ζωή αρχίζει από τη στιγμή της γονιμοποίησης αποκαλείται ως *παράδειγμα των διδύμων*. Το κύριο σημείο αυτού του επιχειρήματος είναι το εξής: παρόλο που ένας ζυγώτης είναι γενετικά μοναδικός από τη στιγμή που έχει σχηματιστεί ένας διπλοειδής οργανισμός ωστόσο είναι δυνατόν ο ζυγώτης να χωριστεί σε δύο ή περισσότερους ζυγώτες μέχρι 14 ή 15 ημέρες μετά τη γονιμοποίηση. Ακόμα και αν οι πιθανότητες για δημιουργία διδύμων δεν είναι πολύ μεγάλες, υπάρχει πάντως αυτό το ενδεχόμενο από τη στιγμή που ο ζυγώτης δεν έχει ολοκληρώσει τη διαδικασία της εξατομίκευσής του.

Οι υποστηρικτές αυτής της άποψης συχνά προτάσσουν την εξής υποθετική κατάσταση: ας υποθέσουμε ότι ένα ωάριο γονιμοποιείται. Εκείνη τη στιγμή μία νέα ζωή ξεκινάει και ο ζυγώτης αποκτά «ψυχή», σύμφωνα με την Εκκλησία ή «προσωπικότητα», σύμφωνα με έναν πιο επίγειο τρόπο σκέψης. Στη συνέχεια, ας υποθέσουμε ότι ο ζυγώτης χωρίζεται προκειμένου να σχηματίσει δίδυμα. Σ' αυτήν την περίπτωση όμως, πρέπει να χωριστεί και η ψυχή του ζυγώτη; Όχι, διότι αυτό είναι αδύνατο. Κανείς δε μπορεί να ισχυριστεί ότι οι δίδυμοι μοιράζονται την ίδια «ψυχή» ή την ίδια «προσωπικότητα». Έτσι, οι υποστηρικτές αυτής της άποψης ισχυρίζονται ότι μπορούμε να μιλάμε για «ψυχή» ή «προσωπικότητα», όταν πλέον δεν υπάρχει καμία δυνατότητα σχηματισμού διδύμων.

Το επιχείρημα λοιπόν ότι η ανθρώπινη ζωή ξεκινάει από τη στιγμή που τα χρωμοσώματα του σπερματοζωαρίου συναντούν τα χρωμοσώματα του ωαρίου για να σχηματίσουν ένα γενετικά μοναδικό άτομο πλήττεται από το *παράδειγμα των διδύμων*. Και αυτό γιατί, η γενετική μοναδικότητα δεν αποτελεί προϋπόθεση για μία ξεχωριστή ανθρώπινη ζωή. Η «γενετική μοναδικότητα» μπορεί να είναι κοινή για πολλά άτομα, ιδίως για τους ομοζυγώτες δίδυμους. Οπότε, η στιγμή κατά την οποία σχηματίζεται ένα μοναδικό άτομο δεν είναι η στιγμή που καθορίζεται ο γενετικός του κώδικας, αλλά μάλλον η στιγμή όπου ο ζυγώτης δε μπορεί να χωριστεί πλέον σε περισσότερα άτομα.

Εκτός από το επιχείρημα των διδύμων, υπάρχουν και άλλα στοιχεία που αποδυναμώνουν τη γενετική θεωρία. Όπως ήδη αναφέρθηκε, ένας ζυγώτης μπορεί να σχηματίσει δύο ή και περισσότερα άτομα, προτού να εμφυτευτεί στη μήτρα. Βέβαια, υπάρχει η πιθανότητα ο ζυγώτης να μη συνεχίσει να αναπτύσσεται αλλά αντίθετα, να γίνει μέρος του πλακούντα. Εκτιμάται ότι πάνω από το 50% των γονιμοποιημένων ωαρίων αποβάλλονται αυτόματα και δεν κατορθώνουν να εξελιχθούν σε παιδιά. Πιο συγκεκριμένα, υπολογίζεται ότι 60% - 80% των γονιμοποιημένων ωαρίων δεν εμφυτεύονται στη μήτρα και αποβάλλονται με την έμμηνο ρύση. Όλα αυτά αποδεικνύουν ότι η εξατομίκευση ενός ζυγώτη είναι ελλιπής, έως ότου εκεί-

νος εμφυτευτεί στη μήτρα. (66)

Εμβρυολογική θεωρία

Σε αντίθεση με τη γενετική θεωρία, η εμβρυολογική ισχυρίζεται ότι η ανθρώπινη ζωή δεν ξεκινά με τη γονιμοποίηση αλλά με τη *γαστριδίωση*. Στο σημείο αυτό, πρέπει να αναφερθεί ότι η «γαστριδίωση» είναι ιατρικός όρος και δηλώνει τη διεργασία κατά την οποία ένα πρώιμο έμβρυο παράγει τρεις βλαστικές στοιβάδες (εξώδερμα, μεσόδερμα και ενδόδερμα), από τις οποίες θα προέλθουν όλοι οι ιστοί και τα όργανα του εμβρύου. Η γαστριδίωση λαμβάνει χώρα την τρίτη εβδομάδα ανάπτυξης του εμβρύου. Όπως ήδη αναφέρθηκε, τα ανθρώπινα έμβρυα είναι δυνατόν να χωριστούν και να σχηματίσουν ομοζυγώτες διδύμους, μέχρι και 12 ημέρες μετά τη γονιμοποίηση, οι οποίοι θα έχουν μοναδικές προσωπικότητες και ξεχωριστές ψυχές, σύμφωνα με την Εκκλησία. Για το λόγο αυτό, βλέπουμε ότι οι όποιες ιδιότητες του ατόμου μπορούν να καθοριστούν μόνο μετά τη φάση της γαστριδίωσης. Αυτή η θέση υποστηρίχθηκε από ένα πλήθος σύγχρονων επιστημόνων, όπως ο Marilyn B. Renfree, ο Clifford Grobstein και η Anne McLaren. Αυτή η άποψη έχει επίσης εγκριθεί και από τη Βρετανική κυβέρνηση και αποτελεί την επίσημη θέση του κράτους. Οι συνέπειες της αποδοχής αυτής της θέσης περιλαμβάνουν όμως και την παροχή στήριξης σε αμφιλεγόμενες μορφές αντισύλληψης, όπως για παράδειγμα το χάπι «της επόμενης ημέρας», εφόσον αυτό χορηγηθεί κατά τη διάρκεια των δύο πρώτων εβδομάδων της εγκυμοσύνης.

Μία από τις πιο δημοφιλείς θέσεις μεταξύ των φιλοσόφων είναι η άποψη ότι η ζωή ξεκινάει από το σημείο της γαστριδίωσης, από τη στιγμή δηλαδή που ο ζυγώτης είναι ένα οντολογικά ξεχωριστό άτομο και δεν μπορεί να χωριστεί πλέον σε δύο άτομα. Η γαστριδίωση, όπως προαναφέρθηκε, ξεκινάει την τρίτη εβδομάδα της εγκυμοσύνης · τότε, ο ζυγώτης ή αλλιώς το έμβρυο εμφυτεύεται στη μήτρα της μητέρας του. Τα κύτταρα πια διαφοροποιούνται σε τρεις κατηγορίες και θα δώσουν τρία διαφορετικά είδη ιστών του σώματος. Μετά τη γαστριδίωση λοιπόν, ο ζυγώτης είναι έτοιμος για να σχηματιστεί και από τον σχηματισμό θα προκύψει μόνο ένα ανθρώπινο ον.

Επίσης, οι υποστηρικτές αυτής της άποψης τονίζουν ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα σε έναν άνθρωπο ως «άτομο» και σ' έναν άνθρωπο ως «πρόσωπο». Από τη στιγμή όμως που η ατομικότητα είναι βέβαιη μόνο όταν ολοκληρωθεί η εμφύτευση του εμβρύου στη μήτρα και επειδή ακριβώς η ατομικότητα είναι αναγκαία προϋπόθεση της ύπαρξης προσωπικότητας, ο ζυγώτης δε μπορεί να θεωρηθεί ακόμη άνθρωπος ως «πρόσωπο». Οι καθολικοί μελετητές Thomas Shannon και Allan B. Wolter περιγράφουν αυτό το ζήτημα εύγλωττα: «Ένα άτομο δεν είναι άτομο και συνεπώς δεν είναι πρόσωπο, μέχρι να ολοκληρωθεί ο καθορισμός των συγκεκριμένων κυττάρων. Τότε, και μόνο τότε, είναι σαφές ότι κανένα άλλο έμβρυο δεν μπορεί να προέλθει από τα κύτταρα του εμβρύου». (67)

Κάποιοι υποστηρικτές της γενετικής θεωρίας εντοπίζουν αρκετά σφάλματα στην εμβρυολογική θεωρία. Τονίζουν ότι η δυνατότητα δημι-

ουργίας διδυμων οργανισμών είναι κυρίως μία τεχνική λεπτομέρεια και δεν είναι αρκετά ισχυρή ώστε να στηρίξει τον ισχυρισμό ότι η ανθρώπινη ζωή δε μπορεί να ξεκινήσει μέχρι τη φάση της γαστριδίωσης. Ο Allan Holland προβάλλει την άποψη ότι επειδή ένας ζυγώτης είναι πιθανόν να χωριστεί σε περισσότερα άτομα, αυτό δε σημαίνει ότι ο ζυγώτης δεν είναι ένα άτομο προτού χωριστεί. Αναλογικά, αναφέρει το παράδειγμα του σκουληκιού, που είναι σαφώς ένας ξεχωριστός οργανισμός, μέχρι να κοπεί στα δύο, οπότε προκύπτουν δύο ξεχωριστά σκουλήκια. **(68)**

Επιπλέον, μερικοί διατυπώνουν την άποψη ότι το ερώτημα εάν θα προκύψει ένα ή περισσότερα άτομα από ένα ζυγώτη είναι τελικά άνευ σημασίας. Το βασικό σημείο είναι ότι τουλάχιστον μία ανθρώπινη ζωή μπορεί να ξεκινήσει από ένα ζυγώτη. Άρα, η ανθρώπινη ζωή άρχισε από τη δημιουργία του ζυγώτη, 14 ημέρες πριν τη γαστριδίωση. **(69)**

Νευρολογική θεωρία

Παρόλο που οι περισσότεροι πολιτισμοί αναγνωρίζουν την ανωτερότητα του ανθρώπινου είδους έναντι των υπόλοιπων ζωντανών οργανισμών, υπάρχει μία καθολική άποψη σύμφωνα με την οποία όλες οι μορφές ζωής στον πλανήτη έχουν ένα όριο. Αυτό που υπονοείται σ' αυτήν τη θεωρία είναι ότι όλοι οι ζωντανοί οργανισμοί έχουν μία αρχή και ένα τέλος, το οποίο συνήθως καθορίζεται από κάποια μορφή θανάτου. Η συζήτηση και ο προβληματισμός γύρω από την ακριβή στιγμή που σηματοδοτεί την έναρξη της ζωής έρχεται σε απόλυτη αντίθεση με τη βεβαιότητα και τη συνέπεια με την οποία περιγράφεται η στιγμή του θανάτου.

Η σύγχρονη αμερικανική (και ιαπωνική) κοινότητα ορίζει το θάνατο ως τη στιγμή που το ηλεκτροεγκεφαλογράφημα («*EEG*», από την αγγλική ορολογία «*electroencephalogram*») παρουσιάζει ισοηλεκτρική γραμμή. Δηλαδή η γραφική παράσταση του εγκεφαλογραφήματος είναι μία ευθεία γραμμή. Εάν λοιπόν η ζωή και ο θάνατος έχουν τον ίδιο τρόπο μέτρησης, τότε ως έναρξη της ζωής θα πρέπει να θεωρηθεί η στιγμή κατά την οποία το έμβρυο αποκτά ένα αναγνωρίσιμο σχέδιο *EEG*, δηλαδή ένα αναγνωρίσιμο σχέδιο εγκεφαλογραφήματος. Αυτό συμβαίνει περίπου στις 24 – 27 εβδομάδες μετά τη σύλληψη του εμβρύου και αποτελεί το βασικό επιχείρημα της εμβρυολογικής θεωρίας ως προς την έναρξη της ζωής.

Αυτές οι αρχές της νευρολογικής θεωρίας παρουσιάζονται στο βιβλίο «*The Facts of Life*», των Harold Morowitz και James Trefil, που ασχολείται με τη διαμάχη γύρω από το ζήτημα της άμβλωσης. Το εγκεφαλογράφημα (*EEG*) είναι μία απλή ιατρική διαδικασία, κατά την οποία ηλεκτρόδια τοποθετούνται σε διάφορα σημεία στο κεφάλι του ασθενούς. Στη συνέχεια, οι μεταβολές της τάσης του ρεύματος απεικονίζουν την ηλεκτρονική δραστηριότητα διαφόρων περιοχών του εγκεφάλου. Οι ιατροί χρησιμοποιούν τη γραφική παράσταση του εγκεφαλογραφήματος για να προσδιορίσουν το ευρύ φάσμα της νοητικής κατάστασης του ασθενούς.

Έτσι, παρουσιάζεται το ισχυρό επιχείρημα ότι η μοναδική και ιδιαίτερα αναγνωρίσιμη γραφική παράσταση του εγκεφαλογραφήματος, που παράγεται από έναν ώριμο εγκέφαλο, είναι ένα χαρακτηριστικό που

προσδιορίζει την ανθρωπότητα. Συνεπώς, η στιγμή που ένα αναπτυσσόμενο έμβρυο παρουσιάζει για πρώτη φορά μία γραφική παράσταση εγκεφαλογραφήματος, ανάλογη με εκείνη ενός ώριμου εγκεφάλου, είναι ενδεικτική ως προς το σημείο έναρξης μίας ζωής. Από αυτό το σημείο και έπειτα, κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης, το έμβρυο εμφανίζει πλέον το είδος της ψυχικής δραστηριότητας που σχετίζεται με την ανθρωπότητα.

Επειδή η κατάσταση της σύγχρονης τεχνολογίας απαγορεύει ακόμα τα εγκεφαλογραφήματα όσο το έμβρυο βρίσκεται μέσα στη μήτρα, τα στοιχεία για την ανθρώπινη εγκεφαλική δραστηριότητα κατά τα διάφορα στάδια της ανάπτυξης έχουν συγκεντρωθεί από τα πρόωρα βρέφη. Παρατηρήσεις και έρευνες μέχρι σήμερα έχουν οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι απαιτούνται 25 εβδομάδες κύησης για το σχηματισμό των «συνάψεων» (οι συνδέσεις μεταξύ των νευρικών ινών), οι οποίες είναι αναγκαίες προκειμένου να υπάρχει αναγνωρίσιμη νευρική δραστηριότητα. Το συμπέρασμα αυτό συνοψίζεται από τον Donald Scott ως εξής: «Έχουν γίνει προσπάθειες για την καταγραφή της εγκεφαλικής δραστηριότητας των πρόωρων βρεφών και ήταν επιτυχείς μόνο όταν η ηλικία κύησης ήταν 25 εβδομάδες ή περισσότερο». **(70)** Βέβαια, οι αρχές της νευρολογικής θεωρίας αποτελούν αξιώματα στη συζήτηση για ένα μεγάλο και αμφιλεγόμενο ζήτημα, την άμβλωση.

Υπάρχει όμως και η άλλη πλευρά, η οποία υποστηρίζει ότι ο εγκέφαλος ενός εμβρύου εμφανίζει ηλεκτρική δραστηριότητα από εξαιρετικά μικρή ηλικία. Μία σημαντική στιγμή στην ιστορία της συζήτησης για την άμβλωση είναι η παραγωγή και η κυκλοφορία του «The Silent Scream». Πρόκειται για μία ταινία που απεικονίζει την αντίδραση του εμβρύου κατά τη διακοπή της ζωής του. Προβάλλει την έκτρωση ενός εμβρύου 12 εβδομάδων και υποστηρίζει ότι σ' εκείνη τη χρονική στιγμή το έμβρυο είναι πλήρως σχηματισμένο και απόλυτα αναγνωρίσιμο ως ανθρώπινο ον. Παρόλο που η ταινία απευθύνεται περισσότερο στο συναίσθημα των θεατών, καθώς παρουσιάζει ένα αναπτυσσόμενο βρέφος σε μία στιγμή πόνου και κρίσης, προβάλλει μία θέση που συγκρούεται με την ευρέως αποδεκτή θεωρία της ανάπτυξης. Για παράδειγμα, ισχυρίζεται ότι το έμβρυο έχει εγκεφαλικά κύτταρα μετά από 12 εβδομάδες από τη σύλληψή του και τονίζει, ακόμα και με τον τίτλο της «the Silent Scream» («η σιωπηλή κραυγή»), ότι εκείνο μπορεί να αντιδράσει στον τερματισμό της ζωής του με φόβο και πόνο. Αυτοί οι ισχυρισμοί αντιτίθενται στα επιστημονικά στοιχεία που δείχνουν ότι οι νευρικές συνδέσεις στον εγκεφαλικό φλοιό δεν έχουν ακόμα αναπτυχθεί σε ένα έμβρυο 12 εβδομάδων. Ελλείπει αυτών των βασικών νευρικών δικτύων, το αναπτυσσόμενο έμβρυο δεν είναι σε θέση να νιώσει το συναίσθημα του πόνου και του φόβου. Επίσης, τα επιστημονικά στοιχεία δείχνουν ότι ένα έμβρυο 12 εβδομάδων δεν είναι ικανό να αντιδράσει σε μία σκέψη. Άρα, δε μπορεί να αναγνωρίσει έναν πιθανό κίνδυνο και είναι ανίκανο είτε να νιώσει φόβο είτε να τον αποφύγει με κάποια κίνηση ή με κάποια άλλη εκούσια δραστηριότητα.

Εκτός από την παρουσίαση των 25 πρώτων εβδομάδων της κύησης ως κρίσιμο ορόσημο ως προς την ανάπτυξη του εμβρύου, κάποιοι άλλοι υποστηρικτές της νευρολογικής θεωρίας πιστεύουν ότι όσα συμβαίνουν

κατά την 8^η εβδομάδα της κύησης σηματοδοτούν το ξεκίνημα της ανθρώπινης ζωής. Τα σύγχρονα φιλοσοφικά επιχειρήματα, υπέρ αυτής της άποψης έχουν τον εξής συλλογισμό: για να χαρακτηριστεί κάποιος «άνθρωπος» απαιτείται ορθολογική σκέψη και η ορθολογική σκέψη απαιτεί την ύπαρξη εγκεφάλου και νευρικού συστήματος. Οι φιλόσοφοι που υποστηρίζουν αυτή τη θέση δέχονται ότι το έμβρυο είναι «άνθρωπος», μόνο όταν εκείνο αποκτήσει ένα υποτυπώδες νευρικό σύστημα. Κατά την 8^η εβδομάδα, έχει ολοκληρωθεί η διαδικασία της *οργανογένεσης*, δηλαδή το έμβρυο διαθέτει σε απλή και υποανάπτυκτη μορφή όλα τα βασικά όργανα του ανθρώπινου οργανισμού, συμπεριλαμβανομένου και του νευρικού συστήματος. Συνεπώς, παρατηρείται μία ιδιαίτερα αυξανόμενη πολυπλοκότητα του νευρικού συστήματος στους πρώτους μήνες της εγκυμοσύνης. Κατά την 5^η εβδομάδα, κάνουν την εμφάνισή τους οι πρώτοι νευρώνες, την 6^η εβδομάδα παρουσιάζονται οι πρώτες συνάψεις, ενώ σε 7,5 εβδομάδες το έμβρυο φαίνεται να αναπτύσσει τα πρώτα του αντανεκλαστικά στα ερεθίσματα. Έτσι, σε 8 περίπου εβδομάδες το έμβρυο διαθέτει ένα βασικό κύκλωμα τριών νευρώνων, δηλαδή το νευρικό σύστημα που είναι απαραίτητο για την ορθολογική σκέψη.

Ωστόσο, υπάρχουν πολλοί φιλόσοφοι που αμφισβητούν έντονα την προαναφερόμενη θέση. Και αυτό γιατί πιστεύουν ότι η ικανότητα για ορθολογική σκέψη είναι πράγματι απαραίτητη προϋπόθεση για να χαρακτηριστεί κάποιος «άνθρωπος» · όμως, ένα έμβρυο 8 μόλις εβδομάδων δεν έχει ικανότητα ορθολογικής σκέψης. Σε 8 εβδομάδες το έμβρυο εμφανίζει αντανεκλαστικά που είναι αποτέλεσμα του πρωτοεμφανιζόμενου νευρικού συστήματος, αλλά δε διαθέτει ακόμα τις απαραίτητες δομές για να αναπτύξει μία αληθινή λογική δραστηριότητα. Η ύπαρξη ενός υποτυπώδους νευρικού συστήματος μετά το πέρας 8 εβδομάδων και η ικανότητα αντίδρασης σε κάποιο ερέθισμα δεν ισοδυναμούν σε καμία περίπτωση με τη δυνατότητα για λογική σκέψη. Αντίθετα, μετά από 20 εβδομάδες, έχει ολοκληρωθεί η ανάπτυξη του «θαλάμου», μία περιοχή του εγκεφάλου, η οποία επιτρέπει την ενσωμάτωση του νευρικού συστήματος. Άρα, η 20^η εβδομάδα της κύησης θεωρείται ορόσημο για τους υπερασπιστές της εμβρυολογικής θεωρίας, καθώς μόνο τότε αναγνωρίζουν ικανότητα λογικής σκέψης του εμβρύου.

Συνοψίζοντας, η βάση της εμβρυολογικής θεωρίας είναι ότι η έναρξη της ανθρώπινης ζωής συνδέεται άρρηκτα με την ανάπτυξη των νευρικών οδών, που είναι χαρακτηριστικές της δραστηριότητας του εγκεφάλου. Ο σχηματισμός αυτών των νευρικών συνδέσεων θεωρείται επαρκής ώστε να χαρακτηριστεί κάποιος «άνθρωπος» και αυτό συμβαίνει κατά τη διάρκεια του τρίτου τριμήνου της κύησης, όταν δηλαδή η συντριπτική πλειοψηφία των νευρικών οδών στο φλοιό του εγκεφάλου έχει πια εγκατασταθεί. Κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, πολλοί επιστήμονες τόνισαν τη σημασία του εγκεφαλικού φλοιού στο να χαρακτηριστεί κάποιος «άνθρωπος». Ο Ιησουίτης λόγιος και επιστήμονας Pierre Teilhard de Chardin ισχυρίστηκε ότι: «ο χαρακτηρισμός κάποιου ως “ανθρώπου” εξαρτάται άμεσα από την επιτυχή ωρίμανση του εγκεφάλου». (71) Ο Bernard Haring, εξέχων καθολικός θεολόγος της δεκαετίας του 1970, ισχυρίστηκε

ότι η ατομικότητα και η μοναδικότητα των προσωπικών χαρακτηριστικών ενός ανθρώπου προέρχεται από το φλοιό του εγκεφάλου. Μία δεκαετία αργότερα, ο ανατόμος Paul Glees υποστήριξε ότι ο φλοιός του εγκεφάλου αντιπροσωπεύει την υπογραφή ενός γενετικά μοναδικού προσώπου.

Η σύγχρονη θεωρία της απόδοσης του χαρακτηρισμού «άνθρωπος» βασίζεται στις σύγχρονες θεωρίες της αναπτυξιακής εμβρυολογίας. Τα εγκεφαλικά νευρικά κύτταρα αυξάνονται και συνεχώς διαφοροποιούνται από το τέλος του δευτέρου τριμήνου της κύησης. Ωστόσο, ένας σημαντικός αριθμός συνδέσεων μεταξύ των νευρώνων ξεκινάει να σχηματίζεται μόνο κατά τον 7^ο μήνα της κύησης. Μόνο όταν οι νευρώνες συνδέονται μέσω συνάψεων μπορεί ένα έμβρυο να χαρακτηριστεί «άνθρωπος». Όπως ένας σωρός από ασύνδετα μικροτσιπ είναι αδύνατον να λειτουργήσει και άρα να χαρακτηριστεί «υπολογιστής», έτσι και οι ασύνδετοι νευρώνες ενός εμβρύου προ 24 εβδομάδων είναι αδύνατον να λειτουργήσουν και άρα το αναπτυσσόμενο έμβρυο να χαρακτηριστεί «άνθρωπος». (72)

Οικολογική / Τεχνολογική θεωρία ή θεωρία της Βιωσιμότητας

Όσοι τάσσονται υπέρ της νευρολογικής θεωρίας, υποστηρίζουν ότι η ανθρώπινη ζωή ξεκινάει όταν ένα αναπτυσσόμενο έμβρυο χαρακτηρίζεται «άνθρωπος» και αυτό συμβαίνει όταν καταγράφεται εγκεφαλική δραστηριότητα. Εάν όμως το αναπτυσσόμενο έμβρυο χωριστεί από τη μητέρα του σε πρώιμο στάδιο, ανεξάρτητα από την κατάσταση της νευρολογικής του ανάπτυξης, τότε εκείνο δε θα είναι σε θέση να διατηρηθεί στη ζωή. Συνεπώς, η οικολογική/τεχνολογική θεωρία ορίζει ως έναρξη της ζωής το σημείο κατά το οποίο ένα άτομο μπορεί να υπάρξει χωριστά από το περιβάλλον από το οποίο εξαρτάται η ανάπτυξή του (δηλαδή από τη μήτρα της μητέρας του).

Στις περισσότερες περιπτώσεις, ο περιοριστικός παράγοντας για την ανθρώπινη βιωσιμότητα δεν είναι η ανάπτυξη των νευρολογικών συνδέσεων, αλλά η ωρίμανση των πνευμόνων. Ωστόσο, πρόοδοι στην ιατρική επιστήμη επιτρέπουν σ' ένα πρόωρο έμβρυο να αναπνεύσει μετά από μόνο 25 εβδομάδες κύησης, ένα στάδιο στην ανάπτυξή του πριν από την πλήρη διαμόρφωση της λειτουργίας των πνευμόνων. Η νομοθεσία που υιοθετεί την οικολογική/τεχνολογική θεωρία περιλαμβάνει διάταγμα σχετικά με το πότε μπορεί νομικά να γίνει έκτρωση, τονίζοντας ότι από τη στιγμή που ένα έμβρυο έχει χαρακτηριστεί ως ανεξάρτητο, τότε η ζωή του δε μπορεί πλέον να τερματιστεί. Αυτή λοιπόν η θεωρία αποτελεί το πιο δημοφιλές κριτήριο ως προς τη θέσπιση νόμων σχετικά με τις αμβλώσεις.

Ωστόσο, υπάρχει μία σειρά από παράγοντες που επηρεάζουν σημαντικά το κατά πόσο θα κατορθώσει το έμβρυο να επιβιώσει εκτός της μήτρας. Μερικοί από αυτούς είναι:

α) το επίπεδο της ιατρικής επιστήμης

β) οι ιατρικές εγκαταστάσεις και οι ιατρικές παροχές στις κατά τόπους περιοχές

γ) η ικανότητα και η θέληση της μητέρας (ή γενικότερα της γυναίκας που φροντίζει το μωρό)

δ) η ηλικία και το βάρος του εμβρύου

ε) το φύλο και η φυλή του εμβρύου

Βέβαια, υπάρχουν αρκετές αντιρρήσεις γι' αυτήν τη θεωρία. Πολλοί αντιδρούν στην ιδέα να καθορίζονται η ζωή και κατ' επέκταση τα δικαιώματα ενός ανθρώπου με βάση την ηλικία, το φύλο, τη φυλή και τους υπόλοιπους προαναφερθέντες παράγοντες.

Επιπρόσθετα, αρκετοί υποστηρίζουν ότι όλα τα μωρά και όλοι οι άνθρωποι μπορούν να επιβιώσουν μόνο μέσα σ' ένα σωστό περιβάλλον· για παράδειγμα, όλοι χρειάζονται οξυγόνο. Συνεπώς, το κατάλληλο περιβάλλον για ένα έμβρυο είναι μόνο η μήτρα της μητέρας του και δεν υπάρχει λόγος να γίνεται λόγος για βιωσιμότητα έξω από αυτήν. **(73)**

Θεωρία της κινητικότητας

Με τον όρο αυτό, οι επιστήμονες ορίζουν τη στιγμή κατά την οποία το έμβρυο κινείται για πρώτη φορά μέσα στη μήτρα της γυναίκας. Αυτό συμβαίνει περίπου στις 16 με 17 εβδομάδες μετά τη γονιμοποίηση.

Αυτή η θεωρία βασίζεται σε μία χριστιανική άποψη – που έχει πλέον εγκαταλειφθεί – η οποία υποστηρίζει το εξής: η στιγμή της πρώτης κίνησης του εμβρύου είναι η στιγμή όπου εισέρχεται η ψυχή μέσα του. Για παράδειγμα, ο Άγιος Αυγουστίνος, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, έκανε σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στο άψυχο έμβρυο (*embryo inanimatus*) και το έμψυχο (*embryo animatus*). Χωρίς την εμπύχωση, η θεωρία της κινητικότητας δε φαίνεται να έχει την ίδια αξία ως σημείο εκκίνησης της ζωής και άρα κατ' επέκταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Από την άλλη πλευρά, πρέπει να αναφερθεί πως ιατρικά, οι κινήσεις του εμβρύου αποδίδονται σε διάφορους παράγοντες και δεν έχουν να κάνουν με την εμπύχωσή του. Πιο συγκεκριμένα, μία γυναίκα που είναι έγκυος για πρώτη φορά αισθάνεται τις πρώτες κινήσεις του εμβρύου περίπου στις 20 με 21 εβδομάδες της κύησης. Αντίθετα, μία γυναίκα που έχει ήδη κυοφορήσει τουλάχιστον δύο φορές αισθάνεται αυτές τις κινήσεις στις 18 εβδομάδες της κύησης.

Θεωρία του θανάτου

Παρόλο που πολλοί ορισμοί έχουν προσπαθήσει όπως είδαμε να περιγράψουν την ουσία αυτού που ονομάζουμε ζωή, κάποιοι υποστηρίζουν πως με ασφάλεια θα μπορούσε να μας καθοδηγήσει μία απλή και ακλόνητη διαπίστωση: εν ζωή βρίσκεται μόνο αυτό που κάποια στιγμή μπορεί να πεθάνει.

Οι οπαδοί αυτής της θεωρίας προβάλλουν το εξής επιχείρημα: θα ήταν αδιανόητο για παράδειγμα – και εξωφρενικό παράλληλα – να μας

ζητηθεί να σεβαστούμε τη ζωή ενός βράχου. Ο βράχος δε μπορεί να πεθάνει, ακριβώς επειδή δεν είναι εν ζωή. Μπορεί να θρυμματιστεί, να διαβρωθεί και σταδιακά να μεταβληθεί σε σκόνη ή άμμο, μπορεί να μετακινηθεί ή να καλυφθεί με βλάστηση, αλλά σε καμία περίπτωση δε μπορεί να θανατωθεί. Το γεγονός αυτό αποτελεί επαρκή απόδειξη σχετικά με τη μη ύπαρξη ζωής σε ό,τι τον αφορά. Ακολουθώντας τη συλλογιστική αυτή θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως το έμβρυο είναι ζωντανός οργανισμός μόνο αν μπορεί να θανατωθεί ή καλύτερα από τη στιγμή εκείνης της εξελικτικής του πορείας έπειτα από την οποία θα μπορούσε να πεθάνει. Δεδομένου ότι ομιλούμε περί ενός ανθρώπινου οργανισμού, για να περιγράψουμε το θάνατο ενός εμβρύου θα πρέπει να χρησιμοποιήσουμε τους όρους που χρησιμοποιούμε για οποιοδήποτε ανθρώπινο ον.

Είναι γνωστό πως ο ορισμός του θανάτου έχει πάρει διάφορες μορφές μέσα στο χρόνο. Εν μέρει μπορεί να ορισθεί ως αναπνευστικός, εγκεφαλικός ή καρδιακός. Στη σύγχρονη βιβλιογραφία, ως θάνατος αναφέρεται η μη αναστρέψιμη παύση όλων των λειτουργιών ολόκληρου του εγκεφάλου, συμπεριλαμβανομένου του εγκεφαλικού στελέχους. Αυτό σημαίνει πως εάν σταματήσει η αυτόνομη αναπνευστική, η καρδιακή και τέλος η εγκεφαλική λειτουργία, το ανθρώπινο ον λογίζεται νεκρό. Η σύγχρονη ιατρική βέβαια λαμβάνει υπόψη της τον εγκεφαλικό θάνατο, αφού η αναπνευστική και καρδιακή λειτουργία μπορούν πλέον να υποστηριχθούν μηχανικά.

Το έμβρυο λοιπόν για να θεωρηθεί πως ζει, πρέπει να μπορεί να πεθάνει και για να είναι δυνατόν αυτό, πρέπει να έχει αναπτύξει αυτόνομες αναπνευστικές, καρδιακές και εγκεφαλικές λειτουργίες, οι οποίες αν διακοπούν θα το οδηγήσουν στο θάνατο. Από τη στιγμή που αυτές οι λειτουργίες έχουν διαμορφωθεί, το έμβρυο αποκτά και την ιδιότητα της ζωής, αφού: «κατά τη δέκατη εβδομάδα της κύησης το έμβρυο έχει ήδη αποκτήσει μορφικά χαρακτηριστικά, διαθέτει εσωτερικά όργανα και διαθέτει ανιχνεύσιμη εγκεφαλική δραστηριότητα». (74) Προτού όμως αυτό συμβεί, η αναγνώριση της ζωής θα ήταν μάλλον άτοπη, αφού θα επρόκειτο περί ζωής, της οποίας η παύση δε θα μπορούσε να ορισθεί. Θα μπορούσε να ανακύψει το ερώτημα σχετικά με το πόσες και ποιες από τις προαναφερθείσες λειτουργίες θα έπρεπε να συνυπάρχουν ώστε να αναγνωριστεί ζωή στο έμβρυο ή εάν θα αρκούσε η εγκεφαλική, όπως συμβαίνει με τα ώριμα ανθρώπινα όντα.

Είναι πλέον προφανές πως το ηθικό ερώτημα περί της άμβλωσης μετατρέπεται σε ιατρικό. Η ηθική πρέπει να ενημερωθεί από την ιατρική επιστήμη για να λάβει θέση επί του ζητήματος. Σύμφωνα με τις παραπάνω θεωρίες, είδαμε τότε το έμβρυο αποκτά αυτόνομη αναπνευστική, καρδιακή και εγκεφαλική λειτουργία. Είναι λοιπόν βέβαιο πως αυτό δε συμβαίνει την επόμενη ημέρα της σύλληψης αλλά ούτε και κατά τις πρώτες εβδομάδες της κύησης. Συνεπώς, η άμβλωση που λαμβάνει χώρα εντός των χρονικών αυτών πλαισίων δε συνιστά φόνο, αφού δεν υπάρχει διαμορφωμένη ζωή.

Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς πως η ύπαρξη αυτών των λειτουργιών ελάχιστη διαφοροποιό αξία μπορεί να έχει, αφού το έμβρυο δεν

είναι βράχος. Και αυτό γιατί, ενώ το έμβρυο μπορεί να στερείται των λειτουργιών που καθορίζουν την ύπαρξη της ζωής, παρόλα αυτά ενσωματώνει μία δυναμική που ο βράχος στερείται. Με άλλα λόγια, το έμβρυο είναι βέβαιο – εκτός αδόκητων αντιξοοτήτων – πως θα εξελιχθεί σε άνθρωπο, ενώ ο βράχος είναι απολύτως βέβαιο πως θα παραμείνει ως είχε. Στην περίπτωση αυτή, η άμβλωση είναι ηθικώς απαράδεκτη όχι επειδή τερματίζει μία ανθρώπινη ζωή, αλλά διότι σταματά την προοπτική της εκδήλωσης ζωής. **(75)**

Ωστόσο, αυτή η αντίληψη δύσκολα θα μπορούσε να αντέξει σε ενδελεχή λογική εξέταση. Η διακοπή της δυνατότητας εκδήλωσης ζωής δε συνιστά ανήθικη πράξη. Απαράδεκτος ηθικά είναι ο φόνος και μόνο μία διαμορφωμένη ζωντανή ύπαρξη μπορεί να φονευθεί.

Ιστορικά, το ζήτημα περί της έναρξης της ανθρώπινης ζωής απαντήθηκε μέσα από διάφορα διατάγματα σχετικά με τις άμβλώσεις. Αυτά τα διατάγματα διέπονταν από τις αντιλήψεις που είχε ο κόσμος ως προς την ηθική αποδοχή · και αυτές οι αντιλήψεις ήταν διατάγματα που είχαν εκφραστεί από τον Θεό και είχαν διατυπωθεί στο λαό μέσα από τα διάφορα θρησκευτικά κείμενα. Σύγχρονες τεχνολογικές καινοτομίες του 20^{ου} αιώνα έχουν αντιστρέψει τη σειρά της εξέλιξης. Σύγχρονοι μελετητές εξετάζουν το ερώτημα περί της έναρξης της ανθρώπινης ζωής, εκτιμώντας και λαμβάνοντας υπόψη τους πρώτα τα επιστημονικά δεδομένα. Τα συμπεράσματα που εξάγονται διά των επιστημονικών μεθόδων γίνονται τα εργαλεία, που χρησιμοποιούνται για να δημιουργήσουν δημοφιλή πρότυπα ηθικής αποδοχής. Αυτές οι σύγχρονες έννοιες της ηθικής αποδοχής παρέχουν πλέον το πλαίσιο για τη σύγχρονη συζήτηση περί άμβλωσης.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι πριν από τον 20^ο αιώνα, ο Θεός ήταν η πηγή της απόλυτης γνώσης για την ανθρωπότητα. Τα τελευταία χρόνια ωστόσο, οι μελετητές έχουν απορρίψει τη χρησιμότητα της παντογνωσίας του Θεού και στη θέση της έχουν τοποθετήσει την επιστήμη και την τεχνολογία, ως πηγή απόλυτης γνώσης. Αυτή η μετατόπιση αποτελεί απόδειξη για το ποιος είναι ίσως ο πιο ισχυρός παράγοντας ως προς τα επιχειρήματα σχετικά με την έναρξη της ανθρώπινης ζωής. Υπάρχουν λοιπόν ιστορικές και σύγχρονες απόψεις πάνω στο ζήτημα της έναρξης της ζωής και η διαφοροποίηση που εμφανίζεται ανάμεσά τους οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη διαφοροποίηση των ηθικών προτύπων.

Το να διακρίνει κανείς όμως τη βάση για τα κοινωνικά ηθικά πρότυπα φαίνεται να είναι τελικά ο καλύτερος τρόπος προσέγγισης αυτού του ζητήματος. Η επιστήμη δεν είναι σε θέση να δώσει μία οριστική απάντηση στην ερώτηση για το πότε ξεκινάει η ανθρώπινη ζωή. Μία άποψη είναι ότι το να χαρακτηριστεί κάποιος άνθρωπος είναι ένα φαινόμενο που εξελίσσεται βαθμιαία και όχι κάτι που συμβαίνει σε μία συγκεκριμένη στιγμή. Εάν δεν πιστεύει κάποιος στην «ψυχή», τότε δε χρειάζεται να πιστεύει σε μία στιγμή εμπύκωσης. Οι στιγμές της γονιμοποίησης, της γαστριδίωσης, της εννεύρωσης (απόκτηση νευρικού συστήματος) και της γέννησης είναι ορόσημα στη διαδικασία του να χαρακτηριστεί κάποιος άνθρωπος.

Ενώ μπορεί κανείς να έχει μία συγκεκριμένη άποψη για το πότε το έμβρυο γίνεται άνθρωπος, ωστόσο είναι δύσκολο να τη δικαιολογήσει αποκλειστικά και μόνο με την επιστήμη.

Οι διεθνείς βιοηθικές επιτροπές

Αξίζει να αναφερθεί ότι οι αποφάσεις των διαφόρων, πολύ υψηλού κύρους, εθνικών ή και διεθνών βιοηθικών επιτροπών, όπως αναγνωρίζεται από τις ίδιες, δε βασίζονται μόνο σε αυστηρώς επιστημονικά δεδομένα για την αρχή της ζωής.

Ενδεικτικά η European Commission δηλώνει: «Οι νομοθεσίες των χωρών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαφέρουν σημαντικά όσον αφορά στο πότε αρχίζει η ζωή και τον ορισμό της προσωπικότητας. Γι' αυτό, δεν υπάρχει συναινετικός ορισμός είτε επιστημονικός είτε νομικός για το πότε αρχίζει η ζωή». **(76)**

Είναι γνωστό ότι αρκετές βιοηθικές επιτροπές, που επιτρέπουν την έρευνα σε έμβρυα, θέτουν χρονικό περιορισμό τις 14 ημέρες από τη σύλληψη. Οι ίδιες ή μερικές φορές παρόμοιες επιτροπές επιτρέπουν την έκτρωση μέχρι και τον 3^ο περίπου μήνα της κύησης (abortion on demand). Οι αποφάσεις αυτές καμιά φορά αλληλοαναιρούνται ως προς την ουσία τους. Διότι η μία απαγορεύει τη θανάτωση των εμβρύων για ερευνητικούς σκοπούς μετά τη δεύτερη εβδομάδα, ενώ η άλλη την επιτρέπει και μάλιστα για οποιοδήποτε λόγο, μέχρι και τον τρίτο μήνα. Είναι λοιπόν σαφές ότι οι επιτροπές δεν αποφασίζουν με κύριο γνώμονα το ποιο είναι το έμβρυο (του οποίου τη θανάτωση συζητούν), αλλά κυρίως με γνώμονα το ποιες ανάγκες καλούνται να ικανοποιήσουν με την απόφασή τους και επομένως τα χρονικά όρια που θέτουν είναι ελαστικά και προσαρμόσιμα στις κάθε φορά νέες συνθήκες.

Όπως μπορεί να διαπιστώσει κανείς, υπάρχουν αρκετές δυσκολίες ως προς το να επιλέξουν οι άνθρωποι το ακριβές σημείο, όπου το έμβρυο αρχίζει να ζει και άρα αποκτάει το δικαίωμα της ζωής. Παρόλο που είναι εξαιρετικά δύσκολο να το εντοπίσουν, μάλλον πρέπει να αποδεχτούν ότι όσο το έμβρυο αναπτύσσεται τόσο αποκτά πιο ισχυρά δικαιώματα ως προς τη ζωή. Αυτή η απάντηση σχετίζεται και με τον τρόπο που οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν την έκτρωση: όσο περισσότερο αναπτύσσεται το έμβρυο τόσο πιο δύσκολα προχωρούν εκείνοι στην έκτρωση και κυρίως δίνουν περισσότερη και μεγαλύτερη έμφαση στα δικαιώματά του σε σχέση με τα δικαιώματα της μητέρας. Αυτή η θεωρία συχνά αποκαλείται «gradulation» (= βαθμιαία εξέλιξη).

Η ηθική κατάσταση του εμβρύου

Η συγκεκριμένη πρόταση αναφέρεται στο ζήτημα της ηθικής κατάστασης του εμβρύου. Κάποιοι φιλόσοφοι αναγνωρίζουν πλήρη ηθική υπόσταση στο έμβρυο, ενώ κάποιοι άλλοι αρνούνται. Με άλλα λόγια αναζητούν να δουν εάν το έμβρυο μπορεί να συμπεριληφθεί στο πεδίο εφαρμογής του ηθικού κανόνα (του κανόνα «Ου φονεύσεις») κατά της ανθρωποκτονίας ή όχι. Με άλλα λόγια υπάρχει κάτι στο έμβρυο που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αν το σκοτώσουμε θα είναι λάθος; Ας το δούμε όμως αναλυτικά:

Για τους αντίθετους προς την άμβλωση το κεντρικό επιχείρημα έχει την εξής δομή:

Πρώτη υπόθεση: Είναι λάθος να σκοτώνει κανείς ένα αθώο ανθρώπινο ον.

Δεύτερη υπόθεση: Το ανθρώπινο έμβρυο είναι ένα αθώο ανθρώπινο ον.

Συμπέρασμα: Συνεπώς είναι λάθος να σκοτώνει κανείς ένα ανθρώπινο έμβρυο.

Σ' αυτό το συλλογισμό παρατηρείται το εξής: εάν θεωρήσει κανείς αυτονόητη την ηθική αρχή ότι ο σκόπιμος φόνος ενός αθώου όντος είναι πάντα φόνος και άρα μία λανθασμένη ενέργεια, τότε αρκεί απλά να αποδείξει εάν τα έμβρυα είναι ή δεν είναι ανθρώπινα όντα · έτσι θα καθορίσει εάν ο φόνος των εμβρύων είναι λανθασμένη ενέργεια.

Διατυπώνεται λοιπόν το πρώτο ουσιαστικό ηθικό ερώτημα: **είναι το έμβρυο ανθρώπινο ον ή όχι;** Με άλλα λόγια θεωρείται μέλος του είδους «homo sapiens»;

Για τους περισσότερους μελετητές απάντηση σ' αυτό το ερώτημα πρέπει να δοθεί με ακρίβεια από τη σκοπιά της επιστήμης · πρέπει δηλαδή να εξεταστεί η φύση των χρωμοσωμάτων στα κύτταρα όλων των ζωντανών οργανισμών. Υπό αυτήν την έννοια, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι από τις πρώτες στιγμές της ύπαρξής του το έμβρυο που συλλαμβάνεται από ανθρώπινο σπερματοζώαριο και ωάριο είναι ανθρώπινο ον. Το ίδιο ισχύει και για κάθε ανθρώπινο ον με σοβαρές και ανεπανόρθωτες αναπηρίες, για παράδειγμα ένα παιδί που γεννήθηκε χωρίς εγκέφαλο. Η βιολογική υπόσταση του εμβρύου δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, άρα σωστά θεωρείται μέλος του ανθρώπινου είδους. Τα έμβρυα καταχωρούνται συνεπώς στο ανθρώπινο είδος και η θανάτωσή τους είναι πάντα μία λανθασμένη ενέργεια. Ο φιλόσοφος John N. Noonan βασίζει τον «ανθρωπισμό» (humanity) του εμβρύου σ' ένα απλό θεολογικό κριτήριο: εάν κάποιος συλλαμβάνεται από γονείς που είναι άνθρωποι, τότε είναι και αυτός άνθρωπος. (77) Από τη στιγμή δηλαδή που υπάρχει πλήρης γενετικός κώδι-

κας και ικανότητα λογικής σκέψης, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το έμβρυο είναι άνθρωπος και κατέχει όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Οι φιλόσοφοι προχώρησαν το συλλογισμό τους ένα βήμα πιο πέρα. Το ζήτημα της άμβλωσης είναι ηθικό. Άρα, θα πρέπει να εξετασθεί η **ηθική κατάσταση** του εμβρύου γιατί ο ανθρωπισμός (humanity) δεν αποτελεί κατάλληλο κριτήριο. Με το αποκαλέσει κάποιος έναν οργανισμό «ανθρώπινο ον» αναγνωρίζει τη βιολογική του γενεαλογία αλλά όχι και την ηθική του υπόσταση. Η συζήτηση τώρα προσανατολίζεται στο εάν το έμβρυο είναι **πρόσωπο ή όχι**. Ως **πρόσωπο** θεωρείται εκείνη η οντότητα που ανήκει στην ηθική κοινότητα, που έχει δικαιώματα, με κυρίαρχο εκείνο της ζωής. Γίνεται πλέον διάκριση ανάμεσα στο κατά πόσο το έμβρυο θεωρείται απλά **άνθρωπος** (human) ή **πρόσωπο** (person).

Αυτό το σημείο παρουσιάζει αρκετές δυσκολίες καθώς οι δύο όροι χρησιμοποιούνται αδιακρίτως και σχεδόν ως ταυτόσημοι, αλλά δεν είναι. Και αυτό γιατί, μπορεί κάποιος να είναι «πρόσωπο», χωρίς να ανήκει στο ανθρώπινο είδος και αντίστροφα, δηλαδή μπορεί κάποιος να ανήκει στο ανθρώπινο είδος, χωρίς να είναι «πρόσωπο».

Ο όρος «πρόσωπο» έχει τις ρίζες του στη λατινική λέξη «persona», που σήμαινε το «να ακούγεσαι δυνατά» και αργότερα μετασηματίστηκε στον όρο «persona», που αρχικά δήλωνε τη θεατρική μάσκα στο αρχαίο ρωμαϊκό θέατρο. Όταν οι ηθοποιοί φορούσαν μάσκες υποδύονταν ένα ρόλο. Ακολούθως, ο όρος «πρόσωπο» κατέληξε να δηλώνει αυτόν που παίζει ένα ρόλο στη ζωή, δηλαδή αυτόν που δρα. Σύμφωνα με το λεξικό Oxford Dictionary μία από τις σύγχρονες ερμηνείες του όρου είναι «το λογικό ον ή αυτό που έχει αυτοσυνειδησία». **(78)**

Πότε λοιπόν ένας οργανισμός αποκτά τον τίτλο του «προσώπου»; Υπάρχει κάποια διαχωριστική γραμμή, πέρα από την οποία το ον δεν είναι απλά μέλος του ανθρώπινου είδους, αλλά έχει τη δυνατότητα να χαρακτηρίζεται και ως πρόσωπο; Το ερώτημα είναι πολύ βασικό, καθώς από τις απαντήσεις που δόθηκαν, οι άνθρωποι στήριξαν τη στάση τους και βάσι-σαν την επιχειρηματολογία τους απέναντι στο ζήτημα της έκτρωσης.

Ειδικότερα, οι οπαδοί της έκτρωσης υποστηρίζουν ότι αν το ανθρώπινο έμβρυο είναι άνθρωπος και πρόσωπο, τότε έχει δικαίωμα στη ζωή, η προστασία της ζωής του είναι καθήκον όλων των ανθρώπων και των θεσμών και η άμβλωση δεν είναι αποδεκτή. Αν όμως είναι άνθρωπος αλλά όχι πρόσωπο, τότε δεν έχει δικαίωμα στη ζωή, η προστασία της ζωής του δεν είναι υποχρεωτική και η άμβλωση είναι αποδεκτή. Οι αντίπαλοι της έκτρωσης βέβαια δεν αναγνωρίζουν καμία τέτοια διαχωριστική γραμμή και υποστηρίζουν ότι όλα τα έμβρυα είναι ταυτόχρονα άνθρωποι και πρόσωπα. Ενώ λοιπόν όλοι αποδέχονται την εγκυρότητα της πρώτης υπόθεσης, οι μεν αποδέχονται και τη δεύτερη υπόθεση, ενώ οι δε την αμφισβητούν.

Πάντως πρόκειται για ένα ζήτημα αρκετά περίπλοκο. Ο πρόεδρος της Επιτροπής για την Μελέτη των Ηθικών Προβλημάτων στην Ιατρική και Βιοϊατρική Έρευνα με τον τίτλο «Ορίζοντας τον θάνατο» υποστήριξε ότι: «είναι βασικό για το επιχείρημα της προσωπικότητας να γίνει αποδε-

κτή μία συγκεκριμένη έννοια, που θα ορίζει όλα αυτά που είναι βασικά για να χαρακτηριστεί κάποιος ως πρόσωπο. Όμως δεν υπάρχει κάποια γενική συμφωνία ανάμεσα στους φιλοσόφους, τους ιατρούς ή το ευρύ κοινό ως προς αυτό το βασικό ζήτημα. Οι απόψεις ως προς το τι είναι απαραίτητο για τον ορισμό της προσωπικότητας ποικίλλουν ευρέως από πρόσωπο σε πρόσωπο στην κοινωνία μας, χωρίς να λάβουμε ακόμη υπόψη μας τις διαπολιτισμικές παραλλαγές». **(79)**
Ας δούμε τώρα αναλυτικά τις δύο αυτές απόψεις.

Γιατί το έμβρυο είναι άνθρωπος και πρόσωπο

Για τους υποστηρικτές της ζωής το έμβρυο είναι πρόσωπο, με πλήρη δικαιώματα και πρωτίστως αυτό της ζωής. Δεν αποδέχονται τη θέση των προμάχων της άμβλωσης, ότι δηλαδή υπάρχει κάποιο σημείο, που ορίζει αν το έμβρυο είναι πρόσωπο ή όχι και αν δικαιούται να ζει ή όχι. Για εκείνους, το έμβρυο είναι πρόσωπο από τη στιγμή της σύλληψής του, η ανάπτυξή του είναι μία διαρκής διαδικασία που δε χωρίζεται σε στάδια που υποδεικνύουν πότε η έκτρωση είναι επιτρεπτή και έχει πλήρη δικαιώματα, ίδια με εκείνα των ενηλίκων σ' όλη τη διάρκεια της εγκυμοσύνης.

Η θέση τους άλλωστε εκφράζεται ξεκάθαρα στη «Διακήρυξη της Ιδιότητας του Προσώπου» («Personhood Proclamation»), του Προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, Ronald Reagan, το 1988. Εκεί τονίζεται ότι «το δικαίωμα της ζωής ανήκει σε όλα τα έμβρυα που βρίσκονται στην κοιλιά της μητέρας τους, σ' όλα τα νεογέννητα που γεννιούνται με αναπηρίες, σ' όλους τους ηλικιωμένους και σ' όλους τους ασθενείς. Ιατρικές και επιστημονικές μελέτες δείχνουν ότι τα έμβρυα πριν από τη γέννα, έχουν όλα τα βασικά χαρακτηριστικά της ανθρώπινης προσωπικότητας, συνεπώς είναι πράγματι πρόσωπα. Πρέπει λοιπόν να διακηρυχθεί, να προστατευτεί και να υπερασπιστεί η προσωπικότητα του εμβρύου σ' όλη τη χώρα». **(80)** Κατά τον Reagan, με την έκτρωση σταματά να χτυπά η καρδιά κάθε ζωντανού οργανισμού. Γι' αυτό έκρινε ότι χρειαζόταν να ψηφιστούν τροπολογίες υπέρ της προσωπικότητας του εμβρύου σε όλες τις Πολιτείες της Αμερικής.

Οι υποστηρικτές της ζωής υποστηρίζουν ότι *πρέπει* να αναγνωρίσουν οι άνθρωποι την ιδιότητα του προσώπου στο έμβρυο και το κεντρικό σημείο στην επιχειρηματολογία τους είναι γνωστό ως η «λογική σφήνα» («the logical wedge»). Το επιχείρημα έχει ως εξής: από τη στιγμή που αναγνωρίζουμε στα μικρά παιδιά βασικά δικαιώματα ίδια με αυτά των ενηλίκων, τότε η λογική μάς υποχρεώνει να αναγνωρίσουμε ότι όλα τα ανθρώπινα όντα, από τη στιγμή της σύλληψης, πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα. Ένα παιδί λοιπόν δεκαπέντε χρόνων έχει τα ίδια δικαιώματα μ' ένα παιδί δέκα ετών ή μ' ένα νεογέννητο. Είναι το ίδιο ον, απλά σε διαφορετικά στάδια ανάπτυξης. Ωστόσο, η αντίπαλη πλευρά ισχυρίζεται ότι αν δεχτούμε το συγκεκριμένο επιχείρημα, τότε δε θα μπορούσαμε να δικαιολογήσουμε όλα τα είδη της δημόσιας πολιτικής που διέπουν τις κοινωνίες

και θεωρούνται δίκαια. Δεν μπορεί να δικαιολογηθεί για παράδειγμα γιατί μετά τα δεκαοχτώ χρόνια κάποιος δικαιούται να οδηγήσει ή να καταναλώνει αλκοολούχα ποτά. Η ηλικία των δεκαοχτώ χρόνων δε θεωρείται ριζικά διαφορετική από εκείνη των δεκαεπτά και μισό. Εκείνοι βέβαια απαντούν ότι τα όρια αυτά έχουν αποφασιστεί με βάση την ηλικία στην οποία εμφανίζονται σωματικές επιδεξιότητες και ασφαλώς η απαιτούμενη ωριμότητα. Γι' αυτό επιμένουν ότι μετά τη σύλληψη δε συμβαίνει καμία αλλαγή στο ον που να μας εμποδίζει να το αναγνωρίσουμε ως *πρόσωπο*. Συνεπώς, κατά τους Robert Barry, Joe Bauer, Philip Devine, Jerome Bracken, John Gallagher και Stephen D. Schwarz δε θα πρέπει να αμφιβάλει κανείς ότι το έμβρυο από τη σύλληψη έχει ήδη τις ιδιότητες ενός *προσώπου*. Για τον Sidney Callahan το έμβρυο είναι μέλος ανθρώπινης οικογένειας και άρα κληρονόμος του ανθρώπινου είδους. **(81)**

Ένα βασικό σημείο στην επιχειρηματολογία της αντίπαλης πλευράς είναι η έννοια του «συμφέροντος» και της «επιθυμίας». Συνδέουν αυτούς τους όρους, ισχυριζόμενοι ότι ένα ον είναι πρόσωπο από τη στιγμή που έχει συμφέρον να παραμείνει στη ζωή και επιθυμίες για το μέλλον του. Αυτή η σκέψη μοιάζει όμως αντιφατική. Γιατί αν γίνει δεκτή, τότε πρέπει να αρνηθούμε να αναγνωρίσουμε ως πρόσωπα τους εξωγήινους και τις αγγελικές και τις θεϊκές μορφές, ως όντα που δεν έχουν τίποτα κοινό με τις δικές μας επιθυμίες και που δεν αντιλαμβάνονται το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Επίσης, δεν μπορούν να είναι πρόσωπα και οι Βουδιστές που βρίσκονται σε κατάσταση νιρβάνας. Διότι, η νιρβάνα ισοδυναμεί με την εξαφάνιση του πόνου, των αισθητών αντιλήψεων και όλων των επιθυμιών. Όμως, η ζωή των ανθρώπων δεν είναι δυνατόν να συνδέεται μόνο με τις παρούσες και μελλοντικές επιθυμίες και δε μπορεί ο φόνος να είναι εσφαλμένος μόνο όταν ακυρώνει συνειδητά σχέδια για το μέλλον.

Επιπλέον, οι υπέρμαχοι της άμβλωσης, θεωρούν ότι υπάρχει διαβάθμιση ως προς τις επιθυμίες · όσο πιο έντονες είναι τόσο είναι περισσότερο σίγουροι ότι το ον εξελίσσεται σε πρόσωπο. Έτσι όμως ακυρώνουν την έννοια περί ισότητας των δικαιωμάτων και προβάλλουν την θέση ότι κάποιος φόνος είναι «καλύτερος» από κάποιους άλλους. Για τη συντηρητική πλευρά όλοι οι φόνος είναι κακοί και κυρίως *εξίσου* κακοί. Δεν μπορεί να γίνεται αξιολόγηση και διάκριση των φόνων σε καλούς και κακούς. Από τη στιγμή που σκοτώνεται το έμβρυο, ένα πρόσωπο, είναι φόνος *εξίσου* κακός με το φόνος ενός παιδιού ή ενήλικου ανθρώπου.

Δεν μπορούν να δεχτούν ακόμα και τα απαραίτητα κριτήρια που προβάλλουν οι συνεπειοκράτες ως ενδεικτικά απόδειξης του προσώπου, όπως το ότι ενώ είναι πάντα λάθος να σκοτώνεται ένα πρόσωπο, δεν είναι πάντα λάθος να σκοτώνεται ένα μη πρόσωπο. Κάποιοι υποστηρικτές της άμβλωσης (και κάποιοι και της βρεφοκτονίας) υπογραμμίζουν ότι μία οντότητα χρειάζεται αυτογνωσία και συνείδηση προκειμένου να θεωρείται πρόσωπο (Mary Anne Warren, Michael Tooley, Peter Singer). Αλλιώς, δεν της αναγνωρίζεται δικαίωμα στη ζωή. Για τους πολέμιους της άμβλωσης αυτός ο συλλογισμός βασίζεται σε εσφαλμένη προϋπόθεση, γιατί αναγνω-

ρίζει ως πρόσωπο το συνειδητό ον που απλά κατοικεί και χρησιμοποιεί ένα σώμα. Εννοείται δηλαδή ότι ο ανθρώπινος οργανισμός ξεκινά να ζει από τη σύλληψη, αλλά το ανθρώπινο πρόσωπο ξεκινά να ζει πολύ αργότερα, όταν δηλαδή αποκτά συνείδηση. Άρα, κάθε άνθρωπος αποτελείται από δύο συστατικά: από το πρόσωπο που αναπτύσσεται με την πάροδο του χρόνου και από τον οργανισμό με τον οποίο είναι συνδεδεμένος. Αυτό όμως δε μπορεί να είναι σωστό, καθώς ο άνθρωπος δεν είναι συνείδηση που απλά κατέχει ένα σώμα και κατοικεί μέσα σ' αυτό· είναι μία ζωντανή σωματική οντότητα. Οι αισθήσεις είναι και αυτές σωματική ενέργεια, έτσι ο άνθρωπος είναι σε θέση για παράδειγμα να βλέπει κάτι και την ίδια στιγμή να το επεξεργάζεται στο μυαλό του. Οι πνευματικές και οι σωματικές ενέργειες συμβαίνουν ταυτόχρονα. Αφού ο ανθρώπινος οργανισμός ξεκινά με τη σύλληψη άρα και το πρόσωπο ξεκινά τότε. Οπότε δεν είναι λογικό να ισχυρίζεται κανείς ότι ο οργανισμός εμφανίζεται σε μία χρονική στιγμή, ενώ το πρόσωπο έρχεται ετεροχρονισμένα, σε μία μελλοντική φάση. **(82)** Το δικαίωμα στη ζωή είναι βασικό και αναφαίρετο για όλους τους ανθρώπους και δε θα πρέπει να εξαρτάται από τις πνευματικές ικανότητες, τα συμφέροντα και τις επιθυμίες. Ανήκει σ' όλα τα όντα, καθ' όλη τη διάρκεια της ύπαρξης και όχι σε συγκεκριμένα στάδιά της. Γιατί, κάθε ανθρώπινο ον έρχεται στη ζωή, διαθέτοντας τέτοιες πνευματικές ικανότητες που θα τις αναπτύξει στο μέλλον. Ανάμεσα στο έμβρυο και στον ενήλικο άνθρωπο δεν υπάρχει καμία διαφορά, είναι το ίδιο *πρόσωπο*.

Επίσης, η συντηρητική πλευρά υποστηρίζει ότι εάν η ανάπτυξη των εμβρύων δε διακοπεί, τότε εκείνα θα αναπτύξουν όλα εκείνα τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα και τις επιθυμίες που συνιστούν για τους συνεπειοκράτες το δικαίωμα στη ζωή. Εξάλλου «το βασικό δεν είναι να έχεις επιθυμίες για κάποιο χρονικό διάστημα · αλλά η δυνατότητα να αποκτήσεις φυσικά τις επιθυμίες είναι αυτή που αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση για να θεωρείται κανείς κάτοχος δικαιωμάτων». **(83)**

Πολλοί φιλόσοφοι κατά της άμβλωσης συμφωνούν με τον Michael Tooley, που εντοπίζει ότι η ικανότητα για αυτοσυνείδηση είναι αυτό που ξεχωρίζει τον άνθρωπο από τα άλλα ζώα. Όμως και η ικανότητα για ηθική ξεχωρίζει επίσης τον άνθρωπο από τα άλλα ζώα. Με άλλα λόγια, οι άνθρωποι μπορούν να συμπεριφέρονται ηθικά προς τα ζώα με το να γίνονται χορτοφάγοι ή με το να τους συμπεριφέρονται με πιο ανθρώπινο τρόπο. Μπορούν ακόμα να συμπεριφέρονται ηθικά προς τη φύση με το να είναι πιο ευαίσθητοποιημένοι σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος. Αυτό που θέλουν να τονίσουν οι συντηρητικοί είναι ότι η ηθική πρέπει περισσότερο να περιλαμβάνει παρά να αποκλείει όντα.

Επιπλέον, οι ενάντιοι της άμβλωσης τονίζουν ότι υπάρχει μία συνέχεια ανάμεσα στο γονιμοποιημένο ωάριο και το παιδί και δε γίνεται να βρεθεί μία σημαντική διαχωριστική γραμμή σ' αυτή τη βαθμιαία διαδικασία. Οι φάσεις της γέννησης, της κινητικότητας, της συνείδησης και της βιωσιμότητας προτείνονται ως ηθικά καθοριστικές διαχωριστικές γραμμές αλλά δε γίνονται αποδεκτές από τους αντίθετους προς την άμβλωση. Γιατί το έμβρυο/μωρό είναι η ίδια οντότητα είτε βρίσκεται μέσα είτε έξω από

τη μήτρα της μητέρας του · έχει τα ίδια ανθρώπινα χαρακτηριστικά (ανεξάρτητα από το εάν μπορούμε να τα δούμε ή όχι) και τον ίδιο βαθμό αντίληψης και ικανότητας αίσθησης του πόνου. Ένα πρόωρα γεννημένο μωρό μπορεί να έχει λιγότερο ανεπτυγμένα αυτά τα χαρακτηριστικά απ' ό,τι ένα έμβρυο εννέα μηνών. Οπότε φαίνεται αντιφατικός ο συλλογισμός ότι δεν είναι σωστό να θανατωθεί ένα πρόωρα γεννημένο μωρό αλλά δεν είναι λάθος να θανατωθεί ένα αρκετά ανεπτυγμένο έμβρυο.

Επίσης, το έμβρυο είναι ζωντανό πολύ πριν οι κινήσεις του γίνουν αισθητές από τη μητέρα του (κινητικότητα). Υπέρηχοι δείχνουν ότι τα έμβρυα ξεκινούν να κινούνται έξι εβδομάδες μετά τη σύλληψη. Για τους πρόμαχους της ζωής, η ικανότητα ή μη της σωματικής κίνησης δεν έχει σχέση με το δικαίωμα ενός οργανισμού στη ζωή. Με αυτή τη λογική, ούτε οι παράλυτοι άνθρωποι θα έπρεπε να έχουν δικαίωμα να συνεχίσουν να ζουν. Ακόμα, η παλιά χριστιανική αντίληψη ότι κατά την κινητικότητα η ψυχή εισέρχονταν στο σώμα θεωρείται ξεπερασμένη πλέον δεισδαιμονία. Συνεπώς, δεν είναι δυνατόν να βασίζεται κανείς σ' αυτή για να αποδώσει προσωπικότητα στο έμβρυο.

Η φάση της βιωσιμότητας είναι το σημείο εκείνο κατά το οποίο το έμβρυο μπορεί να επιβιώσει έξω από τη μήτρα της μητέρας του. Αυτό το σημείο είναι εξαιρετικά σημαντικό στη συζήτηση περί άμβλωσης. Η περίφημη απόφαση *Roe εναντίον Wade* (που θα αναλυθεί πιο κάτω) ενός δικαστηρίου των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής έκρινε ότι το Κράτος θα πρέπει να προστατεύει το έμβρυο από εκείνη τη φάση και μετά, γιατί τότε το έμβρυο φαίνεται να έχει πιθανώς μία δυνατότητα σημαντικής ζωής. Για τους σκοπούς του Δικαστηρίου, έμοιαζε αρκετό στη λέξη «πρόσωπο» στη Δέκατη τέταρτη Τροπολογία να μην περιλαμβάνεται το αγέννητο παιδί. Ωστόσο, οι δικαστές που έβγαλαν αυτήν την απόφαση δεν εξήγησαν γιατί μόνο η ικανότητα (του εμβρύου) ύπαρξης εκτός μήτρας πρέπει να προκαλέσει την κινητοποίηση και προστασία εκ μέρους του κράτους. Το Δικαστήριο έκανε λόγο για πιθανή ανθρώπινη ζωή, όμως τόσο ένα μη βιώσιμο όσο και ένα βιώσιμο έμβρυο έχουν την ίδια πιθανότητα επιβίωσης και εξέλιξης (το ζήτημα της πιθανότητας θα μελετηθεί ξεχωριστά στο επόμενο κεφάλαιο). Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί πως η Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου το 1988 έφερε στο φως τα προσωπικά σημειώματα των δικαστών σε εκείνη τη δίκη. Ο δικαστής Harry Blackmun είχε παραδεχτεί ότι το τέλος του πρώτου τριμήνου της εγκυμοσύνης που αποφασίστηκε ως όριο, όπου το κράτος μπορούσε πλέον να επεμβαίνει στην πρακτική των εκτρώσεων, ήταν κρίσιμο χρονικό στάδιο παρόλο που θεωρούσε ότι αυτό ήταν ένα συμπέρασμα αυθαίρετο. Και αυτό γιατί «οποιοδήποτε άλλο επιλεγμένο σημείο της εγκυμοσύνης είναι εξίσου αυθαίρετο, όπως η κινητικότητα ή η βιωσιμότητα του εμβρύου. Από τη στιγμή που ιατροί, φιλόσοφοι και θεολόγοι δεν μπορούν να καταλήξουν σε κάποια ξεκάθαρη απόφαση, το δικαστικό σώμα δεν είναι δυνατόν να κάνει υποθέσεις». **(84)** Πολλοί άλλοι δικαστές τόνισαν ότι κινήθηκαν πάνω σε νομοθετικές «γραμμές» και συμφώνησαν με την άποψη του Blackmun παρόλο που θα

ήθελαν περισσότερη ευελιξία από τα νομοθετικά σώματα. Πολλοί διαφώνησαν έντονα με την απόφαση του Δικαστηρίου και ειδικότερα με το κριτήριο της «βιωσιμότητας», πάνω στο οποίο βασίστηκαν οι δικαστές. Όπως υποστηρίζουν αυτό το κριτήριο ισχύει μέχρι και σήμερα, αν και η ιατρική επιστήμη έχει αρκετούς τρόπους για να βοηθήσει πρόωρα βρέφη να επιβιώσουν. Επιπλέον, η βιωσιμότητα ενός εμβρύου εξαρτάται από την έκταση της ανατομικής και λειτουργικής ανάπτυξής του, ενώ παίζει ρόλο και η φυλή στην οποία ανήκει. Τα έγχρωμα βρέφη αναπτύσσονται πολύ πιο γρήγορα απ' ό,τι τα λευκά. Οπότε, εάν ο κανόνας για την πρακτική ή μη της έκτρωσης είναι η βιωσιμότητα, τότε θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη διαφορετικά και ποικίλα κριτήρια για κάθε έμβρυο. Εξάλλου, οι εξελίξεις στο χώρο της ιατρικής αλλάζουν εντελώς τα δεδομένα. Πριν από τριάντα χρόνια ένα μωρό που γεννιούνταν στους δύο μήνες ήταν αδύνατο να επιβιώσει. Στις μέρες μας, έμβρυα πέντε ή έξι μηνών συχνά μπορούν να επιβιώσουν έξω από τη μήτρα χάρη στις καινούριες ιατρικές τεχνικές που εφαρμόζονται.

Επιπρόσθετα, νέες μελέτες δείχνουν ότι το έμβρυο έχει οργανωμένη εγκεφαλική δραστηριότητα από την 27^η κιόλας εβδομάδα ενώ μέχρι την 36^η εβδομάδα ο εγκέφαλος του εμβρύου είναι σχεδόν όμοιος με εκείνον ενός αναπτυγμένου μωρού. Για τον Gregg Easterbrook αυτό ερμηνεύεται ως ικανότητα του εμβρύου να αντιλαμβάνεται διάφορα πράγματα. Μπορεί να μην καταλαβαίνει ότι είναι έμβρυο ή ότι μπορεί να μιλήσει και να σκεφτεί όπως οι άνθρωποι, αλλά υπάρχει αντίληψη. Αυτή η θέση ενισχύεται και από την απόφαση του Βασιλικού Κολλεγίου των Μαιευτήρων και Γυναικολόγων της Βρετανίας το 1997. Το Κολλέγιο πρότεινε στους ιατρούς, που διενεργούσαν έκτρωση σε έμβρυα 24 εβδομάδων και μετά, να τους χορηγούν πρώτα αναισθησία και νάρκωση. Και αυτό γιατί είναι πιθανό το έμβρυο να αισθάνεται τον πόνο ή ακόμα να συνειδητοποιεί ότι σκοτώνεται. **(85)**

Αλλά και η εξάρτηση του εμβρύου από τη μητέρα του δεν τερματίζεται κατά τη βιωσιμότητα. Το έμβρυο εξακολουθεί να την έχει απόλυτη ανάγκη, όπως και ένα παιδί ενός ή τριών ή και πέντε χρόνων ακόμα. Γιατί, αν παραμεληθούν και δεν τους δοθεί η απαραίτητη φροντίδα και τροφή είναι βέβαιο ότι θα πεθάνουν. Τα όρια της βιωσιμότητας καθίστανται πλέον σχετικά και απειλούν να υποβαθμίσουν το διαχωρισμό της εγκυμοσύνης σε τρίμηνα κατά την απόφαση του Δικαστηρίου.

Για τον Robert Brungs η απόφαση Roe εναντίον Wade είχε ένα αρνητικό αποτέλεσμα. Δημιουργήθηκε πλέον στο μυαλό μας μία καθοριστική αντίληψη ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα στην *ανθρώπινη βιολογική ζωή* και την *ανθρώπινη προσωπική ζωή* · και ακόμα, η ιδέα της ποιότητας της ζωής έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την ιερότητα της ζωής. Εκφράζει το φόβο ότι η κοινωνία θα οδηγηθεί σε μη επιθυμητές ενέργειες, ανάμεσα στις οποίες και η επίτευξη της ευγονικής κοινωνίας. **(86)**

Επιπλέον, η συνείδηση, η ικανότητα αίσθησης απόλαυσης ή πόνου, η λογική και άλλες τέτοιες πνευματικές δυνατότητες δεν μπορούν να αποτελέσουν ένδειξη προσωπικότητας για το έμβρυο. Και αυτό γιατί, εάν ένας ενήλικας ξαφνικά χάσει τη λογική ή τη μνήμη του, τότε δε μπορεί να ειπω-

θεί ότι δεν είναι πλέον πρόσωπο και άρα δεν αξίζει να ζει. Επίσης, είναι δυνατόν κάποιος να βλάπτεται χωρίς να αντιλαμβάνεται τον πόνο. Για π.χ. ένας άνθρωπος σε κωματώδη κατάσταση μπορεί να πεθάνει από ασφυξία χωρίς να αισθανθεί πόνο. Εξάλλου το έμβρυο διαθέτει την έμφυτη ικανότητα να αναπτύξει την αισθητικότητά του στο μέλλον.

Οι υποστηρικτές της ζωής αρνούνται την ύπαρξη διαχωριστικής ηθικής γραμμής και προβάλλουν έντονα την πεποίθηση ότι το έμβρυο από τη στιγμή της σύλληψης μέχρι τη γέννησή του είναι ένας αναπτυσσόμενος άνθρωπος. Βέβαια, είναι δύσκολο να εξισώσει κάποιος στο μυαλό του έναν έξυπνο ενήλικο άνθρωπο με ένα μονοκύτταρο ζυγώτη, βάρους μόλις δύο χιλιοστογράμμων. Από την άλλη πλευρά, δεν υπάρχει κάποια αρχή ή κάποιο κριτήριο που να ορίζει ότι ο ενήλικας ή το νεογέννητο παιδί ή το ανεπτυγμένο έμβρυο ή το ενδιάμεσα ανεπτυγμένο έμβρυο είναι ένα διαφορετικό ανθρώπινο ον/πρόσωπο από το ένα κύτταρο, τον ένα ζυγώτη 46 χρωμοσωμάτων, που η ζωή του ξεκίνησε με τη σύλληψη. «Εν συντομία, η επιστήμη και η φιλοσοφία συμφωνούν: κάθε ζωντανό άτομο πρέπει να θεωρείται *πρόσωπο*». **(87)**

Για το λόγο αυτό, ο John Finnis μιλάει για δύο είδη εκπτώσεων: την άμεση και την έμμεση. Όταν η άμβλωση είναι επιθυμητή ενέργεια και έχει σαν στόχο να τερματίσει τη ζωή του εμβρύου, χαρακτηρίζεται ως άμεση · όταν η άμβλωση είναι ανεπιθύμητη χαρακτηρίζεται ως έμμεση. Τονίζει ότι κάθε ζωντανό ανθρώπινο ον πρέπει να θεωρείται και να αντιμετωπίζεται ως πρόσωπο και κάθε αθώο ανθρώπινο πρόσωπο έχει το δικαίωμα να μη θανατώνεται ποτέ άμεσα. Οπότε για εκείνον, η άμεση άμβλωση είναι πάντα πράξη ανήθικη και εσφαλμένη, ενώ η έμμεση είναι επιτρεπτή μόνο στην περίπτωση που πρέπει να διατηρηθεί στη ζωή ένα πρόσωπο, ακόμα και αν αυτό σημαίνει το θάνατο κάποιου άλλου. Ο Finnis καταδικάζει την έκτρωση και στην περίπτωση του βιασμού, υποστηρίζοντας ότι κάτι τέτοιο είναι άδικο προς το αγέννητο παιδί, που είναι ένα αθώο πρόσωπο και δεν ευθύνεται καθόλου για τις χυδαίες πράξεις του πατέρα του. Χαρακτηρίζει ακόμα ως ανήθικους ανθρώπους όλους όσους συμμετέχουν σε μία άμβλωση, από τη γυναίκα και τον γυναικολόγο της μέχρι το προσωπικό των νοσοκομείων και των ιατρικών κέντρων που τις διενεργούν. Όλοι αυτοί έχουν το ηθικό δικαίωμα και καθήκον να μην πάρουν μέρος σε μία πράξη που είναι ηθικώς κακή. **(88)**

Οι υποστηρικτές της επιλογής και κυρίως ο Michael Tooley, όπως αναφέρεται πιο κάτω, θέλοντας να δείξει ότι τα έμβρυα δεν έχουν σημαντικό δικαίωμα ζωής, τα συγκρίνει με μικρά γατάκια και καταλήγει ότι και των δύο οι ζωές δε προστατεύονται από κάποιον ηθικό κανόνα. Όπως είναι εύλογο, οι υποστηρικτές της ζωής αντιδρούν έντονα και δε θεωρούν τα δύο αυτά όντα συγκρίσιμα. Γιατί, τα γατάκια δε θα αναπτύξουν ποτέ χαρακτηριστικά που μας θα οδηγήσουν να τα αναγνωρίσουμε ως μέλη της ηθικής κοινότητας. Έτσι, τα έμβρυα έχουν πολύ πιο σημαντικό ηθικό κύρος από όλα τα άλλα όντα συγκρίσιμης αισθητικότητας. Για το λόγο αυτό, πολλοί υποστηρικτές της ζωής υποστηρίζουν ότι ανεξάρτητα από το εάν το

έμβρυο είναι ή όχι πρόσωπο έχει δικαίωμα στη ζωή. Και από τη στιγμή που υπάρχουν αμφιβολίες ως προς την ηθική του κατάσταση, η άμβλωση θα πρέπει να χαρακτηριστεί ηθικά και νομικά παράνομη.

Ο Francis Beckwith τάσσεται κατά της έκτρωσης, υποστηρίζοντας ότι το έμβρυο είναι εξαρχής άνθρωπος και πρόσωπο. Τονίζει ότι η ανθρώπινη ύπαρξη ξεκινά ως *ζυγώτης* (το προϊόν της ένωσης σπερματοζωαρίου - ωαρίου). Πρόκειται για μοναδικό ανθρώπινο άτομο, με μοναδικό γενετικό κώδικα (που αποτελείται από 46 χρωμοσώματα). Από αυτό το σημείο μέχρι το θάνατό του, δε χρειάζεται καμία νέα γενετική πληροφορία για να μετατρέψει την αγέννητη οντότητα σε ανθρώπινο ον. Ο γενετικός του κώδικας έχει καθοριστεί από τη σύλληψη και τα ατομικά του φυσικά χαρακτηριστικά είναι πλέον προδιαγεγραμμένα (για π.χ. το γένος, το χρώμα των ματιών και του δέρματος, η ευαισθησία σε κάποιες ασθένειες κ.τ.λ.). Άρα, ο γονότυπός του καθορίζεται κατά τη σύλληψη και ισχύει μέχρι το τέλος της ζωής του ατόμου. Το μόνο που χρειάζεται για να αναπτυχθεί είναι οξυγόνο, τροφή και νερό · έτσι θα μπορέσει να αναπτυχθεί όπως ορίζει η φύση. Γι' αυτό είναι αναγκαίο ο κάθε άνθρωπος να αντιληφθεί ότι δεν προήλθε από ένα ζυγώτη, αλλά *ο ίδιος ήταν κάποτε ο ζυγώτης*. Δεν προήλθε από το έμβρυο, αλλά *ο ίδιος ήταν κάποτε το έμβρυο*. **(89)**

Ο Baruch Brody τάσσεται και αυτός με τη συντηρητική πλευρά. Εκείνος βέβαια χρησιμοποιεί το κριτήριο της εγκεφαλικής δραστηριότητας για να ορίσει την ανθρώπινη ζωή. Άρα, η ζωή ξεκινά την 5η εβδομάδα της σύλληψης. Έτσι όμως προκαλεί και δυσαρέσκεις στους συντηρητικούς φιλοσόφους, καθώς θεωρούν ότι η ζωή ξεκινά κατά τη σύλληψη, γιατί στη σύλληψη το γενετικό υλικό (DNA) είναι παρόν και αποτελεί την υλική βάση για το πιθανό ανθρώπινο ον, που έχει απόλυτο και αναμφισβήτητο δικαίωμα στη ζωή. Ο Brody παρόλα αυτά ισχυρίζεται ότι από τη στιγμή που είναι αδύνατο να αποφασιστεί εάν το έμβρυο είναι πρόσωπο ή όχι, ο νόμος θα πρέπει να κλίνει προς την προστασία της ζωής. Η άμβλωση θα πρέπει να επιτρέπεται μόνο σε ακραίες περιπτώσεις, δηλαδή στη σωτηρία της ζωής της γυναίκας. **(90)** Η θέση του Brody γενικότερα απηχεί τα επιχειρήματα των ραβίνων και της ιουδαϊκής στάσης απέναντι στην έκτρωση.

Είναι αρκετά σημαντική η παρατήρηση που κάνει και ο Roger Wertheimer, λέγοντας ότι οι ιδιότητες που έχουν οι άνθρωποι δε θα πρέπει να χρησιμοποιούνται για να δικαιολογήσουν συμπεριφορές διακρίσεων και κοινωνικές ρυθμίσεις. Το ίδιο συμβαίνει και με τα χαρακτηριστικά που ορίζονται για να κατατάξουν κάποιον στην κατηγορία του προσώπου. Συγκρίνει την έκτρωση με τη σκλαβιά των έγχρωμων ανθρώπων από τους λευκούς. **(91)** Οι τελευταίοι δικαιολογούσαν τις πράξεις τους γιατί πίστευαν ότι οι πρώτοι δεν είναι μέλη της ηθικής κοινότητας των ανθρώπων. Όχι μόνο νομικά αλλά και εννοιολογικά, γιατί οι λευκοί τους έβλεπαν ως αντικείμενα και ιδιοκτησία τους. Κοιτούσαν τις διαφορές που υπήρχαν ανάμεσα στις δύο φυλές και θεωρούσαν ότι ήταν ανώτεροί τους. Όμως

αυτές οι διαφορές δεν ήταν ηθικές και δε θα μπορούσαν σε καμία περίπτωση να τεκμηριώσουν τη σκλαβιά και τη φυλετική διάκριση. Η ίδια τακτική ακολουθείται και με την έκτρωση, αφού εάν τα έμβρυα δεν έχουν τα γνωρίσματα που θα τα καταστήσουν πρόσωπα, τότε θεωρούνται κατώτερα, εκτός ηθικής κοινότητας και άρα εύκολα να καταστραφούν.

Επιπρόσθετα, τονίζει ότι οι όροι «ανθρώπινη ζωή», «ανθρώπινο ον» και «πρόσωπο» είναι ταυτόσημοι, γιατί «με εξαίρεση τα τερατουργήματα, κάθε μέλος του ανθρώπινου είδους είναι αναμφισβήτητα ένα πρόσωπο, ένα ανθρώπινο ον, το αργότερο κατά τη γέννηση». **(92)**

Η Shannon M. Jordan προτείνει μία ενδιαφέρουσα θεωρία. Πιστεύει ότι το έμβρυο είναι πρόσωπο όχι γιατί θα γίνει στο μέλλον, αλλά διότι η ύπαρξή του βασίζεται στο ότι είναι μέλος μίας κοινωνίας λογικών προσώπων. Το έμβρυο δε διαθέτει λογική και έτσι βασίζεται στους άλλους, στην ηθική κοινότητα, να δράσουν με λογική και να προστατεύσουν τα συμφέροντά του. Οι άνθρωποι χαρακτηρίζονται ως οι λογικοί εαυτοί των εμβρύων μέχρι εκείνα να αποκτήσουν λογική και να μπορέσουν να δράσουν μόνα τους. **(93)**

Για την Marjorie Reiley Maguire το έμβρυο γίνεται πρόσωπο μόνο όταν η μητέρα αποδεχτεί την εγκυμοσύνη της. Γιατί τότε ενεργοποιείται η δυνατότητα του εμβρύου να έρθει σε επαφή με τους άλλους ανθρώπους και να εισέλθει στην κοινωνία. Εάν η γυναίκα δεχτεί να μεσολαβήσει, τότε μετατρέπεται το έμβρυο σε πρόσωπο. **(94)**

Για την Judith Jarvis Thomson τα πράγματα είναι πιο απλά. Χρησιμοποιεί το βασικό επιχείρημα των υποστηρικτών της ζωής, ότι η ανάπτυξη του εμβρύου σε άνθρωπο και πρόσωπο είναι συνεχής και δεν είναι δυνατόν να χαράξουν οι επιστήμονες γραμμή που θα ορίζει το σημείο, μετά από το οποίο κάποιος θα θεωρείται πρόσωπο. Έτσι, το έμβρυο είναι πρόσωπο από τη στιγμή της σύλληψης. **(95)** Δυσκολεύεται όμως να δεχτεί ότι το έμβρυο είναι πράγματι πρόσωπο από τη στιγμή της σύλληψης. Γιατί τότε θα πρέπει να δεχτεί κανείς ότι και ένα βελανίδι ισοδυναμεί με δένδρο βελανιδιάς.

Τέλος ο επιστήμονας James Q. Wilson προτείνει μία πιο παράξενη μέθοδο για να παραχωρηθούν ηθικά δικαιώματα στο έμβρυο. Αρκεί να κοιτάξουμε φωτογραφίες από τα διάφορα στάδια της κύησης του εμβρύου. Θα απαγορεύσουμε την έκτρωση στο σημείο όπου το έμβρυο (για τους περισσότερους ανθρώπους) μοιάζει με μωρό και τότε θα του αναγνωρίσουν ηθικά δικαιώματα. Όμως με αυτή τη λογική μπορούμε να κοιτάξουμε φωτογραφίες από τα διάφορα στάδια της ζωής της γυναίκας και να της επιτρέψουμε την έκτρωση στο σημείο όπου μας φαίνεται να είναι ανθρώπινο ον και τότε θα της αποδοθούν ηθικά δικαιώματα υπέρ της έναντι του εμβρύου. Με άλλα λόγια, αυτό δε μπορεί να θεωρηθεί ως ηθικό test. Για να καθοριστεί η ηθική κατάσταση ενός οργανισμού χρειάζεται να υπάρχουν λογικά επιχειρήματα. Οι φωτογραφίες προκαλούν μόνο συναισθήμα-

τα και αυτά δε μπορούν να θεωρηθούν ως λογικά επιχειρήματα. (96)

Γιατί το έμβρυο δεν είναι πρόσωπο;

Υπάρχουν φιλόσοφοι που ισχυρίζονται ότι το έμβρυο δεν μπορεί να θεωρείται μέλος της *ηθικής κοινότητας*, δηλαδή του συνόλου των όντων που έχουν πλήρη και ίσα ηθικά δικαιώματα, για τον απλούστατο λόγο ότι δεν είναι πρόσωπο. Γίνεται μία διάκριση ανάμεσα στην *ηθική* (moral) και τη *γενετική έννοια* (genetic sense) του ανθρώπου από τη φιλόσοφο Mary Anne Warren. (97) Με τον πρώτο όρο νοούνται τα μέλη μιας κοινότητας που έχουν πλήρη ηθικά δικαιώματα και αναφαίρετα δικαιώματα ως προς τη ζωή, την ελευθερία και την επιδίωξη της ευτυχίας. Με το δεύτερο όρο νοούνται τα μέλη που ανήκουν στο ανθρώπινο είδος. Η χρήση των όρων «άνθρωπος» και «πρόσωπο» αδιακρίτως είναι λανθασμένη, γιατί έτσι ευνοείται η θέση κατά της άμβλωσης. Οι υπέρμαχοι της επιλογής τονίζουν ότι το έμβρυο δεν μπορεί να είναι *πρόσωπο*, ούτε από τη στιγμή της σύλληψης, άρα δικαίως δεν έχει δικαίωμα ζωής. Ανάμεσα σ' αυτούς είναι η Sissela Bok, ο Thomas Bole και ο Rem Edwards. Ο Carlos Bedate πιστεύει ότι ο ζυγώτης παρέχει τις απαραίτητες πληροφορίες για να παραχθεί ανθρώπινος ιστός, αλλά δεν είναι δυνατόν να είναι ένα ανεξάρτητο ανθρώπινο ον. Ο W. R. Carter παρατηρεί ότι υπάρχουν διαβαθμίσεις προσωπικότητας, ανάλογα με τα στάδια ανάπτυξης του όντος και εκείνο πλησιάζει αντίστοιχα περισσότερο ή λιγότερο στο να χαρακτηριστεί «πρόσωπο». Για τον Norman Ford αντίθετα δε μπορούμε να μιλάμε καν για ον, μέχρι να περάσει το διάστημα της δυνατότητας σχηματισμού διδύμων, δηλαδή 14 ή 15 ημέρες μετά τη γονιμοποίηση. (98)

Αυτό που χρειάζεται τώρα είναι να βρεθούν τα χαρακτηριστικά εκείνα που διαθέτουν οι άνθρωποι και τους ανάγουν πλέον σε *πρόσωπα*. Αυτά τα χαρακτηριστικά είναι κυρίως πνευματικά, για παράδειγμα ο αυτοπροσδιορισμός, η αυτοσυνείδηση κ.α. Ποια είναι αυτά τα γνωρίσματα και σε ποιο βαθμό πρέπει κάποιος άνθρωπος να τα διαθέτει είναι κάτι αρκετά δύσκολο να προσδιοριστεί. Όλα αυτά όμως εντάσσονται στην ικανότητα της αυτοσυνείδησης, υπό την έννοια ότι η αυτοσυνείδηση είναι το ατομικό δικαίωμα από το οποίο όλα τα άλλα (δικαιώματα) απορρέουν. Έτσι, το σύνολο των πνευματικών ικανοτήτων που χρειάζονται για να εφοδιάσουν ένα ον με δικαιώματα ονομάζεται ως η **ιδιότητα του προσώπου** («**personhood**», όπως απαντάται στην ξένη βιβλιογραφία). Η αντίληψη ότι κυρίως οι πνευματικές ικανότητες και όχι οι βιολογικές καθορίζουν το δικαίωμα μιας οντότητας ονομάζεται «*επιχείρημα της ιδιότητας του προσώπου*» («*personhood argument*»). Τα επακόλουθα αυτού του επιχειρήματος είναι τα εξής:

- Δικαιολογεί τη θανάτωση των ανθρώπων που βρίσκονται σε μία μακροχρόνια κατάσταση «φυτού», απόφαση πολύ δύσκολη, όταν κάποιος δέχεται ότι η ύπαρξη αποδίδεται περισσότερο στη βιολογική κατάσταση του όντος και όχι στην ιδιότητα του προσώπου.

- Εξηγεί την αντίληψη που έχουν οι άνθρωποι ότι η ηθική κατάσταση ενός ζώου ποικίλει ανάλογα με την οντολογική του κατάσταση. Για παράδειγμα, είναι μεγαλύτερο και σοβαρότερο σφάλμα να σκοτώνει κανείς χωρίς κανένα λόγο έναν σκύλο, παρά μία μύγα. Ακόμη, στις φάλαινες και τα άλλα πρωτεύοντα ταιριάζει ανθρώπινη αντιμετώπιση, γιατί είναι «έξυπνα ζώα».

- Θα μπορούσε να εξηγήσει τα δικαιώματα χωρίς να βασίζεται στη βιολογική κατάσταση των ειδών. Υποθετικά, εάν υπήρχαν μη ανθρώπινα είδη που θα μπορούσαν να μιλήσουν, να γελάσουν, να κλάψουν, τότε θα είχαν τα ίδια δικαιώματα με τους ανθρώπους. Δηλαδή, τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν προέρχονται από τη βιολογική κατάσταση των οργανισμών.

- Δικαιολογεί γιατί οι ζυγώτες που αποβάλλονται (και σπανίως ανιχνεύονται) δε θεωρούνται μεγάλη απώλεια.

Ενώ λοιπόν το έμβρυο είναι *αθώο* και *βιολογικά* χαρακτηρίζεται *ως άνθρωπος*, παρόλα αυτά δε μπορεί να χαρακτηριστεί *ως πρόσωπο που έχει δικαίωμα στη ζωή*. Άλλωστε, ο John Locke το ορίζει ως σκεπτόμενο ευφύες ον, που μπορεί να αντιλαμβάνεται τον εαυτό του σε διαφορετικούς χρόνους και χώρους, ενώ ο Emmanuel Kant ως αυτό που έχει επίγνωση της αριθμητικής του ταυτότητας. **(99)** Έτσι, η Mary Anne Warren τονίζει την ανάγκη να καταγραφούν τα πιο βασικά κριτήρια της ιδιότητας του προσώπου και στη συνέχεια να αποφασιστεί πόσα και ποια από αυτά θα πρέπει να πληροί μία οντότητα προκειμένου να θεωρείται σωστά *ως πρόσωπο*. Στο άρθρο της «On the Moral and Legal Status of Abortion» παραθέτει ως τέτοια κριτήρια τα εξής: συνείδηση, λογική, ανεξάρτητη δραστηριότητα, ικανότητα επικοινωνίας πάνω σε πολλά και διάφορα θέματα και προσωπική και ατομική αυτογνωσία. **(100)** Εάν κάποιος δεν πληροί κανένα από αυτά τα πέντε κριτήρια τότε δεν μπορεί να είναι πρόσωπο. Άρα, δε δικαιούται να έχει πλήρη ηθικά δικαιώματα. Είναι αναγκαίο να διαχωριστεί η έννοια του ανθρώπου ως γενετικού είδους από εκείνη ως πρόσωπου, καθώς η πρώτη δεν μπορεί να οδηγήσει στη δεύτερη και να τη δικαιολογήσει. Για την Warren ένα ον δε χρειάζεται να παρουσιάζει όλα αυτά τα κριτήρια προκειμένου να θεωρηθεί ως πρόσωπο με δικαίωμα στη ζωή, αλλά εάν δε διαθέτει κανένα από αυτά (ή ίσως μόνο ένα), τότε σίγουρα δε μπορεί να θεωρηθεί ως πρόσωπο. Συμπεραίνει ότι αφού το έμβρυο πληροί μόνο ένα από αυτά τα κριτήρια, δηλαδή τη συνείδηση (και αυτό αφού αποκτήσει ευαισθησία στον πόνο), είναι παράλογο να παραχωρηθούν ηθικά δικαιώματα και ηθικές υποχρεώσεις σε κάποιον που δεν είναι πρόσωπο. **(101)** Πιο συγκεκριμένα, ένα έμβρυο επτά ή οκτώ μηνών μπορεί προφανώς να νιώθει και να αντιδρά στον πόνο και ίσως να έχει κάποια στοιχειώδη συνείδηση, στο βαθμό που ο εγκέφαλός του είναι αρκετά ενεργός. Όμως, δεν έχει πλήρη συνείδηση, στο βαθμό που την έχει ένα παιδί λίγων μηνών, δεν μπορεί να επικοινωνήσει πάνω σε διάφορα θέματα, δεν μπορεί να ξεκινήσει κάποια δραστηριότητα και δεν έχει αυτογνωσία.

Αν αυτά τα πέντε κριτήρια της ιδιότητας του προσώπου γίνουν δεκτά, τότε είναι σαφές ότι ο γενετικός κώδικας δεν είναι ούτε αναγκαίος ούτε επαρκής για να καταστήσει κάποιον ως πρόσωπο. Βέβαια, κάποια ανθρώπινα όντα δεν είναι πρόσωπα και κάποια πρόσωπα δεν είναι ανθρώπινα όντα. Ένας άνδρας, του οποίου η συνείδηση έχει μόνιμα εξαφανιστεί αλλά παραμένει στη ζωή, είναι άνθρωπος αλλά όχι πλέον πρόσωπο. Άνθρωποι με ελαττωματικές πνευματικές ικανότητες είναι άνθρωποι, χωρίς να είναι πρόσωπα. Το έμβryo ανήκει σ' αυτήν την κατηγορία και δε μπορεί να θεωρηθεί πρόσωπο όπως το μέσο ώριμο θηλαστικό ή ακόμη όπως το μέσο ψάρι. Από τη στιγμή που το πλήρως αναπτυγμένο έμβryo δεν είναι πρόσωπο, δεν έχει κάποιο σημαντικό δικαίωμα στη ζωή και άρα δε δικαιολογούνται και οι νομικοί περιορισμοί σχετικά με το επιτρεπόμενο στάδιο της κυοφορίας για έκτρωση. Συνεπώς, η απόφαση μίας γυναίκας να προχωρεί σε άμβλωση δε μπορεί να θεωρείται ανήθικη.

Με τη θέση της έρχεται σε αντίθεση με τον John T. Noonan, αφού εκείνος θεωρούσε ότι μόνο ο γενετικός κώδικας και η μελλοντική ικανότητα λογικής σκέψης και αντίληψης αρκεί για να είναι το έμβryo ανθρώπινο ον. Για την Warren, ο Noonan δεν αποδεικνύει ότι οτιδήποτε έχει γενετική έννοια έχει ταυτόχρονα και ηθική έννοια. Ο γενετικός κώδικας δεν αρκεί από μόνος του για να προσδώσει ηθική έννοια στο έμβryo.

Σύμφωνα με την Warren κανένα ον δε θα πρέπει να θανατώνεται για λόγους ευκολίας, για οικονομικούς και γενικότερα για μη σοβαρούς λόγους. Υπογραμμίζει τη λανθασμένη αντίληψη που υπάρχει στην κοινωνία, ότι δηλαδή η βρεφοκτονία ισοδυναμεί με φόνο. Εξαιτίας αυτής της παρεξήγησης προκαλείται μεγάλος πόνος τόσο στα νεογέννητα (που προσπαθώντας οι γιατροί να τα διατηρήσουν στη ζωή τα οδηγούν σε παρατεταμένο και οδυνηρό θάνατο) όσο και στους γονείς και το ιατρικό προσωπικό (που αναγκάζονται να βλέπουν τα έμβρυα να υποφέρουν, αδυνατώντας να τα απαλλάξουν από τον πόνο τους). Μπορεί νομικά η βρεφοκτονία να ταυτίζεται με το φόνο ή την ανθρωποκτονία, ωστόσο ο ηθικός διαχωρισμός ισχύει. Το νεογέννητο δεν παρουσιάζει διαφορές με το έμβryo ως προς την ιδιότητα του προσώπου. Συνεπώς, η βρεφοκτονία δεν είναι φόνος, αφού το νεογέννητο δεν είναι πρόσωπο και όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, μόνο τα πρόσωπα έχουν δικαίωμα στη ζωή.

Η Warren πιστεύει ότι η καταστροφή ενός νεογέννητου είναι ηθικά δικαιολογημένη σε δύο περιπτώσεις: πρώτον, όταν εκείνο έρχεται σε μία κοινωνία που αδυνατεί να ενδιαφερθεί γι' αυτό και να το αναθρέψει σωστά και δεύτερον, όταν εκείνο γεννιέται με σοβαρότατες σωματικές και διανοητικές ανωμαλίες. Ωστόσο, υποστηρίζει ότι τα νεογέννητα δε θα πρέπει να καταστρέφονται με τόση ευκολία αφενός επειδή υπάρχουν πολλοί άνθρωποι που θα ήθελαν να τα υιοθετήσουν αφετέρου δε θα πρέπει να εξοντώνονται παιδιά που έχουν τη δυνατότητα να ζήσουν μία πολύ ικανοποιητική ζωή.

Αρκετοί φιλόσοφοι και επιστήμονες συμφωνούν με τη θέση της Warren και αναζητούν και αυτοί κριτήρια, προκειμένου να χαρακτηρίσουν έναν ον *πρόσωπο πέρα από άνθρωπο*. Ο Jack Mahoney προτείνει τη συνείδηση, τη λογική, την αισθητικότητα, τα συναισθήματα, την ελεύ-

θερη βούληση και επιλογή και τη συνέχεια (την ικανότητα που έχει κάποιος να συνδέει το παρόν και το μέλλον του). **(102)**

Ο Joseph Fletcher παραθέτει μια λίστα με τα πιο «αυστηρά» κριτήρια που πρέπει να διαθέτει κάποιος προκειμένου να χαρακτηριστεί πρόσωπο. Συγκεκριμένα, η λίστα περιλαμβάνει 15 κριτήρια: ελάχιστη νοημοσύνη (άτομα με δείκτη IQ κάτω από 40 ίσως να μην είναι πρόσωπα, ενώ κάτω από 20 σίγουρα δεν είναι πρόσωπα), αυτοσυνείδηση, αυτοέλεγχος, αίσθηση του χρόνου, αίσθηση της μελλοντικής του ζωής, αίσθηση του παρελθόντος, ικανότητα να αλληλεπιδρά με άλλα πρόσωπα, ενδιαφέρον για τους άλλους, επικοινωνία, έλεγχος της ύπαρξής του (δηλαδή να είναι υπεύθυνος για τη ζωή του), περιέργεια, αλλαγή και δυνατότητα αλλαγής (τα πρόσωπα αλλάζουν στις διάφορες φάσεις της ζωής τους), ισορροπία ανάμεσα στη λογική και το συναίσθημα, ιδιοσυγκρασία και τέλος λειτουργία του νεοφλοιού. Η προσωπικότητα απαιτεί διανόηση. Ο νεοφλοιός είναι η περιοχή του εγκεφάλου που είναι η έδρα της σκέψης. Αν λοιπόν ο ανώτερος εγκέφαλος είναι νεκρός, τότε δεν υπάρχει συνείδηση και άρα δεν μπορούμε να μιλάμε για προσωπικότητα. **(103)** Η λίστα είναι αρκετά μεγάλη και κάποια από αυτά τα κριτήρια τίθενται υπό αμφισβήτηση ως μη απαραίτητα. Πάντως και ο ίδιος αντιλαμβάνεται ότι όλα τα κριτήρια προκύπτουν και εξαρτώνται από το τελευταίο, δηλαδή τη λειτουργία του νεοφλοιού του εγκεφάλου. Τα ίδια κριτήρια προτείνει ο James Rachels αλλά και η Virginia Ramey Mollenkot και κρίνουν την άμβλωση επιτρεπτή εφόσον η αγέννητη οντότητα στερείται της ιδιότητας του προσώπου. **(104)**

Επιπρόσθετα, ο Michael Allen Fox εκτός από την αυτογνωσία, τη λογική και το να κάνει κανείς σχέδια για το μέλλον προτείνει την έννοια της υποχρέωσης, της ευθύνης και τη χρήση μίας εξελιγμένης γλώσσας ως κριτήρια ιδιότητας του προσώπου. Μόνο τότε μπορεί να είναι κάποιος μέλος της ηθικής κοινότητας, όταν δηλαδή διαθέτει όλα τα παραπάνω γνωρίσματα. **(105)**

Ο Daniel Bennett στη δική του λίστα με τα κριτήρια συμπεριλαμβάνει και την ικανότητα για γλωσσική επικοινωνία. Τα υπόλοιπα πέντε κριτήρια της προσωπικότητας είναι για εκείνον η λογική, η εκ προθέσεως συνείδηση, το να αναγνωρίζεται κάποιος ως πρόσωπο από τα άλλα πρόσωπα, η ικανότητα αλληλεπίδρασης με τους άλλους και η αυτοσυνείδηση. **(106)** Η γλώσσα αποτελεί επίσης βασικό κριτήριο προσωπικότητας για τον James Park, ανάμεσα στη συνείδηση, τη μνήμη και την αυτονομία. **(107)**

Στο ίδιο μήκος κύματος βρίσκεται και ο Jonathan Glover, ο οποίος πιστεύει ότι η ζωή δεν ορίζεται μόνο ως σώμα (δηλαδή κάποιος είναι ζωντανός σύμφωνα με τους βιολογικούς όρους) αλλά ως «συνειδητή ζωή» (δηλαδή κάποιος είναι ζωντανός όταν χρησιμοποιεί τη συνείδησή του). Αναφέρεται και στην περίπτωση ασθενών που βρίσκονται σε κωματώδη ή φυτική κατάσταση και οι συγγενείς των οποίων αποφασίζουν να διακοπεί η μηχανική υποστήριξη της ζωής τους, με αποτέλεσμα να πεθαίνουν. Δε δέχεται ότι οι άνθρωποι αυτοί σκοτώνονται αλλά αφήνονται να πεθάνουν.

φόνος υπάρχει μόνο όταν αυτός που φονεύεται τον αντιλαμβάνεται. Στην παραπάνω περίπτωση τα άτομα δεν έχουν συνείδηση, οπότε δεν αντιλαμβάνονται ότι θανατώνονται και ο θάνατός τους δεν είναι ηθικά κακός. Πάντως, ο Glover δίνει περισσότερη αξία στο σώμα απ' ότι οι υπόλοιποι ηθικολόγοι · θεωρεί ότι έχει καθοριστική σημασία στο βαθμό που καθιστά δυνατές τις συνειδητές εμπειρίες. Επίσης, ο Glover υπογραμμίζει ότι είναι «πάντα λάθος να αφαιρείται μια ζωή, που αξίζει κάποιος να τη ζει». **(108)** Δεν εννοεί αλλά τη βιολογική ζωή και αυτό που αόριστα περιγράφει είναι η *ποιότητα ζωής* κάποιου που συνειδητά έχει προτιμήσεις, σχέδια, επιθυμίες, αισθήματα, αναμνήσεις κ.α. Το βασικό στοιχείο στον Glover και στους παραπάνω φιλοσόφους είναι ότι αντικαθιστούν την *ηθική ιερότητα της ζωής* με την *ποιότητα της ζωής*.

Ο Jeffrey Reiman προσθέτει στους παραπάνω ορισμούς και την παράμετρο του *τέλους, δηλαδή του σκοπού*. Ειδικότερα, όλοι έχουμε κάποιο στόχο στη ζωή και όταν τον επιτύχουμε, τότε όλα τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν είχαν μεγάλη αξία · οπότε, αυτός ο σκοπός είναι η *πηγή της αξίας*. Όταν λοιπόν λέγεται ότι τα πρόσωπα είναι αντικείμενα σεβασμού και προστασίας, αυτό που πραγματικά εννοείται είναι ο σεβασμός προς τον σκοπό που έχουν μέσα τους. Αυτό που ενώνει την ιδιότητα του προσώπου με το σκοπό είναι ότι το να είναι κανείς η πηγή της αξίας και το να είναι ικανός να αντιλαμβάνεται τον εαυτό του σε διαφορετικά σημεία του χρόνου αποτελεί χαρακτηριστικό λογικού όντος. **(109)**

Σύμφωνα με το επιχείρημα της ιδιότητας του προσώπου, η ηθικότητα της έκτρωσης βασίζεται στις ηθικές ικανότητες του εμβρύου. Στα μέσα ανθρώπινα όντα, καμία από τις προαναφερθείσες ικανότητες δεν απαντάται πριν από τη γέννηση του εμβρύου. Άρα, είναι απίθανο ένα έμβρυο ή ένα νεογνό να είναι πρόσωπο, ακόμα και αν υπάρχουν αμφιβολίες για το ποιες ικανότητες ακριβώς επιφέρουν την ιδιότητα του προσώπου. Ο Baruch Brody πιστεύει ότι το έμβρυο αποκτά αυτά τα χαρακτηριστικά μεταξύ του τέλους της 2^{ης} εβδομάδας και του τέλους της 12^{ης} της κύησης. Μετά από αυτό το διάστημα θεωρεί την έκτρωση ανήθικη. **(110)**

Οι υποστηρικτές της ζωής τονίζουν ότι εγκεφαλική δραστηριότητα υπάρχει στα έμβρυα, αλλά το επιχείρημά τους είναι προβληματικό. Η τυπική θέση των υποστηρικτών της ζωής θεωρεί ότι η ζωή ξεκινάει από το σχηματισμό των ζυγών και όχι από το έμβρυο. Όμως, στους ζυγώτες δεν υπάρχει καθόλου εγκεφαλική δραστηριότητα, αφού δεν υπάρχει καν εγκέφαλος. Επιπλέον, οι πνευματικές ιδιότητες που αναφέρθηκαν πιο πάνω έχουν εντοπιστεί στα ανώτερα στρώματα του εγκεφαλικού φλοιού, που σημαίνει ότι ο εγκέφαλος μπορεί να λειτουργήσει κανονικά μόνο μετά τη γέννα. Το συμπέρασμα είναι ότι τα έμβρυα δεν είναι πρόσωπα και έτσι δεν έχουν καθόλου δικαιώματα · οπότε η έκτρωση είναι ηθική κάτω από οποιεσδήποτε προϋποθέσεις.

Κατά τον Michael Tooley ένας οργανισμός έχει δικαίωμα στη ζωή

μόνο όταν έχει τη δυνατότητα να αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως συνεχές ον με εμπειρίες και άλλες πνευματικές ικανότητες και πιστεύει ότι το έμβρυο δεν είναι μία τέτοια συνεχής οντότητα. **(111)** Η θεωρία του βασίζεται στην *αυτοσυνείδηση*. Βασικό στοιχείο στον συλλογισμό του έχει η έννοια του «συμφέροντος», δηλαδή μόνο αυτός που έχει συμφέροντα ή είναι ικανός να έχει συμφέροντα, πρέπει να έχει δικαίωμα στη ζωή. Ακόμα, τα συμφέροντα συνδέονται με κάποιο τρόπο με τις επιθυμίες. Ορίζει μία «αρχή ειδικού συμφέροντος», κατά την οποία «μία οντότητα A δεν μπορεί να έχει ένα ιδιαίτερο δικαίωμα X, εκτός και αν είναι ικανή να έχει κάποιο συμφέρον I, που προάγεται με το να έχει το δικαίωμα X». **(112)**

Ο Tooley εφαρμόζει την «αρχή ειδικού συμφέροντος» στην ιδέα του δικαιώματος της ζωής. Τα συμφέροντα προϋποθέτουν όμως επιθυμίες και αυτές ανήκουν σε όντα που έχουν συνείδηση της συνέχισης του εαυτού τους ή των πνευματικών τους ικανοτήτων.

Σαν παράδειγμα φέρει τα νεογέννητα γατάκια και εξηγεί γιατί έχουν δικαίωμα να μη βασανιστούν, αλλά δεν έχουν ένα σοβαρό δικαίωμα στη ζωή. Τα γατάκια έχουν δικαίωμα να μη βασανιστούν, γιατί προφανώς έχουν συμφέρον ή αλλιώς έχουν την επιθυμία να μη βιώνουν πόνο. Αντίθετα, δεν έχουν σοβαρό δικαίωμα στη ζωή, γιατί προφανώς δεν έχουν συμφέρον ή αλλιώς δεν έχουν την επιθυμία να συνεχίσουν τη ζωή τους. Αυτό συμβαίνει γιατί τα μικρά γατάκια δεν έχουν *αυτοσυνείδηση*, δηλαδή δεν αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως συνεχείς οντότητες με εμπειρίες και πνευματικές ικανότητες · και άρα δε έχουν την ικανότητα να επιθυμούν τη συνέχιση της ύπαρξής τους. Ομοίως, τα έμβρυα και τα νεογέννητα παιδιά δεν έχουν αυτοσυνείδηση, άρα δεν μπορούν να έχουν συμφέρον/επιθυμία να συνεχίσουν τη ζωή τους, συνεπώς δεν τους αναγνωρίζεται σοβαρό δικαίωμα στη ζωή.

Για τον Tooley εμείς δεν είμαστε τα νεογέννητα παιδιά από τα οποία έχουμε εξελιχθεί. Το νεογέννητο παιδί δε μπορεί να ανυπομονεί να εξελιχθεί στον άνθρωπο που έχουμε γίνει σήμερα ή στο ενδιάμεσο ον, ανάμεσα σ' εμάς και το νεογέννητο, γιατί δε μπορούμε να θυμηθούμε να είμαστε νεογέννητα · δεν υπάρχει διανοητική σύνδεση μεταξύ μας. Με την ίδια λογική, δεν μπορεί κανείς να πει ότι η γνωριμία των γονιών του ήταν προς το συμφέρον του, με την έννοια ότι αν δεν είχαν γνωριστεί δε θα είχαν δημιουργήσει το έμβρυο, από το οποίο εκείνος εξελίχθηκε. Γιατί, τη στιγμή της γνωριμίας εκείνος δεν υπήρχε καν · εάν δεν τον δημιουργούσαν, δε θα υπήρχε κανείς που θα του έλειπε η ζωή, που ζει τώρα εκείνος.

Για να έχει κανείς δικαίωμα στη ζωή, πρέπει λοιπόν να συνειδητοποιεί ότι διαθέτει διαρκή ύπαρξη. Κάποιοι βέβαια παρατηρούν ότι οι άνθρωποι που κοιμούνται ή έχουν χάσει τις αισθήσεις τους δεν έχουν συνείδηση της ύπαρξής τους. Αυτοί δε διαθέτουν πλέον δικαίωμα στη ζωή; Ο Tooley ξεπερνά το εμπόδιο, υποστηρίζοντας ότι αρκεί κάποιος να έχει συνειδητοποιήσει την ύπαρξή του έστω και μία φορά μόνο. Η επιθυμία κάποιου να συνεχίσει να ζει ή να γράψει ένα βιβλίο ή να ταξιδέψει τον επόμενο χρόνο δεν εξαφανίζεται όταν σταματά να τη σκέφτεται για ένα χρονικό διάστημα. Θα εξακολουθεί να υπάρχει όταν ξυπνήσει ή ξαναβρεί τις αισθήσεις του.

Πάντως, με το σκεπτικό του καθιστά ηθικά σωστή τόσο την έκτρωση όσο και τη βρεφοκτονία (που λαμβάνει χώρα λίγο μετά τη γέννα). Όσον αφορά στη βρεφοκτονία, είναι βέβαιο ότι το νεογέννητο δε διαθέτει αυτοσυνείδηση και άρα ούτε και δικαίωμα στη ζωή. Προτείνει μάλιστα να γίνεται μέσα σε μία εβδομάδα μετά τη γέννα, αφού το νήπιο δεν μπορεί να θεωρήσει τον εαυτό του ως συνεχή οντότητα και τονίζει ότι οι βρεφοκτονίες στη συντριπτική τους πλειοψηφία είναι επιθυμητές.

Παρόμοια είναι και θέση του David Boonin, ο οποίος συνδέει το δικαίωμα στη ζωή με επιθυμίες για την παρούσα ζωή. Η θανάτωση κάποιου είναι λανθασμένη πράξη, γιατί ακυρώνει τις επιθυμίες του (κυρίως τις παρούσες και τις μελλοντικές επιθυμίες) για τη μελλοντική του ζωή. Πότε δημιουργούνται αυτές οι επιθυμίες; Ένα έμβρυο δεν έχει επιθυμίες μέχρι το σημείο που αποκτά συνειδητές εμπειρίες · και δεν έχει συνειδητές εμπειρίες μέχρι το σημείο που έχει οργανωμένη ηλεκτρική δραστηριότητα στον εγκεφαλικό φλοιό. Αυτό συμβαίνει περίπου 25 με 32 εβδομάδες μετά τη γονιμοποίηση. Μέχρι τότε λοιπόν η έκτρωση δε σκοτώνει κανένα πρόσωπο. **(113)** Από τη στιγμή που δεν υπάρχει καμία σίγουρη γνώση, προτείνει να αποδεχτούμε αυτό το χρονικό όριο.

Επιπλέον, είναι λάθος να δρούμε με τρόπους που βλάπτουν τις επιθυμίες των άλλων και ακόμα πιο μεγάλο και σοβαρό λάθος να δρούμε με τρόπους που βλάπτουν τις πιο έντονες επιθυμίες τους. **(114)** Επίσης, υπογραμμίζει ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα στο δικαίωμα να ζει κανείς και στο δικαίωμα να παραμένει κάποιος στη ζωή χάρη σε κάποιον άλλον. Όμως, ακόμα και αν δεχτεί ότι το πρόσωπο υπάρχει από τη σύλληψη, εξακολουθεί να θεωρεί την έκτρωση ηθικά επιτρεπτή, συμφωνώντας απόλυτα με την άποψη και την επιχειρηματολογία της Judith Jarvis Thomson.

Στο ίδιο επίπεδο κυμαίνονται οι απόψεις της Bonnie Steinbock, η οποία ισχυρίζεται ότι το έμβρυο δεν έχει αισθήσεις, άρα στερείται συμπερόντων και ηθικής υπόστασης. Ειδικότερα τονίζει ότι χωρίς συνειδητή επίγνωση, τα όντα δεν μπορούν να έχουν ενδιαφέροντα/συμφέροντα. Χωρίς ενδιαφέροντα/συμφέροντα δεν μπορούν να προνοήσουν για το καλό τους. Έτσι, δε διαθέτουν ηθική υπόσταση ή ηθική κατάσταση. Για εκείνη, το έμβρυο δεν είναι ηθικά ισοδύναμο με ένα νεογέννητο παιδί, γιατί το τελευταίο μπορεί να αισθανθεί πόνο και εκφράζει τα συναισθήματα ή τις ανάγκες του (κυρίως με το κλάμα). Αντίθετα, ένα έμβρυο τριών μηνών δεν μπορεί να σκεφτεί ή να αισθανθεί και μοιάζει περισσότερο με ένα γαμέτη, δηλαδή είναι ζωντανό αλλά βασικά είναι ένα κύτταρο και τα κύτταρα δεν έχουν ηθική υπόσταση. Σύμφωνα με μελέτες, τα έμβρυα δεν έχουν ενδιαφέροντα/συμφέροντα, γιατί η αίσθηση αναπτύσσεται στα έμβρυα ανάμεσα περίπου στο τέλος του δευτέρου τριμήνου και στη μέση του τρίτου. Άρα, τα έμβρυα έχουν μόνο πιθανά δικαιώματα και αξιώσεις. Η άμβλωση δε μπορεί σύμφωνα με αυτά τα δεδομένα να θεωρηθεί ανήθικη, αφού τα έμβρυα είναι όντα χωρίς αισθήσεις και δεν αντιλαμβάνονται τι συμβαίνει. Αν ένα ον δεν έχει βιώσει τη ζωή, τότε δε μπορεί να λυπάται που τη χάνει. **(115)**

Ο συλλογισμός του Tooley προκαλεί και μια απρόσμενη τροπή: υπάρχουν οργανισμοί που δεν ανήκουν στο ανθρώπινο είδος, που έχουν δικαίωμα στη ζωή. Και αυτό γιατί έχουν αυτοσυνείδηση, αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως συνεχείς οντότητες, με εμπειρίες και πνευματικές ικανότητες και έχουν συμφέρον/επιθυμία να συνεχίσουν να υπάρχουν. Μόλις οι άνθρωποι αναλογιστούν όλα αυτά που σχετίζονται με τη *βασική ηθική αρχή*, βάσει της οποίας αποδίδεται το δικαίωμα στη ζωή, θα κατάλαβουν ότι η καθημερινή συμπεριφορά τους απέναντι στα ζώα είναι αδικαιολόγητη και θανατώνουν πράγματι αθώα πρόσωπα.

Οι απόψεις του ειδικά για την βρεφοκτονία προκάλεσαν έντονες αντιδράσεις και πολεμήθηκαν δυναμικά από πολλούς φιλοσόφους, στοχαστές καθώς και ανθρωπιστικές οργανώσεις. Εκείνος όμως υποστηρίζει ότι οι ενστάσεις αυτές βασίζονται στη διαίσθηση των ανθρώπων. Το θέαμα ενός μωρού είναι πάντα κάτι γλυκό και συγκινητικό και προκαλεί στους ανθρώπους ευχάριστα συναισθήματα. Η θανάτωση ενός βρέφους είναι για τους περισσότερους κάτι απάνθρωπο και μη αποδεκτό. Για τον Tooley όμως η αντίρρηση στη βρεφοκτονία πρέπει να βασίζεται σε λογικά επιχειρήματα και όχι σε συναισθηματισμούς και διαισθήσεις.

Κάποιοι όμως φιλόσοφοι μιλούν και για την ασάφεια που υπάρχει στον όρο «πρόσωπο» και κάνουν μία διάκριση ανάμεσα στην καθαρά κανονιστική (ηθική και νομική) και την καθαρά περιγραφική (συμβατική) χρήση του όρου. Ο Joel Feinberg ισχυρίζεται ότι η κανονιστική χρήση του «προσώπου» αποδίδει ηθικές και νομικές ιδιότητες στο *ον* και έτσι εκείνο νοείται ως *ον* με δικαιώματα και καθήκοντα. Η περιγραφική χρήση του όρου αποδίδει στο *ον* ένα καθορισμένο σύνολο οικείων χαρακτηριστικών, δηλαδή συνείδηση του κόσμου, κάποιες αυτό-έννοιες (για π.χ. αυτογνωσία) και δυνατότητα να προγραμματίζει τις δραστηριότητές του. Βέβαια, στις περισσότερες χρήσεις του όρου γίνεται ένας συνδυασμός, που περιλαμβάνει τόσο περιγραφές του όντος όσο και αναφορές στα δικαιώματα που έχει.

Ως μερικά τέτοια χαρακτηριστικά «προσώπου» αναφέρει τη συνείδηση, την συναίσθηση της προσωπικής ταυτότητας του καθενός, το να κάνει κανείς σχέδια και να έχει στόχους, να εκφράζει τα συναισθήματά του, να νιώθει πόνο, άγχος και σύγχυση και να έχει λογική. Κανένα όμως από αυτά δεν είναι επαρκές από μόνο του, αλλά όλα μαζί είναι αναγκαία για να προσδώσουν σε κάποιον την ιδιότητα του *προσώπου*. Έτσι, του αναγνωρίζονται τα βασικά ηθικά δικαιώματα και κυρίως αυτό της πλήρους και ίσης προστασίας απέναντι στην ανθρωποκτονία. Όμως είναι αδύνατον ένα έμβρυο να διαθέτει τα παραπάνω γνωρίσματα, συνεπώς δεν είναι πρόσωπο. Ακόμα, ένα μωρό μόλις δέκα ημερών μπορεί να έχει αποκτήσει συνείδηση αλλά δεν είναι δυνατόν να έχει συναίσθηση του εαυτού του ή της μελλοντικής του ζωής. Έτσι, η άμβλωση δεν παραβιάζει τα δικαιώματα του εμβρύου · οι άνθρωποι δεν οφείλουν στο έμβρυο τη γέννησή του και η γέννησή του δεν είναι κάτι που του οφείλεται. Μάλιστα, το σύνολο των παραπάνω χαρακτηριστικών εκδηλώνεται μετά το δεύτερο χρόνο της ζωής ενός παιδιού. **(116)**

Ενώ η θέση του φαίνεται να δικαιολογεί τη θανάτωση των παιδιών μέχρι και ενός έτους, εκείνος τάσσεται κατά της βρεφοκτονίας. Και αυτό γιατί είναι σοβαρό λάθος για μία μητέρα να σκοτώνει το παιδί της, παρόλο που δε θα παραβίαζε το δικαίωμά του για ζωή, αφού εκείνο δεν το έχει. Η θέση του βασίζεται σε ωφελμιστικούς λόγους (utilitarian reasons), δηλαδή σε αυτό που καλείται κοινωνική χρησιμότητα ή κοινό καλό ή δημόσιο συμφέρον. Ισχυρίζεται ότι η φύση μάς έχει εφοδιάσει με μια ενστικτώδη τρυφερότητα προς τα παιδιά, που αποδεικνύεται πολύτιμη γιατί μας κάνει να τα προστατεύουμε, ώστε να μη μειώνεται ο πληθυσμός και επειδή τα παιδιά όταν μεγαλώνουν, γίνονται και αυτά ενήλικοι άνθρωποι. Οπότε, εάν οι ενήλικες δεν τα αντιμετωπίζουν με ευγένεια και φροντίδα, τότε και εκείνα θα έχουν άσχημη, ψυχρή και άκαρδη συμπεριφορά όταν μεγαλώσουν. **(117)** Συμφωνεί με την Mary Anne Warren ως προς την αδυναμία να δοθεί στο έμβryo ηθική υπόσταση, αφού εκείνο δε διαθέτει το σύνολο των απαιτούμενων γνωρισμάτων, αλλά έρχεται σε αντίθεση με τον Michael Tooley καθώς δεν αποδέχεται τη βρεφοκτονία.

Ο Stanley Benn συμφωνεί με την άποψη ότι τα έμβρυα και τα παιδιά δεν είναι όντα που δρουν ή αλλιώς δεν είναι παράγοντες («agents», όπως αναφέρεται στην ξένη βιβλιογραφία), αφού δεν έχουν συνείδηση. Διαφωνεί με την πρακτική της βρεφοκτονίας, γιατί αν τα νεογέννητα δεν εισπράττουν αγάπη και τρυφερότητα, τότε θα υποφέρουν αργότερα ως πρόσωπα. Πιστεύει ότι οι άνθρωποι ίσως να έχουν καθήκοντα απέναντι στους μη παράγοντες («nonagents»), στους οποίους αναγνωρίζει νομικά δικαιώματα, που όμως άλλοι πρέπει να τα εξασκήσουν γι' αυτούς. **(118)** Από τη στιγμή που τους αναγνωρίζει νομικά δικαιώματα, η αντίθετη πλευρά εύλογα διερωτάται γιατί τους αρνείται τα ηθικά δικαιώματα.

Ο Jeff McMahan διατυπώνει την άποψη ότι ο άνθρωπος είναι νους ενσωματωμένος και συνεπώς δεν υπήρξε ποτέ ως έμβryo ή ως προαισθητικό έμβryo. Μέχρι να αποκτήσει αισθητικότητα, δεν έχει καμία ηθική αξία· μόλις η αισθητικότητα εμφανιστεί, τότε γίνεται πρόσωπο. Ωστόσο, τα έμβρυα είναι ελάχιστα συνδεδεμένα με τη μελλοντική τους ζωή, γι' αυτό τους αποδίδεται λίγη ηθική προστασία. Το ίδιο ισχύει και για τα νεογέννητα, καθώς η αισθητικότητα εμφανίζεται αρκετό καιρό μετά τη γέννα. **(119)**

Προσπαθώντας να τεκμηριώσει τη θέση ότι τα έμβρυα δεν είναι πρόσωπα, ο H. Tristram Engelhardt τα συγκρίνει με τους νεκρούς ανθρώπους. Όταν ένας μιλάει για κάποιον που πέθανε, ξέρει σε ποιον αναφέρεται, αφού γνωρίζει το πρόσωπο που ήταν πριν πεθάνει. Αντίθετα, στην περίπτωση του εμβρύου δε μπορεί να αναφερθεί σε κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο. Επιπλέον, κάποιος μπορεί να κρατήσει μία υπόσχεση σ' έναν άνθρωπο που πέθανε αλλά όχι σ' έναν άνθρωπο που δεν έχει ακόμα γεννηθεί. **(120)** Αναγνωρίζει ότι οι ζυγώτες και τα έμβρυα (των πρώτων και των τελευταίων μηνών) είναι πιθανά πρόσωπα, αλλά μέχρι να γίνουν πρόσωπα δεν κατέχουν κανένα δικαίωμα. Από την άλλη πλευρά, αναγνωρίζει

κάποια δικαιώματα στα ζώα, διότι διαθέτουν κάποιο επίπεδο συνείδησης.

Επιπρόσθετα, υποστηρίζει ότι στα νεογέννητα θα πρέπει να αποδοθεί ο τίτλος της «κοινωνικής έννοιας του προσώπου» («social status of personhood»). Αυτό αφορά στα ανθρώπινα όντα που δεν είναι πρόσωπα αλλά μπορεί να θεωρηθεί ότι έχουν την κοινωνική υπόσταση της ιδιότητας του προσώπου. Διότι, ανήκουν βιολογικά στο ανθρώπινο είδος, μπορούν έστω και στον ελάχιστο βαθμό να αλληλεπιδράσουν κοινωνικά και δε μπορούν να επιβιώσουν αν δεν υπάρχει κοινωνική αναγνώριση. Ακόμα, με την απαγόρευση της βρεφοκτονίας ενισχύεται ο θεσμός της οικογένειας και η στήριξη των αδύναμων πλασμάτων και γενικότερα πρέπει να προστατεύεται οτιδήποτε μοιάζει και συμπεριφέρεται κατά τον ανθρώπινο τρόπο. Μπορούν να ισχύσουν τα ίδια και την περίπτωση του εμβρύου; Ο Engelhardt απαντά κατηγορηματικά όχι. Η άμβλωση διευκολύνει τις γυναίκες και τις οικογένειες όταν η εγκυμοσύνη είναι ανεπιθύμητη, αποτρέπει τη γέννηση παιδιών με σοβαρές γενετικές ανωμαλίες, βοηθάει στον έλεγχο του πληθυσμού και δίνει στη γυναίκα τη δυνατότητα να επιλέξει τι θέλει να κάνει με το σώμα της και με τη ζωή της. Ούτε τα έμβρυα ούτε τα νεογέννητα είναι πρόσωπα, τα τελευταία όμως δε θα πρέπει να θανατώνονται, ενώ η έκτρωση είναι ηθικά επιτρεπτή. **(121)**

Όπως και όλοι οι προηγούμενοι έτσι και ο Peter Singer καταλήγει ότι ο όρος «πρόσωπο» συνδέεται με τις έννοιες: ποιότητα ζωής, χαρακτηριστικά, προτιμήσεις και ενδιαφέροντα. Αφού το έμβρυο δεν είναι πρόσωπο, δεν έχει δικαίωμα στη ζωή. Ο Singer επικεντρώνεται στο σημείο όπου το έμβρυο αρχίζει να νιώθει τον πόνο. Η ικανότητα να αισθάνεται κανείς πόνο ή απόλαυση είναι αυτό που προαπαιτείται προκειμένου να έχει γενικότερα ενδιαφέροντα. Μέχρι να εμφανιστεί αυτή η δυνατότητα, η άμβλωση τερματίζει μία ύπαρξη που δεν έχει ουσιαστική αξία. Το πρόσωπο είναι αυτό που διακρίνεται από το μέλος του βιολογικού είδους του ανθρώπινου όντος, επειδή διαθέτει ορισμένα χαρακτηριστικά που το κάνουν να έχει ειδικά ενδιαφέροντα/συμφέροντα, τα οποία θα επηρεαστούν δυσμενώς αν εκείνο σκοτωθεί. Γι' αυτό και η ζωή ενός προσώπου είναι πολύτιμη ενώ η ζωή του απλά ανθρώπινου όντος (ως μέλος του βιολογικού είδους) όχι.

Ως πυρήνα της έννοιας του προσώπου ορίζει τη λογική και την αυτοσυνείδηση. Προσθέτει όμως και άλλα χαρακτηριστικά, όπως την αυτογνωσία, τον αυτοέλεγχο, την αίσθηση του μέλλοντος και του παρελθόντος, την ικανότητα να αλληλεπιδρά με τους άλλους, την επικοινωνία, την περιέργεια, καθώς όλα αυτά απορρέουν από τα δύο πρώτα. **(122)**

Συνεπώς, η ζωή ενός εμβρύου δεν έχει μεγαλύτερη αξία από τη ζωή ενός μη ανθρώπινου ζώου ως προς τα πραγματικά χαρακτηριστικά που διαθέτει. Πώς γίνεται λοιπόν οι υποστηρικτές της ζωής να καταδικάζουν την έκτρωση, αλλά να καταναλώνουν αδιαμαρτύρητα τα σώματα του κοτόπουλου, του γουρουνιού και της αγελάδας; Η στάση τους δείχνει μία προκατειλημμένη αντίληψη, καθώς αν συγκριθούν ως προς τα ηθικά χαρακτηριστικά, αυτά τα ζώα υπερτερούν του εμβρύου σ' όλα τα στάδια της εγκυμοσύνης. Για π.χ. ένα ψάρι διαθέτει μεγαλύτερη συνείδηση από ένα έμβρυο τριών μηνών.

Το ίδιο ισχύει και για τα νεογέννητα, αφού ούτε και αυτά είναι πρόσωπα, με δικαίωμα στη ζωή. Ο Singer διαπιστώνει ότι δεν υπάρχει κάτι που να δείχνει ότι η θανάτωση ενός νεογέννητου είναι εξίσου κακή με τη θανάτωση ενός ενήλικου ανθρώπου. Είναι βέβαια γεγονός ότι τα νεογέννητα παιδιά είναι μικρά και αδύναμα, γι' αυτό και οι άνθρωποι νιώθουν ενστικτωδώς την επιθυμία να τα προστατεύσουν. Αν όμως κανείς αφήσει κατά μέρος τις ευαισθησίες του, θα δει ότι οι λόγοι που δεν επιτρέπουν τη θανάτωση ενός προσώπου δεν μπορούν να ισχύσουν στην περίπτωση και του νεογέννητου παιδιού. Έτσι, εκείνο τοποθετείται στην ίδια κατηγορία με το έμβρυο, ως προς το δικαίωμα της συνέχισης της ζωής, αφού δεν έχει συναίσθηση ότι είναι συνεχής οντότητα και δεν έχει τα χαρακτηριστικά ενός προσώπου. Σε ποιο στάδιο αυτά εμφανίζονται είναι μία δύσκολη ερώτηση. Κάποιοι μιλούν για λίγο μετά τη γέννα, ενώ κάποιοι άλλοι ακόμα και ένα μήνα μετά. **(123)**

Μπορεί να συμπεράνει κανείς ότι η συζήτηση για την ηθική κατάσταση του εμβρύου και τη μη αποδοχή του ως πρόσωπο, οδηγεί αυτόματα στο ζήτημα της βρεφοκτονίας. Είδαμε απόψεις φιλοσόφων που τάσσονται υπέρ και κατά της βρεφοκτονίας, βασιζόμενοι σε λογικά επιχειρήματα. Υπάρχουν όμως στοχαστές που ενώ δε δέχονται το έμβρυο ως πρόσωπο, διαφωνούν με αυτήν την πρακτική, στηριζόμενοι σε συναισθηματικούς λόγους. Παρατηρούν ότι οι άνθρωποι γενικά αγαπούν τα νεογέννητα. Ο σεβασμός για αυτή την αγάπη μάς δίνει σοβαρούς λόγους για να μην τα θανατώνουμε. Κατά τον ίδιο τρόπο δε θα πρέπει να θανατώνονται άτομα με διανοητική καθυστέρηση ή γεροντική άνοια. Δε θα πρέπει άλλωστε να ξεχνάμε και τον όρο «ανθρωπισμό», με την έννοια της γενικής αγάπης και στοργής που νιώθουμε για τα άλλα μέλη του είδους μας. Έτσι, με το να αγαπάμε τα νεογέννητα αφιερώσουμε ενέργεια και απαραίτητη προσοχή, ώστε να τα κάνουμε να αντιληφθούν τη σημασία της ζωής τους.

Επίσης, τους μεταφέρουμε θετικά συναισθήματα για την ύπαρξή τους. Δε θα πρέπει να τα αντιμετωπίζουμε ως αναλώσιμα και η αγάπη μας γι' αυτά θα πρέπει να ξεκινάει από τη σύλληψή τους. Παρόλο που οι άνθρωποι αισθάνονται μία αποστροφή προς την παιδοκτονία, ωστόσο δυσκολεύονται να την τεκμηριώσουν λογικά. Χαρακτηρίζουμε τα νεογέννητα ως πολύτιμα, χωρίς να είναι ακόμα, αλλά θα γίνουν στο μέλλον. Υπάρχει βέβαια και η άποψη ότι προστατεύονται όχι τόσο από σεβασμό προς εκείνα αλλά προς αυτούς που τα αγαπάνε. Ενώ λοιπόν η θανάτωση νεογέννητου δεν συνιστά φόνο, ο Jeffrey Reiman προτείνει τη νομική του προστασία, με την ίδια νομοθεσία που προστατεύει παιδιά και ενήλικους ως προς την ανθρωποκτονία. **(124)**

Βέβαια, όπως αναφέρθηκε και στο κεφάλαιο «Ιστορική αναδρομή», η βρεφοκτονία ήταν μία πρακτική πολύ συνηθισμένη, διαδεδομένη και ηθικά επιβεβλημένη στον αρχαίο κόσμο. Η σύγχρονη αντίληψη περί αξίας και προστασίας της ζωής των νεογέννητων οφείλεται στα διδάγματα της Χριστιανικής εκκλησίας παρά σε μία παγκόσμια ηθική αρχή.

Ο R. M. Hare πιστεύει ότι ούτε το έμβρυο ούτε το νεογέννητο είναι

πρόσωπα. Δεν είναι *πραγματικοί* άνθρωποι, είναι μόνο *πιθανοί* άνθρωποι και γι' αυτό δεν έχουν σοβαρά ενδιαφέροντα και προτιμήσεις ώστε να τους αποδίδεται σεβασμός. Δε διαθέτουν συνειδητή ζωή και γι' αυτό δε μπορούν να αισθανθούν την απώλειά τους ή ακόμα και το φόβο για την απώλειά τους. Παρόλα αυτά οι άνθρωποι έχουν κάποιες υποχρεώσεις απέναντί τους. Πιο συγκεκριμένα, το καθήκον τους είναι να κάνουν ό,τι καλύτερο για όλους τους πιθανούς ανθρώπους, που θα προκύψουν από έναν άριστο οικογενειακό προγραμματισμό ή μία δημογραφική πολιτική. **(125)**

Ένας άλλος τρόπος που χρησιμοποιείται για να αποδειχτεί ότι το έμβρυο δεν είναι πρόσωπο είναι η εύρεση κάποιου σημείου στην ανάπτυξή του, πριν από το οποίο δε μπορεί να έχει δικαίωμα στη ζωή. Η συνεπειοκρατική άποψη δε δέχεται ότι το έμβρυο είναι ανθρώπινο ον από τη στιγμή της σύλληψης, γιατί με την ίδια λογική το σπέρμα και το ωάριο μπορούν να χαρακτηριστούν εξίσου ανθρώπινα όντα. Όμως, όσο και το άτομο του νατρίου ή το άτομο της χλωρίνης είναι αλάτι, τόσο το σπέρμα και το ωάριο είναι ανθρώπινα όντα. Ως τέτοια σημεία θεωρούνται: η γέννηση, η κινητικότητα, η συνείδηση και η βιωσιμότητα.

Η γέννηση είναι η πιο πιθανή και ορατή διαχωριστική γραμμή και αυτή που προβάλλεται κυρίως από τους πρόμαχους της άμβλωσης. Συμπίπτει σε κάποιο βαθμό με τις ευαισθησίες των ανθρώπων, καθώς είναι πιο εύκολο να καταστρέψει κανείς ένα έμβρυο που δεν το έχει δει ποτέ, παρά ένα πλάσμα που το έχει δει, το έχει ακούσει και το έχει αγκαλιάσει. Γενικότερα, μετά τη γέννα το έμβρυο πλέον ονομάζεται μωρό ή παιδί, αφήνει το δικό του προσωπικό χώρο και εισέρχεται στο δημόσιο κόσμο. Θεωρείται ενεργό μέλος της κοινωνίας, ένα σωματικά ξεχωριστό και διακριτό άτομο. Οι άλλοι άνθρωποι μπορούν να έρθουν σε επαφή μαζί του και υπάρχει αλληλεπίδραση.

Η κινητικότητα είναι το σημείο όπου το έμβρυο κινείται για πρώτη φορά μέσα στη μήτρα της μητέρας του. Στην παραδοσιακή καθολική θεολογία θεωρείται η στιγμή που το έμβρυο αποκτά ψυχή. Αυτό το στάδιο έχει ιδιαίτερη σημασία για τη μητέρα, καθώς νιώθει ότι το έμβρυο μπορεί για πρώτη φορά να κινηθεί μόνο του. Θεωρείται δηλαδή ως πρόσωπο, που έχει την ικανότητα να δρα.

Αν και η κίνηση μπορεί να μην έχει άμεση ηθική σημασία, η ένδειξη κάποιας μορφής συνείδησης και ικανότητας αίσθησης απόλαυσης ή πόνου έχουν πραγματική ηθική αξία. Μελέτες έχουν δείξει ότι κινήσεις του εμβρύου πραγματοποιούνται την έκτη εβδομάδα μετά τη σύλληψη, ενώ άλλες έρευνες επισημαίνουν ότι εγκεφαλική δραστηριότητα εντοπίζεται την έβδομη εβδομάδα. Συνεπώς μπορεί να ειπωθεί ότι το έμβρυο έχει την ικανότητα να αισθάνεται τον πόνο στα πρώτα στάδια της εγκυμοσύνης, διαθέτει λοιπόν συνείδηση και αυτό θα πρέπει να σηματοδοτεί το δικαίωμα στη ζωή. Το πιο γνωστό επιχείρημα της αντίπαλης πλευράς κατά της αποδοχής της αισθητικότητας ως σημείο ένδειξης προσωπικότητας είναι ότι ούτε οι άνθρωποι που κοιμούνται, οι προσωρινά αναισθητοί ή όσοι βρίσκονται σε κωματώδη κατάσταση έχουν τις αισθήσεις τους. Άρα, δεν είναι ούτε εκείνοι πρόσωπα. Αλλά οι συνεπειοκράτες απαντούν ότι στις παρα-

πάνω περιπτώσεις οι άνθρωποι είχαν εμφανίσει και είχαν εξασκήσει αυτή τη λειτουργία (την αισθητικότητα) και βρίσκονται σε μία προσωρινή κατάσταση απώλειας των αισθήσεών τους, από την οποία θα βγουν αργά ή γρήγορα.

Στο στάδιο της βιωσιμότητας, δηλαδή στο κατά πόσο ένα έμβρυο μπορεί να επιβιώσει έξω από τη μήτρα της μητέρας, στηρίχθηκε και το Ανώτατο Δικαστήριο των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής όταν έβγαλε την απόφασή του για τη δίκη *Roe εναντίον Wade*. Αποφασίστηκε ότι το Κράτος έχει έννομο συμφέρον να προστατεύσει τη ζωή του εμβρύου και αυτό το συμφέρον γίνεται «υποχρεωτικό» κατά τη βιωσιμότητα, γιατί τότε το έμβρυο έχει πιθανώς τη δυνατότητα να αποκτήσει μία ουσιαστική ζωή έξω από το σώμα τη μητέρας.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί εκτενέστερα η περίφημη υπόθεση *Roe εναντίον Wade* (ή αλλιώς *Roe v. Wade*) που προκάλεσε δικαστική εμπλοκή στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Ήταν μία υπόθεση ορόσημο από το Ανώτατο Δικαστήριο των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής για το θέμα της άμβλωσης. Το Σεπτέμβριο του 1969 η Norma L. McCorvey ανακάλυψε ότι ήταν έγκυος. Δήλωσε όμως ότι είχε πέσει θύμα βιασμού, γιατί στην πολιτεία του Dallas η έκτρωση ήταν νόμιμη μόνο στις περιπτώσεις του βιασμού και της αιμομιξίας. Το 1970 οι δικηγόροι Linda Coffee και Sarah Weddington ανέλαβαν την υπόθεσή της και κατέθεσαν μήνυση στο Περιφερειακό Δικαστήριο του Texas, υπερασπιζόμενες την Norma L. McCorvey (η οποία χρησιμοποίησε το ψευδώνυμο *Jane Roe*). Τη δίωξη την άσκησε ο εισαγγελέας Henry Wade. Βέβαια, η Norma L. McCorvey δεν ισχυρίστηκε ξανά ότι ήταν θύμα βιασμού, ενώ η λέξη «βιασμός» δεν αναφέρεται πουθενά στα πρακτικά του Δικαστηρίου. Το Περιφερειακό Δικαστήριο απεφάνθη υπέρ της Norma McCorvey ως προς την ουσία, αλλά αρνήθηκε να ακυρώσει τους νόμους που απαγορεύουν τις εκτρώσεις. Έτσι, έγινε έφεση και η υπόθεση έφτασε στο Ανώτατο Δικαστήριο των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής. Οι δικαστές τόνισαν ότι οι νόμοι της Πολιτείας του Texas ήταν αρκετά ασαφείς στο ζήτημα της άμβλωσης. Για το λόγο αυτό, το Δικαστήριο (το 1973) έκρινε ότι το δικαίωμα της γυναίκας να προχωρήσει σε άμβλωση καθορίζεται από το τρίμηνο της εγκυμοσύνης της. Πιο συγκεκριμένα:

- Κατά το πρώτο τρίμηνο, το κράτος δε μπορεί να περιορίσει με κανένα τρόπο το δικαίωμα της γυναίκας να προχωρήσει σε έκτρωση. Το δικαστήριο ισχυρίστηκε ότι αυτό το τρίμηνο αρχίζει με τη σύλληψη και τελειώνει στο σημείο κατά το οποίο το έμβρυο γίνεται «βιώσιμο».
- Κατά το δεύτερο τρίμηνο, το κράτος μπορεί μόνο να ρυθμίζει τη διαδικασία της έκτρωσης, με τρόπους που εύλογα σχετίζονται με την υγεία της μητέρας.
- Κατά το τρίτο τρίμηνο, το κράτος μπορεί να επιλέξει να περιορίσει ή να κηρύξει ως παράνομη την άμβλωση, κατά το δοκούν, όταν το έμβρυο είναι βιώσιμο (εκτός εάν η άμβλωση είναι αναγκαία για ιατρικούς λόγους, δη-

λαδή για τη διατήρηση της ζωής και της υγείας της μητέρας).

Οι αποφάσεις του Δικαστηρίου στηρίζονται στο συνταγματικό δικαίωμα της προστασίας της ιδιωτικής ζωής, που προέρχονται από τη ρήτρα της δέκατης τέταρτης τροπολογίας, γνωστή και ως *ουσιαστική νομική διαδικασία*. Το Δικαστήριο επίσης κατέληξε στο ότι το έμβρυο δεν είναι πρόσωπο, σύμφωνα με την δέκατη τροπολογία και έτσι δε διαθέτει τα δικαιώματα που εξασφαλίζονται από το Σύνταγμα.

Βέβαια, πολλές Πολιτείες στις Η.Π.Α. θέσπισαν ή προσπάθησαν να θεσπίσουν νόμους για να περιορίσουν ή έστω να ρυθμίσουν τις εκτρώσεις. Τέτοιοι νόμοι είναι για παράδειγμα νόμοι που απαιτούν γονική συναίνεση προκειμένου οι ανήλικοι να προχωρήσουν σε έκτρωση, νόμοι γονικής κοινοποίησης, νόμοι κοινής συζυγικής συναίνεσης, νόμοι συζυγικής κοινοποίησης, νόμοι που απαιτούν οι αμβλώσεις να πραγματοποιούνται σε νοσοκομεία και όχι σε κλινικές, νόμοι που απαγορεύουν κρατικές επιχορηγήσεις για διενέργεια αμβλώσεων, κ.τ.λ.

Απαγορεύοντας όμως πολλούς κρατικούς και ομοσπονδιακούς περιορισμούς ως προς την άμβλωση στις Η.Π.Α., η υπόθεση *Roe v. Wade* προκάλεσε μία εθνική συζήτηση που συνεχίζεται μέχρι σήμερα για πολλά ζητήματα, όπως για παράδειγμα εάν και σε ποιο βαθμό η έκτρωση είναι νόμιμη, ποιες μεθόδους θα πρέπει να χρησιμοποιεί το Ανώτατο Δικαστήριο για να επιδικάζει συνταγματικά και ποιος είναι ο ρόλος της θρησκείας και της ηθικής στη σφαίρα της πολιτικής. Ακόμη, αυτή η υπόθεση αναδιάρθρωσε την εθνική πολιτική, διαιρώντας τον κόσμο σε ομάδες *pro-life* και *pro-choice*, ενώ ενεργοποίησε λαϊκά κινήματα και στις δύο πλευρές. Τέλος, είχε σαν αποτέλεσμα να ακυρώσει νόμους του κράτους, που απαγόρευαν την άμβλωση το 1973. Περισσότερες από 20 περιπτώσεις είχαν προσπαθήσει να αποτελέσουν νόμο για τις εκτρώσεις και όλες επικυρώθηκαν τελικά από τη συγκεκριμένη απόφαση. Από την υπόθεση *Roe* εναντίον *Wade* και μετά, η άμβλωση νομιμοποιήθηκε σε ολόκληρη τη χώρα· ωστόσο, σε κάποιες πολιτείες των Ηνωμένων Πολιτειών ισχύουν ορισμένες διατάξεις προκειμένου να περιορίζονται οι αμβλώσεις στους τελευταίους μήνες της εγκυμοσύνης, όπως για παράδειγμα οι γονείς θα πρέπει να είναι ενήμεροι και παρόντες όταν τα ανήλικα παιδιά τους επιθυμούν να προχωρήσουν σε έκτρωση.

Υπάρχει αρκετή κριτική της υπόθεσης *Roe* εναντίον *Wade* από τη νομική πλευρά του θέματος και επικεντρώνεται σε πολλά και διαφορετικά σημεία. Πολλοί λοιπόν υποστηρίζουν ότι ήταν μία σωστή θέση της δικαστικής εξουσίας, άλλοι ότι η απόφαση δεν ήταν σωστά βασισμένη στο Σύνταγμα και άλλοι ότι ήταν απόφαση δικαστικού ακτιβισμού και ότι θα έπρεπε να ανατραπεί, ώστε ο νόμος για τις εκτρώσεις να προέρχεται αποκλειστικά και μόνο από τους νομοθέτες.

Τα παραπάνω στάδια θεωρούνται ως σημεία εκκίνησης της ανθρωπίνης ζωής και άρα ικανά να αποδώσουν στο έμβρυο δικαίωμα στη ζωή. Σύμφωνα με τη νομοθεσία πάντως, το έμβρυο δεν είναι «πρόσωπο». Αυτή η ιδιότητα αποκτάται μετά τη γέννηση. Το πρόσωπο αποκτά δικαίωμα για

το πρώτιστο αγαθό του ανθρώπου που είναι το *δικαίωμα στη ζωή* υπό συνθήκες ελευθερίας, δικαίωμα που δεν έχει το έμβρυο.

Στον ευρωπαϊκό χώρο όμως το νομικό ερώτημα αν το αγέννητο παιδί είναι «ζωή» δε βρίσκει κοινά αποδεκτή απάντηση. Παρά την κατηγορηματική και απόλυτη θρησκευτική θέση ότι ο άνθρωπος υπάρχει από τη στιγμή της σύλληψής του και συνεπώς η άμβλωση είναι φόνος, το έμβρυο μολονότι αρχίζει να έχει κάποια προστασία υπό το φως των εξελίξεων της γενετικής, της βιοηθικής και στο πλαίσιο της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, εξακολουθεί να θεωρείται «κάτι» που απλώς έχει τη δυνατότητα να γίνει «πρόσωπο» στο μέλλον, οπότε αρχίζει να απολαμβάνει νομική προστασία. Ως τότε το κυοφορούμενο δεν έχει δικαίωμα στη ζωή.

Ωστόσο, κατά την επικρατέστερη άποψη το έμβρυο έχει ενδιάμεση υπόσταση με σταδιακή πορεία προς την κατάσταση του προσώπου. Το έμβρυο δηλαδή δε μπορεί να θεωρηθεί πρόσωπο, απαιτεί εντούτοις ιδιαίτερο σεβασμό, όχι για αυτό που είναι αλλά για αυτό που έχει προοπτική να γίνει. Σύμφωνα λοιπόν με την αντίληψη αυτή, ένα έμβρυο στο στάδιο των λίγων κυττάρων πρέπει να απολαμβάνει άλλη προστασία από εκείνο που βρίσκεται για π.χ. στον 7^ο μήνα της κύησης. Αυτό άλλωστε αναγνωρίζεται και από το νομικό καθεστώς πολλών χωρών συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, όπου το έμβρυο ως τη δωδέκατη εβδομάδα δεν απολαμβάνει καμία προστασία.

Το ζήτημα της κατάστασης του εμβρύου είναι ένα δύσκολο μεταφυσικό ερώτημα για την Rosalind Hursthouse και δε σχετίζεται με το αν είναι εσφαλμένη ή λανθασμένη η πρακτική της έκτρωσης. Αντίθετα, η άμβλωση θα πρέπει περισσότερο να σχετίζεται με τα γνωστά βιολογικά στοιχεία. Υποστηρίζει ότι η στάση των ανθρώπων απέναντι στο έμβρυο αλλάζει όσο αυτό αναπτύσσεται και κυρίως μετά τη γέννησή του και όσο αυτό συνεχώς μεγαλώνει. Για λόγους που δεν είναι σαφείς, μία έκτρωση στο τελευταίο στάδιο της εγκυμοσύνης μάς συγκλονίζει περισσότερο απ' ό,τι μία που συμβαίνει στα πρώτα στάδια. Το ίδιο συμβαίνει και με τις αποβολές. Παραθέτει τα χαρακτηριστικά της ενάρετης γυναίκας, όπως δύναμη, ανεξαρτησία, αποφασιστικότητα, αυτοπεποίθηση, υπευθυνότητα, σοβαρότητα και αυτοπροσδιορισμός. Ακόμα και αν η έκτρωση είναι η σωστή απόφαση, δεδομένων των συνθηκών, η Hursthouse τη χαρακτηρίζει ως *ηθική αποτυχία* · όχι λόγω της αποφάσεως, αλλά επειδή παρουσιάστηκε έλλειψη των προηγούμενων αρετών πριν φτάσουμε στην άμβλωση. **(126)**

Υπάρχει βέβαια και η ενδιάμεση άποψη και η Margaret Olivia Little υποστηρίζει ότι οι περισσότεροι άνθρωποι είναι εκλεκτικοί ως προς τη στάση τους στο θέμα της άμβλωσης. Δηλαδή στα πρώτα στάδια της εγκυμοσύνης η αναπτυσσόμενη ανθρώπινη ζωή δεν έχει μεγάλη αξία. Όσο το έμβρυο μεγαλώνει τόσο αυξάνεται σταδιακά και η υπόστασή του, μέχρι τα τελευταία στάδια της εγκυμοσύνης, όπου το έμβρυο έχει πλέον ηθική υπόσταση, ίδια με εκείνη του νεογέννητου παιδιού. **(127)** Ειδικότερα, ένας μονοκύτταρος ζυγώτης έχει μικρότερη αξία από ένα έμβρυο

τριών μηνών ενώ ένα τριών μηνών έμβρυο έχει λιγότερα δικαιώματα από ένα έμβρυο επτά μηνών.

Αυτή η πλευρά υποστηρίζει ότι η έκτρωση στους πρώτους μήνες της εγκυμοσύνης είναι απόλυτα επιτρεπτή. Όχι τόσο γιατί το έμβρυο δε θεωρείται ότι έχει δικαιώματα, αλλά επειδή η εγκυμοσύνη είναι ένα τεράστιο ζήτημα για τη γυναίκα και μόνο εκείνη μπορεί να αποφασίσει αν θα τη συνεχίσει ή όχι. Όσο η εγκυμοσύνη προχωρά, χρειάζονται πιο σοβαροί λόγοι για να γίνει έκτρωση αλλά και πάλι η γυναίκα πρέπει να αποφασίσει με τα δικά της κριτήρια. Στο τέλος της εγκυμοσύνης η έκτρωση λέγεται ότι περισσότερο προκαλεί το θάνατο στο έμβρυο παρά τερματίζει νωρίτερα μία κύηση · γι' αυτό θα πρέπει να γίνεται μόνο σε σοβαρές περιπτώσεις, που αφορούν στην υγεία της μητέρας.

Το ρεύμα αυτό επηρέασε τον Warren Quinn που παρομοίασε το έμβρυο με ένα σπίτι υπό κατασκευή. Δεν είναι ακόμα ένας πλήρως ανεπτυγμένος άνθρωπος, όμως έχει ήδη αρχίσει να μετατρέπεται σε έναν. Αυτή η μετατροπή γίνεται σταδιακά και απαιτεί χρόνο. Όταν το παιδί έρχεται στον κόσμο, πλέον μπορούμε να μιλάμε για ένα *υποκείμενο*, που παρρηρεί, θέλει, μιλάει κ.τ.λ. Υπάρχει μία αλλαγή από *ανθρώπινο ον* σε *υποκείμενο* και στη συνέχεια σε έναν *εαυτό* και η συμπεριφορά των άλλων απέναντί του πρέπει να είναι η αντίστοιχη. Εδώ ακριβώς παρατηρείται το ξεκίνημα και η σταδιακή ανάδειξη ενός *παράγοντα* (agent), ενός πλάσματος δηλαδή που δρα, διαθέτει βούληση και κατέχει αξίες και υποχρεώσεις, αλλά όχι ακόμη ενδιαφέροντα/συμφέροντα. Οπότε η αντιμετώπιση των ανθρώπων χρειάζεται να τροποποιηθεί ανάλογα, σεβόμενοι πλέον τις αυτόνομες αποφάσεις ενός όντος. Όπως σταδιακά εξελίσσεται το ον σε *εαυτό* με επιθυμίες και ενδιαφέροντα και αργότερα σε *παράγοντα*, με βούληση και υποχρεώσεις, έτσι διαμορφώνεται και η συμπεριφορά των άλλων απέναντί του, λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία που διαθέτει σε κάθε στάδιο ανάπτυξης. **(128)**

Έτσι, για τους εκλεκτικούς η έκτρωση στα τελευταία στάδια είναι πολύ πιο σοβαρή απ' ό τι στα πρώτα στάδια της κύησης. Όσο η κατάσταση του εμβρύου αυξάνεται, διεκδικεί περισσότερο την προστασία και την φροντίδα. Εάν μία γυναίκα αντιμετωπίζει διαφορετικά την έκτρωση στις 22 εβδομάδες απ' ό τι στις πρώτες εβδομάδες της εγκυμοσύνης αυτό είναι απολύτως κατανοητό. Στις 22 εβδομάδες το έμβρυο είναι ένα αρκετά ανεπτυγμένο ανθρώπινο ον. Όσο προχωρά η εγκυμοσύνη τόσο πιο δύσκολο είναι να δικαιολογηθεί η άμβλωση. Τέλος, στο τρίτο τρίμηνο το έμβρυο είναι πια ισοδύναμο, ως προς την ηθική υπόσταση, με ένα νεογέννητο και έχει τα ίδια δικαιώματα μ' αυτό.

Από την άλλη πλευρά, η Margaret Olivia Little εκφράζει κάποιους προβληματισμούς ως προς τη χρήση του όρου «πρόσωπο». Οι κατηγορίες δεν είναι σωστό να ταυτίζονται μόνο με τις ονομασίες · είναι συνοπτικές έννοιες. Η κατηγορία του «προσώπου», όπως και εκείνη του «παιδιού», έγινε με βάση τη σωματική εξατομίκευση και τον πνευματικό διαχωρισμό. Όλα αυτά έγιναν για να ρυθμιστεί και να κανονιστεί η ανθρώπινη

κοινωνική αλληλεπίδραση. Δηλαδή, όταν αυτοί οι όροι δημιουργήθηκαν, οι άνθρωποι δεν είχαν στο μυαλό τους το έμβρυο. Τα έμβρυα δεν είναι πρόσωπα, όχι επειδή δεν έχουν ηθική υπόσταση, αλλά γιατί χρειάζεται να δημιουργηθεί μία ξεχωριστή θεωρία και κατηγορία γι' αυτά. **(129)**

Από την παραπάνω μελέτη προκύπτει το συμπέρασμα ότι είναι ιδιαίτερα δύσκολο να δοθεί μία ξεκάθαρη απάντηση για το εάν το έμβρυο είναι πρόσωπο ή όχι. Είναι σίγουρο ότι οι ενάντιοι της άμβλωσης θα δυσκολευτούν να χαρακτηρίσουν ως δολοφόνο, μία δεκαοχτάχρονη που προχωρά σε έκτρωση επειδή έπεσε θύμα βιασμού του πατέρα της και σκότωσε ένα αθώο πρόσωπο. Από τη στιγμή που αναγνωρίζουν το έμβρυο ως πρόσωπο, προστατεύεται η ζωή του και όποιος την αφαιρεί πρέπει να τιμωρείται όπως ορίζει ο νόμος. Στο παραπάνω παράδειγμα όμως, είναι σίγουρο ότι κανένας δε θεωρεί ότι η δεκαοχτάχρονη πρέπει να τιμωρηθεί αυστηρά. Αν λοιπόν η συντηρητική πλευρά δεχτεί ότι αυτοί που προχωρούν σε έκτρωση, δεν πρέπει να τιμωρούνται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που τιμωρούνται όσοι σκοτώνουν αθώους ανθρώπους, τότε δε πιστεύουν πραγματικά ότι το έμβρυο έχει ακριβώς τα ηθικά δικαιώματα με τους άλλους ανθρώπους. Από την άλλη πλευρά, δε μπορεί να ειπωθεί ότι η έκτρωση είναι ηθικά ουδέτερη · συμπεριλαμβάνει απώλεια και συναισθήματα όπως θλίψη και ενοχές.

Είναι το έμβρυο πιθανό πρόσωπο:

Το ερώτημα που ακολουθεί είναι ιδιαίτερα βασικό. Το έχουν επισημάνει πολλοί φιλόσοφοι και είναι το δεύτερο βασικότερο επιχείρημα των υποστηρικτών της ζωής κατά της άμβλωσης.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο είδαμε ότι αρκετοί στοχαστές υποστήριξαν ότι η ηθική υπόσταση του εμβρύου είναι ίδια με εκείνη των μη ανθρώπινων ζώων. Δε διαφέρει σε τίποτα με το κοτόπουλο, το γουρούνι ή το μοσχάρι ως προς τα δικαιώματα που του αναγνωρίζονται. Βέβαια, οι υποστηρικτές της ζωής προκειμένου να ακυρώσουν αυτόν τον ισχυρισμό προσθέτουν μία άλλη σημαντική παράμετρο. Τονίζουν ότι το έμβρυο διαθέτει τη **δυνατότητα** να εξελιχθεί σε ένα ώριμο ανθρώπινο ον και πρόσωπο · οπότε η ιδιότητα του μέλους του είδους *Homo sapiens* θεωρείται πλέον σπουδαία και το έμβρυο είναι μακράν ανώτερο από τα μη ανθρώπινα ζώα. Με τον όρο *δυνατότητα* νοείται η πιθανότητα που έχει το έμβρυο να εξελιχθεί σε *πρόσωπο στο μέλλον*, κάτω από ευνοϊκές συνθήκες. Οι συνεπειοκράτες υποστηρίζουν ότι η αρχή της δυνατότητας είναι αυτή ακριβώς που δημιουργεί το πρόβλημα. Γιατί αν γίνει δεκτό ότι το πιθανό πρόσωπο είναι όντως πρόσωπο, τότε οι συντηρητικοί και οι ακραίοι συντηρητικοί θα έχουν δίκιο και η έκτρωση θα είναι ανήθικη.

Το επιχείρημα «της δυνατότητας» («potentiality argument») είναι το ακόλουθο: «Τουλάχιστον η δυνατότητα να υπάρξει ένα νέο ανθρώπινο ον (πρόσωπο) είναι παρούσα (από τη σύλληψη) και θα είναι ολοκληρωμένο με πλήρη γενετικό κώδικα και με τη μοναδικότητα και την ατομικότητά του. Αφού το γονιμοποιημένο ωάριο είναι *εν δυνάμει* ανθρώπινο ον (πρόσωπο), πρέπει να του αποδώσουμε τα ίδια δικαιώματα και την ίδια προστασία που έχουν τα πραγματικά ανθρώπινα όντα (πρόσωπα)». **(130)**

Το επιχείρημα των αντίθετων προς την άμβλωση παίρνει πλέον την εξής μορφή:

Πρώτη υπόθεση: Είναι λάθος να σκοτώνει κανείς ένα *πιθανό* ανθρώπινο ον.

Δεύτερη υπόθεση: Το ανθρώπινο έμβρυο είναι ένα *πιθανό* ανθρώπινο ον.

Συμπέρασμα: Συνεπώς είναι λάθος να σκοτώνει κανείς ένα ανθρώπινο έμβρυο.

Η δεύτερη υπόθεση είναι πιο ισχυρή από τη δεύτερη υπόθεση του επιχειρήματος περί της κατάστασης του εμβρύου. Ο προβληματισμός τώρα στρέφεται στο εάν το έμβρυο πράγματι *είναι* ένα ανθρώπινο ον, αλλά κανείς δε μπορεί να αμφισβητήσει ότι είναι ένα *εν δυνάμει* ανθρώπινο ον. Πάντως, η νέα μορφή του επιχειρήματος ενώ παρουσιάζει μία δυνατή δεύτερη υπόθεση χαρακτηρίζεται από την αδυναμία της πρώτης υπόθεσης.

Το σφάλμα της θανάτωσης ενός όντος εξαρτάται πια από το διαχωρισμό σε **πραγματικό** και **πιθανό** ον.

Η συντηρητική πλευρά θεωρεί ότι τα ασχημάτιστα και άμορφα έμβρυα είναι πολύτιμα. Ζυγώτες και έμβρυα θεωρούνται σημαντικοί όχι γι' αυτό που είναι αλλά γι' αυτό που είναι βιολογικά προγραμματισμένοι να γίνουν με το πέρασμα του χρόνου, δηλαδή πραγματικοί άνθρωποι που κατέχουν εκείνες τις ιδιότητες που θα τους καταστήσουν πρόσωπα. Τα έμβρυα δε διαθέτουν αυτές τις ιδιότητες αμέσως, γιατί χρειάζεται να περάσει κάποιο χρονικό διάστημα μέχρι να τις αποκτήσουν. Εάν δεν υπάρξει κάποια εξωτερική παρέμβαση ή κάποιος εξωγενής παράγοντας, θα τις αναπτύξουν και θα τις εξασκήσουν, αρκετούς μήνες βέβαια μετά τη γέννησή τους. Κάθε άνθρωπος γεννιέται έχοντας μέσα του αυτές τις ιδιότητες, που όταν αναπτυχθούν του επιτρέπουν να διενεργήσει ανώτερες πνευματικές λειτουργίες. Για το λόγο αυτό τα ανθρώπινα έμβρυα διαφέρουν σημαντικά από τα έμβρυα των ζώων, αφού τα τελευταία δε διαθέτουν τέτοιες ικανότητες και λειτουργίες.

Η Margaret Olivia Little το χαρακτηρίζει ως «δυνατότητα ή τέλος της προσωπικότητας». Οι δυνατότητες του εμβρύου αρχίζουν να ξεδιπλώνονται σταδιακά και αυτή είναι η βάση της ηθικής υπόστασης. Το έμβρυο δεν είναι πρόσωπο τώρα αλλά ο σωστός τρόπος να εκτιμήσουμε τις δυνατότητες των πιθανών προσώπων είναι να τα αναγνωρίσουμε ως όντα που αξίζουν τον ίδιο σεβασμό και προστασία με τα υπάρχοντα πρόσωπα.

(131)

Ωστόσο, προκύπτουν δύο σημαντικές δυσκολίες: πρώτον η έννοια της «**δυνατότητας**» (potentiality) είναι αρκετά ασαφής και δεύτερον η πιθανή κατοχή ιδιοτήτων, που είναι απαραίτητες για να αποδοθεί μία ηθική κατάσταση, δεν εξασφαλίζει την πραγματική κατοχή αυτής της κατάστασης. Πώς είναι δυνατόν ένα απλό ζυγώτη να λογίζεται ως δυνατό πρόσωπο, ενώ ένα απλό σπερματοζωάριο ή ένα απλό μη γονιμοποιημένο ωάριο όχι; Εφόσον το σπερματοζωάριο και το ωάριο ενώνονται και μέσα σε λίγα δευτερόλεπτα σχηματίζουν έναν ανθρώπινο ζυγώτη, θα έπρεπε και αυτά να θεωρούνται από τώρα πιθανοί ζυγώτες και συνεπώς πιθανοί άνθρωποι.

Η απάντηση των συντηρητικών είναι ιδιαίτερα πειστική. Μόνο κατά τη στιγμή της σύλληψης τα όντα ξεκινούν να υπάρχουν · από εκείνο το σημείο δημιουργούνται τα χρωμοσώματα που θα τα έχει το ανθρώπινο ον όταν θα γεννηθεί και αυτός ο χρωμοσωματικός συνδυασμός θα σχηματίσει αργότερα το πιθανό πρόσωπο. Πριν από τη στιγμή της σύλληψης δε συμβαίνει τίποτα από όλα αυτά. Βέβαια, είναι αρκετά δύσκολο να παραβλέψει κανείς τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στο ζυγώτη και το πιθανό πρόσωπο. Εξάλλου, με αυτό το σκεπτικό οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι τα πάντα είναι πιθανώς κάτι άλλο και κάθε καταστροφή είναι καταστροφή μιας δυνατότητας.

Γι' αυτό χρειάζεται να γίνει μία διάκριση ανάμεσα στις *παθητικές* και τις *ενεργές* πιθανότητες. Ενώ λοιπόν το μη γονιμοποιημένο ανθρώπι-

νο ωάριο και σπερματοζωάριο είναι κατά μία έννοια πιθανά πρόσωπα, η δυνατότητά τους είναι παθητική γιατί απαιτείται εξωτερική παρέμβαση για να ξεκινήσει η διαδικασία που θα οδηγήσει στο σχηματισμό προσώπου. Αντίθετα, μόλις το μη γονιμοποιημένο ανθρώπινο ωάριο ενωθεί με το σπερματοζωάριο, τότε υπάρχει ενεργή δυνατότητα για δημιουργία προσωπικότητας. Οπότε, το δυνατό πρόσωπο περιλαμβάνει την έννοια της ενεργής δυνατότητας για προσωπικότητα και η καταστροφή του ισοδυναμεί με την καταστροφή ενός προσώπου.

Παρόλα αυτά για τους υποστηρικτές της επιλογής δεν προκύπτει ότι η δυνατότητα κάποιου να εξελιχθεί σε κάτι είναι αρκετή για να του αποδοθεί το δικαίωμα στη ζωή. Δεν υπάρχει κανένας κανόνας που να λέει ότι η δυνατότητα για το X έχει την ίδια αξία με το X ή ότι έχει όλα τα δικαιώματα του X. Κρίνεται λοιπόν αναγκαίος ο διαχωρισμός των δικαιωμάτων σε **πραγματικά** (actual) και **δυνατά** (potential). Αυτό σημαίνει ότι ένα δυνατό δικαίωμα δεν είναι πραγματικό, δηλαδή δεν υφίσταται τώρα, αλλά έχει τη δυνατότητα να υπάρξει στο μέλλον. Αντίθετα, ένα πραγματικό δικαίωμα ισχύει τώρα και δεν είναι πιθανό. Με άλλα λόγια, το να κόψει κανείς ένα βελανίδι δεν ισοδυναμεί με το να κόψει ολόκληρη τη βελανιδιά · το να ρίξει κανείς μέσα στην κατσαρόλα ένα ζωντανό κοτόπουλο δεν είναι το ίδιο με το να ρίξει μέσα ένα αυγό. Τα δικαιώματα αναγνωρίζονται στα πρόσωπα ακριβώς επειδή είναι *πρόσωπα*, δηλαδή έχουν αυτοσυνείδηση, αυτογνωσία, επιθυμίες, ενδιαφέροντα, λογική και αντιλαμβάνονται ότι είναι ξεχωριστές οντότητες με παρελθόν, παρόν και μέλλον. Εάν αυτοί οι λόγοι καθιστούν απαγορευτικό το θάνατο των προσώπων, τότε η απλή δυνατότητα κάποιου να εξελιχθεί σε πρόσωπο δε μπορεί να ληφθεί υπόψη. Διότι, για να έχει κάποιος τα ίδια δικαιώματα με ένα πρόσωπο, πρέπει από την αρχή της ζωής του να είναι και αυτός πρόσωπο και όχι απλά δυνατό πρόσωπο. Ακόμα, ως προς την ενεργή και παθητική δυνατότητα πιστεύουν ότι και στις δύο περιπτώσεις χρειάζεται εξίσου σημαντική εξωτερική παρέμβαση προκειμένου να προκύψει πρόσωπο · γι' αυτό και θεωρούν αβάσιμο να αποδοθεί διαφορετική ηθική κατάσταση στις δύο περιπτώσεις.

Υπάρχει και η άποψη της εκλεκτικής πλευράς ως προς το θέμα της δυνατότητας και υποστηρίζει ότι η δυνατή κατοχή κάποιων χαρακτηριστικών δε συνιστά δικαίωμα, παρά μόνο διεκδίκηση στη ζωή. Όμως αυτή η διεκδίκηση γίνεται ολοένα και πιο ισχυρή, μέχρι το σημείο όπου η δυνατότητα έχει γίνει πραγματικότητα και η διεκδίκηση έχει μετατραπεί πλέον σε πλήρες δικαίωμα στη ζωή. Αυτή η θέση βρίσκεται σε σύμπνοια με την άποψη ότι η σοβαρότητα της έκτρωσης συνδέεται με την ηλικία του εμβρύου.

Είναι αρκετά δύσκολο να πιστέψει κανείς ότι ο ζυγώτης έχει πλήρη δικαιώματα, όπως είναι εξίσου δύσκολο να βρεθεί ένα σημείο στην ανάπτυξη του εμβρύου πριν από το οποίο στερείται δικαιωμάτων ενώ μετά από αυτό τα απολαμβάνει. Η εναλλακτική λύση είναι να σκεφτούμε ότι τα δικαιώματα του εμβρύου αυξάνονται και μεγαλώνουν σταθερά και στα-

διακά. Έτσι, το «ηθικό βάρος» του εμβρύου μεγαλώνει παράλληλα με τη φυσική ανάπτυξή του. Ο Joel Feinberg πιστεύει ότι ο καλύτερος όρος για να περιγράψει κανείς το ημιτελές δικαίωμα του εμβρύου είναι το «αδύναμο δικαίωμα». Υπάρχει δηλαδή μία αξίωση με κάποια ηθική δύναμη, ανάλογη πάντα προς το βαθμό ανάπτυξης του εμβρύου, αλλά δεν έχει τόση δύναμη όση θα είχε ένα πλήρες δικαίωμα. **(132)** Η λέξη - κλειδί εδώ είναι η «αξίωση», καθώς οι φράσεις «έχω ένα δικαίωμα» και «έχω μία αξίωση» δεν είναι σε καμία περίπτωση ταυτόσημες.

Από νομικής πλευράς, η αξίωση κάποιου για ένα περιουσιακό στοιχείο δεν αναγνωρίζεται, γιατί δεν είναι τόσο ισχυρή ώστε να την καταστήσει ισοδύναμη με το δικαίωμα προς το περιουσιακό στοιχείο. Αλλά και στην περίπτωση που υπάρχει μία αναγνωρισμένη αξίωση ισχύει μόνο μέχρι να εμφανιστεί κάποια άλλη ισχυρότερη, που θα την ξεπεράσει. Ο Feinberg παρομοιάζει την έκτρωση με μία παρτίδα πόκερ · και στα δύο υπάρχουν δύο ή περισσότεροι παίκτες (μητέρα, έμβρυο, αλλά και ο πατέρας, ο ιατρός) και κερδίζει αυτός που έχει το καλύτερο φύλλο (ή τα ισχυρότερα δικαιώματα στη ζωή). Στις πρώτες εβδομάδες της ζωής του, το έμβρυο (zygote ή embryo) δε μπορεί να διεκδικήσει κανένα δικαίωμα διατήρησης της ζωής του και προφανώς όποιο λόγο και αν προβάλλει η μητέρα για να προχωρήσει σε έκτρωση, εκείνος θα υπερισχύσει της αξίωσης του εμβρύου (αν υπάρχει). Όσο προχωράει το παιχνίδι (η εγκυμοσύνη), η μητέρα προβάλλει λόγους για να κάνει άμβλωση, που συνιστούν αξιώσεις από την πλευρά της · αντίστοιχα όσο μεγαλώνει το έμβρυο, προβάλλει και αυτό αξιώσεις για να παραμείνει στη ζωή, οι οποίες ακυρώνονται όταν υπάρχουν κάποιες άλλες ισχυρότερες (δηλαδή της μητέρας). Οπότε μέχρι στιγμής κερδίζει η μητέρα γιατί έχει το καλύτερο φύλλο (τα δυνατότερα δικαιώματα). Προς τους τελευταίους μήνες η γυναίκα μπορεί να ισχυριστεί ότι επιθυμεί έκτρωση γιατί έτσι «τη βολεύει». Τώρα πια όμως αυτή η αξίωση δεν είναι αρκετά ισχυρή και η αξίωση του εμβρύου μπορεί να τη νικήσει, αφού έχει πλέον αναπτυχθεί αρκετά. Βέβαια, όπως και στο πόκερ, το έμβρυο εδώ «κερδίζει» τη μητέρα όχι γιατί έχει το καλύτερο φύλλο, αλλά γιατί έχει το καλύτερο φύλλο από τα φύλλα που υπάρχουν στο τραπέζι. Έτσι, το έμβρυο δεν έχει το ισχυρότερο δικαίωμα, αλλά έχει το πιο ισχυρό δικαίωμα από αυτά που συγκρίνονται. Όταν το έμβρυο γεννιέται και καλείται πια νεογέννητο αποκτά το ίδιο δικαίωμα στη ζωή που έχουν όλοι οι άνθρωποι και κανένα άλλο δικαίωμα δε μπορεί να το ξεπεράσει. **(133)**

Συνεπώς, για τους εκλεκτικούς το κριτήριο της *δυνατότητας* συνδυάζει αρκετές απόψεις των συντηρητικών και των συνεπειοκρατών. Όμως, δε μπορεί να αποφευχθεί το εξής λογικό πρόβλημα: το να έχει κάποιος σχεδόν ένα δικαίωμα δεν είναι το ίδιο με το να το έχει *πραγματικά*. Ούτε η κατοχή αξιωμάτων ή σχεδόν δικαιωμάτων ή αδύναμων δικαιωμάτων ισοδυναμεί με την κατοχή πραγματικών και ουσιαστικών δικαιωμάτων. Αυτό το επιχείρημα προβάλλεται από τον Joel Feinberg και ονομάζεται «το λογικό σημείο για τη δυνατότητα» («the logical point about potentiality»). Δανείζεται το επιχείρημα του Stanley Benn για να δείξει ότι ο πιθανός Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών δε μπορεί να θεωρείται από τώρα ως Διοικητής των Ενόπλων Δυνάμεων της Αμερικής. **(134)**

Πάντως, ο Burleigh Wilkins για να απορρίψει τη θέση των συνεπειοκρατών μιλά για τη διάκριση που υπάρχει ανάμεσα στη *δυνατότητα* (potentiality) και την *πιθανότητα* (probability). Με άλλα λόγια ένα έμβρυο μπορεί όντως να έχει τη δυνατότητα να είναι ή να εξελιχθεί σε πρόσωπο, αλλά οι πιθανότητες να συμβεί αυτό να μην είναι ευνοϊκές. Για π.χ. ένα έμβρυο έχει τη δυνατότητα να γίνει ένα κανονικό πρόσωπο, αφού η εγκυμοσύνη εξελίσσεται ομαλά. Αλλά υπάρχει η πιθανότητα οι τοξίνες που υπάρχουν στο περιβάλλον να επηρεάσουν αρνητικά την πορεία της εγκυμοσύνης και έτσι να προκληθεί αποβολή του εμβρύου. Άρα, η δυνατότητα έχει να κάνει αποκλειστικά με το έμβρυο ενώ η πιθανότητα με τους εξωτερικούς παράγοντες. **(135)** Όμως το παράδειγμα του Wilkins ισχύει μόνο όταν οι τοξίνες δεν αποτελούν μέρος της φυσιολογικής κατάστασης · εάν οι τοξίνες αποτελούσαν μέρος του φυσικού περιβάλλοντος και τα έμβρυα σπάνια κατόρθωναν να επιβιώσουν, τότε δε θα μπορούσαν σε καμία περίπτωση να θεωρηθούν δυνατά πρόσωπα. Οι περισσότεροι μελετητές πιστεύουν ότι η δυνατότητα ενός όντος σχετίζεται και με την ικανότητά του να επιβιώνει παρά τις αντίξοες συνθήκες του περιβάλλοντος. Ενώ λοιπόν ο διαχωρισμός ανάμεσα στη δυνατότητα και την πιθανότητα μοιάζει σωστός, φαίνεται ότι εάν το φυσικό περιβάλλον δεν επέτρεπε την εξέλιξη των ζυγωτών σε ανθρώπινα όντα, τότε δε θα μπορούσαμε να μιλάμε για πιθανά ανθρώπινα όντα. Ας μη ξεχνάμε ότι και από τη φύση, χωρίς καμία ανθρώπινη παρέμβαση, πάνω από το 1/3 των συλλήψεων οδηγείται σε αποβολή. Συνεπώς η φύση «πραγματοποιεί» αποβολές με πολύ μεγαλύτερη συχνότητα απ' ότι η ανθρώπινη κοινωνία. Άρα δε μπορεί να είναι σωστός ο ισχυρισμός των υπέρμαχων της ζωής ότι περισσότεροι ζυγώτες (αν δεν επέμβει κανείς) έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ανθρώπινα όντα.

Όπως λοιπόν διαχωρίζονται τα δικαιώματα σε *πραγματικά* και *δυνατά*, έτσι διακρίνονται και οι άνθρωποι σε **πραγματικά** (actual) και **δυνατά** (potential ή possible) πρόσωπα. Τα πρώτα, έχοντας πλήρη ηθικά δικαιώματα, υπερτερούν πάντα σε σχέση με τα δεύτερα, που δεν έχουν πλήρη ηθικά δικαιώματα, όταν τα συμφέροντά τους συγκρούονται. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση της άμβλωσης: τα δικαιώματα της γυναίκας, που είναι ήδη ένα ενεργό πρόσωπο, υπερτερούν του εμβρύου, που είναι απλά ένα πιθανό πρόσωπο.

Συνεπώς, η απλή δυνατότητα ενός όντος να αποκτήσει τα απαραίτητα χαρακτηριστικά προκειμένου να αναγνωριστεί ως πρόσωπο δεν του εξασφαλίζει το δικαίωμα να ονομαστεί πρόσωπο. Το έμβρυο δεν μπορεί να εισέλθει στην ηθική κοινότητα απλά και μόνο επειδή υπάρχει η δυνατότητα να εισέλθει. Μόνο τα πραγματικά πρόσωπα, που διαθέτουν αυτά τα χαρακτηριστικά αυτή τη στιγμή, γίνονται μέλη της ηθικής κοινότητας.

Αλλά ακόμα και αν το πιθανό πρόσωπο δεν έχει αναγνωρισμένο δικαίωμα στη ζωή, η συντηρητική πλευρά υποστηρίζει ότι θα πρέπει να προστατεύεται και να του αποδίδεται σεβασμός, όπως οι άνθρωποι σέβονται όλα εκείνα που πλησιάζουν την ιδιότητα του προσώπου, δηλαδή τα ζώα, τα νεκρά πρόσωπα, τα παιδιά και τα αρκετά ανεπτυγμένα έμβρυα. Η ο-

μοιότητά τους με τα πρόσωπα είναι αρκετή για να τα καταστήσει σύμβολα ενός πραγματικού πράγματος.

Ακόμα υποστηρίζουν ότι τα ανθρώπινα όντα είναι πολύτιμα λόγω αυτού που είναι, δηλαδή επειδή είναι ανθρώπινοι φυσικοί οργανισμοί. Οι ανθρώπινοι φυσικοί οργανισμοί δημιουργούνται από τη σύλληψη. Συνεπώς, αυτό που είναι εγγενώς πολύτιμο (δηλαδή το υποκείμενο των δικαιωμάτων) αρχίζει να υπάρχει από τη σύλληψη. **(136)** Οπότε θεωρούν ότι η έκτρωση είναι ηθικά λανθασμένη ενέργεια παρόλο που δε παραβιάζεται το δικαίωμα κανενός, η πράξη δεν είναι φόνος και το έμβρυο δεν είναι πρόσωπο.

Επιπρόσθετα, οι ενάντιοι της άμβλωσης πιστεύουν ότι αυτή η δυνατότητα είναι σημαντική όχι γιατί δίνει στο έμβρυο το δικαίωμα να παραμείνει στη ζωή αλλά γιατί όποιος το σκοτώνει, αυτόματα στερεί τον κόσμο από ένα μελλοντικό λογικό και αυτοσυνείδητο ον. Εάν τα λογικά και τα αυτοσυνείδητα όντα θεωρούνται πραγματικά πολύτιμα, τότε όταν θανατώνεται ένα ανθρώπινο ον ταυτόχρονα καταστρέφονται και οι λογικές και οι πνευματικές ικανότητες που θα μπορούσε να αναπτύξει.

Ο ισχυρισμός ότι όλα τα λογικά και αυτοσυνείδητα όντα είναι ουσιαστικά πολύτιμα δεν είναι αρκετός για να ακυρώσει όλες τις εκτρώσεις, αφού όλες οι εκτρώσεις δε στερούν τον κόσμο από λογικά και αυτοσυνείδητα όντα. Ο Peter Singer παραθέτει το εξής παράδειγμα: μία γυναίκα σχεδιάζει να πάει για ορειβασία τον Ιούνιο και τον Ιανουάριο μαθαίνει ότι είναι δύο μηνών έγκυος. Δεν έχει παιδιά αλλά είχε προγραμματίσει να αποκτήσει μέσα στα επόμενα δύο χρόνια. Η εγκυμοσύνη είναι ανεπιθύμητη μόνο επειδή δεν τη βολεύει η χρονική στιγμή. Για τους ενάντιους της έκτρωσης, η άμβλωση κάτω υπό αυτές τις προϋποθέσεις είναι απλά εξωφρενική και ασύλληπτη. Η ζωή της γυναίκας δε διατρέχει κανέναν κίνδυνο και η έκτρωση γίνεται μόνο για λόγους διασκέδασης, ώστε να μπορέσει εκείνη να πάει για ορειβασία. Εάν όμως η έκτρωση είναι λανθασμένη μόνο γιατί στερεί τον κόσμο από ένα μελλοντικό πρόσωπο, αυτή η περίπτωση έκτρωσης δεν είναι λανθασμένη, αφού απλά καθυστερεί τον ερχομό του προσώπου στον κόσμο, που θα έρθει μετά από δύο χρόνια. **(137)**

Επιπλέον, αυτός ο ισχυρισμός οδηγεί εύκολα και στο συμπέρασμα ότι πρέπει να καταδικαστούν όλες οι μέθοδοι αντισύλληψης και όλοι οι τρόποι που μειώνουν το μελλοντικό ανθρώπινο πληθυσμό, αφού στερούν τον κόσμο από πιθανά πρόσωπα. Επίσης, θεωρείται βέβαιο ότι τα πιθανά πρόσωπα θα ήθελαν να δημιουργηθούν, αφού θα ωφελούνταν από την ύπαρξή τους. Ως τέτοιες μέθοδοι θεωρούνται: η αντισύλληψη είτε με φυσικά είτε με τεχνητά μέσα αλλά και όταν οι άνθρωποι επιλέγουν να παραμείνουν άγαμοι. Εάν όμως ο κόσμος ήδη χαρακτηρίζεται ως πυκνοκατοικημένος, τότε οι παραπάνω μέθοδοι δε θεωρούνται βλαβερές για το ανθρώπινο είδος. Το αντίθετο μάλιστα, αφού με τα μέσα αντισύλληψης επιτυγχάνεται έλεγχος του πληθυσμού της γης.

Ακόμα, σύμφωνα με τους πατέρες της Εκκλησίας κατά την πρώτη ένωση του σπερματοζωαρίου με το ωάριο δημιουργείται ένας οργανισμός

που δεν πρόκειται να επαναληφθεί ποτέ, καθώς είναι γενετικά μοναδικός. Γι' αυτό η καταστροφή της εμβρυακής ζωής θεωρείται έγκλημα. Αλλά και τα ζώα είναι αναμφίβολα γενετικά μοναδικά. Άρα και η στείρωση των ζώων δε θα έπρεπε να είναι έγκλημα, αφού καταστρέφονται γενετικά μοναδικοί οργανισμοί; Επίσης, στην περίπτωση των διδύμων το γενετικό υλικό επαναλαμβάνεται. Οπότε θα ήταν επιτρεπτό να γίνει έκτρωση στο ένα από τα δύο έμβρυα, καθώς το γενετικό υλικό δε θα χαθεί. Γι' αυτό, για την Εκκλησία η περίπτωση της κλωνοποίησης θεωρείται σοβαρότερο πρόβλημα απ' ό,τι η έκτρωση. Γιατί τα κύτταρα ενός οργανισμού χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία ενός άλλου, που θα έχει ακριβώς το ίδιο γενετικό υλικό.

Ας επιστρέψουμε στο παράδειγμα του Singer και ας υποθέσουμε ότι η γυναίκα που θέλει να κάνει ορειβασία, έχει μία νέα δυνατότητα. Μπορεί να πάρει ένα κύτταρο από το έμβρυο που απέβαλε και μετά την εκδρομή της να το εμφυτεύσει στη μήτρα της. Το έμβρυο που θα δημιουργηθεί θα έχει ακριβώς το ίδιο γενετικό υλικό με το προηγούμενο, με τη μόνη διαφορά ότι θα αναπτυχθεί έξι μήνες αργότερα. Αν υπήρχε αυτή η δυνατότητα, τότε η έκτρωση θα ήταν επιτρεπτή και είναι βέβαιο ότι η συντριπτική πλειοψηφία των πολεμίων της άμβλωσης θα ήταν υπέρ της.

Ο Michael Lockwood παρατηρεί πως πρέπει να βρεθεί ένα σημείο, μετά από το οποίο είναι *πιθανό* να ισχυριστεί κανείς ότι το έμβρυο έχει συμφέροντα και άρα δικαιώματα, οπότε οι άνθρωποι έχουν καθήκοντα απέναντί του. Καταλήγει πως αυτό το σημείο είναι το στάδιο όπου το έμβρυο αναπτύσσει ένα στοιχειώδη εγκέφαλο. Αν το έμβρυο δεν έχει ακόμα σχηματίσει εγκέφαλο, τότε η δυνατότητα να εξελιχθεί σε πρόσωπο δεν του εξασφαλίζει δικαίωμα προστασίας της ζωής του. Αν δε διαθέτει εγκέφαλο, δε διαθέτει ταυτότητα. Για τον Lockwood αυτό που μετράει είναι η *δυνατότητα μαζί με την ταυτότητα*. Αλλιώς δεν προκύπτει καμία ηθική αξίωση ή ηθικό δικαίωμα. Διότι, από την πιθανότητα θα υπάρξουν κάποια οφέλη για το έμβρυο και αυτά είναι: η ικανότητα να συνδιαλέγεται, να αντιλαμβάνεται τον εαυτό του, να σκέφτεται λογικά, κ.τ.λ. Από τη στιγμή που δεν υπάρχει εγκέφαλος, δεν υπάρχει και πιθανότητα και έτσι εξανεμίζονται τα παραπάνω οφέλη. **(138)** Αν αυτά τα οφέλη ήταν ήδη εμφανή και παρόντα στο έμβρυο, τότε θα μιλούσαμε για ένα ενεργό και όχι πιθανό πρόσωπο.

Από την άλλη πλευρά, οι συντηρητικοί απαντούν ότι τα παραπάνω οφέλη δεν απαντούν στα έμβρυα αλλά ούτε και στα έμβρυα των τελευταίων μηνών της εγκυμοσύνης ούτε και στα νεογέννητα. Η διατήρηση της ζωής των εμβρύων και των νεογέννητων λοιπόν είναι σημαντική, γιατί αν διατηρηθούν θα εξελιχθούν σε ολοκληρωμένους ανθρώπους, που θα οφεληθούν από την ύπαρξή τους (η ύπαρξη από μόνη της δεν είναι όφελος, αλλά υπό φυσιολογικές συνθήκες τα όντα που υπάρχουν, αποκτούν οφέλη). Υπάρχουν βέβαια αρκετοί φιλόσοφοι που δε πιστεύουν ότι τα νεογέννητα παιδιά έχουν δικαίωμα στη ζωή. Οπότε, η έκτρωση και η βρεφοκτονία είναι ηθικά επιτρεπτές γιατί η ηθική προσωπικότητα και το δικαίωμα στη ζωή αποκτάται μετά από κάποιο χρονικό διάστημα από τη στιγμή της

γέννησης.

Πάντως, κανείς δε μπορεί να πει με βεβαιότητα ότι το έμβρυο που καταστρέφεται σε κάθε έκτρωση είναι όντως πρόσωπο ή όχι. Γι' αυτό είναι προτιμότερο να αντιμετωπίζεται πιο προσεκτικά και να προστατεύεται λόγω αμφιβολιών. Για παράδειγμα, εάν ένας κυνηγός ακούσει μία κίνηση πίσω από τους θάμνους και πυροβολήσει πριν σιγουρευτεί ότι αυτό που πυροβολεί είναι ελάφι και τελικά αποδειχτεί ότι είναι άνθρωπος, τότε κατηγορείται για τρομερή απερισκεψία και αμέλεια. Αν υποστηρίξει ότι υπήρχε η πιθανότητα αυτό που πυροβόλησε να μην ήταν άνθρωπος, τότε ο ισχυρισμός του δε στέκει. Γιατί θα μπορούσε απλούστατα να μην είχε πυροβολήσει αν δεν ήταν σίγουρος για το τι ήταν αυτό που στόχευε.

Οι συνεπειοκράτες απαντούν ότι οι πιθανότητες να υπάρχει έμβρυο πίσω από τους θάμνους, πόσο μάλλον πρόσωπο είναι ελάχιστες. Αρκεί να σκεφτεί κανείς ότι από 200 εκατομμύρια σπερματοζώρια περίπου μόνο το ένα θα εξελιχθεί σε ζυγώτη. Αντίστοιχα, από τα 100 χιλιάδες μέχρι το ένα εκατομμύριο ωοκύτταρα μόνο ένα θα εξελιχθεί σε ωοθήκη.

Όταν όμως το σπερματοζώριο και το ωάριο ενώνονται, κάποιες από τις ενώσεις, έστω και λίγες, καταλήγουν στη δημιουργία ενός νέου όντος. Υπάρχει βέβαια και η πιθανότητα το αυγό («ωόν») να χωριστεί για τη δημιουργία διδύμων, αλλά είναι πολύ μικρή. Για να επανέλθουμε λοιπόν στο παράδειγμα του κυνηγού, αν υπάρχει η πιθανότητα 1 στα 200 εκατομμύρια αυτό που κινείται πίσω από τους θάμνους να είναι άνθρωπος, τότε κανένας δε θα τον χαρακτηρίσει απρόσεκτο και απερίσκεπτο αν πυροβολήσει. Αφού όμως υπάρχουν αρκετές πιθανότητες αυτό που κινείται πίσω από τους θάμνους να είναι άνθρωπος και εκείνος πυροβολήσει, ελάχιστοι θα τον απαλλάξουν από τις κατηγορίες. Με την ίδια λογική, από τη στιγμή που δεν είναι ξεκάθαρη η ηθική υπόσταση του εμβρύου, οι άνθρωποι θεωρείται ότι έχουν την υποχρέωση να μην προχωρούν απερίσκεπτα σε άμβλωση, αφού είναι πιθανόν να εξοντωθεί ένα πρόσωπο.

Ωστόσο, η αμφιβολία των ανθρώπων δεν θα πρέπει να εστιάζεται μόνο στο εάν το έμβρυο είναι πιθανό πρόσωπο ή όχι. Το βασικό ερώτημα είναι εάν ένα πιθανό πρόσωπο πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν να ήταν ήδη πρόσωπο. Αυτό οι άνθρωποι δεν είναι σε θέση να το απαντήσουν απλά κοιτάζοντας το έμβρυο, όπως θα έκανε ο κυνηγός κοιτάζοντας πίσω από τους θάμνους.

Εξάλλου και η Warren αναγνωρίζει ότι το γεγονός ότι μία οντότητα είναι ένα πιθανό πρόσωπο είναι ένας αρκετά σοβαρός λόγος για να μη την καταστρέψουμε. Αυτό εξηγείται ίσως από το ότι αισθανόμαστε τα έμβρυα ως πιθανά πρόσωπα, με πολύτιμη αξία που δε θα πρέπει να καταστρέφεται απερίσκεπτα. Επιπλέον, υπάρχει κάτι το ανήθικο όταν οι άνθρωποι επιτρέπουν την επιπόλαιη καταστροφή πιθανών ανθρώπων, χωρίς να προσπαθούν να προστατεύσουν τα δικαιώματά τους. **(139)**

Επιπρόσθετα, ο R. M. Hare τονίζει ότι δεν είναι σωστό να γίνεται ηθική διάκριση ανάμεσα στα πραγματικά και τα πιθανά πρόσωπα. Εάν κάποιος κάνει μία ηθική κρίση για μία πραγματική υπόθεση, τότε είναι υ-

ποχρεωμένος να κάνει την ίδια κρίση για μία πιθανή υπόθεση. Γι' αυτό οι άνθρωποι έχουν ευθύνες απέναντι στους πιθανούς ανθρώπους. **(140)**

Πάντως, οι άνθρωποι που αγαπούν το έμβρυο, αγαπούν το αντικείμενο της φαντασίας τους. Έχουν αισθήματα απέναντι σ' αυτό που φαντάζονται ότι θα δημιουργηθεί, δηλαδή σ' αυτό που υπάρχει η *δυνατότητα* να εξελιχθεί και όχι απέναντι στο *ον*, με το οποίο έχουν αλληλεπίδραση. Άρα, η πιθανότητα του εμβρύου να εξελιχθεί σ' έναν άνθρωπο και πρόσωπο δεν αρκεί για να του εξασφαλίσει το δικαίωμα της ζωής.

Η θέση των ωφελμιστών είναι διαφορετική. Ενεργούν πάντα με γνώμονα τη μεγιστοποίηση της ευτυχίας και του γενικότερου καλού. Γι' αυτό και συλλογίζονται και τα συμφέροντα των πιθανών ανθρώπων. Η αύξηση του πληθυσμού, δεδομένου ότι τα νέα μέλη θα είναι ευτυχισμένα, θα έχει σαν αποτέλεσμα να αυξηθεί το ποσοστό ευτυχίας της κοινωνίας.

Βέβαια, είναι πιθανό να επιτευχθεί αύξηση πληθυσμού αλλά με χαμηλότερο επίπεδο ζωής. Ενώ λοιπόν θα υπάρχει ένας αχανής πληθυσμός, η ποιότητα ζωής των ανθρώπων μπορεί να είναι τόσο χαμηλή, που μετά βίας θα αξίζει κάποιος να ζει. Συγκριτικά, φαίνεται καλύτερη η περίπτωση ενός μικρότερου πληθυσμού που όμως έχει υψηλότερο βιοτικό επίπεδο. Γι' αυτό, εάν πρόκειται να δημιουργηθεί μία κοινωνία όπου η μέση ζωή των ανθρώπων δε θα είναι ούτε απλά υποφερτή, τότε είναι προτιμότερο να μη δημιουργηθεί εξ αρχής.

Μπορεί ακόμα να εντοπίσει κανείς κάποιες διακρίσεις στα είδη του ωφελισμού. Υπάρχουν δηλαδή ωφελμιστές που λαμβάνουν υπόψη τους τη χρησιμότητα όλων των ανθρώπων και των όντων που διαθέτουν αισθήσεις ανεξάρτητα από το εάν έχουν ή θα έχουν πραγματική ύπαρξη και εκείνοι που λαμβάνουν υπόψη τους μόνο τους ανθρώπους και τα όντα που διαθέτουν αισθήσεις, οι οποίοι έχουν ή θα έχουν πραγματική ύπαρξη. Η πρώτη κατηγορία μπορεί να ονομαστεί «όλοι οι πιθανοί άνθρωποι» και η δεύτερη «όλοι οι πραγματικοί άνθρωποι».

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί και μία διαφορετική προσέγγιση για τα δικαιώματα του εμβρύου. Ο Don Marquis διατυπώνει μία ισχυρή θέση κατά της άμβλωσης, χωρίς όμως να στηρίζεται στην έννοια του «προσώπου» ούτε και στην έννοια του εμβρύου ως «πιθανού ανθρώπου».

Αρχικά, ισχυρίζεται ότι η έκτρωση είναι μία σοβαρά ανήθικη πράξη, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων. Το σφάλμα της έκτρωσης εξηγείται από το ότι καταστρέφονται έτσι όντα, που η ζωή τους είναι λάθος να τερματιστεί · και το έμβryo είναι ένα τέτοιο *ον*.

Παρατηρεί ότι τόσο οι θέσεις των πολέμιων όσο και των υπερασπιστών των άμβλώσεων έχουν αρκετές αδυναμίες. Οι πρώτοι τονίζουν ότι είναι πάντα λάθος να αφαιρείται ανθρώπινη ζωή. Αλλά τότε προκύπτει το συμπέρασμα ότι είναι επίσης λάθος να καταστρέφονται καρκινικά κύτταρα (βέβαια, εκείνοι εννοούν ότι είναι λάθος να σκοτώνονται ανθρώπινα όντα και όχι ανθρώπινα κύτταρα. Αλλά αφού εκλαμβάνουν και το πρόσωπα γονιμοποιημένο ωάριο ως ανθρώπινο *ον*, τότε η διάκριση που κάνουν δεν είναι καθόλου σαφής). Οι δεύτεροι πάλι αναγνωρίζουν δικαίωμα

στη ζωή μόνο στα πρόσωπα και έτσι ο θάνατος εμβρύων, μικρών παιδιών και ανθρώπων με διανοητική καθυστέρηση και πνευματικές αναπηρίες δε φαίνεται να θεωρείται λανθασμένος.

Συνεπώς, ούτε αυτά τα επιχειρήματα ούτε η πιθανή προσωπικότητα του εμβρύου είναι αρκετά ισχυρή για να στηρίξει τη θέση κατά της άμβλωσης. Προτείνει την εξής σκέψη: το έμβρυο είναι ένα πλάσμα του οποίου η ζωή είναι συνήθως λάθος να καταστρέφεται. Αυτό συμβαίνει γιατί *διαθέτει ένα πολύτιμο μέλλον, όπως διαθέτουν όλοι οι άνθρωποι.* («Future Like Ours Argument»). Οπότε, με την έκτρωση κάποιος σκοτώνει το έμβρυο και ταυτόχρονα καταστρέφει και την αξία της μελλοντικής του ζωής. Ως τέτοια, περιγράφει τη ζωή που αποτελείται από αγαθά και τα οποία στερούνται από αυτόν που σκοτώνεται. Για παράδειγμα, πράγματα για τα οποία είμαστε περήφανοι, η επίτευξη των στόχων, σωματικές και πνευματικές απολαύσεις, φιλίες και γενικά όλα εκείνα που αξίζει κάποιος να τα βιώνει. Δικαίωμα στη ζωή λοιπόν έχουν μόνο τα όντα που έχουν ένα μέλλον σαν εκείνο των ενήλικων ανθρώπων. **(141)**

Αυτό που κάνει το μέλλον ενός ανθρώπου πολύτιμο είναι εκείνες οι πτυχές του μέλλοντός του που θα τις εκτιμήσει (ή θα τις εκτιμούσε) όταν θα τις βιώσει (ή θα τις βίωνε), είτε τις αξιολογεί τώρα είτε όχι. **(142)** Για τον Don Marquis ο φόνος, άρα και η έκτρωση (εκτός από την περίπτωση του βιασμού) είναι εσφαλμένη και ανήθικη ενέργεια, γιατί προκαλεί πρόωρο θάνατο και αυτό είναι πάντα ένα δυστύχημα. Διότι, στερεί το άτομο από ένα μέλλον με αξία. Το μέλλον του ατόμου θα του είναι πολύτιμο, όταν εκείνο θα το αξιολογήσει.

Ακόμα, αντιτίθεται και στη χρήση μέτρων αντισύλληψης, γιατί έτσι δε δημιουργούνται όντα με μέλλον σαν και το δικό μας. Οπότε και η αντισύλληψη χαρακτηρίζεται ανήθικη.

Βέβαια, οι απόψεις του διαβάζονται με αρκετές επιφυλάξεις. Μιλάει για την αξία μίας μελλοντικής ζωής που μόνο αυτή εξασφαλίζει δικαιώματα και άρα δικαίωμα στη ζωή. Όμως, δε μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι ένας μελλοντικός ψηφοφόρος έχει από τώρα δικαίωμα ψήφου ούτε ότι ένας μελλοντικός πρωθυπουργός απολαμβάνει από τώρα τα προνόμια και τα δικαιώματα της πρωθυπουργίας.

Με το ίδιο σκεπτικό, δεν είναι δυνατόν κάθε πρόωρη παύση μίας φυσικής διαδικασίας να θεωρείται ως απώλεια. Εάν ένας σπόρος τριαντάφυλλου φυτευτεί αλλά δεν ποτιστεί και στη συνέχεια μαραθεί, δε λέμε ότι το λουλούδι έχασε το μέλλον του τριαντάφυλλου. Θα ήταν πιο ακριβές να πούμε ότι το μέλλον του τριαντάφυλλου απέτυχε να ολοκληρωθεί. Από την άλλη πλευρά, εάν ένας ενήλικος άνθρωπος δολοφονηθεί, τότε λέμε ότι έχασε τη μελλοντική ζωή που θα είχε. Ο υποστηρικτής της επιλογής θεωρεί ότι το αποβαλλόμενο έμβρυο είναι σαν τον σπόρο τριαντάφυλλου και όχι σαν το δολοφονημένο άνδρα. Ο Marquis πιστεύει το αντίστροφο. Αλλά δε δικαιολογεί γιατί το έμβρυο πρέπει να λογαριάζεται σαν ένα ον που μπορεί να χάσει το μέλλον του και όχι σαν το ον του οποίου το μέλλον αποτυγχάνει να ολοκληρωθεί. **(143)**

Επιπρόσθετα, για τον Paul Bassen τα έμβρυα δεν μπορούν να θεω-

ρηθούν ως θύματα, καθώς στερούνται αισθητικότητας και άλλων πνευματικών ικανοτήτων. Ακολουθως και τα φυτά, παρόλο που ζουν, δε θεωρούνται θύματα όταν δε ποτίζονται ή ξεριζώνονται και όταν γενικότερα καταστρέφονται. **(144)** Ο Marquis απαντά ότι τα φυτά δε μπορούν να θεωρηθούν θύματα, γιατί όταν καταστρέφονται δεν τα στερούμε από «ένα πολύτιμο μέλλον» ή αλλιώς «ένα μέλλον σαν το δικό μας». Όμως, το ζήτημα που προκύπτει τώρα είναι το εξής: το να είναι κανείς θύμα εξαρτάται πια από το *τι στερείται* παρά από το *εάν στερείται κάτι* γενικά.

Ο Bassen πάντως πιστεύει ότι στα πρώτα στάδια, πριν από τους δύο μήνες, το έμβρυο δε μπορεί να είναι θύμα και έτσι μπορεί να αποβληθεί χωρίς καμία συνέπεια. Από το τρίτο τρίμηνο και εξής το έμβρυο μπορεί να είναι θύμα. Το ενδιάμεσο χρονικό διάστημα το ονομάζει «γκρίζα ζώνη», για την οποία είναι δύσκολο να ληφθεί μία ξεκάθαρη θέση ως προς το εάν η έκτρωση είναι αποδεκτή ή όχι. **(145)**

Ο Marquis γενικότερα υποστηρίζει ότι τα έμβρυα είναι θύματα, αφού όταν σκοτώνονται, στερούνται το πολύτιμο μέλλον τους. «Όμως όταν ισχυριζόμαστε ότι με το να σκοτώνουμε έμβρυα τα στερούμε από κάτι, δεχόμαστε εκ των προτέρων ότι τα έμβρυα είναι θύματα ηθικών απωλειών. Αφού θεωρείται δεδομένο ότι το έμβρυο μπορεί να στερηθεί ηθικά τη ζωή του, με τον ίδιο τρόπο θεωρείται ανήθικος ο θάνατος των εμβρύων. Φαίνεται σαν ο Marquis να προκάλεσε την ερώτηση, καθώς είχε στο μυαλό του ακριβώς αυτό που ήθελε να αποδείξει». **(146)**

Επιπρόσθετα, οι μελετητές παρατηρούν ότι ένα ον που έχει προκύψει από βιασμό, διαθέτει και αυτό ένα πολύτιμο μέλλον. Θα είναι λοιπόν λάθος να θανατωθεί· άρα ο Don Marquis που δικαιολογεί την έκτρωση σε περίπτωση βιασμού πέφτει σε αντίφαση. Ως προς τη χρήση αντισυλληπτικών μέτρων, τη στιγμή της αντισύλληψης δεν είναι παρόν κάποιο ον. Δεν υπάρχει κάποια οντότητα καθορισμένη και σχηματισμένη, άρα δεν υπάρχει κάποιο ον που να υφίσταται βλάβη.

Τα δικαιώματα της γυναίκας

Ενώ οι περισσότεροι φιλόσοφοι προβληματίζονται για το εάν το έμβρυο είναι πρόσωπο ή όχι και για το εάν είναι πιθανό πρόσωπο ή όχι, προκειμένου να του αποδώσουν ηθικά δικαιώματα, κάποιοι άλλοι φέρνουν στο προσκήνιο τα δικαιώματα της γυναίκας έναντι του εμβρύου και προσπίζονται το δικαίωμά της να κάνει ό,τι εκείνη επιθυμεί με το σώμα της.

Γιατί ακόμα και αν αναγνωρίσουμε το έμβρυο ως ηθικό πρόσωπο, δεν προκύπτει ότι η άμβλωση είναι πάντα λανθασμένη ενέργεια. Διότι, υπάρχουν και άλλα ηθικά πρόσωπα, εκτός του εμβρύου, με εμπλεκόμενα συμφέροντα. Η αμερικανίδα φιλόσοφος Judith Jarvis Thomson προβάλλει έντονα τα δικαιώματα της γυναίκας και κυρίως την έννοια της αυτοδιάθεσης του σώματός της ως λόγους που καθιστούν την άμβλωση ηθικά σωστή και επιτρεπτή.

Όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο «Η ηθική κατάσταση του εμβρύου», η Thomson αναγνωρίζει ότι είναι αρκετά δύσκολο να βρεθεί ένα σημείο στην ανάπτυξη του εμβρύου, μετά από το οποίο γίνεται πρόσωπο ενώ πριν από αυτό δεν υπάρχει. Παρόλα αυτά δέχεται ότι το έμβρυο είναι πρόσωπο πριν από τη γέννηση και για να συνεχίσει το συλλογισμό της βάζει την προϋπόθεση ότι το έμβρυο είναι πρόσωπο από τη στιγμή της σύλληψης.

Οι ενάντιοι της άμβλωσης υποστηρίζουν ότι το έμβρυο είναι άνθρωπος και πρόσωπο από τη στιγμή της σύλληψης και η έκτρωση είναι ανήθικη πράξη, καθώς παραβιάζει τα δικαιώματα του εμβρύου. Δε δέχονται ότι η γυναίκα έχει πιο ισχυρά δικαιώματα από το έμβρυο, αλλά αντίθετα πιστεύουν ότι και οι δύο έχουν εξίσου τα ίδια δικαιώματα ως προς τη διεκδίκηση της ζωής. Η Thomson διαφωνεί κάθετα μ' αυτήν την άποψη και για να εκφράσει τον προβληματισμό της παραθέτει στο άρθρο της «A Defense of Abortion» το πασίγνωστο παράδειγμα με το βιολονίστα.

Το παράδειγμα απευθύνεται στον κάθε αναγνώστη και έχει ως εξής: υποτίθεται ότι ξυπνάς και βρίσκεσαι σ' ένα νοσοκομείο, συνδεδεμένος με ένα διάσημο αναισθητο βιολονίστα. Ο βιολονίστας πάσχει από μία θανατηφόρα ασθένεια των νεφρών και η Εταιρία των Φίλων της Μουσικής σε απήγαγε, γιατί ύστερα από έλεγχο όλων των ιατρικών αρχείων, μόνο εσύ βρέθηκες να έχεις τον ίδιο σπάνιο τύπο αίματος για να τον βοηθήσεις. Τα κυκλοφορικά σας συστήματα έχουν συνδεθεί, έτσι ώστε τα νεφρά σου να αφαιρούν τη μόλυνση από το αίμα του βιολονίστα. Ο διευθυντής του νοσοκομείου σε ενημερώνει ότι παρόλο που η πράξη της Εταιρίας των Φίλων της Μουσικής ήταν λανθασμένη, τώρα πια είσαι συνδεδεμένος με το βιολονίστα και αν επιθυμείς να αποσυνδεθείς θα τον σκοτώσεις. Μετά από εννέα μήνες ο βιολονίστας θα έχει θεραπευτεί πλήρως χάρη σ' εσένα και τότε θα μπορέσεις να αποσυνδεθείς χωρίς να του προκαλέσεις καμία επιπλοκή. Στο σημείο αυτό προκύπτουν οι εξής προβληματισμοί: έχεις την ηθική υποχρέωση να συναινέσεις σ' αυτήν την ιστορία; Έχεις ηθική υποχρέωση απέναντι στο βιολονίστα; Έχεις δικαίωμα να αποφασίσεις να κάνεις ό,τι θέλεις με το σώμα σου, αλλά και τα πρόσωπα έχουν δικαίωμα στη ζωή. Δεδομένου ότι το δικαίωμα στη ζωή είναι πιο δυνατό από το δικαίω-

μα της αυτοδιάθεσης του σώματος, είσαι αναγκασμένος να παραμείνεις συνδεδεμένος με το βιολονίστα. **(147)** Το συμπέρασμα φαίνεται εξωφρενικό στην Thomson. Με αυτό το παράδειγμα, που το παρουσιάζει κατ' αναλογία με την περίπτωση της εγκυμοσύνης, θα προσπαθήσει να αποδείξει ότι ο καθένας και η κάθε γυναίκα (κυρίως στο πρόβλημα της άμβλωσης) μπορεί να κάνει ό,τι θέλει με το σώμα της και αυτό είναι πιο ισχυρό από το δικαίωμα στη ζωή.

Για τη συντηρητική πλευρά η έκτρωση είναι ανεπίτρεπτη όπως είδαμε για πολλούς λόγους. Κυρίως γιατί θεωρείται ότι έτσι σκοτώνεται ένα αθώο πρόσωπο και γιατί η θανάτωση ενός αθώου προσώπου είναι φόνος και ο φόνος είναι πάντα μη αποδεκτός και καταδικαστέος. Ακόμα, εάν κάποιος πρέπει να επιλέξει ανάμεσα στην άμεση θανάτωση ενός αθώου προσώπου και στο να αφήσει κάποιον άλλο να πεθάνει, πρέπει να διαλέξει το δεύτερο, γιατί η προστασία του αθώου προσώπου προβάλλεται ως πιο σημαντική. Επίσης, τονίζεται ότι το σώμα απλά είναι δανεικό στη γυναίκα και δεν της δίνει το δικαίωμα να κάνει ό,τι θέλει μ' αυτό ούτε της εξασφαλίζει προτεραιότητα ως προς το δικαίωμα στη ζωή.

Αντίθετα, η Thomson πιστεύει ότι αν τα όντα έχουν κάποια προγενέστερη αξίωση για τη ζωή, αυτή είναι η αξίωση για το δικό τους σώμα. **(148)** Οπότε, επανερχόμενοι στην περίπτωση του βιολονίστα, το ότι εκείνος χρειάζεται τη συνεχόμενη χρήση των νεφρών σου για να συνεχίσει να ζει, δεν αποδεικνύει ότι έχει όντως το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει τα νεφρά σου. Κανένας δεν έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει τα νεφρά σου, παρά μόνο εάν εσύ του το παραχωρήσεις. Αν τελικά επιτρέψεις στο βιολονίστα να χρησιμοποιήσει τα νεφρά σου είναι απλά καλοσύνη εκ μέρους σου και όχι κάτι που σου το ζητάει σαν να του το οφείλεις. Δεν έχει το δικαίωμα να ζητήσει και από κανέναν άλλο να συνδεθεί μαζί του. Αν τώρα εσύ, έχοντας μάθει όλη την ιστορία, προσπαθήσεις να αποσυνδεθείς, δε θα πρέπει να υπάρξει κανένας που θα προσπαθήσει να σε αποτρέψει. Διότι δεν παραβιάζονται τα δικαιώματα του βιολονίστα. Εννοείται πως δεν μπορεί κανένας να σε χαρακτηρίσει ως δολοφόνο, απλά επειδή αρνήσασαι να μοιραστείς το σώμα σου με κάποιον. Ακόμα, αν υπάρχει νόμος που σε υποχρεώνει να παραμείνεις στο κρεβάτι συνδεδεμένος με το βιολονίστα, είναι παράλογος και άδικος, αφού ο νόμος δεν μπορεί να επιβάλλει στους ανθρώπους να κάνουν θυσίες για άλλους παρά τη θέλησή τους και προς τους οποίους δεν έχουν καμία προηγούμενη υποχρέωση. Το συμπέρασμα είναι ότι το να είναι κάποιος αθώο πρόσωπο και το να έχει δικαίωμα στη ζωή δεν του εξασφαλίζει το δικαίωμα να χρησιμοποιεί τα σώματα άλλων προσώπων, ακόμα και αν του είναι απαραίτητα για τη ζωή του. **(149)**

Εάν ο βιολονίστας έπρεπε να μείνει συνδεδεμένος μαζί σου μόνο για μία ώρα; Εάν αντίστοιχα η εγκυμοσύνη διαρκούσε μόνο μία ώρα; Τότε λογικά ούτε εσύ θα εγκατέλειπες το βιολονίστα ούτε η γυναίκα θα προχωρούσε σε έκτρωση με τόση ευκολία. Το να αναγνωρίζονται ή να ακυρώνονται όμως δικαιώματα ανάλογα με την ευκολία ή τη δυσκολία των περιστάσεων είναι αρκετά απογοητευτικό. Οι άνθρωποι θα πρέπει να έχουν μία ξεκάθαρη στάση αναφορικά με την αναγνώριση δικαιωμάτων στους άλλους. Για την Thomson πάντως και σ' αυτήν την περίπτωση μπορεί κά-

ποια γυναίκα να απαντήσει αρνητικά. Μπορεί να χαρακτηριστεί από τους άλλους ως εγωίστρια, σκληρή, αναισθητη αλλά σίγουρα όχι άδικη απέναντι στο έμβρυο. «Κανένας δεν είναι ηθικά αναγκασμένος να κάνει μεγάλες θυσίες για λόγους υγείας ή για άλλους λόγους και για άλλες υποχρεώσεις και δεσμεύσεις για εννέα χρόνια ή εννέα μήνες, προκειμένου να κρατήσει κάποιον στη ζωή». **(150)**

Επιπρόσθετα, η Thomson διατυπώνει έναν αρκετά πρωτότυπο και ενδιαφέροντα συλλογισμό. Παραλληλίζει τις ενέργειες των ανθρώπων με εκείνες από την παραβολή του «Καλού Σαμαρείτη» και καταλήγει στα εξής: εκείνος που ενεργεί πάντα σωστά, βοηθώντας τους άλλους και κάνοντας σημαντικές θυσίες και υποχωρήσεις είναι ο «Καλός Σαμαρείτης». Από την άλλη πλευρά, υπάρχει ο ιερέας και ο Λευίτης που απλά παρατηρούσαν τον τραυματισμένο άνθρωπο, δεν έκαναν απολύτως τίποτα για να τον βοηθήσουν και γι' αυτό χαρακτηρίζονται ιδιαίτερα αρνητικά. Εισάγει όμως ένα νέο όρο για να περιγράψει εκείνους που βρίσκονται στην ενδιάμεση κατάσταση και τους ονομάζει «Ελάχιστα Αξιοπρεπείς Σαμαρείτες» («Minimally Decent Samaritans»). Είναι αυτοί δηλαδή που θα βοηθήσουν αλλά δε θα κάνουν μεγάλες θυσίες για τον άλλο. Ο ιερέας και ο Λευίτης, που δεν έκαναν απολύτως τίποτα, δε χαρακτηρίζονται ούτε καν «Ελάχιστα Αξιοπρεπείς Σαμαρείτες», εφόσον δεν ήταν ούτε στο ελάχιστο αξιοπρεπείς. Αναφορικά με την εγκυμοσύνη, παρατηρεί ότι οι νόμοι στα περισσότερα κράτη του κόσμου υποχρεώνουν τις γυναίκες να είναι όχι μόνο «Ελάχιστα Αξιοπρεπείς Σαμαρείτες» αλλά «Καλοί Σαμαρείτες» προς το έμβρυο. Για την αμερικανίδα φιλόσοφο, κανένας δεν είναι ηθικά υποχρεωμένος να κάνει θυσίες για τη διατήρηση της ζωής κάποιου άλλου, ο οποίος δεν έχει το δικαίωμα να τις απαιτεί· κανένας δεν είναι ηθικά υποχρεωμένος να ενεργεί ως «Καλός Σαμαρείτης» προς τον άλλον. Οπότε, η γυναίκα δεν είναι ηθικά υποχρεωμένη να διατηρήσει το έμβρυο στη ζωή αν δεν το επιθυμεί ούτε έχει κάποιες ευθύνες απέναντί του, από τη στιγμή που η εγκυμοσύνη είναι ανεπιθύμητη. Αντίθετα, η αναγκαστική υποχρέωση μιας γυναίκας να κρατήσει το παιδί παρά τη θέλησή της, συνιστά παραβίαση της σωματικής της ακεραιότητας και μπορεί να θεωρηθεί ανάλογη με την περίπτωση του βιασμού. **(151)**

Στην περίπτωση της ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης, εκείνοι που θα επιλέξουν να κρατήσουν και να μεγαλώσουν το παιδί, κάνοντας θυσίες, για την Thomson είναι όχι απλά «Καλοί» αλλά «Θαυμάσιοι Σαμαρείτες» («Splendid Samaritans»). Ως τέτοιοι χαρακτηρίζονται όλοι όσοι αναλαμβάνουν την ευθύνη του βιολογίστα και δέχονται να μείνουν μαζί του για να τον σώσουν. **(152)**

Για τις περισσότερες γυναίκες η εγκυμοσύνη είναι μία αρκετά δύσκολη κατάσταση. Το να είναι μία γυναίκα έγκυος σημαίνει να επιτρέπει σ' έναν άλλο ζωντανό οργανισμό να ζει μέσα στο σώμα της για εννέα μήνες. Το σώμα της και το σύστημά της διαμορφώνονται πλέον από τις ανάγκες του εμβρύου. Υπάρχουν ακόμα και οι σωματικές δυσκολίες, με αποκορύφωμα τους πόνους της γέννας. Μια εγκυμοσύνη δημιουργεί επίσης οικονομικά βάρη, ψυχολογικές δυσκολίες, ενώ παρεμβαίνει και στην αυτονομία και τις προσωπικές επιδιώξεις της γυναίκας. Επιπλέον, πολλές

γυναίκες δεν επιθυμούν να γίνουν μητέρες (τώρα ή ποτέ ή όχι μ' αυτόν το σύντροφο κ.τ.λ.), γιατί η μητρότητα θα αλλάξει τη *θεμελιώδη πρακτική τους ταυτότητα*. **(153)** Η μητρότητα ανακατασκευάζει τον εαυτό μιας γυναίκας, καθώς αλλάζει τον τρόπο που σκέπτεται, που αντιλαμβάνεται τον κόσμο, τις προτεραιότητες που βάζει στη ζωή της. Προκαλεί ένα συναισθηματικό δέσιμο που αλλάζει για πάντα τη ζωή της γυναίκας. Ακόμα και αν εκείνη δώσει το παιδί για υιοθεσία, ο εαυτός της και η ταυτότητά της θα έχει ήδη αλλάξει. Η απόφασή της να συνεχίσει ή όχι την εγκυμοσύνη δεν είναι απλή, αφού οι συνέπειες θα διαρκέσουν για το υπόλοιπο της ζωής της. Ακόμα και αν η εγκυμοσύνη δεν αποτελεί τροχοπέδη στη ζωή μιας γυναίκας, πρέπει να αναγνωριστεί το ότι εκείνη διαθέτει ένα ισχυρό ηθικό προνόμιο ως προς το αν θα τη συνεχίσει ή θα τη διακόψει. Επίσης, μία γυναίκα μπορεί να προχωρήσει σε έκτρωση και σε περιπτώσεις που φαίνονται απρεπείς. Μία γυναίκα για π.χ. επιθυμεί να κάνει έκτρωση γιατί θέλει να φορέσει ένα στενό φόρεμα σε μία δεξίωση μετά από δύο μήνες και φοβάται ότι δε το καταφέρει αν η κοιλιά της μεγαλώσει από την εγκυμοσύνη. Αναμφισβήτητα αυτός ο λόγος χαρακτηρίζεται επεικώς παράλογος, ανώριμος και μη σοβαρός. Παρόλα αυτά, η γυναίκα δεν είναι υποχρεωμένη να συνεχίσει την εγκυμοσύνη της και η άρνησή της βασίζεται σε σοβαρό λόγο, δηλαδή στο δικαίωμα αυτοδιάθεσης του σώματός της και τη δυσκολία που έχει να αποδεχτεί τη μητρότητα.

Επιπλέον, το έμβρυο στο άρθρο της Thomson χαρακτηρίζεται ως «εισβολέας», όταν η εγκυμοσύνη είναι ανεπιθύμητη. Σε δύο παραδείγματα το ανεπιθύμητο έμβρυο παρομοιάζεται με διαρρήκτη και με σπόρο, που εισβάλλει στο σπίτι, χωρίς την άδεια του ιδιοκτήτη. Πιο συγκεκριμένα, μία γυναίκα ανοίγει το παράθυρο για να αεριστεί το σπίτι και ένας διαρρήκτης μπαίνει μέσα. Θα ήταν παράλογο να ισχυριστεί κανείς ότι από τη στιγμή που η γυναίκα άνοιξε το παράθυρο με τη θέλησή της, πρέπει να τον αφήσει να μείνει γιατί του έδωσε πια το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει το σπίτι της, αφού γνώριζε ότι υπήρχε κίνδυνος να μπει κάποιος μέσα. Το δεύτερο παράδειγμα είναι υποθετικό και οι άνθρωποι παρομοιάζονται με σπόρους, που σαν τη γύρη περιπλανώνται στον αέρα και αν ανοίξει κανείς το παράθυρο και μπουν μέσα, ριζώνουν στα χαλιά και τα έπιπλα του σπιτιού. Όσο και αν προφυλαχτεί μια γυναίκα και τοποθετήσει ειδικά πλέγματα για να κρατούν τους σπόρους έξω από το σπίτι, σπανίως τα πλέγματα μπορεί να είναι ελαττωματικά, οπότε ο σπόρος μπαίνει μέσα και φυτρώνει στο σπίτι. Και σ' αυτή την περίπτωση είναι παράλογο να δώσουμε στο σπόρο το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει το σπίτι, επειδή η γυναίκα μόνη της άνοιξε το παράθυρο, ενώ θα έπρεπε να έχει καλύψει τα χαλιά και τα έπιπλα, αφού γνώριζε ότι τα πλέγματα θα μπορούσαν να είναι ελαττωματικά. Με το ίδιο σκεπτικό, μια γυναίκα πρέπει να αναγκάζεται να κυφορεί το έμβρυο σε περίπτωση βιασμού, αφού γνώριζε ότι θα μπορούσε να δεχτεί επίθεση και γι' αυτό θα έπρεπε να είχε κάνει υστερεκτομή ή να οπλοφορεί για να αντιμετωπίσει τον κακοποιό. **(154)**

Συμπερασματικά, πρώτον το δικαίωμα του εμβρύου για τη ζωή δε μπορεί να ξεπεράσει ηθικά το δικαίωμα της εγκύου για αυτοάμυνα (δηλαδή σε περίπτωση που η εγκυμοσύνη απειλεί τη ζωή της, είναι αυτονόητο

ότι η γυναίκα θα προχωρήσει σε άμβλωση προκειμένου να σωθεί). Δεύτερον, και το πιο σημαντικό, η γυναίκα έχει τη δυνατότητα να επιλέξει να είναι ο «κακός Σαμαρείτης», δηλαδή μπορεί να αρνηθεί να κάνει μία πράξη που είναι ηθικά σωστή και δεν υποχρεωμένη να την κάνει. Ο Paul Roth περιγράφει τη σχέση εγκύου – εμβρύου ως «κατάσταση του Σαμαρείτη» («Samaritan situation»). Σε μία τέτοια κατάσταση «το πρόσωπο είναι (ηθικά) ελεύθερο να διαλέξει αν θα βοηθήσει ή όχι. Δεν είναι υποχρεωμένο να βοηθήσει – δεν παραβιάζει τα δικαιώματα κανενός. Η άμβλωση στην προκειμένη περίπτωση, είναι απλά μια στιγμή όπου η γυναίκα διαλέγει να αρνηθεί στο έμβryo να χρησιμοποιήσει το σώμα της». **(155)** Κάθε γυναίκα λοιπόν μπορεί να κάνει έκτρωση ανεξάρτητα από τα δικαιώματα και την προσωπικότητα του εμβρύου.

Βέβαια, δεν ανήκουν όλες οι εγκυμοσύνες στην «κατάσταση του Σαμαρείτη». Η Thomson είναι πολύ προσεκτική και τονίζει ότι μόνο οι περιπτώσεις όπου η εγκυμοσύνη είναι ανεπιθύμητη (π.χ. λόγω βιασμού) ή όταν η γυναίκα έχει λάβει όλες τις απαραίτητες προφυλάξεις και παρόλα αυτά μένει έγκυος εμπίπτουν στην κατάσταση του Σαμαρείτη. Τότε, είναι ηθικά επιτρεπτό να «αποσυνδέσει» το έμβryo από τη μήτρα της, αφού το έμβryo δεν έχει κανένα δικαίωμα να χρησιμοποιήσει το σώμα της. Έχει το δικαίωμα να αρνηθεί να παράσχει βοήθεια στο έμβryo. Όπως αναφέρθηκε, το δικαίωμα στη ζωή και η αθωότητα του εμβρύου δεν του δίνουν το δικαίωμα να μην αφαιρεθεί από την ιδιοκτησία της γυναίκας ούτε του δίνουν το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει το σώμα της.

Ο Donald Reagan στο άρθρο του «Rewriting Roe v. Wade» υποστηρίζει ότι και από νομικής πλευράς η εισήγηση της Thomson, δηλαδή ότι μία έγκυος είναι ελεύθερη να διαλέξει να είναι *κακός Σαμαρείτης*, είναι σωστή. «Ούτε το δικαίωμα στη ζωή ούτε η αθωότητα (ηθική ή νομική) ενός ατόμου δίνει στο άτομο το δικαίωμα να απαιτεί βοήθεια από τους άλλους». **(156)**

Στην ίδιο μήκος κύματος βρίσκεται και ο Paul Roth, ο οποίος πιστεύει ότι δεν υπάρχει κάποια αξίωση ως προς το σώμα του εμβρύου, ενώ αντίθετα εκείνο απαιτεί να κάνει χρήση του σώματος της γυναίκας. «Το δικαίωμα ζωής του εμβρύου νόμιμα ακυρώνεται όταν αφαιρείται από τη γυναίκα, αφού δεν είχε κανένα δικαίωμα να βρίσκεται εκεί εξ αρχής». **(157)** Επιπλέον, θεωρεί ότι πρέπει να διευκρινιστεί η ευθύνη που αποδίδεται στη γυναίκα ως προς το έμβryo, όταν μένει έγκυος. «Αυτή η αντίληψη είναι τουλάχιστον αλλόκοτη, γιατί μηδενίζει κάθε διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στις συνέπειες των πράξεών μου, για τις οποίες μου αποδίδεται ηθική ευθύνη και σε εκείνες για τις οποίες απαλλάσσομαι ως προς την ηθική ευθύνη». **(158)** Μπορεί να χρειάζεται να τεθούν κάποια όρια ως προς το δικαίωμα του να γίνεται κάποιος *κακός Σαμαρείτης*, ωστόσο όσον αφορά στην έκτρωση, η ιδιοκτησία που εξετάζεται είναι το σώμα του καθενός · το δικαίωμα κάποιου για ζωή προφανώς δεν μπορεί να ξεπεράσει το δικαίωμα που έχει κάποιος άλλος να διατηρήσει την ακεραιότητα του σώματος του, που του ανήκει. Άρα, δεν είναι λογικό μια γυναίκα να αναγκάζεται να παραδώσει το σώμα της και να αναλάβει ευθύνη για τη ζωή κάποιου άλλου, όταν σε ανθρώπους που δε βρίσκονται σε κατάσταση

εγκυμοσύνης, δεν αποδίδονται ίδιες ευθύνες σε ανάλογες περιπτώσεις.

Ο Dan Callahan προτείνει μία πιο «ισορροπημένη» λύση, που δίνει στις γυναίκες απόλυτη ελευθερία, δείχνει φανερά τις σοβαρές ανησυχίες της κοινωνίας για την έκτρωση και εκφράζει το σεβασμό της κοινωνίας για το αγέννητο παιδί. «Η απόφαση για την έκτρωση πρέπει να αφήνεται στις γυναίκες, αλλά η δημόσια πολιτική πρέπει να σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να προωθεί την προστασία της αγέννητης ζωής με πολλούς τρόπους: ελευθερία και ευκολία ως προς τη διαθεσιμότητα και την πρόσβαση στα μέσα αντισύλληψης, κοινωνικές εναλλακτικές λύσεις ως προς την άμβλωση, παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών, ενημέρωση και κυρίως μόρφωση». **(159)**

Ο Steven Hales δέχεται ότι είναι ηθικά επιτρεπτό να μπορεί κανείς να αποφεύγει μελλοντικές κακουχίες, βάρη και καθήκοντα. Αυτή μάλιστα τη δυνατότητα τη χαρακτηρίζει ως *δικαίωμα αποφυγής μελλοντικών καθηκόντων* («right to avoid future duties»). Το δικαίωμα αυτό αναφέρεται σε γονικά καθήκοντα και έχει συγκεκριμένη χρονική διάρκεια, δηλαδή μπορεί να εξασκηθεί μόνο κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης. Μια γυναίκα δεν έχει το δικαίωμα να σκοτώσει το έμβρυο · έχει όμως το δικαίωμα να μην ασχοληθεί μαζί του στο μέλλον. Η έκτρωση λοιπόν μπορεί να θεωρηθεί ως ένας τρόπος ή ένας μηχανισμός αποφυγής συγκεκριμένων μελλοντικών καθηκόντων. Συνεπώς, οι γυναίκες έχουν το δικαίωμα να αποφεύγουν τα μελλοντικά τους καθήκοντα και μέσω της άμβλωσης μπορούν να εξασκούν αυτό το δικαίωμα. **(160)**

Ο Keith Wiley είναι ακόμα πιο κατηγορηματικός. Πιστεύει πως κανένας δεν έχει το δικαίωμα να αναγκάσει μία γυναίκα να συνεχίσει την εγκυμοσύνη της για 9 δύσκολους μήνες. Κανένας επίσης δεν έχει το δικαίωμα να την αναγκάσει να βιώσει τη σωματικά εξοντωτική διαδικασία μίας γέννας. Ένας τέτοιος εξαναγκασμός ισοδυναμεί με βασανιστήριο. Ούτε έχει το δικαίωμα να την αναγκάσει να βιώσει το συναισθηματικό δέσιμο μ' ένα ανεπιθύμητο παιδί. Για τον Wiley η υιοθεσία δε μπορεί να θεωρείται λύση του προβλήματος, καθώς αφενός η γυναίκα δεν αποφεύγει την εγκυμοσύνη, τη γέννα και το συναισθηματικό τραύμα αφετέρου απλά μεταφέρει το πρόβλημά της σε κάποιον άλλο. Έτσι, απλά αυξάνεται ο αριθμός των ανεπιθύμητων παιδιών στον κόσμο. Για το λόγο αυτό, κανείς δεν μπορεί να πει σε μια γυναίκα τι να κάνει και τι όχι με το σώμα της. **(161)**

Όπως ήταν αναμενόμενο, οι θέσεις αυτές προκάλεσαν πολλές αντιδράσεις και δεν έγιναν δεκτές από τους ενάντιους της άμβλωσης. Πολλοί στοχαστές υπογραμμίζουν ότι η έντονη προβολή του σωματικού δικαιώματος της γυναίκας και του εμβρύου ως ιδιοκτησία της παρουσιάζει αδυναμίες, ενώ χαρακτηρίζουν τον παραλληλισμό του εμβρύου με το βιολονίστα ατυχή και δυσανάλογο.

Η Mary Ann Warren, παρόλο που σε γενικές γραμμές συμφωνεί με

την Thomson στο ότι οι νόμοι που απαγορεύουν το δικαίωμα της έκτρωσης και που περιορίζουν το χρονικό περιθώριο διενέργειας άμβλωσης αποτελούν αδικαιολόγητη παραβίαση των πιο βασικών ηθικών και συνταγματικών δικαιωμάτων της γυναίκας, διαφωνεί με την προτεραιότητα που δίνεται στα *σωματικά δικαιώματα* (bodily rights) και στο *δικαίωμα της ιδιοκτησίας* (property rights). Τονίζει ότι το να σου ανήκει μία οικία δε σημαίνει ότι έχεις το δικαίωμα να σκοτώνεις όποιον βρίσκεις μέσα σ' αυτή · και αν κάποιος τραυματιστεί μέσα στην οικία σου, πρέπει να θεωρηθείς υπεύθυνος. «Δεν είναι σαφές ότι έχω το δικαίωμα να αποβάλλω ένα αθώο πρόσωπο από την ιδιοκτησία μου, όταν γνωρίζω ότι αν το κάνω, θα προκαλέσω το θάνατό του ... είναι μάλλον λάθος να υποστηρίξουμε ότι το δικαίωμα να προχωρήσουμε σε έκτρωση προέρχεται από το δικαίωμα να κατέχουμε και να ρυθμίζουμε τις ιδιοκτησίες μας». **(162)**

Ο Joel Feinberg συμφωνεί με την Warren λέγοντας πως «κανένας δεν έχει το ηθικό δικαίωμα, λόγω του δικαιώματος ιδιοκτησίας, να αποβάλλει ένα αδύναμο και ανήμπορο πρόσωπο από το καταφύγιό του, όταν ξέρει ότι η αποβολή ισοδυναμεί με το βέβαιο θάνατό του ... Το δικαίωμα της μητέρας ως προς την έκτρωση δεν είναι δυνατόν να βασίζεται στο βασικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας». **(163)** Είναι παράλογο να θεωρείται το έμβryo ιδιοκτησία της μητέρας, γιατί τότε θα μπορούσε να πουληθεί, να αγοραστεί, να νοικιαστεί, να χρησιμοποιηθεί ως εγγύηση για δάνειο κ.τ.λ. Με την ίδια λογική, ο πατέρας θα έπρεπε να έχει και αυτός τα ίδια δικαιώματα ως προς την αποβολή του εμβρύου, αφού αποτελεί και δική του «ιδιοκτησία». Οπότε αυτές οι προτάσεις δε μπορούν ληφθούν σοβαρά υπόψη.

Συμφωνώντας με την Warren και τον Feinberg, ο John Finnis ισχυρίζεται ότι η επίκληση του δικαιώματος ιδιοκτησίας και του σώματος μπορεί να χρησιμοποιηθεί και υπέρ του εμβρύου. Το έμβryo, όπως και η μητέρα του, έχει προγενέστερη αξίωση ως προς το σώμα του. Η έκτρωση από την άλλη πλευρά, έχει να κάνει με την εμπλοκή τρίτου προσώπου που χειρίζεται το σώμα του εμβρύου και στο τέλος το καταστρέφει. Επίσης, η έγκυος γυναίκα, κατά τον Finnis, έχει ευθύνη για την ευημερία του εμβρύου και αυτή η ευθύνη σχετίζεται με την υποχρέωση να μη θέτουμε σε κίνδυνο την ευημερία των άλλων. **(164)** Ως εκ τούτου, η ευθύνη απέναντι στο έμβryo δε μπορεί να είναι θέμα επιλογής της γυναίκας, όπως υποστηρίζει η Thomson. Εφόσον οι Warren, Feinberg και Finnis δείχνουν ότι το δικαίωμα της ιδιοκτησίας και του σώματος δεν υπερπηδά το δικαίωμα της ζωής και του σώματος του εμβρύου και ότι η έγκυος γυναίκα έχει ευθύνη απέναντι στο έμβryo, καταλήγουν στο ότι δεν είναι ελεύθερη να επιλέξει να αρνηθεί τη βοήθεια προς το έμβryo. Άρα, δεν μπορεί να διαλέξει να είναι ο κακός Σαμαρείτης.

Ο Francis Beckwith αριθμεί τέσσερα ηθικά προβλήματα στην αναλογία της έκτρωσης με το βιολονίστα. Πρώτον, ο συλλογισμός αυτός οδηγεί στο συμπέρασμα ότι όλες οι ηθικές υποχρεώσεις των ανθρώπων προς τους απογόνους τους είναι πλέον εθελοντικές. Δεύτερον, αυτός ο εθελοντι-

σμός στρέφεται εναντίον της ηθικής της οικογένειας, που μία από τις κεντρικές αντιλήψεις της είναι ότι το άτομο έχει ιδιαίτερες προσωπικές υποχρεώσεις προς τους απογόνους του και τα άλλα μέλη της οικογένειάς του. Τρίτον, υποστηρίζει ότι το έμβryo έχει δικαίωμα ως προς το σώμα της μητέρας του γιατί εξαρτάται από αυτήν και όταν γεννιέται οι γονείς του έχουν φυσική υποχρέωση να το φροντίζουν, ακόμα και αν η εγκυμοσύνη ήταν ανεπιθύμητη. Τέταρτον, η έκτρωση για τον Beckwith σημαίνει αποκλειστικά και μόνο το θάνατο εμβρύου και όχι άρνηση ιατρικής θεραπείας. Διαφορετικά, θα μπορούσε να αποκαλέσει κάποιος τον πνιγμό ενός ανθρώπου με τη χρήση μαξιλαριού ως «έλλειψη οξυγόνου». **(165)**

Ο Beckwith γενικότερα αντιδρά στο παράδειγμα του βιολογίστα, διότι υπονομεύει και μειώνει το βαθύ δέσιμο και την ξεχωριστή σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στη μητέρα και στο παιδί. Τους παρομοιάζει σαν δύο ξένους που είναι τεχνητά συνδεδεμένοι μεταξύ τους. «Ποτέ κάτι τόσο ανθρώπινο, τόσο όμορφο και τόσο υπέροχο που έχει να κάνει με την ανθρώπινη δημιουργία και αγάπη δεν παρουσιάστηκε σαν κτηνώδης καρικατούρα». **(166)** Δεν είναι εύκολο να γίνει δεκτή η άποψη της Thomson, σύμφωνα με την οποία οι γονείς και κυρίως η γυναίκα δε δεσμεύεται από κάποια υποχρέωση προς το παιδί της και έτσι μπορεί πολύ εύκολα να τερματίσει την εγκυμοσύνη. Ασφαλώς υπάρχουν περιπτώσεις που μία γυναίκα αναγκάζεται να κάνει έκτρωση για ιατρικούς λόγους. Εάν για παράδειγμα πάσχει από μία σοβαρή ασθένεια και η υγεία της κινδυνεύει, τότε προχωρά σε έκτρωση και η καταστροφή του εμβρύου περιγράφεται ως παράπλευρη απώλεια. Είναι η περίπτωση της *έμμεσης έκτρωσης* - όπως τη χαρακτήρισε και ο John Finnis - που είναι ηθικά δεκτή, αφού η μητέρα δεν έχει πρόθεση να σκοτώσει το παιδί της.

Υπάρχουν όμως καταστάσεις όπου οι γονείς προκαλούν βλάβη στα παιδιά τους και οι πράξεις τους είναι ηθικά λανθασμένες. Ο Patrick Lee αναφέρει τα εξής παραδείγματα: ένας πατέρας καπνίζει μπροστά στην κόρη του, ενώ ξέρει ότι εκείνη πάσχει από μία σοβαρή αναπνευστική ασθένεια. Το να συνεχίζει να καπνίζει (που θα προκαλέσει το θάνατό της) είναι ηθικά λάθος. Επίσης, ένας πατέρας εργάζεται σ' ένα εργοστάσιο χάλυβα σε μια πόλη με αυξημένη ατμοσφαιρική ρύπανση και το παιδί του πάσχει από σοβαρό αναπνευστικό πρόβλημα. Εάν ο πατέρας δε μετακομίσει σε άλλη πόλη, τότε είναι ηθικά υπεύθυνος για τις επιπτώσεις στην υγεία του παιδιού του. Ο Lee υποδεικνύει ότι και στα δύο παραδείγματα ο πατέρας έχει σημαντική ευθύνη απέναντι στα παιδιά του. Εάν δε δράσει, ο ίδιος δε θα πάθει τίποτα, αλλά θα προκαλέσει βλάβη στα παιδιά και ο θάνατός τους θα είναι ηθικά άδικος και λανθασμένος. Η ξεχωριστή ευθύνη των γονιών προς τα παιδιά απαιτεί να απέχουν από πράξεις που θα προξενήσουν οποιαδήποτε βλάβη σ' αυτά. Ειδικότερα, πρώτα η μητέρα έχει ξεχωριστή ευθύνη προς το παιδί της λόγω του ότι είναι η βιολογική του μητέρα και ο πατέρας λόγω της πατρικής σχέσης μεταξύ τους. Η γονική σχέση από μόνη της - και όχι απλά η εκούσια αποδοχή αυτής της σχέσης - δημιουργεί μία ξεχωριστή ευθύνη απέναντι στο παιδί. **(167)** Οι γονείς πρέπει να κάνουν θυσίες για τα παιδιά τους, ακόμα και αν δεν επιθυμούσαν να γίνουν

γονείς και να προχωρήσουν με την εγκυμοσύνη.

Οι υποστηρικτές των σωματικών δικαιωμάτων διαφωνούν ριζικά. Πιστεύουν ότι οι άνθρωποι έχουν πλήρεις γονικές ευθύνες μόνο όταν τις αναλαμβάνουν με τη θέλησή τους. Επιπλέον, μόνο όταν η μητέρα αποδέχεται την εγκυμοσύνη της ή μόνο όταν η μητέρα (και ο πατέρας) θέλει οικειοθελώς να αναπτύξει μια βαθύτερη σχέση με το παιδί της, μπορεί να δημιουργηθεί αυτή η σχέση μητέρας/πατέρα – παιδιού. Προβάλλουν ακόμα τη θέση ότι οι άνθρωποι έχουν ένα αρχέγονο δικαίωμα να φτιάξουν τη ζωή τους όπως εκείνοι θέλουν και δημιουργούν σχέσεις με τους άλλους μόνο όταν το επιθυμούν.

Βέβαια, η αντίπαλη πλευρά τους υπενθυμίζει ότι οι άνθρωποι ζουν σε κοινωνίες και είναι ηθικά σωστό να συμβάλλουν όλοι σ' αυτές. Οι άνθρωποι δρουν με γνώμονα το δικό τους καλό και την προσωπική τους ευτυχία αλλά αυτό συνεπάγεται την επαφή και τη σχέση με τους άλλους ανθρώπους · η επαφή με τους άλλους συνεπάγεται με τη σειρά της καθήκοντα και ευθύνες. Συνεπώς, η ζωή που επιθυμούμε να φτιάξουμε με τις δικές μας επιλογές είναι σε μεγάλο ποσοστό μια ζωή αμοιβαίας ανταπόδοσης με τους άλλους. Όλοι έχουν το καθήκον να συνεισφέρουν για το καλό της ανθρώπινης κοινωνίας, αλλά το γενικό «καλό» γίνεται ειδικό στην περίπτωση του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά. Το ειδικό καλό αναφέρεται στις στενότερες σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων και έτσι υπογραμμίζεται ότι υπάρχουν ξεχωριστές ευθύνες προς εκείνους με τους οποίους είμαστε στενά συνδεδεμένοι. Έχουμε ειδικά καθήκοντα προς τους γονείς μας και τα αδέρφια μας παρόλο που δεν τους επιλέξαμε. Το ίδιο συμβαίνει και με το έμβρυο. Οι μελλοντικοί γονείς έχουν ειδικές ευθύνες απέναντί του, χωρίς να χρειάζεται πρώτα να τις αναλάβουν.

Για αρκετούς στοχαστές η αναλογία του εμβρύου με το βιολονίστα είναι αποτυχημένη, γιατί εντοπίζουν πολλές διαφορές ανάμεσά τους. Πρώτον, σε μία κανονική εγκυμοσύνη η γυναίκα δεν είναι αναγκασμένη να παραμείνει σ' ένα κρεβάτι για εννέα μήνες, αλλά μπορεί να δουλεύει και να συνεχίζει τη ζωή της κανονικά, μέχρι το τελευταίο τρίμηνο. Δεύτερον και πιο σημαντικό, η γυναίκα και το έμβρυο δεν είναι ξένοι, όπως εσύ με το βιολονίστα. Έχουν μία βαθύτερη σχέση μεταξύ τους, αφού πρόκειται για τη μητέρα και το μελλοντικό της παιδί. Εάν όμως το πρόσωπο που χρειαζόταν το σώμα της γυναίκας για εννέα μήνες για να παραμείνει στη ζωή ήταν η μητέρα της, ο πατέρας της, τα αδέρφια της ή μια στενή της φίλη, τότε η γυναίκα θα ένιωθε έντονη και δυνατή υποχρέωση να το παραχωρήσει. Αν αυτός που ζητάει βοήθεια είναι ένας άγνωστος, τότε προφανώς δεν υπάρχει κάποια υποχρέωση απέναντί του. Το έμβρυο είναι μία ξεχωριστή κατηγορία αλλά σίγουρα βρίσκεται πιο κοντά στα οικεία πρόσωπα της γυναίκας, με τα οποία έχει μια ιδιαίτερη και στενή σχέση παρά στον εντελώς άγνωστο άνδρα. Η τρίτη και πιο σημαντική διαφορά είναι η εξής: στο παράδειγμα του βιολονίστα η γυναίκα βρίσκεται σε μία κατάσταση, που δεν την προκάλεσε και επιθυμεί να απεμπλακεί. Δε φέρει καμία ευθύνη για το ότι βρίσκεται εκεί συνδεδεμένη με το βιολονίστα. Επιπλέον, η γυναίκα απήχθη για να τη συνδέσουν με το βιολονίστα,

άρα τα δικαιώματά της παραβιάστηκαν και διεπράχθη αδικία εις βάρος της. Αντίθετα, στην εγκυμοσύνη η γυναίκα βρίσκεται «συνδεδεμένη» με το έμβρυο εξαιτίας των πράξεών της. Οι ενέργειές της (και του συντρόφου της) είναι αυτές που προκάλεσαν την εγκυμοσύνη από την οποία επιθυμεί να απεμπλακεί. Οπότε, το παράδειγμα του βιολογίστα ταιριάζει καλύτερα στην περίπτωση που η γυναίκα μένει έγκυος χωρίς τη θέλησή της και αυτή είναι η περίπτωση του βιασμού. Μόνο τότε εκείνη δεν ευθύνεται καθόλου για την ενδεχόμενη κυοφορία. Γιατί, στις άλλες περιπτώσεις εγκυμοσύνης, η γυναίκα με τη θέλησή της προχωρά σε ενέργειες, που γνωρίζει ότι υπάρχει η πιθανότητα να την καταστήσουν έγκυο. Τέταρτον, στο παράδειγμα του βιολογίστα δεν εμφανίζεται πουθενά ο πατέρας. Προκαλεί αίσθηση ότι στο έργο της Thomson οι πατέρες απουσιάζουν από τις αναλύσεις της και γι' αυτό εκείνη δεν αναφέρεται στις υποχρεώσεις τους απέναντι στο έμβρυο. Στο άρθρο της λοιπόν υπονοείται ότι ο άνδρας είναι απελευθερωμένος από τις ευθύνες του προς τα παιδιά του, εκτός και αν εκείνος αποφασίσει να τις αναλάβει. Οι άνδρες στη σκέψη της δεν έχουν καθήκοντα άρα εύλογα αναρωτιέται αν έχουν και οι γυναίκες. Γι' αυτό προωθεί και το επιχείρημα: αν οι άνδρες δεν έχουν ευθύνες, δεν έχουν και οι γυναίκες. «Ίσως ο θυμός των γυναικών για την απαγόρευση των εκτρώσεων οφείλεται ακριβώς στο ότι συνειδητοποιούν πόσο απαλλαγμένοι είναι οι άνδρες από τις υποχρεώσεις απέναντι στο παιδί. Δεδομένων των συνθηκών επιζητούν να απαλλαχθούν και αυτές από τις υποχρεώσεις». **(168)** Όμως η αδικία δε βρίσκεται στο ότι οι γυναίκες μένουν έγκυες ούτε η φύση ορίζει οι άνδρες να εγκαταλείπουν τα παιδιά τους. Ο John Wilcox πιστεύει ότι ενώ το παιδί προκύπτει από την εκούσια ένωση δύο ανθρώπων, η γυναίκα άδικα επιβαρύνεται με τη μεγαλύτερη ευθύνη όταν μένει έγκυος. **(169)**

Επιπλέον, οι συντηρητικοί στρέφονται κατά του χαρακτηρισμού του εμβρύου ως «εισβολέα». Στην περίπτωση της ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης το έμβρυο καταλαμβάνει χώρο στη μήτρα της γυναίκας, αλλά δεν ευθύνεται γι' αυτό και δε διαπράττει κάποια αδικία προς τη γυναίκα. Δεν είναι δυνατόν να ισχυριστεί κανείς ότι το έμβρυο βρέθηκε εκεί από δική του πρόθεση ή από δικό του λάθος. Δεν εισβάλλει με τη βία μέσα στο σώμα της γυναίκας, αλλά απλά μεγαλώνει και αναπτύσσεται με τον τρόπο που ορίζει η φύση. Αντί λοιπόν να κατηγορείται το έμβρυο για παραβίαση των δικαιωμάτων της γυναίκας, θα έπρεπε να κατηγορείται η γυναίκα (και ο άντρας) για αμέλεια και απροσεξία, καθώς οι δικές τους πράξεις προκάλεσαν τη δημιουργία του εμβρύου. Όταν το έμβρυο συνιστά πραγματική απειλή για τη ζωή της μητέρας, μόνο τότε γίνεται επικίνδυνος εισβολέας στο σώμα της και εκείνη έχει το δικαίωμα να το σκοτώσει, για λόγους αυτοάμυνας.

Με τον όρο «εισβολέας» διαφωνεί και η Warren. Το έμβρυο έρχεται στη ζωή από τις ενέργειες της γυναίκας. Δεν έρχεται απρόσκλητο στο σώμα της. Μόνο στην περίπτωση του βιασμού, η γυναίκα δε φέρει καμία ευθύνη για την εγκυμοσύνη. Όσο για τις υπόλοιπες περιπτώσεις εγκυμοσύνης, χρειάζεται να εξεταστούν ξεχωριστά για να καθοριστεί το μέγεθος της ευθύνης της γυναίκας και ακολούθως το μέγεθος της υποχρέωσης που

έχει. (170)

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί πως εντοπίζονται δύο σημαντικά ζητήματα στο παράδειγμα της Thomson. Πρώτον, υπάρχει μία ηθική διαφορά ανάμεσα στο να σκοτώνεις κάποιον και να τον αφήνεις να πεθάνει · η έκτρωση σκοτώνει το έμβρυο ενώ η αποσύνδεση από το βιολονίστα επιφέρει το θάνατό του. Δεύτερον, υπάρχει ηθική διαφορά ανάμεσα στο να προκαλείς θάνατο και απλά να τον προβλέπεις · η έκτρωση έχει να κάνει με σκόπιμο θάνατο ενώ η αποσύνδεση από το βιολονίστα σχετίζεται μόνο με προβλέψιμο θάνατο.

Πάντα στις πράξεις των ανθρώπων υπάρχει διαφορά ανάμεσα στο αν θα ξεκινήσουν κάτι που θα έχει μοιραίες συνέπειες και στο αν θα επιτρέψουν σε κάτι που έχει μοιραίες συνέπειες να συνεχίσει την πορεία του. Έτσι, στο παράδειγμα με το βιολονίστα, όταν εσύ αποσυνδέσαι από αυτόν, δεν ξεκινάς μία πράξη που έχει μοιραίες συνέπειες αλλά την αφήνεις να συνεχίσει την πορεία της. Ενώ στην έκτρωση, η γυναίκα ξεκινά μία πράξη που έχει τέτοιες συνέπειες. Ο David Boonin ως προς το πρώτο απαντά ότι δεν υπάρχει κάτι που να δείχνει με ακρίβεια ότι η αφαίρεση του εμβρύου από τη μήτρα είναι όντως αυτή που προκαλεί (άρα ξεκινά) και το θάνατό του. Για παράδειγμα ένα έμβρυο αφαιρείται και πεθαίνει μετά από λίγο, εξαιτίας των πνευμόνων του που δεν έχουν αναπτυχθεί αρκετά ώστε να μπορεί να αναπνέει από μόνο του. Αυτό που ξεκίνησε το θάνατό του είναι αυτό που προκάλεσε τη μη σωστή ανάπτυξη των πνευμόνων του. Άρα, η αφαίρεσή του απλά άφησε να συνεχιστεί η πορεία των γεγονότων.

(171) Για τον Boonin και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει μία ενέργεια που έχει ξεκινήσει και έχει συνέπειες, ενώ υπάρχουν και δύο άτομα που ζητούν υποστήριξη και θα πεθάνουν αν αυτή διακοπεί. Επίσης είναι εξαιρετικά δύσκολο να εντοπιστεί η αιτία που ξεκινά το θάνατο ενός ανθρώπου, ο οποίος δεν πεθαίνει από εξωτερικά αίτια.

Πάντως το θέμα του να σκοτώνεις κάποιον ή να τον αφήνεις να πεθάνει είναι αρκετά περίπλοκο. Έχει απασχολήσει πολλούς μελετητές και συνδέεται κυρίως με το ζήτημα της ευθανασίας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, αρκετοί φιλόσοφοι όπως ο James Rachels και ο Michael Tooley ισχυρίζονται ότι η διάκριση ανάμεσα στο να σκοτώνεις και το να αφήνεις κάποιον να πεθάνει δεν έχει ηθική διαφορά. Από την άλλη πλευρά, η διάκριση αυτή υπάρχει αν ληφθούν υπόψη τα κίνητρα των ανθρώπων στην κάθε περίπτωση αλλά και τα ηθικά τους καθήκοντα.

Ως προς το δεύτερο, ο Boonin πιστεύει ότι δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτοι και να θεωρούμε ότι μια γυναίκα που κάνει έκτρωση πάντα επιθυμεί την καταστροφή του εμβρύου. Σε αρκετές περιπτώσεις, οι γυναίκες κυρίως θέλουν να απαλλαγούν από την ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη και δεν θα είχαν αντίρρηση να μεταφερθεί το αφαιρούμενο έμβρυο σ' ένα μηχάνημα τεχνητής υποστήριξης ή ακόμα και στο σώμα μιας άλλης γυναίκας. Επίσης, είναι δυνατόν μια γυναίκα να υποχρεωθεί να υποβληθεί σε έκτρωση διά υστερεκτομής για λόγους υγείας. Δεν επιδιώκει το θάνατο του εμβρύου, απλά τον προβλέπει. **(172)** Αλλά και η Thomson διευκρινίζει ότι ενώ η έκτρωση είναι συνήθως ηθικά επιτρεπτή, δεν είναι σωστό να επιθυ-

μούν οι γυναίκες και το θάνατο του εμβρύου. Με άλλα λόγια, μπορεί κάποιος να αποσυνδεθεί από το βιολονίστα αλλά δε σημαίνει ότι επιζητά το θάνατό του. Δηλαδή, εάν ο βιολονίστας τελικά επιβιώσει από θάνατο, δε σημαίνει ότι εκείνος θα ξαναγυρίσει για να τον σκοτώσει. Ενώ λοιπόν οι γυναίκες έχουν δικαίωμα να προχωρούν σε άμβλωση, δεν έχουν το δικαίωμα να επιζητούν και το θάνατο του εμβρύου. Βέβαια, αυτή η σκέψη οφείλεται στην παρεξήγηση που υπάρχει, καθώς οι περισσότεροι ταυτίζουν την έκτρωση με την καταστροφή του εμβρύου και όχι με τον τερματισμό της εγκυμοσύνης.

Στο ίδιο μήκος πνεύματος κινούνται και οι αντιρρήσεις του Baruch Brody ως προς το σκεπτικό της Thomson. «Το παράδειγμά της μας πιέζει να απαντήσουμε με ένα “ναι” ή ένα “όχι”, χωρίς να σκεφτούμε και τις ενδιαμέσες θέσεις και τους παράγοντες που καθιστούν μία έκτρωση σωστή σε κάποιες περιστάσεις και λάθος σε κάποιες άλλες ... αυτό το σύγγραμμα που έχει γραφτεί για την άμβλωση είναι υψηλού διανοητικού επιπέδου, με πλούσια επιχειρηματολογία, πολύ ξεκάθαρο, όμως δεν έχει καμία επίδραση και επιρροή έξω από αυτή την αίθουσα». **(173)**

Ο John Wilcox παρατηρεί πως στο άρθρο της Thomson η φύση μπορεί να χαρακτηριστεί ως *δαιμονική*, αφού εκμεταλλεύεται την αθώοτητα των ανθρώπων, παραβιάζει τα δικαιώματά τους ενώ εκείνοι ασχολούνται με τις αθώες ασχολίες τους και καταστρέφει με μοχθηρία τα μέσα που έχουν για να προστατεύονται από τους κινδύνους. **(174)** Η φύση λοιπόν παρουσιάζεται σαν ον που ενεργεί («agent»), επεμβαίνει στις ζωές των ανθρώπων και καθιστά τις γυναίκες έγκυες. Για τον Wilcox, αυτή η θέση φαίνεται σαν να στηρίζεται σε μια μυθολογία μίας φύσης /προσώπου κακόβουλης, που παίρνει τη μορφή του βιαστή, του διαρρήκτη, του σπόρου και του απαγωγέα. Αυτό γίνεται επειδή οι γυναίκες νιώθουν παγιδευμένες σε μια κατάσταση που δεν επιθυμούν και καταπιέζονται. Αλλά με το να παρουσιάζεται η φύση ως καταπιεστική αλλά αποσπάται η προσοχή μας από την πραγματική καταπίεση.

Είναι γεγονός ότι η εκπλήρωση των καθηκόντων της μητέρας προς το έμβρυο (κατά την κυοφορία) είναι μοναδική και σε πολλές περιπτώσεις περιλαμβάνει πολλούς κινδύνους και μεγάλες θυσίες. Οι ενάντιοι της άμβλωσης τονίζουν ότι το να είσαι μητέρα συνεπάγεται σπουδαιές ευθύνες προς το παιδί και οι θυσίες που απαιτούνται από ηθικής πλευράς είναι λιγότερο επαχθείς από τη ζημιά που θα προκληθεί στο έμβρυο με την αποβολή του, προκειμένου να απαλλαγθεί η γυναίκα από αυτές τις ευθύνες. Σημαντικές υποχρεώσεις έχει εξίσου και ο πατέρας. Μπορεί τα καθήκοντά του να μην περιλαμβάνουν ένα άμεσο σωματικό δέσιμο με το έμβρυο, όπως συμβαίνει με τη μητέρα, αλλά είναι το ίδιο επαχθή. Για παράδειγμα, έχει το καθήκον να ενδιαφέρεται και να φροντίζει το παιδί και να το εξασφαλίζει οικονομικά · αυτά είναι καθήκοντα που του στερούν πολύ χρόνο και χρειάζονται αρκετό χρονικό διάστημα για να πραγματοποιηθούν. Άλλωστε Δικαστήρια τόσο στην Αμερική όσο και στο Ηνωμένο Βασίλειο με

αποφάσεις τους τονίζουν ότι οι σύζυγοι ή οι σύντροφοι των γυναικών δεν έχουν το δικαίωμα να τις επιβάλλουν να κάνουν έκτρωση, εάν εκείνες δεν το επιθυμούν πραγματικά. Επίσης, τους υποχρεώνουν να στηρίζουν οικονομικά το παιδί που θα γεννηθεί, παρόλο που εκείνοι δεν επιθυμούν τη γέννησή του. (Εκτενής αναφορά για τα δικαιώματα του πατέρα θα γίνει στο κεφάλαιο που ακολουθεί). Για τους παραπάνω λόγους οι υποστηρικτές της ζωής θεωρούν ότι η άμεση (ή η σκόπιμη) έκτρωση είναι άδικη και ηθικά απορριπτέα.

Επιπρόσθετα, πολλοί στοχαστές παρατηρούν ότι το παράδειγμα της Thomson μπορεί να εφαρμοστεί αποκλειστικά και μόνο στις περιπτώσεις που η γυναίκα δεν είναι υπεύθυνη για την επερχόμενη εγκυμοσύνη.

Είναι σίγουρο ότι ένας ωφελμιστής θα απέρριπτε τη θεωρία των δικαιωμάτων και το παράδειγμα της Thomson με το βιολονίστα. Διότι, παρόλο που είναι άδικο να έχεις απαχθεί και να έχεις συνδεθεί χωρίς τη θέλησή σου με το βιολονίστα, οι συνέπειες της αποσύνδεσής σου θα είναι χειρότερες από εκείνες που θα υπάρξουν εάν παραμείνεις συνδεδεμένος. Ακόμα, τα συμφέροντα των περισσότερων που εμπλέκονται στην υπόθεση θα επηρεαστούν αρνητικά αν αποσυνδεθείς. Αυτό δε σημαίνει ότι ο ωφελμιστής θα χαρακτηρίσει τη γυναίκα που «αποσυνδέεται» από το έμβryo ως κακό άνθρωπο που αξίζει να τιμωρηθεί. Αντίθετα, αναγνωρίζουν ότι οι περισσότεροι άνθρωποι θέλουν να ικανοποιήσουν τα δικά τους συμφέροντα παρά να πράξουν το σωστό. Παρόλα αυτά θεωρούν ότι η αποσύνδεση είναι λανθασμένη ενέργεια. Γιατί πιστεύουν ότι είναι λάθος να αρνηθεί μία γυναίκα έναν διατηρήσει κάποιον στη ζωή, αν αυτός είναι ο μόνος τρόπος για να επιβιώσει. Αφού λοιπόν δίνεται στο έμβryo η ίδια βαρύτητα ως προς το δικαίωμα της ζωής, ο ωφελμιστής θεωρεί ότι είναι λάθος η γυναίκα να αρνηθεί να το «φιλοξενήσει» στο σώμα της, μέχρι να μπορέσει να επιβιώσει έξω από τη μήτρα της.

Ο R. M. Hare προσθέτει όμως μία άλλη παράμετρο. Τονίζει ότι σύμφωνα με μια βασική αρχή εάν μία απόφαση επηρεάζει τα συμφέροντα κάποιων ανθρώπων, τότε αυτοί πρέπει να αντιμετωπίζονται ως *σκοποί*, που τα *συμφέροντά τους* θα πρέπει να προστατεύονται αμερόληπτα. Συνήθως αυτός που έχει το μεγαλύτερο συμφέρον είναι και αυτός που έχει και το μεγαλύτερο μερίδιο στη λήψη της απόφασης. Άρα, αυτός θα μεριμνήσει και για τη μέγιστη προστασία των συμφερόντων του. **(175)**

Στην περίπτωση της έκτρωσης, αυτός που έχει ένα πολύ μεγάλο συμφέρον για το αποτέλεσμα είναι η μητέρα. Πολλοί ισχυρίζονται ότι η μητέρα θα πρέπει να είναι η μόνη που δικαιούται να αποφασίσει και ίσως θα είχαν δίκιο αν δεν υπήρχαν άλλα εμπλεκόμενα συμφέροντα. Όμως υπάρχουν και άλλοι που εμπλέκονται και δεν είναι δυνατό να μη ληφθούν υπόψη. Καταρχάς, ο πατέρας του παιδιού έχει συμφέροντα, οπωσδήποτε μικρότερα από της μητέρας, ωστόσο καθόλου αμελητέα. Το πρόσωπο στο οποίο θα εξελιχθεί το έμβryo έχει επίσης συμφέροντα και μάλιστα πολύ σημαντικά. Αξίζει όμως να αναφερθεί ότι μπορεί το έμβryo να είναι ελατ-

τωματικό, για π.χ. να πάσχει από ερυθρά και έτσι όταν θα γεννηθεί να αναπτύξει σοβαρές σωματικές και ψυχικές ανωμαλίες. Η ίδια γυναίκα μπορεί να εμβολιαστεί ώστε το επόμενο έμβρυο που θα συλλάβει να είναι απόλυτα υγιές. Σ' αυτή τη περίπτωση το συμφέρον του υγιούς εμβρύου φαίνεται να υπερτερεί του συμφέροντος του ελαττωματικού εμβρύου.

Υπάρχει επίσης και το συμφέρον του ιατρού, του χειρουργού και των νοσοκόμων που καλούνται να κάνουν την έκτρωση, με την έννοια ότι τους ζητείται να κάνουν κάτι ενάντια στη συνείδησή τους, αφού μάχονται πάντα για τη διατήρηση και όχι για την αφαίρεση της ζωής.

Για τον Hare το πώς αποφασίζουμε για τον εάν η άμβλωση είναι επιτρεπτή εξαρτάται από το πώς ιεραρχούμε τα συμφέροντα των εμπλεκόμενων μερών. Το συμφέρον της μητέρας δεν είναι το μοναδικό αλλά είναι αναμφίβολα το επικρατέστερο.

Βέβαια, κάποιοι βλέπουν το ζήτημα και από μία άλλη, διαφορετική οπτική γωνία και θεωρούν ότι η διάκριση ανάμεσα στην έκτρωση και την αντισύλληψη είναι πολιτισμική και ότι η έκτρωση θεωρείται από πολλές γυναίκες ένα είδος αντισύλληψης και καταφεύγουν σ' αυτήν, όταν όλα τα άλλα μέσα αποτυγχάνουν. Για αρκετές γυναίκες, το αναπτυσσόμενο έμβρυο δε διαφέρει σε τίποτα από ένα γονιμοποιημένο ωάριο, που δημιουργείται και στη συνέχεια καταστρέφεται από τα μέσα αντισύλληψης. Δεδομένων των υπερβολικών απαιτήσεων και δεσμεύσεων που περιλαμβάνει η μητρότητα και των επιπρόσθετων υποχρεώσεων που δημιουργούνται στην οικογένεια και την κοινωνία, οι γυναίκες αποδέχονται την αντισύλληψη ως μέσο ελέγχου της γονιμότητάς τους. Η ανοχή προς την έκτρωση αντιπροσωπεύει δηλαδή τη δέσμευσή τους προς τα ήδη υπάρχοντα μέλη της οικογένειάς τους και την απροθυμία τους να φέρουν στον κόσμο παιδιά, που δε μπορούν ή δεν έχουν προετοιμαστεί για να τα φροντίσουν.

Έτσι, για την Barbara Katz Rothman η απόφαση μιας γυναίκας να προχωρήσει σε έκτρωση συχνά δεν είναι μία απόφαση για να καταστρέψει, αλλά μία άρνηση να δημιουργήσει. Η γυναίκα επιλέγει την άμβλωση γιατί γνωρίζει ότι δεν αντέχει να δώσει το παιδί της για υιοθεσία, αλλά κυρίως επειδή αισθάνεται ότι δεν είναι ικανή να προσφέρει στο παιδί τη ζωή ή τους γονείς που *νιώθει ότι του αξίζουν*. Αναγκάζεται να αποβάλλει το παιδί από τον οργανισμό της, διότι πιστεύει ότι είναι άδικο για εκείνο να έρθει στον κόσμο, όταν είναι ήδη από τη σύλληψή του ανεπιθύμητο. Επίσης, αρνείται να φέρει στον κόσμο ένα παιδί, όταν βρίσκεται σε δύσκολη οικονομική κατάσταση και θεωρεί άδικο να περάσει και εκείνο μία ζωή γεμάτη κακουχίες, δυσκολίες και ελλείψεις. **(176)**

Ωστόσο, αρκετοί δε συμμερίζονται τις απόψεις της Rothman, καθώς ο συλλογισμός της αποκαλύπτει μία πλάνη: για να κάνει μία γυναίκα έκτρωση από καθαρό ενδιαφέρον προς το μελλοντικό παιδί, χρειάζεται να είναι σίγουρη ότι η ζωή του θα είναι οπωσδήποτε χειρότερη από τη μη ύπαρξή του. Όμως η θέση της Rothman δεν προβάλλει τη βλάβη που θα προκληθεί στο παιδί με το να έρθει στον κόσμο. Αντίθετα, θέλει να δείξει ότι το να φέρει μια γυναίκα στον κόσμο ένα παιδί κάτω από αυτές τις συν-

θήκες θα κατέστρεφε τα ιδανικά που η ίδια έχει ως προς την οικογένεια και τη μητρότητα (και πατρότητα) · δεν τη νοιάζει τόσο αν θα ήταν καλύτερα για το παιδί να μη γεννηθεί. Από την άλλη πλευρά όμως, καμία γυναίκα δεν επιθυμεί να γεννήσει ένα παιδί που δε θα μπορεί να το αγαπάει και να το φροντίζει όπως θα ήθελε και θα φανταζόταν. Δε θέλει το παιδί της να γνωρίσει απόρριψη και έλλειψη σεβασμού. Αυτό που την ενδιαφέρει είναι ότι η συνέχιση της εγκυμοσύνης θα παραβιάσει της αρχές της για μία σωστή και αξιοπρεπή δημιουργία. Αυτές οι αρχές είναι κανονιστικές για τους ανθρώπους που τις έχουν. Έτσι, η έκτρωση παρουσιάζεται όχι σαν απρεπής πράξη, αλλά σαν αξιοπρεπής πράξη, που καμιά φορά ενέχει και απώλεια.

Αξίζει να αναφερθεί ότι πολλοί προβάλλουν την άποψη ότι είναι ηθικά λάθος να έρχεται ένα παιδί στον κόσμο, κάτω από εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες και αυτή η αρχή ονομάζεται «γονική ευθύνη/μέριμνα» («parental responsibility»). Θεωρούν ότι το να κάνεις ένα παιδί υπό τέτοιες συνθήκες είναι αφενός ασυμβίβαστο με το να είσαι καλός γονέας αφετέρου είναι άδικο για το παιδί. Το επιχείρημά τους βασίζεται στο ότι κάποιον τον συμφέρει να μη γεννηθεί ένα παιδί εάν πρόκειται να έχει μια ζωή αβάσταχτη και γεμάτη προβλήματα. Ο Joel Feinberg τονίζει χαρακτηριστικά ότι «κανένα παιδί δεν είναι ηθικά σωστό να έρχεται στον κόσμο εάν δεν του είναι εξασφαλισμένοι κάποιοι ελάχιστοι όροι ευημερίας».

(177) Άρα, ένα πρόσωπο βλάπτεται πριν τη γέννησή του, αφού βλάπτονται τα μελλοντικά του συμφέροντα. Οι γονείς είναι ηθικά υποχρεωμένοι να σκέφτονται τη ζωή και συγκεκριμένα την ποιότητα της ζωής που θα έχει το παιδί τους. Εάν πιστεύουν ότι θα ζήσει και θα μεγαλώσει κάτω από δύσκολες συνθήκες, ότι δε θα μπορέσουν να το περιβάλουν με την κατάλληλη φροντίδα και αγάπη και ότι δεν θα έχουν την δυνατότητα να του προσφέρουν τα απαραίτητα εφόδια για μια καλύτερη ζωή, τότε είναι προτιμότερο να απέχουν από τη δημιουργία απογόνων.

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αναφερθεί ότι ένα πολύ μεγάλο ποσοστό γυναικών που καταφεύγει στην έκτρωση είναι ανήλικα κορίτσια. Είναι αυτονόητο ότι τα νεαρά ζευγάρια δε διαθέτουν ούτε στο ελάχιστο τη δυνατότητα να μεγαλώσουν σωστά το παιδί. Οι λόγοι είναι πολλοί και γνωστοί. Καταρχάς, είναι αυτονόητο ότι σ' αυτές τις περιπτώσεις εγκυμοσύνης το αγόρι και το κορίτσι δεν επιθυμούν πραγματικά να γίνουν γονείς. Η εγκυμοσύνη είναι ανεπιθύμητη και δεδομένων των προβλημάτων που αυτή επιφέρει, η άμβλωση φαίνεται μονόδρομος. Οι δύο μελλοντικοί γονείς πηγαίνουν ακόμα στο σχολείο και συντηρούνται εξολοκλήρου από τους γονείς τους. Τα ερωτήματα που ακολουθούν είναι εύλογα: πώς είναι δυνατόν να αναθρέψει κανείς ένα παιδί όταν ο ίδιος είναι παιδί; Πώς οι νεαροί γονείς θα μπορέσουν να δώσουν στο παιδί τους αγάπη, φροντίδα και στοργή όταν το θεωρούν ανεπιθύμητο και αιτία για την οποία δεν εκπληρώνουν τα μελλοντικά τους όνειρα; Ακόμα και αν δεχτούν το παιδί τους με αγάπη, πώς θα το μεγαλώσουν όταν οι ίδιοι στηρίζονται οικονομικά και ψυχολογικά στους γονείς τους; Υπάρχει δυστυχώς και η περίπτωση που ο πατέρας (ανήλικος ή ενήλικος) δεν επιθυμεί να έχει καμία σχέση με την εγκυμοσύνη και απλά εξαφανίζεται. Τότε, όλο το βάρος πέφτει στη γυναίκα ή στο α-

νήλικο κορίτσι και όπως είναι λογικό τα προβλήματα πολλαπλασιάζονται, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να τα αντιμετωπίσει μόνη της. Άλλωστε η εγκυμοσύνη δεν είναι εύκολη διαδικασία και το αποτέλεσμα της (το παιδί που θα γεννηθεί) δεν είναι κάτι εφήμερο αλλά διαρκεί μια ζωή. Υπό τέτοιες προϋποθέσεις, είναι φυσικό οι άνθρωποι να επιλέγουν την άμβλωση, καθώς αντιλαμβάνονται ότι η οικογένεια που πρόκειται να δημιουργήσουν τους προκαλεί πολλά προβλήματα και δυσκολίες ενώ ποσώς απέχει από αυτό που εκείνοι ονειρεύονταν. Οπότε φτάνουν στο συμπέρασμα ότι είναι καλύτερα να μη γεννηθεί κανείς ή αλλιώς να μην έρθει στη ζωή.

Γενικότερα πάντως, είναι πολλές οι αντιρρήσεις ως προς την αρχή της «γονικής ευθύνης». Αρχικά, το πώς κρίνει κανείς τη ζωή και την ποιότητα ζωής είναι υποκειμενικό. Ποικίλλει ανάλογα με τις εμπειρίες, την προσωπικότητα και τη γενικότερη αντιμετώπιση της ζωής που έχει ο καθένας. Επίσης, αυτή η αρχή δε συστήνει στους ανθρώπους να κάνουν παιδιά μόνο όταν οι συνθήκες είναι ιδανικές και τέλειες. Τότε θα υπήρχαν ελάχιστες οικογένειες στον κόσμο. Η αρχή αυτή απευθύνεται μόνο σε εκείνα τα άτομα που είναι ικανά να ελέγξουν τη γονιμότητα τους και να αποφασίσουν συνειδητά εάν πραγματικά θέλουν να κάνουν παιδιά. Επιπλέον, η φράση «είναι καλύτερα να μη γεννηθεί κανείς» σημαίνει ότι η ζωή κάποιου είναι τόσο τραγική που δεν τον ωφελεί να παραμένει στη ζωή. Όμως αυτή η φράση δε μπορεί να ισχύει στην περίπτωση του εμβρύου ή του μικρού παιδιού, γιατί δεν μπορούν να εκφράσουν επιθυμίες για τη μελλοντική τους ζωή και τη συγκρίνουν με την τωρινή τους κατάσταση. Εξαιρέση αποτελούν περιπτώσεις παιδιών με σωματικές και πνευματικές ελλείψεις και σοβαρές ασθένειες, όπως το σύνδρομο Huntington και ο ιός του Aids. Πάντως, ακόμα και για αυτές τις περιπτώσεις οι ενάντιοι της άμβλωσης αντιδρούν. Μπορεί να θεωρούν ότι η έκτρωση είναι δικαιολογημένη, αλλά υπογραμμίζουν ότι η ζωή κάθε όντος είναι μοναδική. Άνθρωποι με σωματικές αναπηρίες και σοβαρές ασθένειες παραδέχονται ότι η ζωή τους είναι πράγματι πολύ δύσκολη αλλά ταυτόχρονα γεμάτη με μοναδικές εμπειρίες. Κάνοντας τον απολογισμό τους, είναι τελικά ευτυχείς που τους δόθηκε η ευκαιρία να ζήσουν έστω δύσκολα, έστω για λίγο. Ευχαριστούν τους γονείς τους που τους έφεραν στη ζωή και δεν προτίμησαν να τους καταστρέψουν παρά τις δυσμενείς συνθήκες και τις αρνητικές προβλέψεις. Γιατί είναι προτιμότερο να ζεις παρά να μη ζεις καθόλου. Όσον αφορά στις περιπτώσεις των σοβαρών και θανατηφόρων ασθενειών, πιστεύουν ότι ενώ η έκτρωση φαίνεται λογική, δε θα πρέπει να παραβλέπονται και περιπτώσεις ανθρώπων που τελικά δε τους μεταδόθηκε η ασθένεια ή άργησε να τους εκδηλωθεί. Μπορεί να επιβιώσουν για λίγα χρόνια, αλλά τουλάχιστον θα έχουν τη δυνατότητα να ζήσουν έστω για λίγο. Βέβαια, η περίπτωση να επιβιώσει κανείς με τέτοιο ιστορικό υγείας είναι πραγματικά ελάχιστες. Για τους υποστηρικτές της γονικής ευθύνης αυτή η ζωή είναι πραγματικά αβάσταχτη. Το παιδί θα έχει πολύ περιορισμένο χρόνο ζωής, τον περισσότερο από τον οποίο θα τον περνάει στα νοσοκομεία. Είναι ασύλληπτο και ανήθικο να φέρνεις στον κόσμο ένα παιδί και να γνωρίζεις ότι θα ταλαιπωρηθεί κατά τέτοιο τρόπο στη ζωή του για να πεθάνει μετά από ένα σύντομο χρονικό διάστημα. Είναι καλύτερο ένα παιδί να γεννηθεί κάτω

από πιο ομαλές και ευνοϊκές συνθήκες, δεδομένου ότι η ζωή είναι ούτως ή άλλως δύσκολη. Δε χρειάζεται ένα παιδί να ξεκινάει τη ζωή του με επιπρόσθετα προβλήματα.

Τα δικαιώματα του πατέρα

Όπως αναφέρθηκε, η έκτρωση είναι ένα από τα πλέον σημαντικά και πολυσυζητημένα θέματα. Οι περισσότεροι άνθρωποι είναι εξοικειωμένοι με τις θέσεις και τα επιχειρήματα υπέρ και κατά των αμβλώσεων. Ωστόσο από τις συζητήσεις για την έκτρωση απουσιάζει συχνά το ζήτημα των δικαιωμάτων του πατέρα. Βέβαια, τις τελευταίες δεκαετίες γίνεται ιδιαίτερη αναφορά σ' αυτό, καθώς αποτελεί αναπόσπαστο κεφάλαιο του προβλήματος.

Σε περίπτωση μη προγραμματισμένης εγκυμοσύνης υπάρχουν τέσσερις πιθανές περιπτώσεις: α) και οι δύο σύντροφοι επιθυμούν να κρατήσουν το παιδί, β) και οι δύο σύντροφοι δεν επιθυμούν να κρατήσουν το παιδί, γ) η γυναίκα επιθυμεί να κρατήσει το παιδί ενώ ο άνδρας θέλει εκείνη να προχωρήσει σε έκτρωση και δ) ο άνδρας επιθυμεί να γεννηθεί το παιδί ενώ η γυναίκα θέλει να προχωρήσει σε έκτρωση.

Η συζήτηση για τα δικαιώματα του πατέρα αφορά κυρίως τις περιπτώσεις γ και δ. Στις περιπτώσεις α και β οι δύο γονείς βρίσκονται σε συμφωνία για το εάν θα κρατήσουν το παιδί ή όχι, οπότε δεν υπάρχει δίλημμα και πρόβλημα που να χρειάζεται λύση. Το πρόβλημα εμφανίζεται στις περιπτώσεις γ και δ, γιατί τότε συγκρούονται οι δύο πλευρές και αναρωτιέται κανείς ποια έχει τα ισχυρότερα δικαιώματα. Στην περίπτωση δ τίθεται και το εξής ερώτημα: *η έκτρωση είναι ηθικά λανθασμένη ενέργεια γιατί καταπατά τα δικαιώματα του πατέρα;*

Παρόλο που αναμφισβήτητα οι άνδρες έχουν ιδιαίτερα σημαντικό - και σε κάποιες περιπτώσεις ακόμα και κυρίαρχο - ρόλο στις αποφάσεις περί αμβλώσεων, σύμφωνα με αποφάσεις δικαστηρίων του Δυτικού κόσμου, φαίνεται να μην έχουν κανένα ουσιαστικό νομικό δικαίωμα.

Βέβαια σε 14 χώρες του κόσμου η νομοθεσία απαιτεί έγκριση του συζύγου προκειμένου μια γυναίκα να κάνει έκτρωση. Αυτές είναι: Αίγυπτος, Δημοκρατία της Γουινέα-Μπισσάου, Ιράν, Ιράκ, Ιαπωνία, Δημοκρατία της Κορέας, Κουβέιτ, Μαλάουι, Μαρόκο, Νικαράγουα, Συρία, Σαουδική Αραβία, Τουρκία και Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα. Όμως σε αρκετές από αυτές τις χώρες, οι νόμοι παρακάμπτονται εάν κινδυνεύει η υγεία της γυναίκας. **(178)**

Όσον αφορά σε χώρες της Αμερικής και της Ευρώπης, υπήρξαν αρκετές νομικές υποθέσεις όπου οι άνδρες προσπάθησαν να αποτρέψουν τις συντρόφους τους από τη διενέργεια έκτρωσης. Οι υποθέσεις ορόσημο ήταν δύο. Στην υπόθεση *Planned Parenthood της Πολιτείας του Κεντρικού Missouri εναντίον του Danforth* το 1976 (ή αλλιώς *Planned Parenthood vs Danforth*), το Δικαστήριο έκρινε ως αντισυνταγματική τη συγκατάθεση του συζύγου και στην υπόθεση *Planned Parenthood της Πολιτείας της Νοτιοανατολικής Pennsylvania εναντίον του Casey* το 1992 (ή αλλιώς *Planned Parenthood vs Casey*) έκρινε ως αντισυνταγματική και τη συζυγική κοινοποίηση πριν την έκτρωση. Η λογική των αποφάσεων των δύο αυτών δικαστηρίων ήταν ότι «από τη στιγμή που η γυναίκα είναι εκείνη που σωματικά φέρει το παιδί και είναι εκείνη που κατευθείαν και πιο ά-

μεσα επηρεάζεται από την εγκυμοσύνη, η ζυγαριά γέρνει προς το μέρος της, σε σχέση με τον άνδρα». **(179)** Έτσι, σε όλες τις παρόμοιες υποθέσεις τα Δικαστήρια της Αμερικής και του Ηνωμένου Βασιλείου έκριναν ότι η απόφαση μιας γυναίκας να κάνει έκτρωση δεν μπορεί να ακυρωθεί από το σύζυγο, το σύντροφο ή τον πρώην σύντροφό της. Επιπρόσθετα, η γυναίκα δεν είναι υποχρεωμένη να ειδοποιήσει τον πατέρα ότι σκοπεύει να προχωρήσει σε έκτρωση. **(180)**

Ωστόσο, προκαλεί εντύπωση πως σε υποθέσεις που αφορούν μελλοντική εγκυμοσύνη με τη χρήση κατεψυγμένων εμβρύων, οι δικαστές δίνουν ίσα δικαιώματα στους άνδρες. Δηλαδή μία γυναίκα επιθυμεί να μείνει έγκυος από τα κατεψυγμένα έμβρυα που είχαν δημιουργηθεί από κοινού με τον άνδρα της. Το ζευγάρι αργότερα χωρίζεται, αλλά η γυναίκα θέλει να κυοφορήσει τα έμβρυα. Ο άνδρας όμως δεν επιθυμεί αυτήν την εγκυμοσύνη. Νομικά έχει το δικαίωμα να αρνηθεί να γίνει χρήση των εμβρύων ενώ δικαιώνεται και δικαστικά, όπως έγινε και στην υπόθεση *Davis* εναντίον *Davis* στο Tennessee το 1992 (ή αλλιώς *Davis vs Davis*). Το Δικαστήριο αρχικά είχε δικαιώσει τη γυναίκα, πιστεύοντας πως η γέννηση των εμβρύων θα ήταν προς όφελός τους. Αντίθετα, το Εφετείο απέρριψε το αίτημα της γυναίκας, καθώς αποφάσισε πως ο άνδρας είχε συνταγματικό δικαίωμα να μη γίνει πατέρας χωρίς τη συναίνεσή του. Η απόφαση αυτή αργότερα επιβεβαιώθηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο του Tennessee, αλλά δεν επανεξετάστηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο των Ηνωμένων Πολιτειών. **(181)**

Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι η αντίφαση αυτή έγκειται στο ότι στην περίπτωση που η γυναίκα είναι ήδη έγκυος, το έμβρυο βρίσκεται μέσα στο σώμα της και δεν μπορεί να χωριστεί από αυτή. Οπότε, η απόφαση για το εάν θα κρατήσει το παιδί δεν αφορά μόνο εκείνη, αφορά και το σώμα της. Αντίθετα, στην περίπτωση των κατεψυγμένων εμβρύων τα πράγματα είναι αρκετά διαφορετικά. Το έμβρυο δε βρίσκεται μέσα στο σώμα της και δεν τίθεται πλέον ζήτημα της σωματικής της ακεραιότητας. Συνεπώς, το να μη γίνεται δεκτή η επιθυμία του πατέρα και να μη λαμβάνονται υπόψη οι θέσεις του συνιστά παραβίαση των δικαιωμάτων του.

Πάντως, η υπόθεση *Casey* δείχνει ξεκάθαρα πως η απόφαση για το εάν θα γίνει έκτρωση ή όχι εναπόκειται αποκλειστικά στη γυναίκα. Οι υπέρμαχοι των δικαιωμάτων της γυναίκας υποστηρίζουν ότι αυτό συμβαίνει επειδή μόνο εκείνη εκ φύσεως μπορεί να υφίσταται την εγκυμοσύνη, με όλες τις συνέπειές της. Επηρεάζεται το σώμα της, η επαγγελματική της σταδιοδρομία και ολόκληρη η ζωή της. Μία ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη μπορεί να έχει καταστροφικές επιπτώσεις στη ζωή της και γι' αυτό είναι λογικό και θεμιτό να την τερματίσει όπως εκείνη θέλει. Θεωρούν ότι οι άνδρες έχουν δικαιώματα ως προς την εγκυμοσύνη και την άμβλωση, αλλά αυτά τους αποδίδονται κυρίως για συναισθηματικούς λόγους, λόγω της συναισθηματικής τους σύνδεσης με το ζήτημα. Δεν αποδέχονται ότι η άμβλωση επηρεάζει και επιβαρύνει στον ίδιο βαθμό άνδρες και γυναίκες. Αντίθετα, πιστεύουν ότι ο ρόλος του άνδρα αφορά κυρίως στη λήψη μέ-

τρων αντισύλληψης και στη μέριμνα για τη φροντίδα και την ανατροφή του παιδιού.

Ο εξαναγκασμός μιας γυναίκας να κυφορήσει παρά τη θέλησή της είναι αδιανόητος. Διότι έτσι υποδουλώνεται στην εγκυμοσύνη και χάνει την ελευθερία της. Επίσης, αν επιτραπεί στους άνδρες να αναμειχθούν σ' αυτό το θέμα, τότε είναι πιθανή και η ανάμειξη οποιουδήποτε άλλου τρίτου προσώπου. Οπότε, αφαιρείται ο έλεγχος της κατάστασης από τη γυναίκα και ενισχύεται η θέση άλλων προσώπων εκτός του ζευγαριού, όπως είναι οι συγγενείς, οι φίλοι ή οι γείτονες. Κάτι τέτοιο αναμφίβολα θα οδηγήσει σε δυσάρεστες συνέπειες, δηλαδή θα πλήξει την αυτονομία της γυναίκας, θα της αφαιρέσει τη δυνατότητα να ελέγχει το σώμα της, ενώ θα αφήσει και υπόνοιες περί ανικανότητάς της να αποφασίζει μόνη της. Από τη στιγμή λοιπόν που η γυναίκα κυφορεί το παιδί και εκείνη επωμίζεται τις περισσότερες ευθύνες της φροντίδας του, μόνο εκείνη πρέπει να έχει τον τελικό λόγο στο συγκεκριμένο θέμα. Οι γυναίκες είναι εν τέλει υπεύθυνες στο θέμα της αναπαραγωγής του είδους και μόνο αυτές επιτρέπεται να αποφασίζουν για το εάν θα αποκτήσουν παιδιά ή όχι.

(182)

Από την άλλη πλευρά, οι υποστηρικτές των δικαιωμάτων του πατέρα και τα μέλη του κινήματος υπέρ των ανδρών συχνά τονίζουν ότι η προτεραιότητα που δίνεται στα δικαιώματα της γυναίκας αποτελεί διάκριση ανάμεσα στα δύο φύλα. Διότι, έτσι η γυναίκα έχει τη δυνατότητα να στερήσει από έναν άνδρα το δικαίωμά του να γίνει πατέρας ή μπορεί και να τον αναγκάσει να γίνει πατέρας χωρίς τη θέλησή του.

Αρκετοί φιλόσοφοι τονίζουν ότι στους άνδρες θα πρέπει να δοθεί η δυνατότητα να ασκούν «βέτο» και να ακυρώνουν την απόφαση της συντρόφου τους να κάνει άμβλωση. Πιο συγκεκριμένα, ο φιλόσοφος George W. Harris τονίζει ότι εάν σε μια γυναίκα επιτραπεί να κάνει έκτρωση, τότε όχι μόνο θα παραβιάσει την *αυτονομία* του πατέρα, αλλά επίσης θα τον βλάψει από τη στιγμή που θα βλάψει το *έμβρυό του*. Έτσι, για να αποκαταστήσει την αυτονομία του πατέρα και για να αποφύγει τη μελλοντική του βλάβη, η γυναίκα είναι υποχρεωμένη να κυφορήσει το έμβρυο. Για τον Harris και οι άνδρες και οι γυναίκες έχουν *ηθικό έννομο συμφέρον* στην τεκνοποίηση. Από τη στιγμή λοιπόν που ένας άνδρας καθιστά έγκυο μια γυναίκα με σαφή σκοπό να αποκτήσει παιδί και η σύλληψη γίνεται με τρόπο αμοιβαία συναινετικό, τότε είναι ηθικά απαράδεκτο η γυναίκα να προχωρεί αργότερα σε έκτρωση. **(183)**

Ακόμα, πολλοί κατακρίνουν ηθικά και την περίπτωση όπου η γυναίκα σκόπιμα εξαπατά τον άνδρα ως προς την απόκτηση οικογένειας. Σ' αυτήν την περίπτωση ο άνδρας επιθυμεί να αποκτήσει παιδιά αλλά η γυναίκα όχι. Εκείνος αφοσιώνεται στη γυναίκα και στην οικογένεια που τόσο πολύ θέλει να δημιουργήσει. Η γυναίκα μένει έγκυος κατά λάθος και εκείνος είναι πολύ ευτυχισμένος που επιτέλους θα πραγματοποιηθεί η επιθυμία του. Η γυναίκα που θα προχωρήσει σε έκτρωση παρά τη θέληση του άνδρα θεωρείται ότι σφάλλει ηθικά. Βέβαια, κάποιοι αντιδρούν σ' αυτό, λέγοντας πως το σφάλμα προέρχεται κυρίως από τη σκόπιμη κακή

διαγωγή της γυναίκας και όχι τόσο από τη βλάβη των ηθικών δικαιωμάτων του πατέρα. Η άλλη πλευρά πάντως απαντά ότι η έκτρωση είναι εκείνη που προκαλεί μεγαλύτερη βλάβη στον άνδρα σε συνδυασμό με την εξαπάτησή του.

Από την παραπάνω θέση προκύπτει και το ακόλουθο εύλογο ερώτημα: εάν δίνεται στον άνδρα το δικαίωμα να ασκεί «βέτο» στην απόφαση μιας γυναίκας να κάνει άμβλωση όταν εκείνος θέλει να αποκτήσει παιδί και είναι πρόθυμος να το στηρίξει οικονομικά, τότε γιατί να μη δίνεται στον άνδρα το δικαίωμα να ζητά την άμβλωση του παιδιού, όταν δεν το θέλει και δεν είναι πρόθυμος να το στηρίξει οικονομικά; Αυτή είναι και η περίπτωση γ, που αναφέρθηκε πιο πάνω.

Η πλευρά των ανδρών δίκαια νιώθει αδικημένη. Αισθάνονται ότι δεν έχουν κανένα δικαίωμα στην απόφασή τους να γίνουν ή όχι γονείς και απλά παρακολουθούν τις γυναίκες να αποφασίζουν μόνες τους. Οπότε είτε τους στερούν την επιθυμία να αποκτήσουν οικογένεια είτε τερματίζουν την εγκυμοσύνη τους χωρίς να τους πληροφορήσουν είτε τους επιβαρύνουν οικονομικά με τη συντήρηση των παιδιών που δε θέλουν. Υπάρχουν δυστυχώς και περιπτώσεις όπου γυναίκες εξαπατούν τους άνδρες, προσποιούμενες πως χρησιμοποιούν αντισυλληπτικά μέσα, με σκοπό να μείνουν έγκυες ώστε να τους αναγκάσουν να τις αποκαταστήσουν κοινωνικά και να τους επιβαρύνουν με την οικονομική στήριξη του παιδιού (επωφελούμενες κι αυτές βεβαίως από τη γενικότερη οικονομική συνεισφορά του άνδρα). Τέτοιες συμπεριφορές είναι ασφαλώς απαράδεκτες και ηθικά κατακριτέες.

Στην περίπτωση λοιπόν ο άνδρας δεν επιθυμεί να αποκτήσει παιδί και να το συντηρήσει οικονομικά παρά τη θέληση της μητέρας, δεν έχει κανένα δικαίωμα να της επιβάλλει τη θέλησή του και τα δικαιώματά της πάλι υπερισχύουν των δικών του. Ακόμη, τα περισσότερα νομικά συστήματα δεν επιτρέπουν στον άνδρα να ξεφύγει της ευθύνης του παιδιού του και τον υποχρεώνουν να το στηρίξει οικονομικά για το υπόλοιπο της ζωής του.

Ο Steven Hales διαπιστώνει ότι το να λέει κανείς ότι οι άνδρες έχουν εξίσου δικαιώματα στην άμβλωση είναι παράλογο και ασήμαντο. Διότι, οι άνδρες εξαρτώνται ολοκληρωτικά από την απόφαση της γυναίκας, αφού εκείνη έχει τον πλήρη έλεγχο της κατάστασης. Συνεπώς οπότε συγκρούονται οι δύο πλευρές, η μητέρα κερδίζει πάντα. Γι' αυτό θα πρέπει να υπάρχουν ίσες δυνατότητες στην άσκηση των δικαιωμάτων.

(184)

Για τον Steven Hales, (όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο) η άμβλωση είναι ένας μηχανισμός που επιτρέπει στη γυναίκα να αποφύγει τα μελλοντικά καθήκοντα που σχετίζονται με το παιδί. Αυτός ο μηχανισμός είναι ηθικά και νόμιμα, σύμφωνα με τη νομοθεσία αρκετών κρατών, επιτρεπτός. Συνεπώς, εάν δεχτεί κανείς ότι οι γυναίκες έχουν δικαίωμα στην άμβλωση, τότε μπορεί να δεχτεί ότι και οι άνδρες έχουν δικαίωμα να μην αποδεχτούν τα μελλοντικά καθήκοντα που σχετίζονται με το παιδί. Η αναγνώριση αυτού του δικαιώματος μας επιτρέπει να πλησιά-

σουμε πιο κοντά στο ιδεώδες της ηθικής ισότητας. Μιλάει για την αρχή της *άρνησης* και ισχυρίζεται ότι ο άνδρας μπορεί να αρνηθεί να γίνει πατέρας και δεν είναι ηθικά υποχρεωμένος να συζητήσει με κάποιον πριν πάρει την απόφασή του. Η απόφαση της γυναίκας να γίνει μητέρα δε θα πρέπει να υπερισχύει της απόφασης του άνδρα να μη γίνει πατέρας, γιατί μόνο αυτός θα πρέπει να αποφασίζει για τη ζωή του. Τέλος, ο άνδρας δεν έχει καμία ηθική υποχρέωση να προσφέρει τα αναγκαία για την ανατροφή και ευημερία του παιδιού του. **(185)**

Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και ο Keith Wiley, ο οποίος - όπως προαναφέρθηκε - αναγνωρίζει ότι η γυναίκα χρειάζεται να έχει τον πλήρη έλεγχο του σώματός της αλλά δε θεωρεί σωστό να συνεχίζει την εγκυμοσύνη, χωρίς την έγκριση του άνδρα. Ο νόμος δικαιώνει βέβαια τη γυναίκα, ωστόσο κάτι τέτοιο είναι θέμα έλλειψης αξιοπρέπειας και σεβασμού προς το σύντροφό της. **(186)** Για το λόγο αυτό, προτείνει τη δημιουργία δύο επίσημων εγγράφων, που θα προστατεύουν το δικαίωμα του άνδρα να αρνείται να αναλαμβάνει την οικονομική στήριξη του παιδιού. Ο άνδρας μόλις μαθαίνει ότι η σύντροφός του είναι έγκυος, θα έχει τη δυνατότητα να υπογράψει το πρώτο έγγραφο, όπου θα δηλώνει κατηγορηματικά ότι δεν επιθυμεί την απόκτηση παιδιού και δεν αναλαμβάνει την ευθύνη του. Η γυναίκα θα ειδοποιείται από νωρίς για την ύπαρξη του εγγράφου, ώστε να έχει τη δυνατότητα να προχωρεί έγκαιρα και σε έκτρωση, αν το επιθυμεί. Με αυτόν τον τρόπο κανένας σύντροφος δεν θα καταπιέζει τον άλλο, αλλά θα γνωστοποιούν τις προθέσεις τους. Υπάρχει όμως η πιθανότητα η γυναίκα να αποκρύψει την εγκυμοσύνη της, ώστε ο άνδρας να μην προλάβει να υπογράψει το έγγραφο έγκαιρα. Τέτοιες γυναίκες χαρακτηρίζονται από τον Wiley ως ανεύθυνες και ανώριμες να γίνουν μητέρες εξαρχής. Για το λόγο αυτό, ο άνδρας θα υπογράψει ένα δεύτερο έγγραφο (που θα ενσωματώνεται στο πρώτο), το οποίο θα βεβαιώνει ότι έλαβε γνώση της εγκυμοσύνης της συντρόφου του αρκετά νωρίς. Έτσι, θα μπορεί να αποφασίσει εάν θα γίνει πατέρας ή όχι με ηρεμία και η γυναίκα θα έχει τη χρονική άνεση να κάνει άμβλωση, αν θέλει. Άρα, ο ερχομός του παιδιού στον κόσμο ή όχι εξαρτάται αποκλειστικά από τη γυναίκα · με την έκτρωση μπορεί να απελευθερωθεί από το οικονομικό βάρος του παιδιού, όπως αποδεσμεύεται και ο άνδρας με τα παραπάνω έγγραφα. **(187)** Ο Wiley αντιλαμβάνεται ότι η λύση που προσφέρει είναι θεωρητική. Από τη στιγμή όμως που ο γάμος περιλαμβάνει νομικά έγγραφα, το ίδιο χρειάζεται να ισχύει και στην περίπτωση της τεκνοποίησης, που είναι αναμφίβολα η πιο σημαντική και σοβαρή κίνηση στη ζωή ενός άνδρα.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί πως παρόλο που οι άνδρες φαίνεται να μην έχουν εξίσου ισχυρά ηθικά (και νομικά δικαιώματα), η στάση τους προς το έμβρυο αλλά και τη μητέρα αρκετά συχνά επηρεάζει την απόφαση της γυναίκας. Έχει αποδειχτεί πως όταν ο άνδρας δείχνει αφοσίωση στη γυναίκα, είναι θετικός με την ιδέα απόκτησης παιδιού και όλα αυτά συμβαίνουν όταν το ζευγάρι είναι παντρεμένο, τότε η γυναίκα σπάνια προχωρά σε έκτρωση. Αντίθετα, όταν η γυναίκα αντιλαμβάνεται ότι είναι μόνη της, νιώθει ανασφάλεια αφού ο άνδρας δηλώνει ότι δε θα

στηρίζει συναισθηματικά εκείνη και το παιδί και τότε η πιθανότητα να προχωρήσει σε άμβλωση είναι αρκετά υψηλή. Οι πιθανότητες αυξάνονται ακόμα περισσότερο όταν πρόκειται για εγκυμοσύνη εκτός γάμου. Τα αποτελέσματα άλλωστε της έρευνας του Ινστιτούτου «Alan Guttmacher» το 1987 σε κέντρα που διενεργούνταν άμβλώσεις στην Αμερική είναι χαρακτηριστικά. Συμμετείχαν 1900 γυναίκες και ερωτώμενες για ποιο λόγο είχαν κάνει έκτρωση, το 68% επικαλέστηκε οικονομική αδυναμία συντήρησης του παιδιού, το 51% δήλωσε προβλήματα στις σχέσεις του με το σύντροφό του και το 23% απάντησε ότι ο σύζυγος/σύντροφος επιθυμούσε την άμβλωση. Από τις 790 γυναίκες που απάντησαν ότι είχαν προβλήματα στις σχέσεις τους, το 25% δήλωσε ότι δε βρίσκονταν σε σχέση, το 29% ότι έκανε έκτρωση γιατί ο σύντροφος δεν ήθελε να προχωρήσει σε γάμο και ένα 32% ότι μάλλον θα χώριζε σύντομα από το σύντροφό του. Επίσης, έρευνες έδειξαν ότι ο πατέρας αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα ως προς το άγχος, την ανησυχία και την κατάθλιψη που βιώνει η έγκυος. **(188)**

Οι άνδρες γενικότερα υποστηρίζουν πως η πιθανότητα να αναγνωριστούν τα συνταγματικά τους δικαιώματα στα θέματα περί άμβλωσης και να ισοσταθμιστούν με εκείνα των γυναικών είναι μικρή. Υπάρχει η απαισιόδοξη άποψη, όπως της καθηγήτριας Marsha Garrison, που υπογραμμίζει ότι δικαιώματα θα δοθούν στους άνδρες, όταν μέσω της τεχνολογίας θα καθίστανται εκείνοι έγκυοι ή όταν θα δημιουργηθούν τεχνητά εκκολαπτήρια, ώστε η μητέρα της γυναίκας να μην είναι πλέον απαραίτητη. **(189)**

Αντίθετα, η αισιόδοξη πλευρά ελπίζει πως στο μέλλον τα δικαστήρια ίσως δώσουν έμφαση στην έννοια της συζυγικής κοινοποίησης. Μια δημοσκοπήση που πραγματοποιήθηκε το 2005 στην Αμερική έδειξε ότι η κοινή γνώμη είναι υπέρ της συζυγικής κοινοποίησης, με το 72% των ερωτηθέντων να τίθεται υπέρ της και το 26% εναντίον της. Από αυτούς που απάντησαν πως η γυναίκα πρέπει να ενημερώνει το σύντροφό της πριν από την άμβλωση, το 79% ήταν άνδρες και το 67% γυναίκες. **(190)** Πράγματι, οι αποφάσεις των δικαστηρίων στις υποθέσεις Planned Parenthood εναντίον Danforth και Planned Parenthood εναντίον Casey φαίνεται να μην εναρμονίζονται με την κοινή γνώμη. Γι' αυτό πολλοί θεωρούν ότι η απόφαση του δικαστηρίου στην υπόθεση Davis εναντίον Davis ίσως είναι ένας τρόπος να γεφυρωθεί το χάσμα και να βρεθεί μία μέση λύση στο πρόβλημα.

Πάντως, η ιδανική λύση στο πρόβλημα είναι η αμοιβαία εκτίμηση των δικαιωμάτων των δύο συντρόφων. Ανεξάρτητα από τη φύση της σχέσης (είτε είναι μακροχρόνια και σοβαρή είτε είναι εφήμερη ή περιστασιακή), ο άνδρας και η γυναίκα πρέπει να αποφασίσουν λαμβάνοντας υπόψη ο ένας τα ηθικά δικαιώματα του άλλου. Η ελευθερία και η αυτονομία των δύο δεν πρέπει να παραβιαστεί, γιατί τότε το αποτέλεσμα δε θα είναι προς όφελος κανενός.

Χρυσός Κανόνας

Οι ενάντιοι της άμβλωσης χρησιμοποιούν και το επιχείρημα του «Χρυσού Κανόνα» («Golden Rule») για να αποδείξουν ότι η έκτρωση δεν είναι ηθικά αποδεκτή. Κατά τον «Χρυσό Κανόνα», όπως αναφέρεται στο κήρυγμα του Ματθαίου, «όλα όσα θέλετε να κάνουν σε σας οι άνθρωποι, έτσι και εσείς να κάνετε σ' αυτούς». **(191)** Λογικά λοιπόν προκύπτει ότι θα πρέπει να κάνουμε στους άλλους αυτά που χαιρόμαστε να κάνουν σε εμάς. Η «οικουμενικότητα» των ηθικών κρίσεων, που είναι μία από τις λογικές βάσεις του Χρυσού Κανόνα, απαιτεί από εμάς να κάνουμε τις ίδιες ηθικές κρίσεις σε πανομοιότυπες και παρόμοιες περιπτώσεις.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, προβάλλεται η έννοια της συνοχής, της συνέπειας και της σταθερότητας που πρέπει να έχουν οι άνθρωποι ως προς τις αποφάσεις που παίρνουν. Με άλλα λόγια, αν είναι σωστό για έναν άνθρωπο να κάνει μία ενέργεια A, τότε είναι σωστό για κάποιον άλλον σε μία ίδια περίπτωση να κάνει την ίδια ενέργεια A. Αυτό που χρειάζεται τώρα είναι να εφαρμοστεί αυτή η θεωρία όχι μόνο σε υποθετικές αλλά και σε πραγματικές καταστάσεις. Εάν για παράδειγμα, μία γυναίκα έκανε λάθος και προχώρησε σε έκτρωση, τότε θα είναι λάθος για όλες τις γυναίκες που βρίσκονται ακριβώς στην ίδια περίπτωση με την πρώτη να κάνουν έκτρωση. Γενικότερα, τονίζεται ότι οι περισσότερες εγκυμοσύνες πρέπει να συνεχίζονται και να ολοκληρώνονται με τη γέννηση του παιδιού· αυτοί που υποστηρίζουν τη νομιμοποίηση της έκτρωσης, το κάνουν γιατί επιθυμούν οι άνθρωποι να έχουν οι ίδιοι τη δυνατότητα να αποφασίζουν τον τερματισμό της εγκυμοσύνης κάτω από ειδικές συνθήκες.

Ο R. M. Hare εκτείνει τον «Χρυσό κανόνα» και του δίνει τις εξής δύο μορφές: πρώτον, θα πρέπει να κάνουμε στους άλλους αυτά που θα επιθυμούσαμε να έκαναν σε εμάς (στο παρελθόν, οπότε αυτή η μορφή έχει υποθετικό χαρακτήρα) και δεύτερον, θα πρέπει να κάνουμε στους άλλους αυτά που χαιρόμαστε που έκαναν για εμάς (εδώ η μορφή είναι πραγματική). **(192)** Συνεπώς, όλα τα πρόσωπα που υπάρχουν ή που πρόκειται να υπάρξουν είναι αναμφίβολα χαρούμενα που γεννήθηκαν. Επιπλέον και αυτοί που δεν είναι χαρούμενοι που γεννήθηκαν, δεν έχουν λόγο να αποβάλλουν αυτούς που θα ήταν χαρούμενοι αν γεννιούνταν. Γιατί τους τελευταίους, αν πρόκειται να είναι ευτυχισμένοι, τότε κανένας δεν έχει το δικαίωμα να τους σκοτώσει. Ο Hare συμπεραίνει πως ο ίδιος χαιρέται που γεννήθηκε, αλλά η χαρά του δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο στο ότι οι γονείς του δεν προχώρησαν σε έκτρωση· χαιρέται ακόμα που οι γονείς του δε χρησιμοποίησαν μέσα αντισύλληψης και έτσι τον συνέλαβαν. Από τη χαρά του, σε συνδυασμό με το Χρυσό Κανόνα, απορρέει όχι μόνο το καθήκον του να μην προχωρήσει και εκείνος σε έκτρωση αλλά κυρίως το καθήκον του να μην απέχει από τη δημιουργία απογόνων.

Ο Harry Gensler διευρύνει το συλλογισμό του και προχωρά σε μία άλλη εκδοχή του «Χρυσού Κανόνα», που εκφράζεται στο παρακάτω συμπέρασμα:

- Πρώτη υπόθεση: Εάν είσαι συνεπής και πιστεύεις ότι είναι σωστό κάποιος να κάνει την Α ενέργεια στον Α άνθρωπο, τότε πιστεύεις ότι είναι σωστό κάποιος να κάνει την Α ενέργεια σ' εσένα στις ίδιες περιστάσεις.
- Δεύτερη υπόθεση: Εάν είσαι συνεπής και πιστεύεις ότι είναι σωστό κάποιος να κάνει την Α ενέργεια σ' εσένα στις ίδιες περιστάσεις, τότε *θα συναινέσεις στην ιδέα* κάποιος να κάνει την Α ενέργεια σ' εσένα στις ίδιες περιστάσεις.
- Συμπέρασμα: Συνεπώς εάν είσαι συνεπής και πιστεύεις ότι είναι σωστό κάποιος να κάνει την Α ενέργεια στον Χ άνθρωπο, τότε *θα συναινέσεις στην ιδέα* κάποιος να κάνει την Α ενέργεια σ' εσένα στις ίδιες περιστάσεις.

Η πρώτη υπόθεση στηρίζεται στην «αρχή της παγκοσμιοποίησης», («universalizability principle») που απαιτεί από τους ανθρώπους να κάνουν τις ίδιες ηθικές κρίσεις στις ίδιες περιστάσεις. Για παράδειγμα, εάν θεωρώ ότι είναι σωστό να ληστεύουν έναν άνθρωπο, αλλά δε θεωρώ ότι είναι σωστό να ληστεύουν εμένα σε μία ίδια περίπτωση, τότε παραβιάζω την αρχή της παγκοσμιοποίησης και είμαι *ασυνεπής*. Η δεύτερη υπόθεση στηρίζεται στη «ρυθμιστική/κανονιστική αρχή» («prescriptivity principle»), που απαιτεί από τους ανθρώπους να διατηρούν τις ηθικές τους πεποιθήσεις σ' όλη τη ζωή τους και να ενεργούν ανάλογα με αυτές. Για παράδειγμα, εάν θεωρώ ότι μία πράξη είναι σωστή αλλά δε συναινώ στην πραγματοποίησή της, τότε παραβιάζω την κανονιστική αρχή και είμαι *ασυνεπής*. Το συμπέρασμα είναι μία μορφή Χρυσού Κανόνα. Για παράδειγμα, εάν θεωρώ ότι είναι σωστό να ληστεύουν κάποιον, αλλά δε συναινώ (ή δεν εγκρίνω) στην ιδέα κάποιος να με ληστεύει στην ίδια περίπτωση, τότε παραβιάζω τον Χρυσό Κανόνα και είμαι *ασυνεπής*. **(193)**

Θα γίνει προσπάθεια εφαρμογής και αυτής της μορφής του Χρυσού Κανόνα στο ζήτημα της άμβλωσης. Όπως είναι εύλογο, ο Χρυσός Κανόνας έχει να κάνει με την τωρινή αντίδραση των ανθρώπων σε μία υποθετική κατάσταση και όχι με το πώς θα αντιδρούσαν εάν βρίσκονταν οι ίδιοι σε μία υποθετική κατάσταση. Ας εξετάσουμε πρώτα τον Χρυσό Κανόνα σε σχέση με την αντιμετώπιση του εμβρύου. Ας υποθέσουμε ότι μία μητέρα πρόκειται να κάνει μία ενέργεια που θα έχει βλαβερές συνέπειες στο έμβρυο (για π.χ. να καταναλώσει αλκοόλ, να καπνίσει ή να κάνει χρήση απαγορευμένων ουσιών).

Εάν κάποιος είναι συνεπής και πιστεύει ότι η χρήση τέτοιων ουσιών είναι σωστή, τότε θα συναινέσει και στην ιδέα ότι η χρήση τέτοιων ουσιών από τη μητέρα του όταν ο ίδιος ήταν έμβρυο ήταν σωστή. Άρα, εάν είναι συνεπής, πιστεύει ότι τέτοιες ενέργειες είναι επιτρεπτές. Διότι, δεν είναι δυνατόν να αποδέχεται τέτοιες πράξεις γενικότερα, αλλά στη δική του περίπτωση να αντιδρά και να τις κατακρίνει · τότε, αυτός ο άνθρωπος θα χα-

ρακτηριστεί ως ασυνεπής. Με τον ίδιο τρόπο, αντιμετωπίζεται η περίπτωση της έκτρωσης:

Εάν κάποιος είναι συνεπής και πιστεύει ότι η έκτρωση είναι επιτρεπτή, τότε θα συναινέσει και στην ιδέα ότι η έκτρωση που έκανε η μητέρα του όταν ο ίδιος ήταν έμβρυο ήταν επιτρεπτή. Άρα, εάν είναι συνεπής, πιστεύει ότι η έκτρωση είναι γενικότερα επιτρεπτή.

Για το λόγο αυτό, οι υποστηρικτές της έκτρωσης χαρακτηρίζονται ως ασυνεπείς. Υποστηρίζουν κάποιες συγκεκριμένες ηθικές αρχές ως προς την αντιμετώπιση των άλλων ανθρώπων αλλά θα επιθυμούσαν να μην εφαρμόζονταν στη δική τους περίπτωση. Διότι, γενικότερα υποστηρίζουν ότι η άμβλωση θα έπρεπε να είναι επιτρεπτή αλλά θα προτιμούσαν οι μητέρες τους να μην τους είχαν αποβάλει, όταν εκείνοι ήταν έμβρυα.

Το ζήτημα εδώ γίνεται αρκετά περίπλοκο. Εάν οι πρόμαχοι της έκτρωσης θεωρούν ότι δεν είναι σωστό να γίνει άμβλωση στη δική τους περίπτωση, τότε αναγκαστικά πρέπει να παραδεχτούν ότι δεν είναι σωστό να γίνεται άμβλωση γενικότερα. Προχωρούν το συλλογισμό τους παραπέρα και παρατηρούν ότι εάν ισχυριστούν ότι η αποτροπή της σύλληψης είναι λάθος, τότε αναγκαστικά πρέπει να παραδεχτούν ότι η αποτροπή της σύλληψης είναι γενικότερα λάθος. Κάτι τέτοιο όμως σημαίνει ότι συνυπογράφουν στη δημιουργία μίας κοινωνίας που χαρακτηρίζεται από υπερπληθυσμό, με ό,τι αυτό συνεπάγεται (πολύ χαμηλό βιοτικό επίπεδο και εξαθλίωση των ανθρώπων). Έτσι, προκειμένου να είναι συνεπείς, καταλήγουν στη σκέψη ότι είναι ηθικά επιτρεπτό οι γονείς μας να μη μας συλλάβουν για π.χ. στις 7 Απριλίου του 2007, αλλά ίσως είναι επιτρεπτό να μας συλλάβουν (εμάς ή κάποιον άλλο) στις 15 Νοεμβρίου του 2007. Οπότε, προβάλλουν τη σημαντική διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στην *άμβλωση* και τη *μη σύλληψη*. Οι άνθρωποι μπορούν λοιπόν να ορίσουν ως παγκόσμια αρχή την απαγόρευση της έκτρωσης αλλά όχι και τη μη σύλληψη απογόνων. **(194)** Τώρα η μορφή του Χρυσού Κανόνα παίρνει την εξής μορφή:

Εάν κάποιος είναι συνεπής και πιστεύει ότι η μη σύλληψη απογόνων σε μία χρονική στιγμή είναι επιτρεπτή, τότε θα συναινέσει και στην ιδέα ότι η μη σύλληψη του από τους γονείς του σε μία συγκεκριμένη χρονική στιγμή είναι επιτρεπτή.

Επίλογος

Σ' αυτήν την εργασία εξετάστηκαν διεξοδικά τα πιο σπουδαία ηθικά ερωτήματα που σχετίζονται με την άμβλωση. Παρακολουθήσαμε τις σκέψεις και το συλλογισμό των σημαντικότερων φιλοσόφων και μελετητών αναφορικά με την ηθική κατάσταση του εμβρύου, την πιθανότητα του εμβρύου να είναι πρόσωπο, τα δικαιώματα της γυναίκας σε σχέση με εκείνο, καθώς και τα δικαιώματα του πατέρα.

Το ηθικό πρόβλημα της άμβλωσης είναι από τα πιο αμφιλεγόμενα του καιρού μας. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι έχει διχάσει επιστήμονες και στοχαστές. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η προστασία της ανθρώπινης ζωής είναι μία έννοια αυτονόητη. Άλλωστε η απαγόρευση της αφαίρεσης της ανθρώπινης ζωής αποτελεί ηθικό κανόνα («ου φονεύσεις») και γενική ηθική αρχή. Η παραβίαση αυτής της αρχής επισείει πολύ αυστηρή τιμωρία. Γίνεται δεκτό όμως ότι αυτή η αρχή μπορεί να έχει εξαιρέσεις και μόνο για πολύ ειδικές περιπτώσεις. Έτσι, η αφαίρεση ανθρώπινης ζωής δικαιολογείται μόνο στην περίπτωση της αυτοάμυνας και του πολέμου.

Οπότε το συμπέρασμα φαντάζει εύλογο για τους υποστηρικτές της ζωής. Εφόσον το να σκοτώνεις είναι πάντα κάτι κακό και λάθος, άρα και η έκτρωση είναι μία κακή και λανθασμένη ενέργεια, αφού σκοτώνεται ένα αθώο πρόσωπο (έμβρυο). Εδώ λοιπόν εμφανίζεται το βασικό και κύριο ερώτημα, εάν δηλαδή το έμβρυο είναι πράγματι αθώο ανθρώπινο ον.

Το ό,τι είναι αθώο είναι σίγουρο, αλλά είναι ανθρώπινο ον; Αναμφισβήτητα είναι ανθρώπινο ον, αφού η σύλληψη έγινε από γονείς που είναι άνθρωποι, οπότε τα χρωμοσώματα στα κύτταρα του οργανισμού του είναι αυτά ενός ανθρώπινου οργανισμού και άρα ανήκει στο είδος του *Homo sapiens*. Αλλά μπορεί να θεωρηθεί άνθρωπος ένα έμβρυο λίγων μόνο ημερών ή μηνών; Μπορεί να του αποδοθούν δικαιώματα που αποδίδονται σ' ένα παιδί πέντε χρόνων ή σ' έναν ενήλικα τριάντα ετών;

Συνεπώς, η σκέψη μας προχωράει στην περίφημη διάκριση ανάμεσα στους όρους *άνθρωπος* και *πρόσωπο*. Με αυτήν τη διάκριση γίνεται προσπάθεια να διαχωριστεί η έννοια του ανθρώπου ως όντος που απλά ανήκει βιολογικά στο είδος *Homo sapiens* από την έννοια του ανθρώπου ως όντος που σκέπτεται, έχει αυτογνωσία, αισθήσεις και άλλες παρόμοιες πνευματικές λειτουργίες, που του εξασφαλίζουν δικαιώματα, με κυριότερο αυτό της ζωής. Οπότε, για να μπορέσει να λυθεί το πρόβλημα της έκτρωσης, χρειάζεται να διευκρινιστεί το πρόβλημα της *ηθικής κατάστασης του εμβρύου*. Εάν δηλαδή το έμβρυο είναι απλά *ανθρώπινο ον* ή *ανθρώπινο πρόσωπο*, με αναγνωρισμένα δικαιώματα, που προστατεύονται από την πολιτεία. Πρέπει βέβαια να αναφερθεί ότι βασιζόμενοι σ' αυτόν το διαχωρισμό, φτάνουμε σε συμπεράσματα που δικαιολογούν ηθικά την άμβλωση σε αρκετές περιπτώσεις. Εάν αυτός ο διαχωρισμός δε γίνεται δεκτός και το έμβρυο θεωρείται ολοκληρωμένος άνθρωπος από τη σύλληψη, άποψη που προβάλλεται κυρίως από την Καθολική Εκκλησία και τους ακραίους συντηρητικούς, τότε η άμβλωση είναι πάντα ανήθικη, κακή και λανθασμένη ενέργεια, αφού θεωρείται φόνος ενός αθώου ανθρώπου.

Όμως, δεν είναι δυνατόν όταν ακούει κανείς τη λέξη «έμβρυο» να

του έρχεται στο μυαλό η εικόνα ενός ενήλικου άνδρα ή μιας ενήλικης γυναίκας. Περισσότερο συνδέουμε τη λέξη με αυτό που φανταζόμαστε ή ελπίζουμε ότι θα γίνει το έμβρυο όταν γεννηθεί και μεγαλώσει. Είναι δηλαδή σίγουρα άνθρωπος αλλά δεν είναι «πρόσωπο», όπως το ορίζουν οι υπορικτές της άμβλωσης. Οι υποστηρικτές της έκτρωσης έχουν δώσει αρκετά χαρακτηριστικά του «προσώπου», για π.χ. τη λογική, τη συνείδηση, την αυτοσυνείδηση, την ανεξάρτητη δραστηριότητα, την ικανότητα επικοινωνίας πάνω σε διάφορα θέματα, την αυτογνωσία, την αίσθηση του πόνου και γενικότερα την αισθητικότητα, τη λειτουργία του εγκεφάλου, τις προτιμήσεις, τα ενδιαφέροντα κ.α. Κάποια βέβαια κριτήρια μοιάζουν μάλλον υπερβολικά όπως η μνήμη, η ευθύνη, η περιέργεια, η χρήση μιας εξελιγμένης γλώσσας. Γι' αυτό είναι προτιμότερο να επικεντρωθούμε στα κύρια χαρακτηριστικά του «προσώπου», δηλαδή τη λογική, την αυτογνωσία και την αυτοσυνείδηση, καθώς από αυτά απορρέουν τα υπόλοιπα κριτήρια.

Το επόμενο ερώτημα είναι εύλογο: πότε το έμβρυο εμφανίζει τα παραπάνω χαρακτηριστικά; Η απάντηση είναι δύσκολο να δοθεί, αφού δεν μπορούμε να διαπιστώσουμε κάτι τέτοιο με απόλυτη σιγουριά. Η ιατρική για π.χ. έχει δώσει αρκετά στοιχεία, όπως για το πότε ξεκινά να σχηματίζεται ο εγκέφαλος του εμβρύου και πότε εκείνο μπορεί να νιώσει τον πόνο. Η απόκτηση των προαναφερθέντων πνευματικών χαρακτηριστικών είναι μια διαδικασία που ξεκινά περίπου στα τελευταία στάδια της εγκυμοσύνης και ολοκληρώνεται κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού. Έτσι, ένα έμβρυο λίγων ημερών ή των πρώτων μηνών που είναι ακόμα ασχημάτιστο και τα όργανά του δεν έχουν ακόμα διαμορφωθεί, δεν μπορεί να θεωρηθεί άνθρωπος – πρόσωπο, με πλήρη αναγνωρισμένα και προστατευόμενα δικαιώματα. Ενώ εμείς μπορούμε να εκτιμήσουμε τη ζωή του, σίγουρα εκείνο δε μπορεί να εκτιμήσει τη δική του ζωή. Γι' αυτό είναι αμφίβολο το εάν το δικαίωμα για τη δική του ζωή μπορεί να συγκριθεί με το δικαίωμα για τη δική μας ζωή. Δεν είναι δυνατόν να φονεύεται κάποιος, ο οποίος δεν υπάρχει, με την έννοια ότι τα όργανά του δεν έχουν διαμορφωθεί, δε λειτουργούν πλήρως, ο ίδιος δεν αντιλαμβάνεται ότι σκοτώνεται και δε νιώθει πόνο όταν τον σκοτώνουν. Σ' αυτήν την περίπτωση η έκτρωση δεν μπορεί να θεωρείται ανήθικη.

Εννοείται πως όσο η εγκυμοσύνη προχωρά, το έμβρυο αναπτύσσεται περισσότερο, τα όργανά του εξελίσσονται και μοιάζει πιο πολύ με άνθρωπο απ' ότι στις αρχές της εγκυμοσύνης. Σαφώς αποκτά πια δικαιώματα που δεν τα είχε στη σύλληψη ή στους πρώτους μήνες της κύησης. Γι' αυτό, η έκτρωση στα τελευταία στάδια της εγκυμοσύνης θα πρέπει να μας προβληματίζει περισσότερο απ' ότι στα πρώτα.

Το ό,τι το έμβρυο διαθέτει τη *δυνατότητα* να εξελιχθεί σε πρόσωπο δεν αρκεί για να αναγνωριστεί ως πραγματικό πρόσωπο. Είναι ένα εν δυνάμει ανθρώπινο πρόσωπο, αλλά όχι πραγματικό πρόσωπο. Εφόσον τα δικαιώματα και κυρίως το δικαίωμα στη ζωή αναγνωρίζονται στα πραγματικά πρόσωπα, επειδή ακριβώς είναι πρόσωπα, δεν μπορούν να αναγνωριστούν σε πρόσωπα, που είναι ναι μεν πιθανά, αλλά όχι πραγματικά. Άρα, η δυνατότητα που έχει το έμβρυο να γίνει πρόσωπο είναι σημαντική αλλά δεν αρκεί για να καταστήσει το έμβρυο ως πραγματικό πρόσωπο.

Ενώ λοιπόν το έμβρυο αρχικά δεν έχει δικαιώματα και αρχίζει να αποκτά κάποια σταδιακά, μένει να εξετάσουμε αν τα δικαιώματά του είναι ισχυρότερα από εκείνα της μητέρας. Στην περίπτωση της έκτρωσης οι αρχές της ελευθερίας και του φόνου συγκρούονται. Εάν κάποιος απαγορεύσει την έκτρωση, τότε παραβιάζει την ελευθερία της μητέρας · και αντίστροφα αν κάποιος την επιτρέψει, φαίνεται να επιτρέπει το φόνο. Οπότε το ζήτημα της ελευθερίας της επιλογής είναι πολύ βασικό στην εξέταση του προβλήματος της άμβλωσης.

Όσο η εγκυμοσύνη εξελίσσεται, το έμβρυο μεγαλώνει, αποκτά μορφή και ο σχηματισμός του κοντεύει να ολοκληρωθεί. Οποσδήποτε του αναγνωρίζονται κάποια δικαιώματα που δεν τα είχε στην αρχή της εγκυμοσύνης. Πάντως, τα δικαιώματα της γυναίκας είναι ισχυρότερα και ξεπερνούν τα δικαιώματα που σταδιακά αποκτά το έμβρυο, όταν αρχίζει να αναπτύσσει τις διάφορες ικανότητές του. Για το λόγο αυτό είναι δύσκολο να κατηγορηθεί μια γυναίκα ακόμα και όταν προχωρά σε έκτρωση στους τελευταίους μήνες της εγκυμοσύνης της. Τα ισχυρότερα δικαιώματα της γυναίκας σε συνδυασμό με το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης του σώματος καθιστούν την έκτρωση επιτρεπτή, ακόμα και σε προχωρημένα στάδια. Βέβαια, αυτό προϋποθέτει την ύπαρξη λογικών και σοβαρών λόγων από την πλευρά της γυναίκας. Διότι η έκτρωση θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως τελευταία αλλά αναγκαία λύση (όταν όλα δείχνουν ότι η ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη θα έχει αρνητικές συνέπειες για όλους, άρα η άμβλωση γίνεται για το καλύτερο) και όχι ως συνήθης τρόπος αντισύλληψης.

Είναι γεγονός πως οι γυναίκες συνάπτουν σχέσεις με τους άνδρες και άλλοτε οδηγούνται σε γάμο ενώ άλλοτε όχι. Οι σχέσεις αυτές θεωρούνται φυσιολογικό κομμάτι της ζωής και των δύο πλευρών. Όμως ακόμα και η πιο προσεκτική και σταθερή χρήση μέτρων αντισύλληψης μπορεί δυστυχώς να οδηγήσει σε ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, καθώς κανένα από αυτά τα μέσα δεν εγγυάται εκατό τοις εκατό ασφαλή προφύλαξη από τυχόν συλλήψεις. Επίσης, είναι πολλές οι γυναίκες ανά τον κόσμο που δεν έχουν πρόσβαση σε αντισυλληπτικά μέσα. Κυρίως σε απομακρυσμένες περιοχές η απόκτηση τέτοιων προϊόντων είναι πιο δύσκολη. Πρέπει ακόμα να ληφθεί υπόψη ότι αρκετοί σύζυγοι ή σύντροφοι δεν επιθυμούν τη χρήση αντισυλληπτικών μέτρων και την απαγορεύουν, ενώ κάποιες θρησκείες όπως ο Καθολικισμός διδάσκει ότι αυτά τα μέσα είναι αμαρτωλά. Τέλος, κάποιες εγκυμοσύνες προέρχονται από αιμομιξία ή βιασμό.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, οι γυναίκες που δεν έχουν τη δυνατότητα να υποβληθούν σε ασφαλείς εκτρώσεις, δεν μπορούν να αποφασίσουν λογικά και σωστά για το εάν και πότε θα κάνουν παιδιά ή πόσα θα αποκτήσουν. Χωρίς αυτήν την ελευθερία, δεν έχουν συχνά τη δυνατότητα να προστατέψουν τη δική τους ζωή και τη δική τους υγεία, καθώς και τη ζωή και την υγεία των παιδιών που ήδη έχουν. Πολλές οικογένειες συχνά δε μπορούν να αναθρέψουν σωστά όλα τα παιδιά που αποκτούν. Γυναίκες που γεννούν συχνά και που δεν έχουν σωστή διατροφή και καλή ιατρική περίθαλψη έχουν περισσότερες πιθανότητες να πεθάνουν στη γέννα · και τα παιδιά τους έχουν περισσότερες πιθανότητες να πεθάνουν στη γέννα. Σε αρκετές κοινωνίες, γυναίκες που είναι έγκυες, χωρίς να είναι παντρε-

μένες, τιμωρούνται αυστηρά, ακόμα και με θανατική ποινή. Αλλά και σε κοινωνίες που είναι ανοικτές προς τις ανύπανδρες γυναίκες, εάν εκείνες δε μπορούν να στηρίξουν το παιδί τους, το πιθανότερο είναι ότι καταδικάζονται και οι δύο σε φρικτό θάνατο.

Για τους παραπάνω λόγους, η απόφαση μιας γυναίκας να προχωρήσει σε έκτρωση είναι εύλογη και δικαιολογημένη. Η ανάγκη των γυναικών να κάνουν έκτρωση είναι τόσο μεγάλη, που όπου η άμβλωση απαγορεύεται, εκείνες δε διστάζουν να το διακινδυνεύσουν, παρόλο που γνωρίζουν ότι μπορεί να τιμωρηθούν για ποινικό αδίκημα ενώ ξέρουν ότι κινδυνεύει και η ζωή τους από τις παράνομες εκτρώσεις σε παράνομα ιατρεία.

Επιπρόσθετα, οι επιπτώσεις από έναν πλανήτη με υπερπληθυσμό είναι τεράστιες. Η κλιματική αστάθεια λόγω υπερθέρμανσης του πλανήτη, η απώλεια αγροτικής γης λόγω ξηρασίας και η διάβρωση του εδάφους είναι κάποιες από αυτές. Πολλά από τα φτωχότερα κράτη του κόσμου υφίστανται ραγδαία αύξηση πληθυσμού, επειδή ακριβώς δεν υπάρχει πρόσβαση σε αντισυλληπτικά μέτρα και στην άμβλωση, οπότε οι γυναίκες αναγκάζονται να γεννούν περισσότερα παιδιά, απ' όσα θα ήθελαν να έχουν.

Αυτό συμβαίνει όταν απουσιάζει από το ζήτημα για την έκτρωση η ελευθερία της επιλογής. Επίσης, το δικαίωμα να ελέγχει μία γυναίκα τι γίνεται στο σώμα της είναι βασικό στοιχείο της ανθρώπινης ελευθερίας. Είναι λοιπόν άδικο η γυναίκα να αντιμετωπίζεται απλά σαν φορέας του εμβρύου. Έχει δικαιώματα και μάλλον τα περισσότερα όσον αφορά στην κυοφορία αλλά και στη μετέπειτα ανατροφή του παιδιού. Όταν της στερούν το δικαίωμα της επιλογής, τότε της καταπατούν πολλά άλλα ηθικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα της ζωής, της υγείας και της αναζήτησης και της επίτευξης μιας ικανοποιητικής ζωής για την ίδια και για εκείνους για τους οποίους είναι υπεύθυνη. Το να επιβάλλονται τέτοιοι περιορισμοί στη γυναίκα, που είναι ένα ανθρώπινο ον, με πλήρη ηθικά δικαιώματα, μοιάζει παράλογο και ασυμβίβαστο.

Η γυναίκα έχει το δικαίωμα να δημιουργήσει την οικογένειά της όπως εκείνη τη φαντάζεται. Όταν λοιπόν οι συνθήκες δεν είναι κατάλληλες και όταν αντιλαμβάνεται ότι δε θα μπορέσει να μεγαλώσει σωστά το παιδί που θα φέρει στον κόσμο, τότε είναι δικαιολογημένη η έκτρωση. Σ' αυτήν την περίπτωση η έκτρωση είναι περισσότερο άρνηση για δημιουργία παρά επιθυμία να καταστρέψει το έμβρυο. Αν εκείνη δε νιώθει καλά με τη νέα ζωή που θα φέρει στον κόσμο, τότε έχει το δικαίωμα να την τερματίσει, ακόμα και σε προχωρημένο στάδιο. Όσο προχωρημένη και αν είναι η εγκυμοσύνη, όσα δικαιώματα και αν έχει αρχίσει να αποκτά το έμβρυο, δεν παύουν να ξεπερνούν τα δικαιώματα της γυναίκας. Γιατί, η γυναίκα έχει το δικαίωμα να αποφασίζει τι θα συμβεί στο σώμα της και να μη δέχεται παθητικά κάθε ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, που θα έχει αρνητικές συνέπειες τόσο για την ίδια όσο και για το μελλοντικό παιδί της. Η προτεραιότητα που δίνεται στη γυναίκα δικαιολογείται και από το ότι η απόφαση για κυοφορία επιβαρύνει κυρίως την ίδια, τόσο σωματικά όσο και ψυχολογικά. Είναι μία απόφαση που αλλάζει τελείως τον κόσμο της γυναίκας. Μπορεί η εγκυμοσύνη να διαρκεί μόνο εννέα μήνες, αλλά θα αγαπάει, θα φροντίζει και θα νοιάζεται για το παιδί που έφερε στον κόσμο για την υπόλοιπη ζωή

της. Έχει μεγάλη ευθύνη για το ον που θα γεννήσει και αν εκείνη δεν αισθάνεται καλά με αυτό ή αν νιώθει ότι δε θα μπορέσει να ανταπεξέλθει στα μητρικά της καθήκοντα, τότε η άμβλωση είναι η προτιμότερη λύση. Όπως είδαμε και ο πατέρας σαφώς έχει ευθύνες απέναντι στο έμβρυο και μάλιστα καθορισμένες από τα δικαστήρια. Δεν παύει όμως η μητέρα να επιβαρύνεται περισσότερο από τις συνέπειες μιας εγκυμοσύνης. Διότι, εκείνη είναι που γεννάει και η κοινωνία αναγνωρίζει εκείνη ως κυρίως υπεύθυνη για την ανατροφή και συντήρηση του παιδιού που έρχεται στη ζωή. Επιπλέον, υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις όπου ο άνδρας δε γνωρίζει ότι θα γίνει πατέρας και δε το μαθαίνει ποτέ ενώ η γυναίκα πάντα το γνωρίζει.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί πως και ο πατέρας χρειάζεται να έχει ηθικά δικαιώματα ως προς την άμβλωση. Διότι δεν είναι σωστό οι γυναίκες να αποφασίζουν μόνες τους για την τύχη του παιδιού, χωρίς να συμβουλευόνται ή έστω να ενημερώνουν τον πατέρα, από τη στιγμή που η σύλληψη έγινε με τρόπο αμοιβαία συναινετικό. Σαφώς η γυναίκα θα υποστεί σε μεγαλύτερο βαθμό όσα έπονται μιας εγκυμοσύνης. Αλλά και ο άνδρας με τον οποίο έκανε μαζί το παιδί έχει ορισμένα δικαιώματα · κυρίως όταν η γυναίκα κάνει άμβλωση ενώ ο άνδρας θέλει να γίνει πατέρας, όταν τον εξαπατά και κάνει άμβλωση, ενώ ισχυριζόταν ότι ήθελε να κάνει οικογένεια και όταν τον αναγκάζει να γίνει πατέρας, ενώ εκείνος δε θέλει. Αυτές είναι οι περιπτώσεις όπου οι δύο πλευρές συγκρούονται. Είδαμε ότι νομικά υπερισχύει η γυναίκα. Παρόλα αυτά, είναι ανάγκη να υπάρχουν ίσες ευκαιρίες στην άσκηση των δικαιωμάτων και των δύο. Ο άνδρας θα πρέπει να δηλώνει εξ αρχής τις προθέσεις του, εάν δηλαδή θέλει να γίνει πατέρας ή όχι. Στη συνέχεια η γυναίκα λαμβάνοντάς τις υπόψη θα μπορεί να αποφασίσει εάν θα γίνει μητέρα ή όχι. Γιατί, το να γίνει κανείς γονιός είναι ιδιαίτερα δύσκολο και απαιτητικό, καθώς σημαίνει ότι αναλαμβάνει την προστασία και τη φροντίδα ενός παιδιού για το υπόλοιπο της ζωής του. Δεν είναι σωστό να εξαναγκάζεται κανένας να γίνει γονιός. Η γυναίκα έχει το δικαίωμα να κάνει ό,τι θέλει με το σώμα της και να προχωρήσει σε άμβλωση αν κρίνει ότι αυτό είναι το καλύτερο δεδομένων των συνθηκών. Ωστόσο, δε θα πρέπει να αγνοεί τη θέση του άνδρα και το ηθικό του δικαιώματα, να γίνει δηλαδή πατέρας ή όχι. Η καλύτερη λύση είναι η μια πλευρά να σεβαστεί τα δικαιώματα της άλλης, ώστε να αποφασίσουν από κοινού και η απόφαση αυτή να είναι προς όφελος και των δύο, όσο το δυνατόν περισσότερο.

Όπως ειπώθηκε πιο πάνω, κανένας δε μπορεί να κατηγορήσει μια γυναίκα ως ανήθικη επειδή προχωρά σε έκτρωση, ούτε να χαρακτηρίσει ανήθικη την άμβλωση, ακόμα και στα τελευταία στάδια, αρκεί βέβαια να υπάρχουν σοβαροί και λογικοί λόγοι. Εννοείται πως η έκτρωση δεν είναι ανήθικη πράξη στην περίπτωση που ο άνδρας και η γυναίκα είχαν λάβει όλα τα απαραίτητα μέσα αντισύλληψης, αλλά παρόλα αυτά προέκυψε εγκυμοσύνη. Το ανήθικο είναι να ενεργούν και οι δύο με αμέλεια και απροσεξία, να μην ενδιαφέρονται για τις συνέπειες των πράξεών τους, να αντιμετωπίζουν την άμβλωση όχι ως ύστατη λύση (αφού δηλαδή είχαν λάβει όλες τις δυνατές προφυλάξεις, όμως δυστυχώς απέτυχαν) αλλά ως κοινό

μέσο αντισύλληψης και να προχωρούν χωρίς ενδοιασμούς στην καταστροφή εν δυνάμει ανθρώπων.

Γενικότερα, η άμβλωση είναι μια επώδυνη διαδικασία και καμια γυναίκα δεν επιθυμεί να τη βιώσει. Είναι αναγκαία πάντως όταν εντοπίζονται σοβαρές γενετικές ανωμαλίες στο έμβρυο, που θα κάνουν τη ζωή αβάστακτη και για το ίδιο και για τους γονείς του. Αλλά και στην περίπτωση που οι γονείς - και κυρίως η γυναίκα- δεν επιθυμούν την έκτρωση και γνωρίζουν ότι θα επηρεάσει αρνητικά τη ζωή της (και του μελλοντικού παιδιού) η άμβλωση είναι δικαιολογημένη. Χρειάζεται όμως να επαναληφθεί ότι πρέπει να υπάρχουν σοβαροί λόγοι. Για παράδειγμα, μια γυναίκα μπορεί να κάνει έκτρωση στους τελευταίους μήνες, εάν έχει χάσει τη δουλειά της, βλέπει ότι η οικονομική της κατάσταση είναι τραγική ενώ και οι δικοί της δεν μπορούν να τη στηρίξουν. Δεν είναι ανήθικο να αρνηθεί να γεννήσει ένα παιδί που δε θα μπορεί να το συντηρήσει, θα είναι δυστυχισμένο και θα περάσει πολύ δύσκολα στη ζωή του, οπωσδήποτε στα πρώτα του χρόνια. Βέβαια, όσο νωρίτερα λαμβάνεται η απόφαση για την έκτρωση τόσο το καλύτερο. Διότι στους πρώτους μήνες της εγκυμοσύνης δεν υπάρχει ον που να καταστρέφεται. Στα τελευταία στάδια, υπάρχει ανθρώπινο ον και εν δυνάμει πρόσωπο, που όμως τα δικαιώματά του δεν υπερισχύουν εκείνα της μητέρας.

Είναι λογικό να υποθέσει κανείς ότι αυτή η θέση οδηγεί και στην υπεράσπιση της βρεφοκτονίας. Ίσως πρέπει να δεχτούμε τη βρεφοκτονία ως αποδεκτή λύση, αλλά σε πραγματικά ακραίες περιπτώσεις. Για π.χ. στην περίπτωση που το παιδί που γεννιέται είναι ανεγκέφαλο. Από τη μελέτη των προηγούμενων κεφαλαίων διαπιστώνουμε ότι τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούν οι υπέρμαχοι της άμβλωσης για να δείξουν ότι το έμβρυο δεν είναι πρόσωπο ισχύουν κάλλιστα και στην περίπτωση των νεογνών. Γιατί και τα νεογνήνητα στερούνται λογικής, αυτοσυνείδησης, αυτογνωσίας, δε μπορούν να αντιληφθούν τα συμφέροντά τους και τις επιθυμίες τους για το μέλλον κ.τ.λ. Όμως η βρεφοκτονία απορρίπτεται γενικότερα σαν μέθοδος όχι με λογικά επιχειρήματα αλλά για συναισθηματικούς λόγους. Είναι γεγονός ότι το θέαμα ενός μωρού προκαλεί στους ανθρώπους τρυφερά συναισθήματα και τους κάνει να το αγαπούν, να θέλουν να το φροντίζουν και να το προστατεύουν. Είναι πιο εύκολο να καταστρέφεις κάτι που δεν το βλέπεις (όπως συμβαίνει με την έκτρωση) παρά κάτι που το έχεις ακριβώς μπροστά σου. Για το λόγο αυτό, οι άνθρωποι ενστικτωδώς κάνουν ό,τι μπορούν για να προστατεύσουν τα νεογνήνητα παιδιά.

Τέλος, οι νόμοι που απαγορεύουν την έκτρωση, δημιουργούν συχνά περισσότερα προβλήματα και κάνουν μια δύσκολη κατάσταση ακόμα δυσκολότερη. Οι νόμοι αυτοί προκαλούν περισσότερη ταλαιπωρία στις νέες, άπορες και ευάλωτες γυναίκες. Εάν ο στόχος είναι να εκφραστεί ο σεβασμός προς την ανθρώπινη ζωή, θα ήταν πιο ωφέλιμο να υποστηριχθεί περισσότερο το μάθημα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στα σχολεία, να υπάρχει μεγαλύτερη προώθηση των μέσων αντισύλληψης και η επιστήμη να επικεντρωθεί στη δημιουργία ασφαλέστερων τρόπων αντισύλληψης.

Σίγουρα, η άμβλωση δεν είναι καθόλου ευχάριστη εμπειρία · αντίθετα, είναι ανεπιθύμητη. Η μείωση του συνολικού αριθμού των εκτρώσεων που λαμβάνουν χώρα είναι ένας δικαιολογημένος κοινωνικός στόχος. Ωστόσο, ο σεβασμός προς την αυτονομία και την ευεξία της γυναίκας θα πρέπει να είναι αυτονόητος. Οπότε, η κοινωνία είναι προτιμότερο να στοχεύει σε μέσα που εγγυώνται καλύτερη αντισύλληψη και ασφαλέστερες μεθόδους άμβλωσης και όχι σε αυστηρές νομοθεσίες που καθιστούν την πρόσβαση στην έκτρωση απαγορευτική.

Παραπομπές

- 1) Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι, Λυκούργος*, 16 (Πάπυρος), σελ, 60 - 61: «Ο πατέρας δεν είχε το δικαίωμα να αναθρέψει το παιδί του, αλλά το έπαιρνε και το έφερνε σ' ένα μέρος που λεγόταν “λέσχη”, όπου κάθονταν οι πιο ηλικιωμένοι από τους φυλότες και εξέταζαν το βρέφος αν ήταν αρτιμελές και υγιές και ύστερα έδιναν την εντολή να το αναθρέψει παραχωρώντας του έναν από τους εννιά χιλιάδες κλήρους. Αν όμως ήταν δύσμορφο και κακογέννητο, το έστελναν στους λεγόμενους “Αποθέτες”, σ' ένα βάραθρο κοντά στον Ταϋγετο, γιατί ήταν καλύτερο και γι' αυτό και για την πόλη να μη ζει, καθώς δεν είχε εξ αρχής γεννηθεί δυνατό και έτσι που να έχει καλή υγεία».
- 2) Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης, *Η ευθανασία απέναντι στη σύγχρονη Βιοηθική* (Αθήνα - Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλα), σελ. 26 - 27.
- 3) Βασίλειος Μανδηλαράς, εισαγωγή, μτφ., σχόλια στο *Ιπποκράτης, Απαντα, Γενική Ιατρική*, Αρχαία Ελληνική Γραμματεία, Οι Έλληνες, τόμος πρώτος (Εκδόσεις Κάκτος), σελ. 34 – 35: «Κατά τον ίδιο τρόπο να μη δώσω ποτέ σε γυναίκα φάρμακο / πεσσό (= κολπικό υπόθετο) για να της προκαλέσω αποβολή».
- 4) Ibid, σελ. 277 – 278.
- 5) Καίσαρας Εμμανουήλ, «Ιπποκράτης: Απαντα τα έργα», μετάφραση, τόμος Δ', «Περί φύσεως παιδιού», 13, σελ. 514 - 515: «Όταν το έμαθα της παράγγειλα να κάνει ένα πήδημα έως ότου οι πτέρνες της αγγίξουν τα οπίσθιά της. Είχε πηδήξει επτά φορές και τότε το σπέρμα έπεσε κάτω με δυνατό ήχο. Η γυναίκα όταν το είδε το κοίταξε και απορούσε».
- 6) Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, εισαγωγή, μτφ., ερμ. σημείωμα στο *Πλάτων Πολιτεία* (Εκδόσεις Πόλις), 409e – 410b, σελ. 238 – 239: «Θα θεσπίσεις λοιπόν για την πόλη μας μία ιατρική και μία δικαστική τέχνη σαν αυτές που περιγράψαμε, οι οποίες θα προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε όσους πολίτες είναι από τη φύση τους καλά προικισμένοι στο σώμα και τη ψυχή, ενώ από τους υπόλοιπους, όσους δεν έχουν γερό σώμα θα τους αφήσουν να πεθάνουν κι όσους πάλι έχουν ψυχή εκ φύσεως ελαττωματική και είναι ανίατοι θα τους θανατώσουν οι ίδιοι. Αυτό τουλάχιστον, είπε, φάνηκε να είναι το πιο καλό και για όσους έχουν αυτά τα κουσούρια και για την πόλη».
- 7) Ibid, 460c, σελ. 366 -367: «Ενώ όσα θα είναι από δευτερότερους γονείς, επίσης εάν τυχόν κάποιο από τα παιδιά των άλλων βγει ελαττωματικό, αυτά θα τα καταχωνιάσουν σ' ένα μέρος κρυφό που δε θα το ξέρει και δε το βλέπει κανένας, όπως ταιριάζει».

8) Ibid, 460e – 461d: «Για τη γυναίκα ... και να γεννάει για την πόλη ίσαμε τα σαράντα · για τον άνδρα πάλι ... ίσαμε τα πενήντα πέντε του ... αλλά όταν περάσουν την ηλικία της τεκνογονίας, θα τους αφήνουμε, θαρρώ, ελεύθερους, και τις γυναίκες και τους άνδρες να σμίγουν με όποιον θέλουν... και όλα αυτά μόνο αφού τους δώσουμε την εντολή να είναι πάρα πολύ προσεκτικοί, ώστε εάν τυχόν η γυναίκα μείνει έγκυος, να μη φέρουν το παιδί στον κόσμο».

9) I. N. Θεοδωρακόπουλος, εισαγωγή, αρχαίο και ελληνικό κείμενο στο *Πλάτωνος Θεαίτητος*, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Φιλοσοφίας (Αθήναι, 1980), 149 d, σελ. 78 – 81: «Και μάλιστα δίνοντας οι μαιές γιατρικά και λέγοντας ξόρκια δεν μπορούν να προκαλέσουν τους πόνους και, αν θέλουν, να τους κάνουν και μαλακότερους; Και δε βοηθούν τις δύστοκες να γεννήσουν και αν φανεί ότι πρέπει να γίνει έκτρωση, δεν προκαλούν έκτρωση, εφόσον το έμβρυο είναι μικρό;».

10) Νικ. Παρίτσης, εισαγωγή, αρχαίο κείμενο, μτφ., σημείωση στο *Αριστοτέλους Πολιτικά Α` - Β`*, Επιστημονική Εταιρεία των Ελληνικών Γραμμάτων, Άπαντα Αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων (Πάπυρος), βιβλίο Η, 16, 1335 b, 20 – 33: «Περί του δικαιώματος των πτωχών γονέων να εκθέτουν τα τέκνα τους ή του καθήκοντος να τα ανατρέφουν, πρέπει να υπάρχει νόμος που να απαγορεύει στους γονείς να ανατρέφουν παιδί ανάπηρο εκ γεννήσεως (τα δε υπάρχοντα έθιμα παρεμποδίζουν την έκθεση τέκνων όσο πολλά κι αν είναι αυτά). Διότι πρέπει να είναι καθορισμένος ο ανώτερος αριθμός των τέκνων και αν σε κάποιους συζύγους συμβεί και άλλη κύηση, τότε πρέπει να γίνεται άμβλωση πριν το έμβρυο αποκτήσει αίσθηση και ζωή. Διότι αν επιτρέπεται ή όχι η άμβλωση εξαρτάται από την αίσθηση και τη ζωή στο έμβρυο».

11) Ν. Σ. Πίκκολος, *Αριστοτέλους Περί Ζώων Ιστορίας*, επιμέλεια και διόρθωση από τον Firmin Didot Freres (Paris, Fils et Cie, Libraires 1863), βιβλίο 7 (Ζ), κεφάλαιο 3, 15 – 19, σελ. 258 – 259: «Στα αρσενικά η κινητικότητα γίνεται περίπου στις 40 ημέρες μετά τη σύλληψη ενώ στα θηλυκά περίπου στις 90 ημέρες».

12) I. Σ. Χριστοδούλου, εισαγωγή, μτφ., σχόλια στο *Αριστοτέλης: Περί ψυχής* (Εκδ. Ζήτρος, 1998), 410 b, σελ. 114 – 115: «Η ψυχή είναι η πηγή και η αιτία του εμβρύου όντος».

13) Δημήτρης Δημητράκος, *Μέγα Λεξικό όλης της ελληνικής γλώσσας*, τόμος 15 (Αθήναι, εκδόσεις Δομή, 1964), τόμος 15, σελ. 8004 και 8006.

14) *Μικρό Λαρούς* (Πάπυρος - Λαρούς, 1972), σελ. 930.

15) Evangelos Protopapadakis, «Should the baby live? Abortion and Infanticide: when ontology overlaps ethics and Peter Singer echoes the Stoics», στο *Ancient Culture, European and Serbian Heritage*, Scientific Publications on the Serbian Society for Ancient Studies, Novi Sad, v. IV (2010), σελ. 400 - 401.

- 16) Σταυρούλα (Βούλα) Λαμπροπούλου, *Το δίκαιο του Εμβρύου και του Νεογεννήτου στην Αρχαία Ελλάδα* (Αθήνα, Πανεπιστημιακές εκδόσεις, 1990), σελ. 49 και A.R.W. Harrison, *The law of Athens* (Oxford: Clarendon Press, 1968), σελ. 61.
- 17) Douglas Maurice MacDowell, *The law in classical Athens* (Ithaca: Cornell University Press, 1978), σελ. 31, 65, 83.
- 18) T.G. Tucker, *Life in ancient Athens* (London: Macmillan, 1987), σελ. 70-85.
- 19) M. J. Gorman, *Abortion and the Early Church* (Downers Grove, IVP: 1982), σελ. 25.
- 20) Σπύρος Ν. Τρωιάνος, «Πρόσωπο και ανθρώπινη οντότητα στο βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο», *Περιοδικό Αρχαιολογία*, τεύχος 28, Σεπτέμβριος (1988), σελ. 29.
- 21) Ibid.
- 22) John F. Healey, εισαγωγή, μτφ., στο *Pliny the Elder, Natural History* (Penguin Classics, 1991), βιβλίο 20 (σελ. 224 – 228), βιβλίο 25 (σελ. 239 - 243) και βιβλίο 28 (251 – 259).
- 23) A. C. van Geytenbeek, *Musonius Rufus and Greek Diatribe* (Assen: Van Gorcum, 1963), σελ. 78 – 88.
- 24) Konstantinos Kapparis, «Abortion in the Ancient World», *JSTOR*, volume 124, no 4, winter (2003), σελ. 613 – 616.
- 25) John M. Riddle, *Contraception from the Ancient World to Renaissance* (Harvard University Press, 1992), σελ. 25 – 30 και 46 – 56.
- 26) Ibid, σελ. 46 – 56.
- 27) James V. Ricci, *The Genealogy of Gynaecology* (Philadelphia: The Blakiston Company), σελ. 177.
- 28) Fred Rosner, *Modern Medicine and Jewish Ethics* (Ktav Publishing House, 1986), σελ. 144.
- 29) Albert R. Jonsen, *The Birth of Bioethics*, School of Medicine, University of Washington (Oxford University Press, 1998), σελ. 286.
- 30) James A. Kleist, μτφ., *The Didache* (Newman Press, 1948), 2.2, 5.2.
- 31) Jeffrey H. Reiman, *Abortion and the ways we value human life* (Rowman and Littlefield Publishers, 1999), σελ. 20 - 21.

- 32) «Scott F. Gilbert, When Does Human Life Begin», 8^η έκδοση, <http://8e.devbio.com/article.php?id=162>.
- 33) Albert R. Jonsen, *The Birth of Bioethics*, School of Medicine, University of Washington (Oxford University Press, 1998), σελ. 287.
- 34) «Scott F. Gilbert, When Does Human Life Begin», 8^η έκδοση, <http://8e.devbio.com/article.php?id=162>.
- 35) Ibid.
- 36) Ibid.
- 37) Ibid.
- 38) Ibid.
- 39) Ibid.
- 40) Ibid.
- 41) Albert R. Jonsen, *The Birth of Bioethics*, School of Medicine, University of Washington (Oxford University Press, 1998), σελ. 65.
- 42) R. M. Hare, *Essays on Bioethics* (Oxford: Clarendon Press, 1993), σελ. 5.
- 43) Ibid, σελ. 12.
- 44) Ibid, σελ. 10 – 12 και Peter Singer, *Practical Ethics* (Cambridge University Press, 1993), σελ. 10 – 12.
- 45) Peter Singer, *Practical Ethics* (Cambridge University Press, 1993), σελ. 13 -15.
- 46) Helga Kuhse and Peter Singer, εκδ., *A Companion to Bioethics* (Blackwell Publishers, 2001), σελ. 22.
- 47) William Brennan, *Dehumanizing the Vulnerable. When Word Games take Lives* (Chicago: Loyola University Press, 1995), σελ. 212 – 213.
- 48) Peter Singer, *Practical Ethics* (Cambridge University Press, 1993), σελ. 144 – 145.
- 49) Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, Christian Classics (Notre Dame IN: Ave Maria Press, Inc.), II – II, Qu. 64, Art. 7.
- 50) Russ Shafer – Landau, εκδ., *Ethical Theory: an Anthology* (Blackwell Publishing, 2007), σελ. 588 – 589.

51) Anika Rahman, Laura Katzive and Stanley K. Henshaw, *A Global Review Of Laws on Induced Abortion, 1985 – 1997*, International Family Planning Perspectives, Volume 24, no 2, Guttmacher Institute, June (1998),
<http://www.guttmacher.org/pubs/journals/2405698.html>.

52) Ibid.

53) Ibid.

54) Ibid.

55) Ibid.

56) Ibid.

57) Ibid.

58) Ibid.

59) Ibid.

60) Ibid.

61) Ibid.

62) Ibid.

63) «World Abortion Map», τελευταία τροποποίηση: 2007,
<http://www.pregnantpause.org/lex/worldo2map.html>.

64) «Scott F. Gilbert, When Does Human Life Begin», 8^η έκδοση,
<http://8e.devbio.com/article.php?id=162>.

65) Carol Leth Stone, *The basics of biology* (Greenwood Press, 2004),
σελ. 48 – 62.

66) «Scott F. Gilbert, When Does Human Life Begin», 8^η έκδοση,
<http://8e.devbio.com/article.php?id=162>.

67) Ibid.

68) Ibid.

69) Ibid.

70) Ibid.

71) Ibid.

72) Ibid.

73) Ibid.

74) «President's Commission, for the study of ethical problems in medicine and biomedical and behavioral research, Guidelines for the determination of death: Report of the medical consultants on the diagnosis of death», J. A. M. A. (1981), σελ. 246.

75) Pope Pius XI, *Cf. Encyclical Letter on Christian Marriage* (Boston: St. Paul Editions), σελ. 32.

76) «European Commission, European Group on Ethics in Science and New Technologies, Opinion No 12, Ethical Aspects of Research Involving the Use of Human Embryo in the Context of the 5th Framework Program», http://ec.europa.eu/bepa/european-group-ethics/docs/avis12_en.pdf.

77) John T. Noonan, «An Almost absolute Value in History», στο «The Morality of Abortion», Cambridge, Harvard University Press (1970), ανατυπώθηκε στο «Intervention and Reflection: Basic Issues in Medical Ethics», 5^η έκδοση, εκδ. Ronald Munson, Belmont, Wadsworth (1996), σελ. 51.

78) A. S. Hornby, *Oxford Dictionary* (Oxford University Press), σελ. 922-923.

79) «President's Commission for the Study of Ethical Problems in Medicine and Biomedical and Behavioral Research, Defining Death», Washington D. C., U. S., Government Printing Office (1981), σελ. 39.

80) «Ronald Reagan, *Personhood Proclamation by the President of the United States of America*, January 14, 1988», <http://www.personhoodusa.com/ronald-reagan-personhood-proclamation>.

81) George F. Johnston, *Abortion from the Religious and Moral Perspective, An Annotated Bibliography* (Praeger Publishers, 2003), σελ. 11, 12, 14, 16, 17, 20, 27.

82) Andrew I. Cohen and Christopher Heath Wellman, *Contemporary Debates in Applied Ethics* (Blackwell Publishing, 2005), σελ. 17.

83) Kenneth R. Pahel, «Michael Tooley on Abortion and Potentiality», *The Southern Journal of Philosophy*, vol. 25 (1987), σελ. 94.

84) Bob Woodward, «The Abortion Papers», *Washington Post*, (1989- 01-22).

85) Robert M. Baird and Stuart E. Rosenbaum, *The Ethics of Abortion*

(New York: Prometheus Books), σελ. 346.

86) George F. Johnston, *Abortion from the Religious and Moral Perspective, An Annotated Bibliography* (Praeger Publishers, 2003), σελ. 14 – 15.

87) Helga Kushe and Peter Singer, εκδ., *Bioethics: an Anthology*, 2^η έκδοση (Blackwell Publishers, 2006), σελ. 20.

88) «John Finnis, Abortion and Health Care Ethics»,
<http://people.umass.edu/jpbinkos/index/finnis.pdf>

89) Francis Beckwith, «Answering Arguments for Abortion Rights», *Christian Research Journal*, Spring 1991, Elliot Miller, Editor in Chief, σελ. 28.

90) «Abortion and the sanctity of human life», *American Philosophical Quarterly* 10 (1973), σελ. 133 – 140.

91) «Roger Wertheimer, Understanding the Abortion Argument»,
<http://weber.ucsd.edu/~ecomisso/Wertheimer%20-%20abortion3.pdf>

92) Ibid.

93) «Frank Bouchier – Hayes, Philosophers on Abortion and Infanticide», 1998,
<http://www.minerva.mic.ul.ie//vol2/bh.html>.

94) Ibid.

95) Judith Jarvis Thomson, «A Defense of Abortion», *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 1, no. 1, (Fall 1971), ανατυπώθηκε στο «Intervention and Reflection: Basic Issues in Medical Ethics», 5^η έκδοση, εκδ., Ronald Munson, Belmont, Wadsworth (1996), σελ. 67.

96) Jeffrey H. Reiman, *Abortion and the ways we value human life* (Rowman and Littlefield Publishers, 1999), σελ. 67.

97) Mary Anne Warren, «On the Moral and Legal Status of Abortion», *The Monist*, Vol. 57, No. 4, εκδ. Belmont, Wadsworth (1984), σελ. 4.

98) George F. Johnston, *Abortion from the Religious and Moral Perspective, An Annotated Bibliography* (Praeger Publishers, 2003), σελ. 12, 13, 16, 20.

99) Robert M. Baird and Stuart E. Rosenbaum, *The Ethics of Abortion* (New York: Prometheus Books), σελ. 334 – 335.

100) Mary Anne Warren, «On the Moral and Legal Status of Abortion»,

- The Monist, Vol. 57, No. 4, εκδ. Belmont, Wadsworth (1984), σελ. 5.
- 101) Ibid.
- 102) Peter Vardy and Paul Grosch, *The Puzzle of Ethics* (London: Fount Paperbacks, 1994), σελ. 154 – 155.
- 103) Joseph Fletcher, *Humanhood: Essays in Biomedical Ethics* (Buffalo, New York: Prometheus Books), σελ. 12 – 16.
- 104) «Francis J. Beckwith, Personhood: What Constitutes Personhood?», <http://www.equip.org/articles/personhood-what-constitutes-personhood->
- 105) «Michael Allen Fox, The Moral Community», <http://www.clas.ufl.edu/users/woodling/cmi/fox.pdf>.
- 106) Daniel Dennett, *Conditions of Personhood*, εκδ. Michael F. Goodman (Clifton, New Jersey: Humana Press, 1988), σελ. 145 – 167.
- 107) «James Park, When is a Person? Pre-Persons and Former persons», τελευταία τροποποίηση: 17 Ιανουαρίου 2009, <http://75.146.162.210/xbooks/ePER-PV.html>.
- 108) Jonathan Glover, *Causing Death and Saving Lives, The Moral Problems of Abortion, Infanticide, Suicide, Euthanasia, Capital Punishment, War and Other Life - or - Death Choices* (Penguin Paperback, 1990), σελ. 55.
- 109) Robert M. Baird and Stuart E. Rosenbaum, *The Ethics of Abortion* (New York: Prometheus Books), σελ. 337.
- 110) George F. Johnston, *Abortion from the Religious and Moral Perspective, An Annotated Bibliography* (Praeger Publishers, 2003), σελ. 14.
- 111) Helga Kuhse and Peter Singer, εκδ., *Bioethics: an Anthology*, 2^η έκδοση (Blackwell Publishers, 2006), σελ. 28.
- 112) Ibid, σελ. 30.
- 113) Daniel Boonin, *A Defense of Abortion* (Cambridge University Press, 2003), σελ. 115.
- 114) Ibid, σελ. 67.
- 115) Bonnie Steinbock, *Life Before Birth: The Moral And Legal Status of Embryos and Fetuses*, 2^η έκδοση (Oxford University Press, 2011), σελ. 34-35.
- 116) «Joel Feinberg, Abortion, στο *Matters of Life and Death*, 2^η έκδοση,

- εκδ. Tom Regan (1986)»,
<http://www.ditext.com/feinberg/abortion.html>.
- 117) Ibid.
- 118) Jeffrey H. Reiman, *Abortion and the ways we value human life* (Rowman and Littlefield Publishers, 1999), σελ. 72 – 73.
- 119) Jeff McMahan, *The Ethics of Killing: Problems of the margins of Life* (Oxford University Press, 2003), σελ. 272.
- 120) Robert M. Veatch, *Medical ethics* (Jones and Bartlett Publishers, 1989), σελ. 119.
- 121) Ibid, σελ. 119 – 120.
- 122) Peter Singer, *Practical Ethics* (Cambridge University Press, 1993), σελ. 86 - 87.
- 123) Ibid, σελ. 169 – 172.
- 124) Robert M. Baird and Stuart E. Rosenbaum, *The Ethics of Abortion* (New York: Prometheus Books), σελ. 339.
- 125) R. M. Hare, *Essays on Bioethics* (Oxford: Clarendon Press, 1993), σελ. 84 – 97.
- 126) Christopher Kaczor, *The Ethics of Abortion: Women's Rights, Human Life and the Question of Justice* (New York: Routledge, 2011), σελ. 41.
- 127) Margaret Olivia Little, «Abortion and the Margins of Personhood», *Rytgers Law Journal*, vol. 39 (2008), σελ. 332.
- 128) Ibid, σελ. 341 – 342.
- 129) Ibid, σελ. 347.
- 130) J. Harris, *The Value of Life* (London: Routledge, 1985), σελ. 11.
- 131) Andrew I. Cohen and Christopher Heath Wellman, *Contemporary Debates in Applied Ethics* (Blackwell Publishing, 2005), σελ. 29.
- 132) «Joel Feinberg, Abortion, στο *Matters of Life and Death*, 2^η έκδοση, εκδ. Tom Regan (1986)»,
<http://www.ditext.com/feinberg/abortion.html>.
- 133) Ibid.

- 134) Ibid.
- 135) Burleigh T. Wilkins, «Does the Fetus Have a Right to Life?», *Journal of Social Philosophy* 24, no 1, Spring (1993), σελ. 123.
- 136) Andrew I. Cohen and Christopher Heath Wellman, *Contemporary Debates in Applied Ethics* (Blackwell Publishing, 2005), σελ. 19 - 20.
- 137) Peter Singer, *Practical Ethics* (Cambridge University Press, 1993), σελ. 154.
- 138) Michael Lockwood, «Warnock Versus Powell (and Harradine): When does Potentiality Count», *Bioethics*, Vol. 2, Issue 3, July (1988), σελ. 197, 207.
- 139) Mary Anne Warren, «On the Moral and Legal Status of Abortion», *The Monist*, Vol. 57, No. 4, εκδ. Belmont, Wadsworth (1984), σελ. 7.
- 140) R. M. Hare, *Essays on Bioethics* (Oxford: Clarendon Press, 1993), σελ. 147 – 167.
- 141) Helga Kuhse and Peter Singer, εκδ., *A Companion to Bioethics* (Blackwell Publishers, 2001), σελ. 85 – 87.
- 142) Ibid, σελ. 87.
- 143) Robert M. Baird and Stuart E. Rosenbaum, *The Ethics of Abortion* (New York: Prometheus Books), σελ. 339.
- 144) Paul Bassen, «Present Sakes and Future Prospects: The Status of Early Abortion», *Philosophy and Public Affairs* 11, no 4 (1982), σελ. 322 – 326.
- 145) George F. Johnston, *Abortion from the Religious and Moral Perspective, An Annotated Bibliography* (Praeger Publishers, 2003), σελ. 12.
- 146) Robert M. Baird and Stuart E. Rosenbaum, *The Ethics of Abortion* (New York: Prometheus Books), σελ. 340.
- 147) Judith Jarvis Thomson, «A Defense of Abortion», *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 1, no. 1, Princeton University Press (Fall 1971) , σελ. 48 – 49.
- 148) Ibid, σελ. 54.
- 149) Ibid, σελ. 55 – 56.
- 150) Ibid, σελ. 61 – 62.

- 151) Ibid, σελ. 64.
- 152) Ibid, σελ. 65.
- 153) Andrew I. Cohen and Christopher Heath Wellman, *Contemporary Debates in Applied Ethics* (Blackwell Publishing, 2005), σελ. 35.
- 154) Judith Jarvis Thomson, «A Defense of Abortion», *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 1, no. 1, (Fall 1971), σελ. 58 – 59.
- 155) Paul Roth, «Personhood, Property Rights and the Permissibility of Abortion», *Law and Philosophy*, Vol. 2, No 2, D. Reidel Publishing, U.S.A. (August 1983), σελ. 165.
- 156) Ibid, σελ. 171 – 173.
- 157) Ibid, σελ. 185.
- 158) Ibid.
- 159) «Abortion: thinking and experiencing», *Christianity and Crisis*, 32 (1974), σελ. 295 – 298.
- 160) J.M. Humber και R.F. Almeder, εκδ., *Biomedical Ethics Reviews: Reproduction, Technology, and Rights* (Totowa, New Jersey: Humana Press), σελ. 8.
- 161) «Keith Wiley, Abortion and Men's Reproduction Rights», Απρίλιος 2001,
<http://keithwiley.com/mindRamblings/abortion.shtml>.
- 162) Mary Anne Warren, «On the Moral and Legal Status of Abortion», *The Monist*, Vol. 57, No. 4, εκδ. Belmont, Wadsworth (1984), σελ. 1.
- 163) «Joel Feinberg, Abortion, στο *Matters of Life and Death*, 2^η έκδοση, εκδ. Tom Regan (1986)»,
<http://www.ditext.com/feinberg/abortion.html>.
- 164) John Finnis, «The Rights and Wrongs of Abortion: A Reply to Judith Jarvis Thomson», *Philosophy and Public Affairs* 2 (1973), σελ. 109.
- 165) Francis Beckwith, «Personal Bodily Rights, Abortion and Unplugging the Violinist», *International Philosophical Quarterly*, Vol. 32, no. 1 (1992), σελ. 111 – 116.
- 166) Ibid, σελ. 114.
- 167) Andrew I. Cohen and Christopher Heath Wellman, *Contemporary Debates in Applied Ethics* (Blackwell Publishing, 2005), σελ. 21 - 22.

- 168) Robert M. Baird and Stuart E. Rosenbaum, *The Ethics of Abortion* (New York: Prometheus Books), σελ. 268.
- 169) Ibid, σελ. 269.
- 170) Mary Anne Warren, «On the Moral and Legal Status of Abortion», *The Monist*, Vol. 57, No. 4, εκδ. Belmont, Wadsworth (1984), σελ. 3.
- 171) Daniel Boonin, *A Defense of Abortion* (Cambridge University Press, 2003), σελ. 192.
- 172) Ibid, σελ. 200 – 202.
- 173) Baruch Brody, «From abortion to reproductive technology: abortion» (εργασία που ανεγνώσθη στο συνέδριο «Η Γέννηση της Βιοηθικής», Seattle, Washington, Sept. 23 – 24, 1992), σελ. 228 – 233.
- 174) Robert M. Baird and Stuart E. Rosenbaum, *The Ethics of Abortion* (New York: Prometheus Books), σελ. 266 -267.
- 175) R. M. Hare, *Essays on Bioethics* (Oxford: Clarendon Press, 1993), σελ. 183 – 184.
- 176) Andrew I. Cohen and Christopher Heath Wellman, *Contemporary Debates in Applied Ethics* (Blackwell Publishing, 2005), σελ. 36.
- 177) Joel Feinberg, *Harm to Others* (New York: Oxford University Press, 1984), σελ. 101.
- 178) «Anika Rahman, Laura Katzive and Stanley K. Henshaw, *A Global Review Of Laws on Induced Abortion, 1985 – 1997*», *International Family Planning Perspectives*, Volume 24, no 2, Guttmacher Institute, June (1998),
<http://www.guttmacher.org/pubs/journals/2405698.html>.
- 179) Robert M. Veatch, *Medical ethics* (Jones and Bartlett Publishers, 1989), σελ. 125.
- 180) «David Nolan, Should men have rights in abortion?», 23/03/01,
<http://www.prochoiceforum.org.uk/comm68.php>.
- 181) «Joseph Nicholson, What Does The Law Say About The Father's Rights On Abortion», 16 Ιουλίου 2011,
<http://www.livestrong.com/article/115953-law-say-fathers-rights-abortion/>.
- 182) «David Nolan, Should men have rights in abortion?», 23/03/01,
<http://www.prochoiceforum.org.uk/comm68.php>.

- 183) Robert M. Veatch, *Medical ethics* (Jones and Bartlett Publishers, 1989), σελ. 125.
- 184) J.M. Humber και R.F. Almeder, εκδ., *Biomedical Ethics Reviews: Reproduction, Technology, and Rights* (Totowa, New Jersey: Humana Press), σελ. 7 - 8.
- 185) Ibid, σελ. 12 - 13.
- 186) «Keith Wiley, Abortion and Men's Reproduction Rights», Απρίλιος 2001,
<http://keithwiley.com/mindRamblings/abortion.shtml>.
- 187) Ibid.
- 188) «Thomas W. Strahan, The Critical Influence of the Prospective Father on Abortion-Decision Making»,
<http://www.uffl.org/vol%209/strahan9.pdf>.
- 189) «Pam Belluck, The Right to Be a Father, The New York Times», 6 Νοεμβρίου 2005,
http://www.nytimes.com/2005/11/06/weekinreview/06belluck.html?_r=1&ex=1181707200&en=4a4d5075047f2047&ei=5070
- 190) «Pew Research Center for the People and the Press», (2005-11-02),
<http://www.people-press.org/2005/11/02/public-opinion-supports-alito-on-spousal-notification-even-as-it-favors-iroe-v-wadei/>
- 191) Καινή Διαθήκη, κεφάλαιο Z, 12.
- 192) R. M. Hare, *Essays on Bioethics* (Oxford: Clarendon Press, 1993), σελ. 155.
- 193) Robert M. Baird and Stuart E. Rosenbaum, *The Ethics of Abortion* (New York: Prometheus Books), σελ. 286.
- 194) Ibid, σελ. 291 – 293.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Δημήτρης Δημητράκος, *Μέγα Λεξικό όλης της ελληνικής γλώσσας*, τόμος 15 (Αθήναι, εκδόσεις Δομή, 1964).
- Καίσαρ Εμμανουήλ, μτφ., *Ιπποκράτης: Άπαντα τα έργα*, τόμος Δ` (Εκδόσεις Α. Μαρτίνος).
- Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος, εισαγωγή, αρχαίο και ελληνικό κείμενο στο *Πλάτωνος Θεαίτητος*, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Φιλοσοφίας (Αθήναι, 1980).
- *Καινή Διαθήκη*, κεφάλαιο Ζ, 12.
- Σταυρούλα (Βούλα) Λαμπροπούλου, *Το δίκαιο του Εμβρύου και του Νεογεννήτου στην Αρχαία Ελλάδα* (Αθήνα, Πανεπιστημιακές εκδόσεις, 1990).
- Βασίλειος Μανδηλαράς, εισαγωγή, μτφ., σχόλια στο *Ιπποκράτης, Άπαντα, Γενική Ιατρική*, Αρχαία Ελληνική Γραμματεία, Οι Έλληνες, τόμος πρώτος (Εκδόσεις Κάκτος).
- *Μικρό Λαρούς* (Πάπυρος - Λαρούς, 1972).
- Νικ. Παρίτσης, εισαγωγή, αρχαίο κείμενο, μτφ., σημείωση στο *Αριστοτέλους Πολιτικά Α` - Β`*, Επιστημονική Εταιρεία των Ελληνικών Γραμμάτων, Άπαντα Αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων (Πάπυρος).
- Ν. Σ. Πίκκολος, *Αριστοτέλους Περί Ζώων Ιστορίας*, επιμέλεια και διόρθωση από τον Firmin Didot Freres (Paris, Fils et Cie, Libraires 1863).
- Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι, Λυκούργος*, 16 (Πάπυρος).
- Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης, *Η ευθανασία απέναντι στη σύγχρονη Βιοηθική* (Αθήνα - Κομοτηνή, εκδόσεις Σάκκουλα).
- Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, εισαγωγή, μτφ., ερμ. σημείωμα στο *Πλάτων Πολιτεία* (Εκδόσεις Πόλις).
- Ι. Σ. Χριστοδούλου, εισαγωγή, μτφ., σχόλια στο *Αριστοτέλης: Περί ψυχής* (Εκδ. Ζήτρος, 1998).

Ξένη

- Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, Christian Classics (Notre Dame IN: Ave Maria Press, Inc.).
- Robert M. Baird and Stuart E. Rosenbaum, *The Ethics of Abortion* (New York: Prometheus Books).
- Daniel Boonin, *A Defense of Abortion* (Cambridge University Press, 2003).
- William Brennan, *Dehumanizing the Vulnerable. When Word Games take Lives* (Chicago: Loyola University Press, 1995).
- Baruch Brody, «From abortion to reproductive technology: abortion» (εργασία που ανεγνώσθη στο συνέδριο «Η Γέννηση της Βιοηθικής», Seattle, Washington, Sept. 23 – 24, 1992).
- Daniel Callahan, *Abortion: Law, Choice and Morality* (New York, 1970).
- Andrew I. Cohen and Christopher Heath Wellman, *Contemporary Debates in Applied Ethics* (Blackwell Publishing, 2005).
- Daniel Dennett, *Conditions of Personhood*, εκδ. Michael F. Goodman (Clifton, New Jersey: Humana Press, 1988).
- Joel Feinberg, *Harm to Others* (New York: Oxford University Press, 1984).
- Joseph Fletcher, *Humanhood: Essays in Biomedical Ethics* (Buffalo, New York: Prometheus Books).
- A. C. van Geytenbeek, *Musonius Rufus and Greek Diatribe* (Assen: Van Gorcum, 1963).
- Jonathan Glover, *Causing Death and Saving Lives, The Moral Problems of Abortion, Infanticide, Suicide, Euthanasia, Capital Punishment, War and Other Life - or - Death Choices* (Penguin Paperback, 1990).
- M. J. Gorman, *Abortion and the Early Church* (Downers Grove, IVP: 1982).
- R. M. Hare, *Essays on Bioethics* (Oxford: Clarendon Press, 1993).
- A.R.W. Harrison, *The law of Athens* (Oxford: Clarendon Press, 1968).

- J. Harris, *The Value of Life* (London: Routledge, 1985).
- John F. Healey, εισαγωγή, μτφ., στο *Pliny the Elder, Natural History* (Penguin Classics, 1991).
- A. S. Hornby, *Oxford Dictionary* (Oxford University Press).
- J.M. Humber και R.F. Almeder, εκδ., *Biomedical Ethics Reviews: Reproduction, Technology, and Rights* (Totowa, New Jersey: Humana Press).
- George F. Johnston, *Abortion from the Religious and Moral Perspective, An Annotated Bibliography* (Praeger Publishers, 2003).
- Albert R. Jonsen, *The Birth of Bioethics*, School of Medicine, University of Washington (Oxford University Press, 1998).
- Christopher Kaczor, *The Ethics of Abortion: Women's Rights, Human Life and the Question of Justice* (New York: Routledge, 2011).
- James A. Kleist, μτφ., *The Didache* (Newman Press, 1948).
- Helga Kuhse and Peter Singer, εκδ., *A Companion to Bioethics* (Blackwell Publishers, 2001).
- Helga Kuhse and Peter Singer, εκδ., *Bioethics: an Anthology*, 2^η έκδοση, (Blackwell Publishers, 2006).
- Douglas Maurice MacDowell, *The law in classical Athens* (Ithaca: Cornell University Press, 1978).
- Jeff McMahan, *The Ethics of Killing: Problems of the margins of Life* (Oxford University Press, 2003).
- Pope Pius XI, *Cf. Encyclical Letter on Christian Marriage* (Boston: St. Paul Editions).
- Jeffrey H. Reiman, *Abortion and the ways we value human life* (Rowman and Littlefield Publishers, 1999).
- James V. Ricci, *The Genealogy of Gynaecology* (Philadelphia: The Blakiston Company).
- John M. Riddle, *Contraception from the Ancient World to Renaissance* (Harvard University Press, 1992).

- Fred Rosner, *Modern Medicine and Jewish Ethics* (Ktav Publishing House, 1986).
- Russ Shafer – Landau, εκδ., *Ethical Theory: an Anthology* (Blackwell Publishing, 2007).
- Peter Singer, *Practical Ethics* (Cambridge University Press, 1993).
- Bonnie Steinbock, *Life Before Birth: The Moral And Legal Status of Embryos and Fetuses*, 2^η έκδοση (Oxford University Press, 2011).
- Carol Leth Stone, *The basics of biology* (Greenwood Press, 2004).
- T.G. Tucker, *Life in ancient Athens* (London: Macmillan, 1987).
- Peter Vardy and Paul Grosch, *The Puzzle of Ethics* (London: Fount Paperbacks, 1994).
- Robert M. Veatch, *Medical ethics* (Jones and Bartlett Publishers, 1989).

Περιοδικά - Εφημερίδες

- «Abortion and the sanctity of human life», *American Philosophical Quarterly* 10 (1973).
- «Abortion: thinking and experiencing», *Christianity and Crisis*, 32 (1974).
- Paul Bassen, «Present Sakes and Future Prospects: The Status of Early Abortion», *Philosophy and Public Affairs* 11, no 4 (1982).
- Francis Beckwith, «Answering Arguments for Abortion Rights», *Christian Research Journal*, Spring 1991, Elliot Miller, Editor in Chief.
- Francis Beckwith, «Personal Bodily Rights, Abortion and Unplugging the Violinist», *International Philosophical Quarterly*, Vol. 32, no. 1 (1992).
- John Finnis, «The Rights and Wrongs of Abortion: A Reply to Judith Jarvis Thomson», *Philosophy and Public Affairs* 2 (1973).
- Konstantinos Kapparis, «Abortion in the Ancient World», *JSTOR*, volume 124, no 4, winter (2003).
- Margaret Olivia Little, «Abortion and the Margins of Personhood», *Rytgers Law Journal*, vol. 39 (2008).

- Michael Lockwood, «Warnock Versus Powell (and Harradine): When does Potentiality Count», *Bioethics*, Vol. 2, Issue 3, July (1988).
- John T. Noonan, «An Almost absolute Value in History», στο «The Morality of Abortion», Cambridge, Harvard University Press (1970), ανατυπώθηκε στο «Intervention and Reflection: Basic Issues in Medical Ethics», 5^η έκδοση, εκδ. Ronald Munson, Belmont, Wadsworth (1996).
- Kenneth R. Pahl, «Michael Tooley on Abortion and Potentiality», *The Southern Journal of Philosophy*, vol. 25 (1987).
- «President's Commission for the Study of Ethical Problems in Medicine and Biomedical and Behavioral Research, Defining Death», Washington D. C., U. S., Government Printing Office (1981).
- «President's Commission, for the study of ethical problems in medicine and biomedical and behavioral research, Guidelines for the determination of death: Report of the medical consultants on the diagnosis of death», J. A. M. A. (1981).
- Evangelos Protopapadakis, «Should the baby live? Abortion and Infanticide: when ontology overlaps ethics and Peter Singer echoes the Stoics», στο *Ancient Culture, European and Serbian Heritage*, Scientific Publications on the Serbian Society for Ancient Studies, Novi Sad, v. IV (2010).
- Paul Roth, «Personhood, Property Rights and the Permissibility of Abortion», *Law and Philosophy*, Vol. 2, No 2, D. Reidel Publishing, U.S.A., August (1983).
- Judith Jarvis Thomson, «A Defense of Abortion», *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 1, no. 1, (Fall 1971), ανατυπώθηκε στο «Intervention and Reflection: Basic Issues in Medical Ethics», 5^η έκδοση, εκδ. Ronald Munson, Belmont, Wadsworth (1996).
- Σπύρος Ν. Τρωιάνος, «Πρόσωπο και ανθρώπινη οντότητα στο βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο», *Περιοδικό Αρχαιολογία*, τεύχος 28, Σεπτέμβριος (1988).
- Mary Anne Warren, «On the Moral and Legal Status of Abortion», *The Monist*, Vol. 57, No. 4, εκδ. Belmont, Wadsworth (1984).
- Burleigh T. Wilkins, «Does the Fetus Have a Right to Life?», *Journal of Social Philosophy* 24, no 1, Spring (1993).
- Bob Woodward, «The Abortion Papers», *Washington Post*, (1989- 01-22).

Άρθρα στο διαδίκτυο

- «Francis J. Beckwith, Personhood: What Constitutes Personhood?»,
<http://www.equip.org/articles/personhood-what-constitutes-personhood->
- «Pam Belluck, The Right to Be a Father, The New York Times»,
6 Νοεμβρίου 2005,
http://www.nytimes.com/2005/11/06/weekinreview/06belluck.html?_r=1&ex=1181707200&en=4a4d5075047f2047&ei=5070
- «Frank Bouchier – Hayes, Philosophers on Abortion and Infanticide»,
1998,
<http://www.minerva.mic.ul.ie//vol2/bh.html>.
- «European Commission, European Group on Ethics in Science and New Technologies, Opinion No 12, Ethical Aspects of Research Involving the Use of Human Embryo in the Context of the 5th Framework Program»,
http://ec.europa.eu/bepa/european-group-ethics/docs/avis12_en.pdf.
- «Joel Feinberg, Abortion, στο *Matters of Life and Death*, 2^η έκδοση,
εκδ. Tom Regan (1986)»,
<http://www.ditext.com/feinberg/abortion.html>.
- «John Finnis, Abortion and Health Care Ethics»,
<http://people.umass.edu/jpbinkos/index/finnis.pdf>.
- «Michael Allen Fox, The Moral Community»,
<http://www.clas.ufl.edu/users/woodling/cmi/fox.pdf>.
- «Scott F. Gilbert, When Does Human Life Begin», 8^η έκδοση,
<http://8e.devbio.com/article.php?id=162>.
- «Joseph Nicholson, What Does The Law Say About The Father's Rights On Abortion», 16 Ιουλίου 2011,
<http://www.livestrong.com/article/115953-law-say-fathers-rights-abortion/>.
- «David Nolan, Should men have rights in abortion?», 23/3/01,
<http://www.prochoiceforum.org.uk/comm68.php>.
- «James Park, When is a Person? Pre-Persons and Former persons»,
τελευταία τροποποίηση: 17 Ιανουαρίου 2009,
<http://75.146.162.210/xbooks/ePER-PV.html>.
- «Pew Research Center for the People and the Press»,
(2005-11-02),
<http://www.people-press.org/2005/11/02/public-opinion-supports-alito->

[on-spousal-notification-even-as-it-favors-iroe-v-wadei/](#)

- «Anika Rahman, Laura Katzive and Stanley K. Henshaw, *A Global Review Of Laws on Induced Abortion, 1985 – 1997*, International Family Planning Perspectives, Volume 24, no 2, Guttmacher Institute, June (1998)»,
<http://www.guttmacher.org/pubs/journals/2405698.html>.
- «Ronald Reagan, Personhood Proclamation by the President of the United States of America, January 14, 1988»,
<http://www.personhoodusa.com/ronald-reagan-personhood-proclamation>.
- «Thomas W. Strahan, The Critical Influence of the Prospective Father on Abortion-Decision Making»,
<http://www.uffl.org/vol%209/strahan9.pdf>.
- «Roger Wertheimer, Understanding the Abortion Argument»,
<http://weber.ucsd.edu/~ecomisso/Wertheimer%20-%20abortion3.pdf>
- «Keith Wiley, Abortion and Men’s Reproduction Rights», Απρίλιος 2001,
<http://keithwiley.com/mindRamblings/abortion.shtml>.
- «World Abortion Map», τελευταία τροποποίηση: 2007,
<http://www.pregnantpause.org/lex/world02map.html>.